

Рыгор Барадулін

**Парастак
радка,
галінка
верша**

Артыкулы, эсэ

Мінск
“Мастацкая літаратура”
1987

Рэцэнзент
MIXASC СТРАЛЬЦОЎ

Дзякую роднаму слову!

Слоўнікі. Латышскі арыгінал. Вывяраю на слых, ці
дамося таго, каб вялікі Райніс загаварыў па-
беларуску. Боязна. Трывожна... Сіавусы Ян ведаў
беларускую мову, чуў яе і ад самога дзядзькі Янкі:

Ветрык, вей, гані жвавей
Човен мой у Курземе...
З журбой вясёлай сцішаныя гукі,
Нідзе мілейшых мне не ўчуць да скону,—
Яны ніколі не даюць спакою...

І аднекуль, з першага напаўсвядомага ўспрыняцця
наваколля, плывуць гукі матчынага голасу:

— А ў полі вярба,
Пад вярбой — вада...

А вярба стаяла ў лашчавінцы, непадалеку ад
студні, якую выкапаў бацька. Крыху далей дражніўся
са мной бусел — так і не даўся ў руکі.

Верасоўка, Верасовачка...

На адміністрацыйна-тэрытарыяльным дзяленні —
вёска Гарадок II Востраў — Сарочынскага сельсавета
на Ушаччыне. Ад яе асталіся ірушынка-дзічка, што
зацвіла на трыццатым годзе, ды два вянцы і верхняя
бочка студні. Вярбу нехта ссек па дровы (думаю, не
чытаючы Ясеніна).

Толькі з паслявайны ніцаю вярбой удавее мама.

...Бацька хадзіў на работу ва Ушачы — цяслярыў у райкамунгасе. Калі вяртаўся, паказваў мне, як мужык саху вытрасаў. Я любіў распяразваць бацьку — з-за пазухі выпадаў абаранак, драбок цукру.

У 1939 годзе настала перавезліся ва Ушачы.

З фінскай вайны запомнілася, што самым папулярным чалавекам быў дырэктар хлебапякарні (як і пасля апошняй вайны).

Вясна сорак першага...

Бацька пасадзіў вяз. Я памагаў тримаць дрэўца, роўнае на рост са мной. Чэрвень сорак першага...

Жарабятка адбілася ад маці і з апошніх сіл бегла перад нямецкімі машынамі. А я ўсё паліваў і паліваў маленкі вяз... Нам двум доліла астатаца расці. Вяз так і не ацяńю галавы Івана Рыгоравіча, а я не пачытаў цесляру райкамунга-са ўсіх «Віцебскага рабочага» (сам бацька зболышага чытаў і пісаў, але дужа любіў слухаць).

Чэрвень сорак першага...

Зайшоў немец. Я сядзеў і маляваў. Ён памог мне дамалываць хату. З коміна кучараўы дым. Побач — дзве сукрыстыя немкі.

Другі немец у сорак чацвёртым спаліў нашу хату. Дым валіў смалісты.

Чэрвень сорак першага...

Шэрыя хмары палонных сунуцца бальшаком. Пыл. Ад яго вяз стаў падобным на капешачку сена.

У густым пераспелым жыще сканаў збеглы палонны. Які ні адходжвалі яго ўпотайкі добрыя людзі — не ачуялі.

Першае слова — паўшэпт «партызаны». І, нарэшце,

Ушацкі раён стаў партызанскай зонай.

Партызаншчына...

Краіна трывожнай рамантыкі, перад якой увесь час адчуваю сябе ў вялікім даўгут...

На зімовае Вечалле садзяцца самалёты з Вялікай зямлі. Аднекуль з-пад Вулы прыводзіць разведчык Вася языка палкоўніка. Выйшаў паслухаць кананаду. Так без шапкі і даставілі ў штаб.

Славутыя камандзіры Лабанок, Цябут, Уткін, Радзівонаў. Колькі радасці было нам, малым, бачыць іх!

З брыгады Мельнікава прыходзіў зредчас на пабытку бацька. Дазваляў мне стрэліць з запраўдашней вінтоўкі. Дарэчы, з-за празмер-най цікаўнасці да пошукаў патронаў, нос мой значна паарлеў.

Паўтара года хадзіў па Ушачах разведчык Смаленскага палка Садчыкава Міхаіл Ягораў, юнак, якому суджана было ўзняць над фашисткім рэйхстагам агністое світанне сцяга нашай Радзімы. Водсвет сцяга гэтага ляжаў на партызанскіх шапках.

Блакада...

Цяжка параненыея партызаны просяць сваіх таварышаў дастрэліць іх...

Карнікі... Тыфозная салома, брудная падлога.

Карнікі... Чарапастая свастыка яшчэ доўга грубанамі кружыла над снамі нашымі.

Раніца... Танкі са світальнымі зоркамі. Багата зарадзілі бур'яны на пагарышчах. Маці, бабуля і я засталі свежыя галавешкі.

Школа...

Першыя штаны з дзвюма кішэннямі, парусінавыя.
Пайшоў пераросткам. Цяжка было сядзець на ўроках.
Хацелася хутчэй шукаць патроны, міны. У бальніцы
была цэлая палата такіх «мінёраў».

Згодна народнай прымайцы, адзін сын у сям'і —
бліннічак, смятаннічак. Толькі мне і ў галаву ніколі не
прыходзіла думаць пра такія даваенныя прысмакі,—
маці рабіла прыбіральшчыцай райспажыўсаоза.
Аднаму сыну ў сям'і пашанцавала на другое. Песні,
казкі, прыbabунькі — усяго гэтага найдараражэй-шага
скарбу мог я пачэрпнуць удосыць і ад ма мы і ад
бабулі Маланні Несцераўны. Калі б не іх песні ды не
добраяя настаўнікі Фадзей Францавіч Багдановіч,
Марыя Майсееўна Цуран, Канстанцін Паўлавіч
Баразна, узненавідзеў бы я, як і многія, хто канчаў
школы, пазію з-за праграмных вышукванняў у
вершах думкі, задумкі, зместу, памераў, эпітэтаў,
метафар і так да бясконцасці. Карацей, з вадой дзіця
выпліхвалі. Не трэба і гаварыць, як дрэнна
падбіralіся беларускія вершы ў хрэстаматыі (яно і
цяпер таксама здараеца). Вельмі запомнілася адна
раніца. Пасвіў на лузе карову. Недаверліва ўзяў
кніжку са словам, якое мяне пачынала палохаць,
«вершы». Пачаў чытаць:

І калі ў паходнай палатцы прысніца мне
Светлы гай з залатымі сініцамі,
Плёскат сініх азёр на зары,
Спей драздоў у смалістым бары,—
Тады гасне туга, адыходзіць самота...

Зусім няма халодна-шаблонных слоў, застыла-га
асартыменту вобразаў. І далей:

Покуль сонца не згасне,
Покуль свецяцца зоры,
Беларусь не з'агіне, будзе жыць Беларусь!

Усё такое блізкае. За родны край загінуў мой
бацька.

Зачарараваў мяне Пімен Панчанка смеласцю,
сакавітасцю, незвычайнасцю звычайнага. Потым
Анатоль Вялугін — дакладным, па-войсковому
падцягнутым радком. Гэта былі «нехрэстаматыныя»
аўтары, і вучыць на памяць можна было тое, што
падабалася, да чаго ляжала душа.

1954 год. У кішэні 200 рублёў (старымі грашымі).
Маці прадала цялушки. «Паспрабуй, сынок, можа, і
паступіш, каб пасля не крываўся...»

Універсітэт.

Паседжанні літаб'яднання пры «Чырвонцы».
Вучылі адзін аднаго і самі вучыліся. Першы
надрукаваны верш.

Універсітэт адкрыў мне новага, вялікага Янку
Купалу «нехрэстаматынага», яшчэ больш «прысуштыў»
сэрца да генія роднага слова — Максіма Багдановіча.
Дзякую за гэта Івану Навуменку.

Дзякую крыштальному сумленнем майстру Сяргею
Дзяргаю за падтрымку, за прыязнасць, за
таварыскасць.

Цаліна...

Маладая пара. Сябры... Раніцай ступаеш босай

нагой у бурт пішаніцы, як у родную раку... Праца ў рэдакцыях... Камандзіроўкі на буйнейшыя новабудоўлі рэспублікі. Цікавыя людзі, гутаркі, сустрэчы. Рэпартажы, замалёўкі, вершы...

Паклаўшы руку па сэрца — у пераважнасці сваёй усё гэта наслала камандзіровачна-наездачны харектар. Думаю, з цягам часу адстоіца, адкладзеца, асэнсуецца глыбей.

Кансультуючы ў рэдакцыях (асабліва ў «Советской Белоруссии»), зразумеў усю брапябойную сілу слова «графаман». Іншы раз чуеш — паэтаў хутка заменяць электронныя машыны. Паэтаў — гэта як сказаць, а вось графаманаў трэба. І чым хутчэй, тым лепей і спакайней будзе.

Калі бачу верш, а пад прозвішчам, нібыта ахоўныя ярлычкі, паметка «рабочы», «калгаснік», «войсковец», робіцца не па сабе. Што гэта — інтэлігенцкае палаяванне па плачы, сумненне ўмагчымасцях рабочых, калгаснікаў? Даўно час аратых ляром падзяляць па паэтаў і непаэтаў, на сумленных працаўнікоў і халтуршчыкаў.

Няма паэтаў, празайкаў «сталічных» і «правінцыйных» па месцы жыхарства. Ёсць такія толькі па творчых магчымасцях. Калі здараеца пабываць у Гродне ў Васіля Быкова, дык я не чую там дакладнай мінскай рыфмы «тыраж-гараж», чую голас сур'ёнага пісьменніка, якога хвалюе лёс літаратуры.

Зайдзрошчу тым, хто мае магчымасць шмат падарожнічаць...

Люблю Прыйбалтык...

Люблю за высокую яе культуру, за арганічную

патрэбу яе ў паэзіі, музыцы, мастацтве, за яе зайдзросную павагу да сваёй гісторыі, да сваёй мовы, за вечную маладосць нашай добрай суседкі. Латвію люблю яшчэ і па іншай прычыне — рыханін Андрэй Гальвіньш (царскія чыноўнікі падстрыглі яго пад Галовіна), механік па млынах, прыстаў некалі ў прымы да Маланні Гайко. Механік па млынах ведаў шэсць замежных моў, унук яго і адной толкам не валодае.

Пісаць пра свае вершы зарана — маладыя яшчэ. Праўда, маладосць гэтая адносная: Міхаіла Юр'евіча перажыў на тры гады, да ўзросту Аляксандра Сяргеевіча асталося сем год. Стаць імі спадзяваўся, калі меў гадкоў шаснаццаць.

Зборнікаў выйшла больш, чым у Максіма Багдановіча пры яго жыцці. Ды прызнаюся, што з радасцю згадзіўся б мець адзін такі «Вянок».

Да пяцідзесяцігоддзя яшчэ багата часу. Хоць ты нічога не пішы, а старайся захаваць сябе да тых хвілін, калі з вуснаў прамоўцы даведаешся, што ўнёс ты вялікі ўклад у скарбніцу не толькі роднай літаратуры...

Крыху запознена зразумеў залатыя слова А. Рубінштэйна: «Пісанне — асалода, друкаванне — адказнасць».

Дагэтуль не могу забыцца, як на прэзідымуме Саюза пісьменнікаў пастанаўлялі аднаго «и ныне здравствуюшчага» паэта не называць болей маладым.

Дай мне бог доўга наsicь гэты самы адказны тытул. Малады — не толькі зялёны. Малады — гэта той, ад каго чакаюць шмат (бывае, што так і не

дачакаюцца), на каго спадзяюцца, ад каго многага патрабуе самы запатрабавальны малады чытага.

Калі хто атрымлівае якую ўзнагароду, зазвычайна гаворыць: «Гэта ўзнагарода не мне, а ў маёй асобе...»

Я хачу паўтарыць шчыра такую ж фразу. Калі што-небудзь і зраблю, дык гэта дзякуючы роднай мове, матчынай песні, дзякуючы той, ад каго з калыскі чую непераўзыдзенныя па сваёй ранішняй чысціні, да скону дарагія сэрцу напевы,— маме Акуліне Андрэеўне.

Толькі родная мова можа даць крылы для творчага ўзлёту.

Дзякую роднаму беларускаму словаму. Яно дало мне адчуць радасць сказаць нешта сваё. Няхай гэта нешта сваё — дзіцячае лапатанне, але яно было і будзе заўсёды шчырым. Нельга тымі словамі, якія пачуў ты ўпершыню ад маці, хдусіць Айчыше, Народу.

1964

Мой лес ~ мой лёс

Так і здаецца, у зялёной кроне заблытаўся вясновы задзірсты вецер. Залётны віхор так і глядзіць сагнуць непаслухмия галіны, а яны, упартыя, шумяць незалежна і горда. Гэта на іх адпачывае стомленая сонца, гэта ім радыя птушкі, вяртаючыся з выраю ў родныя мясціны.

Не выпадкова ў беларускай мове лес і лёс амаль аднолькавыя па накрэсленню і блізкія па гукавому рэху: лес, лёс. Здаецца, на пакатае плячо літары «ё» прыселі дзве прыдарожныя сіававонкі, каб «е» загучала, як «ё», каб лес стаў лёсам.

А ў лёсе нашага краю, нашага народа лес адъграў немалую ролю. Лес шматаблічны, шматрукі. Лес — працаўнік, лес — кармілец, наш лес — партызан, надзеіны дом народных помнікаў і Беларусі, і Украіны ў гады Вялікай Айчыннай.

А яшчэ лес — казачнік, самы гасцінны дах усім персанажам фальклору, вуснай народнай творчасці, што каранямі сваімі ідзе глыбока ў сівое паганства.

Шчодры лес заўсягды вучыў даверлівай дабрыні. Безабаронны сам, ён абараняў і людзей, і ўраджай іхні.

Цёмны лес вучыў пісьмоўству, асвятляў лучынай незайдроснае жытло продкаў, грэў, адаграваў, сам згараючы, у лютыя маразы. А колькі яшчэ пераводзіцца паперы, на якой чорным па белым падкрэсліваецца неабходнасць абароны зялёнага сябра, а папера якраз плоць ад плоці ягонай драўнянай.

Лес з незабытных часін быў пасрэднікам паміж небам і зямлёй. Карабельныя сосны. Мачтавыя сосны. Гэта яны зводзілі фантазію за бегкі далягляд, рабілі яе акрылена-рэальнай.

Майму пакаленню, чый лёс апаліла вайна, лес шуміць трывожна і сурова, з чырвонай стужкай світання здаецца лес партызанам — нездарма наўскасы на шапцы чырвоная паласа.

Лес бараніў у блакаду. Лес карміў у галодныя гады. Лес лёг сценамі хат на яшчэ не астылья пажарышчы.

Непадалёку ад маіх родных Ушач — сталіцы партызанскаага краю — узвышаецца мемарыял «Прапрыў». Памяць блакады. Помнік народным помнікам, іхнія мужнасці, іхній волі і трываласці. Гэта і помнік блакаднаму лесу.

Лес — зялёная калыска нашай паэзіі. Лепшыя радкі падказаў ён майстрам слова ўсіх пакаленняў.

Лес увесь у прымайках, у прыказках, крылатых выразах. Лес нейкім чынам трymae ўзоровень грунтовых вод нашай паэзіі, паэзіі, чые карані глыбока народныя.

Лес дзвіносны суразмоўнік. Умее ён і слухаць. У лесе ўсе дрэвы гавораць адначасова, не заглушаючы адно аднае, адрозніваючы галасы сваіх блізкіх і далёкіх суседзяў. Людзям яшчэ шмат чаму траба вучыцца ў зялёнабародага прафесара, чыя галава ўзоры ўпіраецца, а ногі заўсягды адчуваюць родную глебу.

Беларускі лес мае сваё аблічча, свой голас, свою манеру шумець і думаць. Асабліва абапал дарог ён выразна партызанскі: фашыстоўскія акупанты пад корань высякалі нават кустоўе абапал дарогі. Страх

перед партызанамі быў сапраўды фантастычны. Нездарма ў партызанская папеўцы спявалася, што Гітлер шалёны пудзіца пават букета, баючыся, як бы ў ім партызан не замаскіраваўся. Ды чым старанней страх агаляў і кустоўе, і падлесак, тым гусцей лес рос, тым болей пагрозлівей шумеў па начах няпрошаным гасцям. І сёння абапал дарог малады мірны лес даганяе азалельных ветэранаў.

У лесе няма аднолькавых дрэў, тут ніколі не сумна. Лес цікавы любой паравінай года.

Радасны ад клопатаў лес увесну. Улетку працуе, дбаючы пра зіму. Як сівінка ў верасовай барадзе, увесень прабіваецца самоцінка. Узімку лес засяроджана-летуцены, ён услухаецца ў свае думы, агулхлы і чуйны, як Цыялкоўскі.

Свой лес, беларускі лес пазнаю здалёку.

Мой лес, мой лёс, ласкавай зялёной аблачынай асланяй зямлю роднай Беларусі, шумі, расказвай казкі, будзь верным сябрам усім пакаленням наступным!

1969

A паклон я перадам...

Вясна. Адскочыла маладая трава, праклюнулася кволая руњ. Але зямля, як і памяць, доўга трymае сляды вайны. Уздоўж чыгункі яшчэ добра значацца былья акопы, артылерыйскія пазіцыі. Іх багата...

Еду ў Рудню, дзе жыве Міхаіл Ягораў, здаецца, вяртаюся ва ўспаміны пра перамогу, пра вайну.

Рудня — тыповы райцэнтр. Асноўную прамысловасць гарадка складае камбінат, як называюць яго тут скарочана, малако-кансервы. На ім, казалі мне, працуе Міхаіл Ягораў. Стаю ля прахадной, чакаю, пакуль клічуць майго універсітэцкага сябра Віктара Куневіча. Ён павінен павесці мяне да Ягорава. Слухаю гаворку шафёраў, рабочых. Гавораць пра паўсядзённыя сямейныя клопаты, успамінаюць знаёмых, з некага кляць, некага хвалаць. Маладзіца просіць вадзіцеля малакавоза падvezіці яе ў Смаленск, а вадзіцель пярэчыць, што ён не шафёр такси. Ідуць да начальства, узгадняюць. Гавораць усе амаль так, як па маёй Ушаччыне, лічы, па-беларуску.

І яшчэ раз успамінаеца мне паседжанне ў Крамлі, прысвеченнае дваццацігоддзю пачатку Вялікай Айчыннай вайны, якое трансліравалася па тэлебачанні.

«Закрапілі мы знамя і ўвідзілі Бярлін па ладані...» Мяне тады прыемна ўразіла гаворка героя, пра якога кожны з нас з захапленнем чытаў на старонках школьніх падручнікаў. І недзе закралася думка, а ці не зямляк ён раптам... Думка гэтая і прывяла мяне,

дакладней, прывезла чыгункай у Рудню.

А во, нарэшце, і мой сябра — Віктар. Просіць пачакаць яшчэ хвілінку — трэба папярэдзіць некага, што ён сёння на працы не будзе.

Ідзём да яго дамоў. Жыве сябра ў двухпавярховым доме. Цэлая вуліца набудавана ад іхняга камбіната. Па праверанай звычыці стараюся спачатку дазнацца пра Ягорава ўсё, што можна, а потым ужо і да самога пайду.

Віктар расказвае мне паволі.

Нараадзіўся Міхаіл у вёсцы Бардзіна Руднянскага раёна, што на Смаленшчыне. У вайну партызаніў, потым быў у арміі. Пасля вайны — старшыня калгаса ў Мікуліне, загадчык гандлю там жа, слухач партыйнай школы.

Дарэчы, зазначае Віктар, у Мікуліне пахавана щэсць Герояў Савецкага Саюза. Шасцёра дэсантнікаў завязалі няроўны бой з захопнікамі. Усе загінулі смерцю храбрых, але і 120 фашыстаў улажылі...

Цяпер Ягораў працуе старшым дыспетчарам чыгуначнай веткі на камбінаце.

У размову падключаеца жонка Віктара (яна таксама працуе на камбінаце).

Раней Міхаіл быў загадчыкам буртавога поля. Па старой памяці часта наведвае сушыльны цех. Калі трэба каму знайсці яго — спачатку ў сушыльны бягучы.

Ягораў — нязменны дэпутат гарадскога Савета. Калі што каму дастаць неабходна — да Міхаіла. Заўсёды дапаможа, не адмовіць.

Мне спадабалася такая дэталь — усе называюць

Ягорава ці Міхайлам, ці Мішам. Для кожнага руднянца ён свой, блізкі. Нават калі я запытагуся, як жа ўсё-такі па бацьку яго — жартам адказалі, што гэта, напэўна, ведаюць у аддзеле кадраў.

Такія-сякія падрабязнасці вызнаў. Зараз і да Міхаіла можна.

Выходжу на вуліцу. На рослай вішні, нібы на пахвалу напрошваючыся, заліваецца шпак. Першага сёлета ўбачыў недалёка ад Віцебшчыны.

Але далей мне пачынае не шанцеваць. Невялікі акуратны дамок на Ленінскай вуліцы замкнёны. Застаецца адно — ісці ў школу да жонкі Ягорава і дазнавацца, дзе муж. Сярэдніх гадоў настаўніца пачатковых класаў адказвае:

— А Міхайл ужо даўно ў Віцебску і, відаць, не скора дома будзе.

Самы бліжэйшы прыгарадны цятнік Рудня — Віцебск адъеходзіць раніцай а чацвёртай гадзіне.

Калі я спішаўся на станцыю, непадалёку ад камбіната ў лашчынцы ў тумане раптам знаёма запахлі мне штабялі асіны. Да Віцебска вёз я гэты пах...

Няўлоўнага Міхаила Ягорава застаю ў Віцебскім таварыстве па распаўсяджванню ведаў. Ён толькі што прыехаў з саўгаса «Паставы» ад былога партызанскага камісара палка Васіля Усцінавіча Какошына, які працуе ў саўгасе заатэхнікам.

Невысокі. Хударлявы. Па-вайсковому падцягнуты. Здаецца, прывыклы да таго, што яго паўсюль запрашаюць, што ім цікавяцца. З нейкім унутраным спакоем і разам з тым стомлены, нават крыху

раздражнёны. Вайсковыя штаны галіфэ. Вайсковая фуражка. На заламаным лацкане чорнага пінжака Зорка Героя, ордэны.

Насцярожана зірнуў на фотаапарат Мішы Мінковіча і, чамусьці прыняўшы яго за магнітафон, наадрэз запярэчыў:

— Запісвацца на магнітафон не буду. Наогул часу не маю — еду ў Рудню.

Размова яўна не клеілася. Нічога не заставалася, як задаваць нейкія пытанні, каб так-сяк разгаварыць Героя.

Пытаюся самае нейтральнае, з якога года, дзе пачынаў партызаніць.

Нарадзіўся Міхайл Ягораў 5 мая 1925 года. Партызаніць пачаў у Чачэнскіх лясах Дзямідаўскага раёна. У дзень свайго нараджэння ў сорак другім атрымаў першае баявое хрышчэнне. Было гэта ў Блоні, партызаны трymалі льнозавод.

Шчыра прызнаецца Міхайл, што страшна было спачатку. Хаваў галаву і страляў угору, а камандзір суцішаў: «Не бойся, сынок... прывыкнеш». І прывык.

— Пасля наш Смаленскі полк Садчыкава стаяў ва Ушачах гады паўтара... Добра запомніўся калючы сад каля касцёла.

Мне, натуральна, хацелася знайсці беларускія карані ў родзез Ягорава. Да дзеда тыя карані давялі, а далей Міхайл падкрэсліў, што ён рускі.

Ва Ушачах! Сцежкі памяці павялі мяне да родных мясцін, у краіну партызанскага маленства, дзе кожная сцежка пахла порахам, а вышэйшай узнагародай быў дазвол бацькі, які прыходзіў на

кароткую пабыўку з атрада, стрэліць з сапраўднай вінтоўкі.

Гэта ж пра Смаленскі полк спявалі мы:

Па дарогах ушацкіх,
Па тылах парцізанскіх,
Па бальшых беларускіх лясах
Едуць немцы-бандзіты,
На франтах недабіты,
Штобы зону заняць парцізан...
На заслон проціў немцаў
Ішла брыгада смаленцаў...

Спявалі па-мясцовыму, не надта клапоцячыся аб правільнасці граматычных форм. (Пазней нам за гэта ставілі двойкі.) І мы вельмі ганарыліся, малая шпінгальеты, што ў песні ўпамінаюцца ўшацкія дарогі, што якраз нашу партызансскую зону не ўдалося ўзяць фашистыскім недабіткам.

Гэта смаленцам, калі яны з баямі прыйшли ва Ушачы, землякі мае, маці мая знослі аўчылны на кажухі, прасціны на маскхалаты, кужаль на бінты, жытва, ячмень,— хто што мог знослі.

Мы ведалі ў твар усіх партызанскіх камандзіраў і адважных разведчыкаў. Стараліся нават пераймаць манеру хадзіць, гаварыць. Я перакананы, што любы мой ушацкі аднагодак помніць такія славутыя імёны, як Лабанок, Цябут, Уткін, Радзівонаў.

Толькі не ведалі мы, што па нашых вуліцах ходзіць юнак, якому суджана будзе ўзняць сцяг Перамогі. Пазней, праз дваццаць год пасля пачатку вайны, гэты

юнак успомпіць:

«У нашу задачу ўваходзіла вырваша на дах. Немцаў там не аказалася. Мы вырашылі замацаваць сцяг на бронзавым кані, так як міны, што рваліся бесперастанку, не давалі магчымасці зрабіць гэта на купале. Пазней, калі стала цямнеть, мы ўзнялі сцяг з бронзавага каня і сталі прабірацца да купала. Але ён быў разбіты. Купал уяўляў сабой жалезнью раму, якая была раней зашклёная. Але цяпер усё шкло было разбіта. Праз гэты купал добра асвятлялася зала рэйхстага. Падняўшыся на купал і паглядзеўшы ўніз, мы ўбачылі, што цэнтральная зала рэйхстага гарыць. Вышыня купала — 70 метраў. Моцна трymаючыся, вылезлі мы на яго вяршыню, замацавалі сцяг...»

Дзейнічаў Смаленскі полк у трохкутніку Орша — Віцебск — Смаленск. Ірвалі чыгункі, грамілі фашистыскія гарнізонны.

Боепрыпасы народным мсціўцам дастаўлялі самалёты з Вялікай зямлі. У прыватнасці, ротныя мінамёты. Мінамёт гэты называлі партызанскай лапатай — можна і капаць і страліць.

Я помню лясны партызанскі аэрадром каля вёскі Пліна, зімовы — на лёдзе возера Бечалле.

Міхайл Ягораў прыпальвае папяроску і ўсміхаецца:

— Бікфордаў шнур, бывала, запальвалі «кацюшай». Накінеш на галаву якую халаміду (каб не відаць было іскраў) і б'еш крэсівам па крэмению, пакуль агонь не высечаш. Надзейна працавала «кацюша».

У нейкай ступені спраўдзілася мая падспуднай думка. Амаль зямляк. На ўшацкай зямлі мужнёу ён. Ушацкія лясы засланялі маладога партызана,

палкавога разведчыка.

Вясной 1944 года немцы пачалі блакаду Ушацкага раёна — партызанская зоны. Смаленскі полк атрымаў загад прасоўвацца да польскай граніцы, дзе і павінен быў злучыцца з рэгулярнымі войскамі. Ён ірваў чыгункі, масты — не даваў немцам магчымасці адступаць. У Смаргоні злучыўся Смаленскі полк з арміяй. Партызанскі палкавы разведчык Міхаіл Ягораў стаў палкавым разведчыкам 3-й ударнай арміі 150-й дывізіі 756-га стралковага палка...

Чырвоныя зоркі на танках і на пілотках байцоў засвяціліся ва Ушачах у ноч з 27 на 28 мая 1944 года. А ў перадапошняй бойцы 5 мая загінуў партызан з брыгады Мельнікава, бацька мой. Міхаілу Ягораву пайшоў дваццаты год, бацьку ішоў — трыццаты шосты...

Сцежкі памяці, яны вядуць да ракі часу, адзін бераг якой — радасць, другі — смутак.

Міхаіл Ягораў спяшаецца дадому — нялоўка болей затрымліваць чалавека. Праводзім да вакзала. На мосце праз Дзвіну просім сфатаграфавацца. Стайць на мосце былы разведчык, былы падрыўнік.

Глядзіць удалеч. Ці ён бачыць бераг свайго баявога юнацтва, ці ўспамінае, як у Дзень Перамог «адплываў напоўнены таварышамі бераг» (А. Твардоўскі).

Гэта не толькі яму павязвалі піянеры Віцебшчыны чырвоны гальштук, але і тым юнакам, якія не дажылі да светлага дня, якія разам з ім ішлі з партызанскіх лясоў да рэйхстага.

Напярэдадні свайго дваццатігоддзя ўзняў Міхаіл Ягораў сцяг нашай Радзімы.

Не старэць табе, Міхаіл. Быць вечна маладым аднагодкам маладых.

А паклон ушацкім лясам ад цябе я абавязкова перадам...

1962

Чакаю зборніка!

«Мae гэтулькі knіжак...» «Aўtar такіх і такіх зборнікаў!» Ідзе колькаснае пералічэнне, успамінаюца назывы... I вельмі дарэчы прыгадаць тады аўтараў адной knігі — Аляксандра Грыбаедава, Максіма Багдановіча...

Мне вельмі хочацца сказаць некалькі слоў пра паэта, які пакуль што не мае ніводнага зборніка, паэта, якога ведаю вось ужо дзесяць год, паэта, чые вершы для мяне заўсёды сустрэча з нечым чыстым, родным, наскім, беларускім.

Працяглы час паэт маўчаў. Гэта турбавала. A раптам назусім выпусціў са стайні свайго Пегаса? На шчасце — не! Набіраў сілы, выходзіў на арбіту — і выйшаў!

Як заўсёды, «хросным бацькам» быў Анатоль Вялюгін,— падборка ў «Полымі». Потым цікавыя падборкі ў «Беларусі», «Маладосці», «ЛіМе».

Не ад сонца ідзём у глыбіні —
Па сонца ідзём.
Сонца гіне:
У кайданы крышталёў
закута —
Ляжыць у падземных закутках.
Ідзём —
магутныя —
Вызваліць брата
З-за кратай.
Шахцёркі гарачь
над галовамі,
нібы —

Німбы...
Варочаем,

узнімаем пластамі
Сонца, што камянела вякі.
Смялей ступайце над намі,
Смялей,
землякі!..

Гэта з верша пра беларускіх шахцёраў. Якія мускулістыя радкі, колькі ў іх чаканкі, чытаеш, і здаецца, сам варочаеш глыбы. А як зайграла слова «землякі» ў дадзеным кантэксле!

Ці ўзяць наступную мініяцюру, дзе, кажучы крылатай фразай, «словам цесна».

Ніхто не пачуў:
Яблык упаў дасвеццем —
Ля Халопеніч,
на Беларусі.
Ніхто не пачуў —
Ні людзі, ні травы, ні вецер...
Ніхто.

А шар зямны здрыгнуўся...

Чытаў я вершы ў асобных падборках — радавалі, падабаліся. Aўtar падрыхтаваў зборнік, занёс у выдавецтва. Перад гэтым я перачытаў увесь рукапіс — па-вясновому звонкі, па-маладому смелы. Умоўна зборнік названы «Верасовы звон». Справа, безумоўна, не ў загалоўку. Як кажуць, абы сына прычакаць, а імя можна падшукаць. А сын — такі добры!

Прыемпа ўражваюць паэтычныя знаходкі будучага зборніка, яны не вонкавыя, не крикливыя, а

менавіта тыя, якія можна знайсі толькі раз.

Дзіва чакаюць бярэзняк, ліпоўнік.
Праз нейкі тыдзень
Над лесам узыдзе
Зялёная поўня.

Гэта пра трывожную нару года — прадвесне.
Паэт заўважыў, як двух шчаслівых

Вячэрні час
Вёў з нядзелі
у панядзелак.

Лірычны герой ідзе лугам. Наседкі зрывуюцца з гнязда, адводзяць. І глядзіце, як цёпла, стрымана, хораша заканчваецца верш:

Я крыўдаваць не стану,
За недавер судзіць...
Я знікну,
    ўміг растану,
Каб гнёзд не астудзіць...

Паэт разумее спрадвечную тугу кнігавак па марскім бязмежжы, бо кнігаўкі — «трыццатае калена белых чаек», паэт дзівіцца з сілы іхнай веры, з іх вытрымкі чакання.

Колькі думак у вершах пра космас, колькі пачуцця ў вершах пра Радзіму, пра маці, колькі іскрыстай весялосці ў вершах пра свой прыезд дадому разам з дажджом, пра цецерука, які перамог сапернікаў і з'явіўся перад цяцерай «урачыста-голы», — трэба

цытаваць. Але і самия вясёлья вершы, становячыся цытатамі, робяцца сумнымі. Не буду больш цытаваць, каб не адбіраць у чытачоў прыемнай магчымасці пазнаёміцца з цікавым зборнікам майго даўняга сябра, сцілага чалавека, паэта Васіля Зуёнка.

Пішуучы гэты невялічкі артыкульчик, я зусім не меў намеру накідваць на сябе ментарскую тогу. Проста хацеў выказаць ту ю радасць, якой надарыў мяне Васіль Зуёнак сваімі вершамі. Я чакаю яго першага зборніка.

1964

Геній роднаіа слова

Сёлета 75 год з дня нараджэння Максіма Багдановіча... магло б быць. Ды ў горле перасяде даўкі камяк — налета аж паўстагоддзя з той сумнай часіны, калі перастала біцца сэрца выдатнага сына беларускага народа.

Добрым ладам, яму б яшчэ жыць ды жыць, каб здзеяніць хоць невялічку частку сваіх сапраўды касмічных задум, каб яшчэ на вышэйшую арбіту сусветнага гучання вывесці дарагую ягонаму сэрцу беларускую паэзію, беларускую мову.

У наш час, у век, празваны векам касмічных хуткасцей, зачаста пачынаем цмокаць і прыцмокваць, калі ў рэдакцыю прышле вершы невядомы аўтар, дзе з рыфмамі ўсё ў парадку і рытм не збіаецца. І падымаюцца шлагбаумы крытыкі, загараюцца зялёныя семафоры «Добрай дарогі», бо аўтар жа малады, яшчэ трыццаці няма.

А Максім Багдановіч за чвэрць веку жыцця зрабіў для літаратуры столькі, што, пакуль будзе гучань беларускае слова, ён будзе па неаспречнаму праву лічыцца правафланговым нашай паэзіі разам з Янкам Купалам і Якубам Коласам.

Геній роднага слова, Максім Багдановіч любіў крэўнае слова да самазабыцця, да самаахвярнасці. А неба лёсу вельмі скупое было для паэта на тыя сонечныя дні, калі мог ён пачуць беларускае слова жывое, калі мог ён напіцца з народнай крыніцы непасрэдна.

Ля калыскі Максіма Багдановіча-паэта стаялі беларускія народныя калыханкі, песні, казкі, ашчадна сабраныя клопатам ягонага бацькі Адама

Ягоравіча. Шчасліва пасяяныя зерні роднай мовы на ўдзячнай глебе ўражлівай юнай душы далі добры ўраджай. І ўраджай гэты даў хлеб надзённы ўсім, каму дорага Беларусь, яе культура, яе паэзія

Матчына песня, роднае слова... Гэта яны могуць зрабіць невераемнае вераемным.

Расул Гамзатаў у прадмове да зборніка аварскіх казак прыводзіць надзвычай цікавы прыклад Малалетні сын Шаміля — Джэмалутдзін, узяты ў заложнікі, праз дваццаць год «па літасці» цара вярнуўся на Радзіму. Юнак забыўся ўсё: і малітвы, і родную мову, і Дагестан з яго суровымі звычаямі. Горац у шынляі царскага афіцэра рваўся ў Пецярбург. Але маці праспявала яму песню аб Аварыі, тую самую, што чуў ён у калысцы, і ў ім прачнулася душа горца, ён успомніў Радзіму. Юнак скінуў з плячэй чужы шынель, надзеў горскую чаркеску і папрасіў у бацькі кінжал, каб змагаща за родны край. Песня маці вярнула яму Радзіму.

Максім Багдановіч быў адным з першых жаўрукоў, што звінёў у блакіце высокай паэзіі і песняй сваёй вяртаў родную мову, родную Беларусь усім тым, хто забыўся яе.

Болем за мову бацькоў і прадзедаў, гневам да тых, хто адабраў у народа мову, гучань радкі:

Народ, Беларускі Народ!
Ты — цёмны, сляпы, быццам крот.
Табою ўсягды пагар джалі,
Цябе не пушчалі з ярма
І душу тваю абакралі,—
У ёй нават мовы няма.
Збудзіўшысь ад грознай бяды,

Увесь поўны смяротнай жуды,
Ты крыкнуць не вольны: «Ратуйце!»
І мусіш ты «Дзякую» крыгчаць.
Пачуйце жа гэта, пачуйце,
Хто ўмее з вас сэрцам чуваць!

пакінуўшы назаўсёды ў сэрцах светлы след —

Светлы ж след будзе вечна жывым...

1966

Паэт пасылае «ваякаў на грозных канях» наўздағон за тымі сынамі Беларусі, што яе «...забылі... адракліся, прадалі і аддалі ў палон...». Ён бязлітасна загадвае ім:

Бійце ў сэрцы іх — бійце мячамі,
Не давайце чужынцамі быць!
Хай пачуюць, як сэрца начамі
Аб радзімай старонцы баліць...

Сэрца Максіма Багдановіча балела за родны край, за народ, які стагнаў пад двумя ўціскамі — сацыяльным і нацыянальным. Ён верыў:

Беларусь, твой народ дачакаецца
Залацістага, яснага дня.

Народ дачакаўся гэтага дня. Толькі няўмольная смерць не дала Максіму Багдановічу ўбачыць яго, убачыць свой народ свободным і шчаслівым, роўным сярод роўных.

Паэт любіў народнае слова, народную песню, народ аддзячыў яму ўзаемнасцю. Лёс паэзіі Максіма Багдановіча — лёс сапраўднай паэзіі. Чым больш праходзіць часу, тым яна глыбей, па-новаму асэнсоўваецца. Сапраўды, «вялікае відней здалёку стане». З маленства да старасці ідзе з намі слова Максіма Багдановіча. Паэт згарэў, як зорка,

Зялёны цягнік маленства

Ён павінен быў нарадзіцца ў лясной спакойнай старане на Віцебшчыне. Але лясная старана забылася на спакой, яна стала партызанскім краем... Бацька будучага паэта звязаў свой лёс з народнымі мсціўцамі.

Нарадзіўся Уладзімір Лісіцын у фашысцкім канцлагеры. Бацька не пабачыў свайго сына, сын не пабачыў бацькі. Фашыстовец ірвануў тым-сім звязаныя ручаняты і з прысутнымі цынізмам заявіў: «Хай прыньпкае да волі!..»

Пра гэта да болю дакладна пазней паэт раскажа ў паэме «Дзірваны».

Пішу пра свайго харошага друга, пішу не ліст у далёкі Джанкой, дзе апошняя гады жыў Уладзімір, дзе смерць застала яго за пісьмовым столом, бо працаў апошні час днямі і начамі, прыйшоўшы дадому са школы, дзе ён «вёў працу».

Вёў працу. Так, яму змалку знаёма гэтае слова. Праца і фізічная і праца творчая. Сякера ў марозным лесе і на ўдовіным дварышчы, адбойны малаток на шахтах Данбаса, аўтаручка журналіста быў яму заўсёды блізкімі, звычайнімі, будзённа-святочнымі...

Уладзімір Лісіцын скончыў педагогічнае вучылішча, вучыўся завочна нейкі час у Літаратурным інстытуце імя Максіма Горкага ў Маскве. Завочна скончыў Беларускі тэатральна-мастацкі інстытут, напісаў дысертацию па тэатры.

Сумная справа — пісаць прядмову да першай кнігі, казаць словы, якія спазніўся сказаць самому паэту. За штодзённай кругаверцю думалася, паспею, потым скажу.

Кароткімі былі нашы сустрэчы, кароткімі былі размовы... Упершню пазнаёміўся я з Уладзімірам Лісіцыным недзе летам 1970 года. У рэдакцыю часопіса «Полымя», дзе вёў я тады аддзел паэзіі, зайшоў русавы высокі малады чалавек. Танклявы, з інтэлігентным, я сказаў бы, кръху эстэцкім тварам. З-пад акуляраў на мяне тлядзелі разумна-ўдумлівия, стомленыя очы, якія ясніліся няўлouным унутраным агнём... Паказаў вершы. На рускай мове, многа, што называеца, пад Сяргея Ясеніна... Чытаю, пракідуваюца беларускія, віцебскія слова. Пытаюся, а ці пісаў часам па-беларуску. Няўпэўнены адказ, што спрабаваў...

Літаральна праз тры дні прыносяць той самы русавы танклявы «эстэт» вершы на беларускай мове. Чытае з душэўнай, віцебскай ласкавасцю:

Костачкамі вішняў
Кулі па вадзе.
З акружэння выйшлі
На чацвёрты дзень...

І цяпер з гадамі
Дзед шукае стрэч,
То каня згадае,
То жахлівы стрэл.

Ды, відаць, на золку
Сну не пабароць.
Дзеду неба зорнае —
З клёпкамі аброць.

Гэта верш «У начлезе». Мяне здзвівала мускулістасць

радка, свабоднае дыханне слова ў радку.

Уладзімір Лісіцын паraphаунаучы мала жыву́ у Беларусі, але трэба па-сапраўднаму любіць роднае слова, каб помніць яго з усім адценнямі, з усімі рухамі душы матчынай мовы. Там-сям трапляюцца мясцовыя слова, слова, што чую паэт ад маці, слова, што назаўсёды прыкіпелі да сэрца сваёй чысцінёй, сваёй першароднасцю. Гэтыя слова не вырываюцца з агульной плыні сакавітай, свежай мовы Уладзіміра Лісіцына.

У паэта не было традыцыйнага таптання пачаткоўца — уваходзіў у родную літаратуру бурна, стала, са сваёй тэмай, са сваімі адметнымі вобразамі, са сваёй манеры пісьма. Ён смела ўздымаў моўныя пласты, спяшаўся сказаць пра тое, што балела, што незагойнай ранай вярэдзіла ўспаміны. Расказаць у яго было пра што.

Ён з прагнасцю ўдыхаў кожны гук роднага слова. Так пасля вайны зямля засумавала па скрыгату лемяха, па ранішняму рыпу гужа, па ласкава-хмурыністаму фырканню прытомленага каня...

Апошнім часам Уладзімір аbehаў Сібір і Крайнюю Пойнач. З хваляваннем, зразумела, адчыняў я заўсёды паштовую скрынку — прасоленая роўным дыханнем Ціхага і Ледавітага акіянаў, прыляталі да мяне лісты ад чулага, па-вясковаму сарамяжлівага і ўражлівага Уладзіміра.

У кожным лісце вершаў з дарог, вершаў пра новыя краі, пра родную Віцебшчыну болей, чым слоў.

Ранній зімой з'ездзілі мы з Уладзімірам на Ушаччыну, дамовіліся, што ранній вясной пабудзем разам на крымскай зямлі. У сваім апошнім лісце друг запрашаў у Джанкій...

І вось летам прыходзіць мне невясёлая вестка ад брата Уладзіміра з Віцебска. Брат ягоны дзесяцігадовым хлапчуком быў надзеіным апрышчам, дарадцам і, можна сказаць, бацькам Уладзіміру ў канцлагеры. Брат Іван даслаў мне апошні ліст, у якім Уладзімір віншаваў яго з днём нараджэння. Знаў-такі — вершы і пранікнёныя слова павагі да блізкага і роднага чалавека, да адзінага роднага, хто застаўся ў паэта.

Ліст неадасланы, знайдзены ў шуфлядзе пісьмовага стала паэта.

У нікуды, а ўсё-такі дамоў
Мяне цягнік зялёны перакоціць.
Гарачынёй матуліных камоў
Да горла радасць першая падкоціць.
...Узняўшы галаву, з'явіўся бусел,
І я прад ім схіляю галаву.

Уладзімір збіраўся стала пераехаць у Беларусь. Вось радкі з ліста: «...Гэта мая зіма — апошняя ў Крыме. Мінск... Мінск... і нічога болей. Вершы, вершы... і яшчэ раз вершы...»

Зялёны цягнік маленства спыніўся далёка ад радзімы. Але слова паэта засталося ў роднай Беларусі, слова мужнае і пяшчотнае, слова шчырае і пранікнёнае...

1973

Кніга вандраванняў і любові...

Ёсць паэты, без якіх нельга ўявіць ні сёняшні дзень роднай паэзіі, ні яе наступны дзень. На іхніх плячах ляжыць найважкі груз адказнасці за слова матчынай мовы, голас іхні сугучны з часам, радок іхні наталяе смагу спрагнёнага па адкрыццях чытацкага сэрца.

У нашай беларускай літаратуры ў ліку такіх шчасліва нямногіх паэтаў адно з першых месцаў займае Пімен Панчанка.

Шчыра мушу прызнацца: страшавата пісаць слова пра выдатнага паэта. Бо менавіта Пімен Панчанка як нікто іншы бацца і не цярпіць саладжавай патакі пахвальна-ўзвелічальных слоў. Нервовы, вуглаваты, адкрыта-даверлівы і бязлітасна-справядлівы, паэт заўсёды выступае супроць параднай балбатні, супроць славаслоўя, супроць лілівасці і няшчырасці.

У сваім нядаўнім зборніку «Крык сойкі» панчанкаўску задзірыста і з'едліва ён як бы папярэджвае:

Сягоння не засну,
Мяне так шчыра хваляць,
Як спелую сасну,
Якую хутка зваляць.

Праўда, выручыць мяне ідзе вясёлая ўшацкая прыказка: «Добра таго біль, каму баліць, добра таго лайць, хто сорам маіць». Крыху перайначышы яе, можна сказаць: добра таго хваліць, хто пахвальбы бацца, хто ведае сапраўдную цену існага слова.

Выраз, які ад празмернага ўжывання яго дарэчы і недарэчы,— майстра слова — стаў дзяжурна-

казённым. А на самой справе ён мае пад сабой цвёрды грунт. Нават біблія падкрэслівае: «Напачатку было слова». Менавіта слова роднае, беларускае, спаконвочнае назаўсёды зачараўала Пімена Панчанку. З першых вершаў, з першых кніг адчуў ён над сабой уладу слова і сваю ўладу над словам. У гэтым адзінборстве, у гэтым даверлівым недаверы адзін да аднаго і нараджаліся радкі нечакана раскунтыя і дакладна-выразныя, радкі, азораныя маланкай паэтычнай думкі. (Не выпадкова адна з кніг Пімена Панчанкі, адзначаная Дзяржаўнай прэміяй БССР за 1967 год, так і называецца — «Пры святле маланак».)

Там, дзе гулі пішаніцы і жыты,
Стаяць спапы, як рыжыя браты.

Гэта радкі з маладога Пімена Панчанкі, з верша, які даў назуву першай кнізе паэзіі ягонай,— «Упэйненасць».

Вы чуецце, як сыкаюць сярпы, як перадаюць крамянасць, бурштыновасць зерня пружыністася склады: «ры», «бра».

Заканчваецца верш па-ранішняму замілаванымі і па-юнацку бадзёрымі словамі:

І добра нам маўчаць і пазіраць
На родны край вачыма маладымі!

Пройдзе зусім мала часу, і маладыя вочы паэта засмуцяцца тугой па родным краі, салдацкай тугой у акопе, бо дарагая сэрцу Беларусь застогне пад кутым ботам фашысцкай набрыдзі:

Ні славы, ні скарбай я не хачу,
Мне б толькі прайсці непрыкметна,
Зямлю сваю пад нагамі адчуць,
Надыхацца родным паветрам.

Франтавыя дарогі, суровы побыт, калі можна
назваць яго побытам, ваеных год не зняверылі
паэта. Жыщё возьме сваё:

Будуць вечна сады расцвітаць,
Белагрудыя ластаўкі лётаць
І дзяючыя ногі таптаць
Залатую лотаць.

Сэрца паэта, радкі ягоныя ў Беларусі, паэтуну
франтавіку (а франтавых дзён, ваеных уражанняў
Пімену Панчанку хапіла як нікому іншаму!) не
циярпіцца дачакацца сустрэчы з зямлёй бацькоў:

Я хацеў бы чытаць свае вершы

Дзвіне і Бярозе

Ці з чачоткаўым кіем

у Слуцак ісці па дарозе.

Любоў да Радзімы і нянавісць да ворагаў яе, да
фашистыскіх вылюдкаў прадыктавалі паэту такія
выдатныя вершы, як «Вока снайпера», «Герой», «Коні»
— непераўзыдзенныя ўзоры паэзіі грозных гадоў.

Армейскія шляхі раёніва не адпускалі песняра да
родных гоняў. «Іранскі дзённік» паэта, як дно лясной
рэчанькі, што ў песні з беражком не роўная, ранішнім
праменем высвечана сумам па дарагіх сцежках
юнацтва і маладосці, якую адразу ўсталасць
перавяляла суровая вайна.

А тут журавель, узмахнуўшы крылом,
У вырай праз сэрца ляціць напралом.

Журавы з роднай Беларусі не маглі прамінуць
верш паэта.

Гледзячы на славутыя персідскія кілімы стракатага
і гарластага ўсходняга рынку, сын спустошанай
войной зямлі заўважае:

А цяпер пяма ў мяне і хаты,

Попел не прыкрыеш дываном.

Чужы караван ідзе «па жоўтай пустыні», і як
заклінанне гучыць радкі:

Ранак мой мінскі, прыйдзі і ўзрадавай
Хоць на хвіліну зямлю чужую.
Над Сожам і Прыпяццю сёння збяры
Пах мяты л хвоі I пух зары.

Бо толькі па Радзіме зара, як з пуху!

І як жа прыемна было пачуць паэту пасля нялёгkіх
паходаў недзе ля Орыши і звонкае «дзе», і густое «чаго!»

Настаў мірны час. Але Пімен Панчанка не
атайбываўся стала ў кабінцы. Дарогі і сустрэчы,
новыя людзі, новыя ўражанні. Дарогі па роднай
Беларусі, па неабсяжных прасторах Савецкага Саюза,
дарогі ў шырокі свет. Назывы кніг народнага паэта
Беларусі самі гавораць пра географію дарог ягоных —
«Нью-йоркскія малюнкі», «Тысяча небасхілаў»,
«Чатыры кантыненты».

Паэт і сёння ў дарозе, дарозе творчых адкрыццяў.
Якраз напярэдадні юбілею выйшаў новы зборнік
«Вячэрні цягнік», у друк падпісаны кніга крытыкі і
артыкулаў «На паэтычным небасхіле». Жнівеньскі
нумар часопіса «Маладосць» адкрываеца падборкай
ягоных новых вершаў — вершаў маладых па настрою
і дасканалых па сталаму майстэрству, віртуозных,
гарэзлівых, мудрых, адным словам — панчанкаўskіх.

Адна з кніг Пімена Панчанкі пазывалася нечакана
свежа і акрэслена — «Кніга вандраванняў і любові», у
ёй паэт прызнаўся:

Кніга вандраванняў і любові,
Я нішу цябе з юнацкіх год.

Любоў у майстра мужнага і ласкавага радка
кайткрэтная: да ўсяго светлага і добрага ў свеце, што

супрацьстаіць перад цемрашальнай сілай рабаўніцтва
і гвалту, да вялікай нашай Радзімы, імя якой Савецкі
Саюз, да найдарагой Беларусі, бо

Беларусу і ў Парыжкы сняцца
Белізна бяроз і сосен медзь.

Хай жа доўга не будзе апошній старонкі ў
таленавітай кнізе самага яркага і самабытнага паэта
Пімена Емільянавіча Панчанкі!

1977

I словам сцверджу...

Новая кніга паэзіі Пімена Панчанкі. Новая
радасць сустрэчы з даўно любым табе паэтам.
Прычашчэнне і ачышчэнне, наталенне душы
шчодрасцю нервовага, як аголеная правады
высокага напружання, таленту майстра няўрымсліва-
ўтрапёна, трапяткога слова. Як часта гэтым
эпітэтам мы як бы даём аўтару індульгенцыю на
непагрэшнасць, ставім пад забарону любую крытыку,
нават нязначныя заўвагі ў адрас паэта. Майстар гэта
той, хто не стамляеца ў хадзе, у пошуку, хто не живе
за кошт аднойчы знойдзенага, аднойчы адкрылага.
Зараз не толькі ў вытворчасці ад прадукцыі
патрабуеца знак якасці. І бывае, напрыклад, што
нейкае абутковое прадпрыемства для выставак
трымае некалькі майстроў, а на патоку — той жа
брак, якім затавараны ўсе склады, бо не ў нагу з
запатрабаваннямі часу крочыць такі абутик.

Чаму зрабіў я такое адступленне наконт
прадукцыі? Здараеца яшчэ ў нас, што паэт напіша
некалькі прыстойных вершаў, крытыка разбярэ гэты
невялікі набытак душы і думкі на цытаванне, а
новавыпесчаны маэстра піша паўсядзённую халтуру,
бо ён жа знак якасці атрымаў! Альбо зусім нічога не
піша, а ў перадз'ездаўскіх і з'ездаўскіх паміналалаўках
ідзе адпаведна алфавіту пасады і месца, адведзенага
яму паслужлівай крытыкай дзесятак гадоў таму
назад.

Такому паэту ўсё ясна, ён ахвотна піша сам на
сябе анатацыі для выдавецкіх планаў, у інтэрв'ю сам
дае ацэнкі сваім яшчэ толькі задуманым зборнікам.
Яму ўсё ясна, Але і чытачу таксама ясна, што даўно

паэт развітаўся з хваляваннямі, з клопатамі пра элементарную культуру ўласнага радка. Паэт не прапусціць магчымасці напомніць пра свае ранейшыя зборнікі, падсумаваць колькасць (а не якасць!) выдадзенага. Узростам яшчэ не стары, а прэтэндуе на бязграшнасць, на тытул мастера. Але чытача зараз цяжка правесці на мякіне. Дый вераб'і інакшыя сталі, таксама ў корме разбіраюцца! Не буду рабіць спасылак на абавязковую ў апошні час у крытыцы НТР. Духоўны рух не вымераеш ні на якія конскія сілы (няхай нават пегасавы!), запатрабаванні духоўных і матэрыйальных неаднолькава спатольных.

Доўгі час Пімен Панчанка маўчаў. А калі маўчыць сапраўдны паэт, не маўчаць дасужыя да ўсяго чуткі, здагадкі, меркаванні, заключэнні мудрых галоў.

Маўчаў паэт. Тых, хто любіць паэзію, хто жыве ёю, гэта па-сапраўднаму засмучала, а той з калег, хто звык красавацца перад чытачом, у душы радаваўся — на сур'ёзнага канкурэнта меней стала, а раптам чытач пачне адносіцца да яго персоны як да адзіна непаўторнай.

Прыгадваеца, як адзін, цяпер канчаткова прызнаны самім сабой і крытыкай, паэт у маладосці прыкідваў, што калі пісаць у дзень па чатыры радкі, то за год набярэцца даволі. (Пра той час, калі будзе ўжо ісці пенсія і не трэба будзе з'яўляцца на службе, і казаць не даводзіцца — і па восем радкоў кляпачь можна!)

Пімен Панчанка ніколі не любіў арыфметыку такога плана. Тэмпераментна-імклівы па натуры сваій, ён застаўся на нейкі час сам-насам з раздумам сваім, са сваім сэрцам, са сваім сумленнем. Не хацеў выдаваць нагара аднадзёнак, не хацеў пісаць, aby

пісаць, як іншыя, абы запаўняць аддзелы паэзіі газет і часопісаў.

У асноўным тады толькі вершаваныя радкі, вершы ў іх графічным малонку становяцца паэзіяй, калі паэт піша пра тое, пра што ён не можа не пісаць, пра тое, пра што ён не можа маўчаць сёння ж, цяпер, у дадзены міг, або пра тое, што не дае яму спакою, што маланкамі памяці выхаплены з даўніны ўражанняў.

Тэма Хатыні ў нашай паэзіі стала ў пэўнай ступені традыцыйна-літаратурнай (хай не абвініць мене ў кашчунстве!). У асноўным большасць паэтаў апісала вонкавы выгляд мемарыяльнага комплексу (хаця вобраз каміноў і званоў — у нашай жа мове сама рыфма яшчэ звязала гэтыя вобразы — заслуго аўтараў помніка), рэдка хто ішоў ад канкрэтнай прывязанасці да балюча-трагічнай мясцовасці, да вялікіх абагулытенніяў. Дарэчы, вершы і паэмы атрымаліся найбольш удалымі ў аўтараў небеларусаў (доказ таму — зборнік «Слухайце Хатынъ!»). Яны неяк па-свойму ўбачылі тое, што для нас стала, відаць, звычным. А вось Пімен Панчанка сказаў ужо ў самім загалоўку верша формулавай сэрца і розуму, формулавай болю і гневу: «Горкая гордасць».

Наша горкая гордасць
Прасвятлее ў вяках.
Не скрышылі нас орды,
Не адолеў нас страх...

І тут жа ставіць у адзін радок:
Каралеўскія пальмы,
Партызанская сосны.

Як сёння помнію: Пімен Панчанка сваім даверлівасцішаным голасам чытае гэты верш студэнтам Горацкай сельскагаспадарчай акадэміі, у якой ён

напярэдадні Вялікай Айчыннай вайны правучыўся адзін семестр. Аўдыторыя, яшчэ не канчаткова агуашаная наездчыкамі па лініі Бюро пропаганды, слухала вусцішна-ўважліва. Народны паэт не дэкламаваў, не крычаў, не выступаў, ён нават не чытаў, ён проста думаў усlyх вершамі пра тое, пра што не мог маўчаць.

Паэт не выстаўляеца перад чытачом усёзнайным докай, прыручаным маралізатарам, павучальнікам, заканадаўцам поглядаў і мод. Ён з вялікім, я скажу бы, безбаронным даверам ідзе да чытача, ідзе такім, як ёсьць, ідзе са сваімі сумненнямі і перакананасцю, з радасцямі і пакутамі. Гэтак у свой час ішоў да чытача свайго — і зараз ідзе! — Сяргей Ясенін. На шчырасць чытач адказвае шчырасцю. Іншы наўмысна кастрюбаваты радок больш закране, больш зварухне душу, чым паркетна адглянцеваны абзац у рыфму з правілаў ветлівага абыходжання, толькі не з паэзіі. Без жадання патрафіць крыху запознена модзе верлібрanchання, у рэчышчы класічнага памеру, напоўненага і зместам, і дыханнем часу, панчанкаўску дзёрзка гучаць і клопат нашага дня, і сарамліва-шчымлівы боль таго пачуцця, якое ніяк не ўжываеца са словам «старасць».

Толькі гарачае сэрца, дапытлівая думка, неспакой за чалавека, які падчас абрастает звычкамі ўтульнасці, толькі непрымрымасць могуць прадыктаваць душэўна юны заклік:

Не старэйце, людзі, дачасна, Нараджайцеся кожны дзень!

Сам паэт узяў сабе за аснову эты жыццёвы прынцып. Ён не паўтараеца, ён нараджаеца ў кожным новым вершы, у кожным амаль радку. Нібы

жартам Пімен Панчанка заўважае: «Я штодня мяню гнеў на літасць,— то маё прызванне і прафесія».

Цікавая асаблівасць сапраўднай паэзіі, у дадзеным выпадку паэзіі Пімена Панчанкі,— тое, што на выречку хочацца прысягнуць цытаты, хай іх сам паэт і не дужа любіць. Проста сама просіцца ў цытату раскнутая плынь лірыкі...

Зарас, калі паэзія набыла небывала шырокі рэзананс, небывала шырокую аўдыторыю, адказнасць паэта за кожнае ягонае слова вырасла непамерна. А небяспека, што радкі забіваюць паэзію, расце з кожным днём. Адышлі ў даўнасць часы, калі вартасць верша вызначалася яго надзённасцю (у сэнсе — на адзін дзень жыцця на газетнай паласе), ягонай тэматыкай. Няма кепскіх тэм, як няма старых і новых.

Але ёсьць тры вечныя тэмы, на якіх правяраюцца адначасова талент, майстэрства і няйтойнае ў паэзіі —шчырасць паэта, яго асоба як чалавека, як грамадзяніна, без чаго не можа быць паэзіі, без чаго не можа быць перадачы сваіх пачуццяў, свайго настрою чытачу.

Тэмы гэтыя — маці, радзіма, каханая. Словы гэтыя сапраўдныя паэты пішуць, калі не на паперы, то ў душы — толькі з вялікай літары. Тут не можа быць дваістасці, расплывістасці, бенгальскіх агнёў замест існага пачуцця.

Радзіма ў вершах Пімена Панчанкі канкрэтная, жывая, як жывыя ягоны боль за тых, каму не суджана было прыйсці з поля бою, боль за лясітую вёску Казулічы, дзе юнаком настаўнічай паэт.

Попел чалавечы доўга стыне,
Адлятае ў хмары маладосць...

На сцяне журботнае Хатыні
І маіх Казуліч імя ёсць.

Некалі паэт прызнаваўся, што з юнацкіх год піша «кнігу вандраванняў і любові». З чырвонай літары ў кнізе гэтыя напісаны імя Радзімы. А ці не прытаміўся паэт у вандраваннях, ці не пацішэй ен у сваім парыванні да ўсяго новага, да ўсяго чалавечнага, ці ў ранішніх фарбах бачыцца яму краявід роднай беларускай зямлі пасля падарожжаў у экзатычныя краі, ці восень паклала на ягонае гарачае чало халаднаватую пяцярню жаўталісту, і гады падказываюць сваю векавую мудрасць: цішэй едзеш, далей будзеш (будзеш — у сэнсе пра будзеш старонім саглядатаем падзей).

Галіны прыпяцкіх прытоکаў
Сябе ў маланках пазнаюць...

І чытач з радасцю пазнае свайго неспакойнага паэта.

Вясна ідзе...
На мне чужкія боты,
І я, крыху чужкі, іду ў палі.

Будзённая дэталь чужкіх ботаў робіць верш даверлівым, паэт не становіцца ў позу перад чытачом, не клянеца, што ён носіць боты на сувязь з жыщцём, з аратаем, не сумуе па аўчынным дзедаўскім кажушку, які стаў модным на плячах піжонаў і ў вершах традыцыйных паэтаў.

Будзённая дэталь у Пімена Панчанкі заўсёды асветлена вясёлай хітрынкай чалавека дужага, чалавека, які ведае цану хлебу, цану дружбе, цану мірнаму дню.

Падчас паэт наўмысна прыземляе задуму верша, каб радок гучай больш натуральна, праўдзівей.

Размоўнасць інтанацыі робіць чытача як бы субяседнікам аднаго шыбрага застолля.

І новы дом, заселены дом —
Вясёлая добрая тэма.
І ластаўкі селі радком
На тэлевізійных антэнах.

Прыглушаны знарочыста асананс добра стасуецца з агульным настроем і натуральнасцю інтанацыі.

А вось другі верш. Прыйзджаюць да сваіх дачок у горад маці, наўкол высокія гмахі, чужкія балконы, і старая «па посцілцы чырвонай кватэру пазнае». І ціхім смуткам, незабытым горам трывожна вее ад заключных радкоў:

Стаю ў двары зялёным,
Сумую нездарма:
Няма ў мяне балкона
І маці ўжо няма.

Мацярынства ў гады ліхалецця стала тэмай многіх жывапісных палоцен, драматычнымі эпізодамі кінастужак. У вершы «Цяжкое партызанскае качэўе» паэт вяртае чытача да самых найцяжкіх выпрабаванняў мацярынскага сэрца, калімаладая маці ў адчай, «на парозе чорнага вар'яцтва» гатова была задушыць сына, каб ён сваім крылкам не выдаў карнікам месца заходжання блакаднікаў. І цяпер яшчэ,

Гатуючы сняданкі і абеды,
Перабірае ў памяці гады,
І кожны раз жахаеца кабета:
«А што, калі б?» — і млее ад жуды.

Зноў-такі будзённыя дэталі побыту маці, якую сын узяў у горад і даручыў ёй спрадвечны клопат гаспадыні кухарыць, гадаваць унукаў. Толькі

страшеннага болю нельга заглушыць ніякім турботамі па хапе, па сынавай сям'і. Вайна ўрываецца ў сны, у кожнадзённасць, вайна не дае сябе забыць паэту, бо я ведае ён не па артыкулах з пажоўкльых падшивак, вайна працяла нервы ягоныя, вайна яшчэ для яго ідзе. Вайна за чалавека, вайна супроць абывацеляў, супроць хапуг, прайдзісветаў. Не можа спакойна праходзіць паэт каля ўсяго гэтага жывучага, учэпістага выроддзя.

Усяму адмоўнаму, агіднаму ў жыцці паэт супрацьпастаўляе жанчыну-маці, жанчыну-працаўніцу.

І ў новай кнізе чытаем, дакладней, баймся абразіць паспешлівасцю прачытання чысціню радкоў:

Першыя раны жанчына лячыла,
Травы збирала з відна да цымна,
Першых звяроў прыручула жанчына,
Першай пасяяла зерне яна...

Прыглушаны асананс «жанчына — лячыла» нясе і ласкава-эмацыянальную нагрузкую і сэнсавую. І зусім апраўданы ў канцы зварот да мужчын, якія сваю няўважлівасць і чэртвасць хочуць спіхнуць на занятасць: «Можа як-небудзь прыручьць і вас».

Можна спрабаваць ашукаць сябе, можна імітаваць і непасрэднасць і нібыта шчырасць, але нельга ашукаць паэзію, чытача: у вершах паэт увесь як на духу. Любая фальшыўная нотка, любы фальшыўны жэст не замаскіруеш ніякай тэхнікай, ніякім умельствам, ніякай віртуознай гульнёй са словам. Трэба ведаць крыху бліжэй Пімена Панчанку, трэба дазволіць сабе паназіраць за ім збоку, каб пераканацца, наколькі шчыра, без усялякай падробкі гучаць ягоныя інтанацыі ў радках, наколькі чуеца ў іх голас ягоны,

крыху прыглушаны, з дабрадушнай (не дабрацкай, усёдаравальнай!) усмешкай; каб бачыць мудры прыжмур вачэй, якія пільна глядзяць на свет, якія пільнуюць людзей ад зла. (Не выпадкова Піменам Панчанкам напісаны выдатны верш пра вока снайпера ў гады вайны.) Асабіста мне натуральнасць паэта, ягонаі паэзіі бачыцца ў тым, наколькі адпавядзе інтанацыя, эмацыянальны зарад твора інтанацыі голасу самога паэта, актыўнаму запалу ягонай натуры, ягонай асобы. Мерка гэтая, патрабаванні гэтых, лічу, павінны стасавацца як да сталага майстра, так і да пачаткоўца. З уяўных інтанацый, з імітацыі душэўнага неспакою пачынаеца і ўяўная паэзія, штучнае напампоўванне сябе гневам, якога не было і німа на самой справе. А гэта ў свою чаргу выклікае ў чытача толькі ўсмешку ці, у лепшым выпадку, спачуванне паэтута за дарэмную трату энергіі. Стала ледзь не традыцыйай з нейкай іроніяй, з паказным зухаўством пісаць пра жонак, падрабляючыся пад гэткіх маладзёнаў.

І колькі ж сапраўднага замілавання, душэўнай радасці да абранныцы гучыць у радках:

А сонца цябе прасмаліла,
Ты пахнеш чаборам, сасной.
А тут яшчэ спее маліна
На ціхай палянцы лясной.

«Прасмаліла — маліна». У самім гукапісе спёка і спеласць, спагада і смага, змаўканне і замілаванасць!

А ў заключэнне, як бы жадаючы скрасіць паўсядзённасць, хатнія справы абранныцы, паэт просіць яе звярнуцца да ўспаміну светлага дня ў лесе:

Асення будні нахлынуць,
Ты ў кухні цішком запяеш:

Успомняць чабор і маліну
Паблякляя вусны твае.

Пачуццё, якое перапаўняе сэрца паэта, заўсёды дыктуету яму і памер, і строфіку, і інтанацыю.

Яны, здаецца, самі напісаліся, леглі на паперу радкі, прачулыя, пякучыя сваім болем былога шчасця, быльых незваротных ужо гадоў:

А радасць — не шумлівая,
А шчасце — сарамлівас,
Бяды — зусім маўклівая.

А далей апошні радок крыху спразаізаваны, як перадых, як перапыненне нахлыну пачуцця, якое нібы бацца, што яго няправільна могуць зразумець, раптам засаромедася:

І так, я пра цябе...

Наўмысна не зарыфмаваны радок дае магчымасць на хвілю задумацца, засяродзіцца, каб зноў казаць пра свой сардэчны клопат, пра страту, якую нельга страціць з памяці юнацкага свету. Гэта яны не даюць сябе забыць:

Называў бяздоннымі,
Не было ярчай,
А цяпер бяздомны я
Без тваіх вачэй.

У вобразным мысленні, у абыходжанні са словамі Пімен Панчанка ходзіць, што называецца, па вайстраку брытывы, па крохкім лядку асацыятыўнага раду слова. У гэтым ягонае непаўторнае ўмелства, уменне, ягоная няўлоўная вабнасць, у гэтым і цяжкасць перадачы вершаў ягоных эквівалентамі другой мовы. У прыватнасці, рускай. З эпітэтам «бяздоннымі» лёгка сарвацца ў прорву банальнасці, у апраметную дзяжурных вобразаў. Але тут жа на

выручку, нібы само, прыходзіць — «бяздомны я». І стары, здавалася б, эпітэт зайграў па-новаму, атрымаў новае дыханне. Падкрэсліў боль і сум, ажывіў успамін.

Заключныя радкі арганічна выцякаюць з усяго пружыністага верша, яны падрыхтаваны думкай і пачуццём непадробным, шчырым:

Як няўтульна сёння,
Хоць бы грымнуў гром...
Пашлі, божа, сон мне
Пра твой сіні дом.

Сіні дом, сіні туман успаміну, сінеча бясхмарнага неба маладосці, смуга часу, адлегласці. Яны застаюцца чыстымі, прывабнымі, незабытымі!

У новым зборніку вока паэта па-ранейшаму вострае, запамінальнае, вакаём ягонага радка неабдымна-ёмісты і разам з тым надзвычай дакладны, прагны да свежых дэталяў. Бачыць паэт, як «прыйшла ў наш горад восень на лапках залатых», памяць паэта не забывае «галоднага тылу падмецены ток», кожны куток, дзе салдатам прайшоў паэт, сёння ён пазнае «па незабыўных старых магілах». Зноў ёмістасць слова! Тут Пімен Панчанка не мае сабе роўных. Менавіта «незабыўных», у слове — і пашана, і боль, і ведіч подзвігу. Пастаў «незабытых», і стане ўсё казённа-правільна, стандартна-халодна.

А калі Пімен Панчанка іграе рыфмай, то іграе без пераймання, вопытна-ўмела. Вышэйшая віrtuознасць падпрадкавана задуме, апраўдана настроем і зместам верша. («Штырых — майстрых», «чараўнікі — чарнавікі», «Докшыцаў — дошчаццы»).

Інтанацыйна кожны верш амаль непадобны ў новай кнізе. Рытм слухаецца паэта надзвычайна,

таму так раскута гучаць вершы. На першы погляд верш «У Польшчы» — падкрэслена сухаваты, стрыманы, нават крыху падзеяпісальны.

Не знаю, каму
Прашаптаў я:
Хвала вам і слава!
І болей ні слова,
Пра гора, пра раны старыя...
Бо я закахаўся
У цябе, маладая Варшава,
І ў песні пра Віслу.

І нібы гарэзліва-гжэчным рэверансам, памаладому смела, пералікова абавязковую патэтыку паэт зводзіць на зямлю, прымушае чыгача паверыць у шчырасць сваіх слоў, да сэрца туліць усё сказанае апошнім радком:

І ў пані Радовіч Марылю.

Адразу ўсплывае ўспамінна Марыля Верашчака, зайдросна ўражвае закаханы парыў парыванняў.

Па-ранейшаму, па-панчанкаўску востра выпісаны ягоныя даўнія «ўлюблёнцы», ягоныя «хрэнікі» — бюракраты, хапупі, прайдзізветы. («За дэфіцыйныя запчасткі гатоў ён жонку залажыць», «Цёмны ідал, кнырысты і дужы, што яму да ісціны жывой!») Но пакутліва-нялёгка ідзе

Да працы добрай прылучэнне,
Ачалавечванне людзей.

Кампазіцыйна зборнік разбіты на троі раздзелы. Ненавязліва, як бы самі па сабе сталі вершы ў гэтых раздзелах. Заключнымі радкамі зборніка паэт дэкларуе свою пазіцыю непрымірымасці да ўсяго чорнага і агіднага, да пустой балбатні, да марнатраўства,

Каб ажыла ізноў спрадвечнасць
Вады і хлеба, дрэў і траў.

Крык сойкі — пачуццё трывогі, неспакою праходзіць праз уесь зборнік, працінае ранішнюю чуйнасць і вечаровую задуменнасць спелага бору паэта.

Можна ў паасобных выпадках выказаць заўвагі па некаторых радках, падчас залішне запразаізаваных, часам паэтычнай барацьба з рознай набрыддзю і атрап'ем нагадвае фельетонны стыль, расцягнута гучыць верш «Паэзія», тым больш што ў пачатку кнігі на гэтую ж тэму ёсць праста выдатна напісаная «Творчасць». І разам з тым ва ўсёй непрычесанасці, непрыгладжанасці, у адсутнасці акадэмічнага глянцу — і сама прывабнасць паэзіі Пімена Панчанкі, паэзіі рагучай, маладой, неутаймаванай.

Выдатны літоўскі паэт Эдуардас Межэлайціс, па духу сваім, па праметэйскім гарэнні ў паэзіі блізкі Пімену Панчанку, пісаў у «Ліръгчных эцюдах»: «Азам паэзіі ўсе мы без асаблівых высілак навучаемся ў іншых паэтаў і па кананічных падручніках. Куды цяжэй загаварыць уласным голасам, у рытме ўласнага сэрца».

У рытме ўласнага сэрца напісана новая кніга паэзіі Пімена Панчанкі.

Яшчэ друкаваўся тыраж «Крыку сойкі», а Пімен Панчанка прынёс у выдавецтва рукапіс свайго новага зборніка паэзіі. Частка вершаў з будучага зборніка друкуеца ў «Полымя», частка з'явілася ва ўсесаюзнай першыёдышы. 1977-мы год нехта ўчэпіста трапіна назваў годам Пімена Панчанкі. І калі ў традыцыйных застольна-трыбуунных прамовах заўсёды гавораць, што юбіляр знаходзіцца ў поўным

росквіце сваіх творчых сіл і задум, то ў Пімена Панчанкі гэта гарантавана залатым запасам таленавітых вершаў, што складуць новую кнігу «Вячэрні цятнік».

Паэт напісаў:

Хай хітрага слава мяне абліне,
Жыццё не пакіне трывожыць і вабіць,
А нехта ссылае у старасць мяне,
Імкненца мой гнеў да мяшчанства аслабіць.

Не здамся!
Бяссоннаю працай спалю
Сябе, ды ад праўды я не адступлюся.
І словам я сцверджу усё, што люблю
У народзе сваім і ў сваёй Беларусі!

Словам пранікнёным, узнёсцым, словам пышчотным і гнеўным сцвердзіў народны паэт Беларусі свою любоў да роднай зямлі ў новай таленавітай кнізе «Крык сойкі».

1977

Журыца лірыка ліпеня...

Яшчэ не старое на ўзрост нашае пасляваеннае пакаленне дажыло да сумных некралогаў, да развітальных слоў са сваімі аднагодкамі, са сваімі адначаснікамі ў літаратуры.

Раптоўна. Менавіта раптоўна не стала Еўдакія Лось, Еўдакія Якаўлеўны, нашай вясёла-задзірыстай Аўдоцці, нашай журботліва-ласкавае Дуні.

Эта ўсё яшчэ не хоча супакоіцца вайна, гэта яна забірае нашых таварышаў, тых хлапчукоў і дзяўчатаў, чый смех абарвала склыгатанне гусеніц танкаў і въццё сірэн. Голад у блакадныя дні, пасляваенная нішчымніца, ці, як у нас на Ушаччыне кажуць, посніца, падтачылі здароўе, калі яно ў самую сілу бралася, пасадзілі сэрца.

Еўдакія Якаўлеўна!

Муза твая была той працевітай, цігавітай сялянкай, якая вынесла ўсе жахі і пакуты вайны, а калі мінулася неціхощце, упрэглася ў плуг і дзірваны дужала. Адсюль і такая, крыху мужчынская, ухватка тваіх мужчынскіх і ясных, тваіх упэўненых і заражураных радкоў.

Адсюль і такая неспатолытая прага да жыцця, да пазнання яго самых глыбінных пластоў, такая нястомнасць вандравання, такая несутримная радасць ад сустреч з ітovымі краінамі, гарадамі, з новымі людзьмі — тваімі прыхільнымі чытачамі.

Нібыта адчуваючы, прадчуваючы нядоўгі век свой, рупілася ты паўсюль пабыць, спяшалася зрабіць як мага больш, імкнулася выказаць шчырую падзяку народу свайму, пашану свайму краю, роднай Ушаччыне, якую ты асабліва раёніва любіла.

Нарадзілася ты, Еўдакія Якаўлеўна, у першы дзень вясны. І зборнік першы твой, перапоўнены пачуццём веснавой радасці жыцця і пазнання, так і называўся — «Сакавік».

Шлях твой жыццёвы абарваўся на самым пачатку сталага лета. І, нібыта сімвалічна, апошні твой прыжыццёвы томік вершаў названы — «Лірыка ліпеня». Замкнулася кола ад ранняй вясны да ўпэўненага лета...

У вачах яшчэ стаіць, як падчас нядзеўнай, апошнай тваёй паездкі па Віцебшчыне падпісваеш ты, Еўдакія, яшчэ з пахам друкарскага фарбы «Лірыку ліпеня» маладзенъкай бялявай дзяўчынцы ў школе імя Міхася Лынькова. Дзяўчынка, пэўна, нагадала табе цябе ў юнага гады ў Старыне ці ў Звоні — такая яна ўзрушаная і акрыленая. Таму так нервова-расчулена бегае па паперы чырвоны фламастэр і так шчодра жадаеш ты радасці і шчасця маладой сваёй чытачы.

Еўдакія Якаўлеўна.

Рыхтаваўся я казаць вясёла-каламбурны тост на тваім першым круглым юбілеі, які мусіў быць неўзабаве, а кажу сёння табе жорсткае і сумнае зямляцкае: «Бывай...»

Памяць пра цябе, нястомнай падзвіжніца роднага беларускага слова, застанецца светлая, бо шмат святла ў радках тваіх, шчырых і поўных даверу да чыгача. А на давер даверам адказзаюць.

Бывай, Еўдакія!

1977

Чысціня

Ён для мяне жывы — Сямён, Сымон, Аксенцій Паўлавіч, як мы з паважлівым жартам называлі яго студэнтамі.

У ім спалучыліся чыста і ўзнёсла прыгажосць унутраная з прыгажосцю юнака, маладога мужчыны.

Ён ніколі не быў апрануты, што завецца, з іголачкі, але заўсёды акуратна, з густам. Не мог першакурснік Сымон Блатун праісці спакойна калі люстэрка, калі шклянныя дзвярэй нават, каб крадком не зірнуцца, каб лёгкім рухам, нібы пасуточы мяч, не ўскінуць чарніавы мысік сваёй лагодна-даверлівай, як і характар Сымонаў, рассыпштай шавялюры.

А калі смяяўся Сымон, то неяк светла рабілася. Смяяўся ён шчыра, непасрэдна, не вымушана. Бо смех — адна з праяў натуры чалавечай, смех выдае чалавека, ягоную непасрэднасць, унутраны стан, унутранае свято.

Да яго хінуліся, да яго гарнуліся сябры, адна-курснікі, і, вядома ж, не абы-як пазіралі дзяўчата.

Ужо ў сваіх першых вершах хацеў ён вясёлку «выкаціць цалюткім абручом», хацеў так пісаць, так ісці па жыццёвых сцежках — каб аж гай шумей!

Жыццё, як і вясёлка, складаецца з тых жа фарбаў, з тых жа адценняў. Цалюткі абруч вясёлкі жыцця не доўга кацці Сымон Блатун. І колеры былі розныя.

Малавата было вясёлых, святочных. Пераважалі сумнавата-цымнянія, будзённія. Але жыццёвая проза не азмрочыла позірк жыццялюба, не прыземліла юначыя парыванні, не ачарсціла сэрца паэта рамантычнага складу, не зняверыла шчырага давер'я да людзей чалавека, які вышэй ад усяго цаніў тава-

рыскасць, сяброўскасць, чалавека, які ніколі не насыт камень за пазухай, які ні на кога не тайг злосці, паэта, у слоўніку якога не было слова «зайздрасць».

Я нясу за пазухай голуба,
Каменъ там я насіть не магу.

Як прадстаўнік пасляваснага пакалення нашых літаратараў Сымон добра ведаў цану жыцця. І з першага курса самому даводзілася яму зарабляць на хлеб надзённы. Бо смак скарынкі з мякінай, праснака з лебяды быў не паэтычнай фігурай, не той дэталлю, якую іншыя бяруць, каб чытача расчуліць.

Калі і прыходзіла пасылка восенню з духмянымі правобразамі зямнога шара, а зімой з трывальным касцёўскім папасам у інтэрнат на Свярдлова, а пасля на Бабруйскую, ітая жаданая вестка з палескай вёскі Кувака ў дружнай і галоднай не толькі на рыфмаванае слова кампаніі хутка знікала. Пасля такіх сябрын і пісаліся радкі:

Гады прамільгнуць...

І мо ў новай кватэры,
Як нейкае дзіўнае цуда,
З нас кожны прыпомніць
вось гэту вячэрну...
«А хто ж будзе мышь нам пасуду?»

На аддзяленні журналістыкі Сымон Блатун з першых дзён звярнуў на сябе ўвагу як самы здольны, баявіты, апантаны саўдзельнік падзеяў сучаснасці. Рана началіся дарогі ў самыя далёкія куткі Беларусі, нялёгкая газетная праца, што карацей называецца заданнем рэдакцыі, камандзіроўкай.

Я з першых вёрстай
палиобіў дарогі,
Глухія зненавідзеў тупікі.

У мітусні перонаў і вакзалаў
Я адчуваў імклівы пульс жыцця...

Гэта не дэкларатыўныя радкі. Гэта хутчай думкі ўслых. Гэта рэальнасць, якая рабіла са студэнта-першакурсніка, юнака, што з залатым медалём за конччы школу на Брагіншчыне, актыўнага летапісца часу, рашучага і прынцыповага паэта.

А Сымон Блатун як чалавек, як паэт быў асобай, у жыцці самабытнай з'явай. Здзіўлялі і выклікалі добрую зайздрасць шырокасці і разнастайнае поле ягонаі цікаўнасці, цяга да ведаў, упартасць жаданне ў любой рэчы дапасці да сутнасці, да глыбіні, да вытокаў. Займаўся спортом, вывучаў гісторыю мас-тацтва, а разам з тым не грэбаваў самай што ні ёсць чарнавой працай журналіста: апрацоўваў пісьмы, пісаў рэпартажы, нататкі, замалёўкі, рэцэнзіі, узімімаў нялёгкія скібы на здзірванелым палетку праблемнага нарыса.

Сымону да ўсяго была справа. Яго ўсё цікавіла.

Запомнілася заклапочанасць і ў вышэйшай ступені адказнасць, з якой ён як прадстаўнік «Звязды», як сын партызанскаага краю ўключыўся ў абмеркаванне праекта помніка абаронцам Брэсцкай крэпасці. Бываў Сымон у майстэрнях скульптараў, адстойваў у гарачых спрэчках сваю пазіцыю, сваю прыхільнасць да праекта Андрэя Ануфрыевіча Бембеля.

Разам з Ігарам Краўчыкам, які працаўваў пасля інстытута ў майстэрні народнага мастака Беларусі Аляксея Канстанцінавіча Глебава і шмат чаму наўчыўся ў яго, Сымон Блатун ездзіў у Брэст, каб з мясцін, дзе яшчэ камяні не астылі ад болю, напісаць пераканаўчы матэрыял для газеты.

Маладыя мастакі, скульптары, вучоныя былі

сталымі сябрамі маладога паэта, вострага журналіста. Дружба іхня была ўзаемна жаданай, узаемна цікавай сваёй неабходнасцю. І не таму, што і рэдакцыі, дзе працаваў Сымон Блатун, і кватэра ягоная ў тады новым журналісткім доме на самым высокім паверсе былі побач з тэатральна-мастацкім інстытутам і Акадэміяй навук. Ён на любыя тэмы мастацтва і нават дакладных навук мог весці — не ветліва падтрымліваць! — і гутарку, і дыскусію, тактойна, дасведчана, падлемічна-заахвочвальная.

Паэзію Сымон любіў, ведаў на памяць і класіку, і самия апошнія навінкі. Яшчэ дасюль здзіўляючца многія празаікі з прыемных для іх нечаканасцей, калі Сымон ці ў трапелейбусе, ці проста на вуліцы хваіў той ці іншы раман, аповесць, цытуючы пры гэтым цэлья абзацы, смакуючы асобныя асабліва ўдалыя выразы, слова, павароты сюжэта.

Стараўся паспець усё прачытаць, пра ўсё дазнацца — і паспяваў. Паспяваў шмат зрабіць, некаму памагчы парадай, спагадай, словам падтрымкі і вусна, і ў друку.

І калі казаць мне пра стыль Сымона Блатуна, пра манеру пісьма, то ў першую чаргу трэба падкрэсліць натуральнасць, непасрэднасць, адсутнасць літаратурных хадуль, лёгкасць майстра і стыль вясёлага субядедніка.

Шчырасць і нявымучанасць радка праявіліся і ў лірыцы, і ў гумары Сымона Блатуна, гумары дасціпным і інтэлектуальна-віргуозным.

На памяць часта прыходзіць цяпер далёкі ўжо эпізод.

Пасля заканчэння універсітэта мы яшчэ доўга хадзілі ў інтэрнат да сваіх на курс маладзейшых

сакурснікаў: да Янкі Сіпакова, Барыса Сачанкі, Івана Пехцера. Сымон працаваў у «Звяздзе», я — у «Бярозы», кожны здымаў прыватны куток, але болей мы начавалі ў інтэрнаце, бо і каменданту, і вахштрам так прымільгаліся, што за студэнтаў нас усё яшчэ лічылі. Па заданию «Маладосці» пісаў я рэпартаж вершам з Бярозаўскай ДРЭС. Як заўсёды, зацягнуў, здаваў у апошні дзень. І нік не мог паставіць ударную, ці што, кропку. Пісаў усю апошнюю ноч у рэдакцыі «Бярозкі», а раніцай мышца пабег у інтэрнат. Тут ва ўмыўальніку Сымон з ходу і парайў мне:

Запырскан вапнаю прараб,
Шпакамі ён расчулен: —
Вам рэпартаж канчаць пара б,
Таварыш Барадулін!

Наогул, распасоўка экспромтамі, эпіграмамі была ў нас у тыя часы своеасаблівай гімнастычнай размінкай. З сябе, з сяброў, нават са смерцю жартавалі, бо яна тады для нас хадзіла дужа далёка.

Як звычайны верш успрымаліся тужліва-прачулыя, абвострана-выразныя радкі Сымона Блатуна:

І скажуць: «Быў яшчэ ж ён малады...»
Паўстану я ў кагосыц прад вачыма.
Зязюлямі падлічаць мне гады
Суцішана-трывожныя жанчыны.

І скажуць так: «Ляжаў ён, як жывы...» —
Упершыню спагадліва і шчыра.
Цішэй вады, ніжэй травы...
Бывайце, гоні, рэчкі, паплавы,—

Я адлітаю ў свой далёкі вырай.

Чалавек, а мастак асабліва, адчувае загадзя свой скон. Гэта зразумеў я пасля. Трэба прызпацца, што

«ўпершыню спагадліва і шчыра» пачалі мы казаць пра сябра свайго тады, калі адчуулі, як не стае ягонага глухавата-радаснага голасу, ягонага добрага пагляду, ягонай постасці ў нашым жыщі, у нашай паэзіі.

Не думалі мы тады, маладыя і шчодрыя на час, што два апошнія радкі будзе адліваць у метале Igar Kraўчанка надпісам да надбронзавага барэльефу на Чыжоўскіх могілках.

«Гоні, рэчкі, паплавы» — гэта дакладна выпісаныя родныя місціны. Калі быў я пасяя на Брагіншчыне, пераканаўся ў гэтым. У галасах брагінцаў (яны самі націск робяць у слове гэтым на апошнім складзе) чуўся мне голас Сымона, сына Ціхана.

Прахарактар палешукоў шмат напісана і сказана, шмат праўды, а легенд болей. Адно неаспречна падкрэсліваецца — цягавітасць і працаўітасць, уменне чакаць радасць, быць гатовым парадаваць іншага, любоў да сваёй небагатай зямлі, любоў, карані якой трымалі гэтыя край, каб выраі заўсёды дамоў вярталіся. У сваіх землякоў узяў Сымон Блатун усё самае лепшае.

Патомны ратай, ён надзвычай балюча адчуваў зямлю як карміцельку і як часцінку сусвету. Пра космас, пра касманаўтаў пісалася і пішацца шмат, не заўсёды на касмічнай вышыні. А Сымон Блатун на пачатку касмічнай эпапеі сказаў «Першым касманаўтам»:

Як рыцары, у панцырах, шаломах
На Марс ці Месяц сойдзеце па трапу.
І з радасці па звычаю зямному
Абдымеццеся моцна і нязграбна.

І, вочы ўзняўшы у нябесны морак,

Заўважыць з вас, адчуе кожны,
Што болыт за ўсё
Сярод шматлікіх зорак
За вас Зямля дрыжыць трывожна.
Не адрываючыся ад зямлі, паэт у той жа час не
любіў прыземленасць думкі, бляскрыласць слова.

Як забытай цытатай з карана,
Гавару я на вечы людзей:
Зажываюць балючыя раны
І вяртаеца шчасце надзей.

Голос Сымона Блатуна «на вечы людзей» гучай праудзіва, без фальшу, без лірычнага сюсюкання. На людскіе веча ідзе паэт, які быў багаты і дужы «шчасцем надзей».

Сурова паграбавальны да слова свайго, сам зняў з выдаўецкага плана свой першы зборнік, хаця ў рукапісе былі вершы друкаваныя, станоўча ацэненныя і чытачом, і крытыкай. Няшчадны да сябе, Сымон Блатун быў вельмі чулы і шчодры на падтримку маладзейшых калег па піару, калі кансультаваў у «Чырвонай змене», рыхтаваў літаратурныя старонкі маладой беларускай паэзіі.

У шэрай папцы на «маланцы», у якой звычайна Сымон насыў дадому па вуліцы Друкарскай рэдакцыйныя матэрыялы, зараз захоўваецца своеасаблівы архіў паэта: рукапісы, выразкі, адказы пачаткоўцам, бланкі газеты «Звязда».

Трэба бачыць, колькі варыянтаў, колькі рэдакцый мае амаль кожны верш, кожны радок. Пераклады белых вершаў Яна Судрабкална толькі ад рукі перапісаны тро разы — і кожны раз па-новаму.

Паэзія Сымона Блатуна яшчэ чакае свайго даследчыка, свайго крытыка, чакае свайго зорнага часу. І

яны будуць! Толькі сапраўдная сціпласць майстра
магла сказаць пра сябе:

Жывой паэзіі вада ёсьць —
Бывае мелкай і глыбокай.
Сябры ўжо ў рэчышча ўпадаюць,
А я застайся ля вытокаў...

Выток узнёслага слова Сымона Блатуна па-ра-
нішняму празрысты і крынічна-жывучы. Без яго не
зразумеца ўсёй шырокай плыні сённяшняй нашай
паэзіі. А выток называецца адным словам — чыс-
ціня.

Вяртаючыся да радасных дзён нашых сустрэч,
нашай дружбы і да сумных часін заўчастнай смерці
майго дарагога сябра, зноў не веру, што яго няма.

1978

Чвэртка веку

Часопісу «Маладосць» — 25. Амаль столькі ж гадоў
было пасляваеннаму пакаленню беларускіх літарата-
раў, якія ў такім узросце атрымалі вышэйшую аду-
кацыю і, не шкадуючы ні сябе, а часам і чытача свай-
го, узяліся за пяро. Дваццаціпяцігадовых называюць-
шчэ людзьмі маладога веку. Наша «Маладосць»
маладая не толькі сваім аўтарскім актывам, але і
сваім дапытлівым і ўчэпістым позіркам у сённяшні
дзень, сваімі клопатамі пра маладое пакаленне, пра
маладую змену грамадства, літаратуры, мастацтва.

Падкрэсліваю слова наша. Бо з гэтым самым па-
пулярным у самага патрабавальнага маладога чы-
тача часопісам сапраўды звязана наша маладосць,
нашыя маладыя творчыя парыўы.

Сённяшні сталы юбіляр у поўным росквіце сіл, у
добраі спартыўнай форме. А яго я помню ценькім,
таниненкім часопісам, які бралі мы, пачаткоўцы,
аблогай далікатна, але ўпарта. У першым ягоным
рэдактары Аляксей Кулакоўскім уражвала нас пад-
крэсленая акуратнасць на ягоным рабочым стале — у
строгім парадку ляжалі стосікі паперы, акуратненька
завостраныя аловачкі. Дый сам ён быў, нібы для
прыкладу нам, акуратным, пунктуальным. Гарнуўся
ён да маладых, заходзіў нават у інтэрнат універсітета
на Бабруйскай вуліцы, і нам, каму пашанцавала
надрукаваць па адным ці два вершы ў «Маладосці»,
крыху нязвычна было бачыць яго ў галёшах і — тады
яшчэ не ў модзе — з парасонам.

Шчаслівымі лічылі сябе тыя, каму выпадаў светлы
лёс паехаць на канферэнцыю «Маладосці», на
сустречу з чытачамі. У такіх паездках душой

калецтву быў заўсёды Але́сь Асіпенка. Гомель-шчына, Магілёўшчына, Брэстчына, Віцебшчына і, вядома, Мінск і яго блізкія і далёкія ваколіцы — вясёлыя дарогі, цікавыя гутаркі, прыгоды. Новыя радкі, вершы, задумы прыязджалі з намі з такіх незабытных, афіцыйна кажучы, мерапрыемстваў. Асабліва ўразіл ў адзін з першых прыездаў у Віцебск вуліцы і ўцалелыя з вайны завулкі, пра якія расказваў, якімі вадзіў нас Але́сь Асіпенка, прыродааны віцяблянін, якому ў грозныя гады давялося асабліва добра вывучыць горды горад Віцебск як падпольшчыку, як партызанскаму разведчыку.

Трэба адразу зазначыць, што «Маладосці» на рэдактараў, увогуле, шанцевала. Ды гэта і натуральна. Чалавек, які не любіць маладых, не цікавіцца іхнімі справамі і запатрабаваннямі, наўрад ці ўзваліць сабе на плечы нялёгкі клопат рэдагавання неспакойнага часопіса.

Усім, каму са школьнага год запалі ў душу радкі аднаго з найцікавейшых і рэдкіх па самабытнасці паэтаў, прылемна было ўсведамляць, што твае вершы будзе чытаць, ухваляць ці адхіляць сам Пімен Панчанка! Сапраўдным святам і добрым урокам была кожная гутарка з прызнаным і любімым паэтам. Мне нават выпала правесці з ім ледзь не нач на вакзале ў Віцебску, чакаючи цыгнік,— Пімен Емяльянавіч па дэпутацкіх справах ехаў з Наваполацка (тады яшчэ ён называўся то Нафтабуд, то пісаўся Нова-Полацкам).

Пра сённяшняга стырнавога «Маладосці» нават заўлагу сказаць языкк не павернецца, бо гэта мой і дауні сябра, і зямляк, і аднакурснік.

Здаецца, зусім нядаўна паказваў Генадзь, як

разводзіць рукамі загадчык аддзела паэзіі, любімы ўсімі маладымі і тады, і зараз Мікола Аўрамчык: «Я вазьму, а Пімен...»

Шкада, што ў пагодныя дні юбілею няма з намі Івана Юльянавіча Раманоўскага, першага мастацкага рэдактара часопіса, таго, хто гуртаваў вакол сябе мастакоў, хто штодзённа дбаў пра афармленне «Маладосці», пра таленавіту змену майстроў пэндзля. Пляменнік вялікага паэта славянскага свету Янкі Купалы, Янка Раманоўскі шмат зрабіў, але, на жаль, болей яшчэ не паспіеў. Гэта ён ездзіў і ствараў галерэю партрэтаў лепішых людзей рэспублікі разам з Верай Палтаран, з Уладзіславам Нядзведскім, са Сцяпанам Кухаравым. Была ў Янку Раманоўскім купалаўская шчодрасць, шчырасць, шырыня натуры.

Не буду пералічваць усіх, хто выйшаў у літаратуру са старонак «Маладосці», хто кім стаў, хто кім стаць мае намер. Тут ёсьць пагроза некага не ўпамянуць, некага паставіць не ў тым парадку, у якім ён бачыць сябе ў спісе амаль што класікам. Нагадваю толькі аднаго пісьменніка, які са старонак «Маладосці» пайшоў у вялікую літаратуру, чые імя добра вядома ва ўсім свеце — гэта Васіль Быкаў.

Прыгадваю паездку з таленавітым фотамайстрам Аляксандрам Сяргеевічам Дзітлавым на будаўніцтва Бярозаўскай ДРЭС. Гэта было заданне рэдакцыі, яго я па маладосці год і выканаў у вершаванай форме, у жанры рэпартажу.

Пачынаў я свае ўспаміны з рэдактараў, каб падкрэсліць, што толькі ў добрым, дружным калектыве добрыя рэдактары. І, адпаведна, пры добрым рэдактары калектыв адменны. Так, калектыв, ці каштаратысна,— канкрэтна — штат у «Маладосці» з першых

дзён на зайдзрасць зладжаны.

Згадаю некаторых.

Не страціў камсамольскага настрою і творчай актыўнасці Сцяпан Іванавіч Кухараў — загадчык самага актуальнага аддзела нарыса і нубліцыстыкі, сам напісаў аповесць, піша новую.

Былы малады аўтар «Маладосці» Янка Сіпакоў памагае чытачу праз аддзел крытыкі разабрацца, што добра, што не зусім у кніжным моры.

Намеснікам галоўнага стаў Алеся Жук — малады ўзростам, але сталы сваім самабытным талентам празаік.

Дый рост у быльых загадчыкаў аддзела прозы дай бог кожнаму: Іван Пташнікаў узначальвае прозу ў «Полымі» (сам як празаік характарыстык не патрабуе), Іван Навуменка — дырэктар Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы АН БССР.

Намеснік галоўнага Васіль Зуёнак сам стаў галоўным рэдактарам часопіса «Бярозка».

З лёгкай рукі Міхася Стральцова ў родную літаратуру прыйшоў багаты атрад празаікаў.

А Леанід Дайнека з аўтара «Маладосці», добрага паэта зрабіў смелую вылазку ў прозу. Некалі сам думаў, як завярстаюць ягоныя вершы, а зараз ён адказна сакратарыш.

Калі Валянцін Ждановіч у бліжэйшых нумарах дасць фотарэпартаж з космасу, знейкай новаадкрытай планеты — не здзіўлюся.

Баючыся зацятнушць свае згадкі і меркаванні, хачу пажадаць «Маладосці» і калектыву яе ў першы напаўкруглы юбілей да стогадовой даты пісаць, бачыць, думаць па-маладому!

Паэзія дарог і сустрэч

У светлым гарнітурчыку, адпаведна са святочным настроем, ён ішоў з пяцікурснікамі ў першамайскай калоне універсітэта. Раней бачыў яго на фотаздымках у літстаронках, здалёку калі інтэрната па Барыўскай вуліцы, якая на памяць ведала, дзякуючы прарэзліваму голасу вакзальнай дыктаркі, расклад прыгарадных цягнікоў да станцыі Уша.

Першае наша блізкае знаёмства адбылося ва ўрачыстых абставінах.

Пасля былі будні, як чорна-белае кіно. І дагэтуль памяць выхоплівае паасобныя кадры з імклівай стужкі часу.

З вёскі, дзе настаўтічае, прывозіць Ул. Нядзведскі сваю цікавую, дынамічную паэму «Вясновыя барозны». Паэма друкуецца ў «Маладосці», яна ж і дае імя першай кніжцы, што выходзіць неўзабаве. З традыцыйнага Ул. Нядзведскага паэт рабіцца Уладзіславам. Потым ён не раз упікаў рэдактуру часопіса і выдавецтва, што з шэрых барознаў зрабіла найбольш абкатана-традыцыйныя. Усміхаючыся, казаў: барозны вясной шэрыя, з туманковым дымам, з крыламі жаўрукоў. Толькі для тых, хто заседзеўся за рэдакцыйным столом, барозны безаблічна вясновыя.

Уладзіслаў пераязджае ў Мінск і працуе адказным рэдактарам сельгасперадач на тэлебачанні. Неўладкаванае і цеснае жыцло недзе ў раёне сельгаспасёлка. Прэцуе шмат, ездзіць — таксама. Адным з першых уздымае пласты (прытым самыя глыбінныя) вершаванага рэпартажу. «Будні салігорскія» пачынаюцца падкрэслена-задзірлівымі радкамі:

Я шчыра кажу: не першы,
Не першы і не апошні
Палез я, сябры, па вершы
У пыл і ў пясок дарожны.

Рэпартаж перарос рамкі жанру. Пайшоў шырока і мей самы прыязны водзук і ў чытачоў, і ў герояў рэпартажу, і ў крытыцы. Згадваеца, як з не-прыхаваным гонарам заўважаў Уладзіслаў, што па салігорскім радыё і ў будні, і ў святочныя дні гучаць ягоныя радкі пра беларускіх шахцёраў.

І хоць рэпартаж вось гэты
Шахцёрам я шлю сягоння —
Баюся: мяне да лета
У працы яны абгоняць.

Баюся, што ўсё спачатку
Пісаць давядзецца зноўку...
Рэдактар! Стаяўляй пячатку
На новую
Камандзіроўку!

І былі новыя паэмы — «У лясной старане», «Другая сустрэча з шахцёрамі». І ставіў яму пячатку на сустрэчу з дарогамі, з людзьмі, дакладней, благаслаўляў у шлях галоўны рэдактар «Маладосці» Пімен Панчанка, якога Уладзіслаў паважаў і любіў надзвычайна яшчэ з часоў вайны. Пасля ў аўтабіографіі напіша: «Чаму пачаў пісаць вершы — не ведаю. Помню, што вельмі запаў у душу твор Пімена Панчанкі «Балада пра Міколу Сасноўскага», які я знайшоў улетку 1943 года ў лесе ў нейкай газене, скінутай з самалёта...»

Наогул, пра партызанскае маленства, пра жахі вайны, пра дзіцячы дом Уладзіслава Нядзведскі пісаў

асабліва пранікнёна, асабліва пашанліва. Дзіцячы зборнік так і называўся «Сто братоў і сяспёр», аповесць таксама пра дзетдом — «Хлопцы з другога корпуса».

У доме дзіцячым я кожнай сцяне
Складаць абавязан пээму.
Таму, калі час толькі вольны знайду —
Збіраюся у падарожжа!
Да хлопчыкаў ноччу з вакзала іду,
І кожны уступіць мне ложак.

Гэта радкі з верша «Дома». Дзіцячы дом выхаваў у паэта адвостранае пачуццё каlectывізму, сяброўства.

У новай, таксама малой жыллёвымі метрамі кватэрый Уладзіслава па вуліцы Астроўскага было заўсёды ўтульна для гасцей. Вузенькі пакойчик, дзе ледзь мясціўся стол і пад стол сарамліва хавалі ногі крэслы, гаспадар з гумарам называў «купэ Берлін — Москва». Шмат каму давялося ехаць у гэтым «купэ».

Генадзь Кляўко — аднакурснік Уладзіслава, Ігар Краўчанка — мастак, скульптар (дарэчы, ён у 1961 годзе рабіў помнік у раёне Хорастава, дзе быў дадзены першы партызагіскі бой на тэрыторыі Савецкага Саюза 27 чэрвеня 1941 года, на дарагім і родным Уладзіславу Палессі), Іван Бурсаў, якога гаспадар называў старшым братам і які шмат пераклаў Уладзіслава Нядзведскага на рускую мову, былы партызан, і баявіты журналіст, і перакананы халасцяк Але́сь Траяноўскі.

Калі зараз праходжу каля гэтага дома, робіцца трывожна. Тады нам і сталасіць, і старасіць здаваліся адцягненымі філасофскімі паняццямі. Тады далёка было да цяжкой зімовай труны па вуліцы Яна Гамарніка, да кватэрэй, што стала апошнім прытул-

кам для сябра.

Асабліва застаўся ў памяці Уладзіслаў Нядзведскі ў паездках, іх і злічышь цяжка. З кожнага падарожжа прывозіў паэт новыя вершы, матэрыялы рэдакцыйнага заказу. Трэба было бачыць яго радасць, калі даведаўся ён, выхаванец Мікашэвіцкага дзіцячага дома, што ў мясцінах ягонага маленства знайдзены паклады граніту.

Яму на лістку календара ў выдавецтве «Мастацкая літаратура», дзе працавалі апошні час разам, напісаў я вясёлае прывітальнае чатырохрадкоё:

Не ўцвялюся ў перапалку,
Хай што хоча крытык менціць,—
Я стаяць вучыўся змалку
На гранітным пастаменце!

Пра пастаменты тонкі майстра гумарэсак не думай. Але ўпартая працаўітасць ягоная недзе была блізкай да гранітнай цвёрдасці. А душа была лірычнай, балючай, успрымальнай. Далёка не поўнае выбранае, што выдадзена ў 1976 годзе, адкрывае фотаздымак Уладзіслава Нядзведскага ў ласкавым бярэніку. У зімовых бярозах чаканне вясны, чаканне зялёнага лісця.

Уладзіслаў Іосіфавіч Нядзведскі не дачакаўся свайго пяцідзесятага ліпеня — забрала зіма, вайна забрала праз столькі год. З намі засталася паэзія дарог і сустрэч!

А ты між трох бяроз
На фотаздымку даўнім.
Сябе ані бярог,
Свой смутак перадаў мне.

На раздарожжы спраў,

Дзе ўпэўненасць звязкуе,
Лёс
З трох дарогabraў
Зімовую, цяжкую.

Не сам сабе заслаў
І гэты ложак мулкі.
Быў шчодры, Уладзіслаў,
Лёс для цябе на муکі.

Аслеплая яна,
Апошняя шраціна —
Зноў мачаха-вайна
Гняздо асіраціла.

Навыразаў дубцоў,
Адбыў сваю радоўку.
Узыдзе зноў і зноў
Атавісты радок твой.

1979

Інтэлект зямлі

Да гэтага часу ясенінскі «мілы, мілы, смешны дураслівец» стукае ў нашую памяць сваімі наўна-ўпартымі капытамі. Вачыма Сяргея Ясеніна ўсё яшчэ глядзім мы на зямлю, бо ён гранічна выказаў душу селяніна і таго, хто застаўся непахісны ў сваёй любові да спрадвечнай кармічелькі, і таго, хто разгубіўся перад вялікім горадам. Паэт прыйшоў у кожны дом не з тэлеэкрана, укрываваны на тэлеантэннах, а самай кароткай сцяжынкай, імя якой — безбаронная шчырасць. Настолькі дакладная інтанцыя, настолькі наглядная метафара Ясеніна, што шматлікія рускія паэты, якія працуюць, здавалася б, у новым ключы, залежаць ад самага шчырага паэта ў свеце. Дакладна так не могуць вылезці ўкраінскія паэты з-пад папахі Тараса Шаўчэнкі.

Любоў да зямлі, да аратая старажытнейшая ад самых першых рытмічна арганізаваных слоў. Разгубіўся перад стракатасцю імёнаў паэтаў, што падъмаюць глыбінныя пласты: Аляксандр Раманаў і Віктар Каратаеў з Волагды, Уладзімір Гардзейчаў з Варонежа, Уладзімір Жукаў з Іваўлава, Міхаіл Глазкоў з Яраслаўля, Аляксей Мішын з Смаленска, Лівіу Даміан з Малдавіі, Віктар Ліўземніек з Латвіі, Байрам Джутдыеў з Туркменіі. Яны пішуць у традыцыйным, ясенінскім плане ў ліспішым значэнні гэтага слова. Але цікава працуюць і такія паэты-наватары, як латышы Ояр Вацьеціс і Імант Зіедоніс, як літавец Альгімантас Балтакіс, як украінец Іван Драч.

Думаю, не зایсцідзе мае рацью крытыка, якая падзяляе адных паэтаў на «зямелышчыкаў» («почвенников», іншых — на міжнароднікаў-транзітнікаў.

Што тыгчыща беларускай паэзіі, дык яна ад першадрукара славянскіх земляў Францыска Скарэны да маладзейшых паэтаў нашых дзён крэўна звязана з зямлём. Дазволю сабе толькі нагадаць нашых самых самабытных і плённых: Пятрусь Броўка і Пімен Панчанка, Максім Танк і Сцяпан Гаўрусёў, Васіль Зуёнак і Яўгенія Янішчыц, заўчасна адышоўшыя ад нас Аркадзь Куляшоў і Антон Бялевіч. Кожны падъмае і падымаў свой участак, свой загон, сваё поле непаўторна і зацікаўлены.

Наша беларуская ідальна — балота, экзатычная для паэтаў усіх пакаленняў Палессе. Праўда, асушка балотаў вядзеца такімі тэмпамі і з такім размахам, што падчас думаеш, а ці не давядзеца нам наноў завадняць, забалочваць Палессе. Асушваючы празмерна рапуча балота, не асушишь бы нам душу зямлі, не зрабіш бы мёртвымі карані песень.

Інтэлект зямлі патрабуе да сябе павагі, не трывае пракрустравага ложа валявых рапшэнняў.

Інтэлект зямлі пасылае людзей да зор пасланцамі думнай зоркі — Зямлі.

Максім Танк неяк з выклікам спытаў:

Можа, мы апошняя паэты,

Што вось так цікавімся зямлёй?

У гэтым набалелым пытанні заключаецца адначасова і адказ. Не, не апошня!

Хлеб надзённы і хлеб духоўны былі і будуць галоўнымі для паэзіі, у паэзіі. Калі далёка за дала-глядам зліваюцца неба зорнае і неба хлебнае на прывольных казахстанскіх прасторах, адчуваеш агромністы доўг перад хлебаробамі, перад хлебадарамі, перад тымі, хто шануе «інтэлект зямлі».

Тарасачолы Драч

У перакладчыка, які перадае на родную мову паэта, а тым болей сябра па духу, заўсёды траістае пачуццё. Спачатку захапляешся, жывеш чужымі радкамі, пасля, асабліва калі цяжка паддаюца яны ўгавору перацягнуць іх у веру іншай мовы, ажно недалюбліваеш іх, заадно нядобра і пра іхняга творцу думаеш — яму што, напісаў і ў вус не дъзме, а ты сабе біся як рыбіна аб лёд, гарбей, а потым тყя радкі-чужакі блізкімі робяцца, ты пачынаеш іх перайначваць па-свойму, абыходзіцца сурова, як з уласнымі, і, нарэшце, калі праца закончана, зноў любіш сябра, паэта, ягоныя вершы і ўжо неўпрыкмет пачынаеш перажываць за іх, дрыжаць, што называеца — як за родных.

З такім траістым пачуццём жыў я некалькі апошніх гадоў паэзіяй Івана Драча. Злаваўся, калі не мог адпаведна перадаць ягоны радок на гук, на образ, на думку. Любіў паэта, калі адчуваў, што ён гаворыць па-беларуску, можа, нават крыху з ушацкім выгаварам. Мне не хапала сябра, калі розныя справы і турботы мітуслівых дзён адрывалі мяне ад ягонай паэзіі.

А наогул, мне цяжка ўявіць сябе без неба паэзіі Івана Драча, без таямнічага сузор'я ягоных думак і вобразаў, без нервовых бліскавіц ягоных няўлоўных метафар. У стэпе паэзіі Івана Драча вольна самым нечаканым эпітэтам, раздолъна-гучна і дакладным, і асацыятыўным рыфмам.

Паэзія Івана Драча — з'ява адметна новая ва ўсёй нашай шматмоўнай літаратуры і асабліва ва ўкраінскай. Наватурская яна не так і не толькі новымі

вобразамі, паняццямі, формай і самой манерай пісьма, як заглыбленым — не прыземленым, не ўземленым! — позіркам у жыщё штодзённае, надзённае, звычайнэ. А позірк паэтаў сягае і глыбока, і высока — ад самага дна расы да вільготнага зорнага пылу, што асядае на лаву, змайстраваную дзядзькам.

Слых паэтаў чуе гул бамбазова, і гул чмяля, і трывожнае біцце сэрца Леанарда да Вінчы ў новым касмічным караблі.

З усіх самых далёкіх дарог і вандровак вяртаецца Іван Драч да родных крыніц, да першавытокаў, бо ногі ягоныя «ў модных чаравіках» хочуць адшукаць «свой босы след». «Стаяць на прызбе вінавата туфлі, дажджу з краямі поўныя», а былы вясковы хлапчук, ахінушыцца, як у маленстве, мехам, нясе дадому на каромысле воду з крыніцы. І гэта натуральная жыщёвая неабходнасць, адсюль высокі палёт думкі, што нібы напілася крынічнай вады.

І коцяцца хвалі строф,
Грукочутць у бераг грудзей,
Вар'юецца з прыскам парода,
І клёкат чорны сгівае...

Тут бацька, як бог Саваоф,
Спачывае на сёмы дзень
І маці, як маці-прырода,
Ніколі пе спачывае.

І па-сялянску памаладзельня біблейскія вобразы добра пачуваюць сябе пад украінскай страхой. Богу не нізка быць земляробам, хлебадарам, а бацьку пасада бoga не такая ўжо і высокая, бо клопат ягоны капкрэтны, а праца нялёкая. Родная маці і маці-прырода — як адно цэлае.

Паэт не бацца прынізіць, апусціць на дол тра-

дъщыйна-ўзвышанае паняще і наадварот — самае зямное ўзвысіць. Тут варта згадаць народную традыцыю, якая ўсіх святых рабіла звычайнімі сялянамі (у Кірылускай царкве ў Клееве на фрэсках XII стагоддзя святыя з «Тайной вячэры» сядзяць босыя, з цяжкімі ступакамі, як у ратаяў).

Карэнне вобразаў Івана Драча ў роднай глебе, а вершаліны іхня з небам, як з роўным, гавораць.

Украінскай мовай, а ў Івана Драча яна надзвычай багатая, шматфарбная і гнуткая, украінскай сутнасцю сваёй паэт абжывае і робіць бліzkіmі самыя далёкія куткі нашай планеты і самыя далёкія ў традыцыйнай паэзіі паняцці, бо ён верны жывой традыцыі наватарства, бо касмічнасць канкрэтнага мыслення, няшчаднасць да саладжавасці і фальшу, бунтоўную шчырасць сваю бярэ ад вялікага Кабзара — самага, можа, сучаснага паэта.

Іван Драч прываблівае сваёй вострай увагай да проблем часу, і сваёй формай, вытанчанай да віртуознасці і наўмысна разняволенай, і сваім суровым і пашанлівым абыходжаннем з родным словам. Сучаснасць гэтая не вонкавая, не аднадзённая — яна ў самой асобе паэта, у ягонай натуры, інтэлектуаль-най і па-вясковому трывалай, грунтоўнай, імклівой і па-стэпавому засяроджана-разважлівой.

Даўно пачуў я голас самабытнага паэта з пявучай Украіны. Як самы дарагі падарунак прывёз мне сябра з Кіева «Соняшнік» («Сланечнік»), дзе прадмова Леаніда Навічэнкі называлася: «Іван Драч, навабранец паэзіі». Потым былі зборнікі паэта і на роднай украінскай мове, і па-руску, і па-нямецку, і па-англійску. З навабранца Іван Драч вырас у прызнанага майстра, у выразніка дум і настроў

свайго сучасніка. Цяпер, калі гаворка заходзіць пра высокай пробы паэзію, у шматмоўным спісе Івана Драча называюць адным з першых. Гэтае нялёгкае і адказнае права быць першым на лініі жыцця, выказваць ягоныя клопаты і радасці паэт заслужыў сваім сумленнем, сваімі па-ўкраінску пранікнёнымі радкамі.

Цвёрда перакананы ў адным, пакуль будуць чытачы, якія даражаць адкрытым словам паэзіі, вершы Івана Драча будуць гучыць, бо яны задушэўныя і мудрыя, вечныя і надзённыя, яны сапраўдныя!

1979

Яшчэ болей – скажа

Уладзімір Някляеў — паэт сучасны, што называецца, з галавы да пят — ад вонкавага, крыху падкрэсленага піжоністага выгляду, манеры трымашца на вуліцы і на сцэне, да верша — нервовага, няўрымслювага, напоўненага клопатамі і трывогамі дня, проблемамі часу, верша дынамічнага і падцягнутага, вонкава строгага малюнка, без аваўязковай ламаніны — лесвічкі, якой шмат хто з маладых імкнёцца падкрэсліць сваё наватарства.

Уладзімір — паэт сучасны, гэта значыць актульны, праблемны, маштабны сваім ходам думак і ахопам жыщёвага матэрыялу. Хвалюе яго і дзень сённяшні, і дзень вечны, дзень заўтрашні. У манеры пісьма Уладзіміра Някляева цікава і вынікова сполучаецца маскоўская школа паэтычнага рамяства з купалаўска-багдановічаўскай традыцыяй, карані якой глыбока ідуць у свет славянства, у яго свет прадметны. З першых выступленняў у друку ў ім адметна праявіўся прыроджаны майстрапства верша, тонкі, выразны, акрэслены. У слове паэта Уладзіміра Някляева ёсьць прастора, ёсьць паветра, ёсьць каларыт і дух роднага краю.

Адразу запомніліся радкі яшчэ першага верша, які прынёс Уладзімір у часопіс «Полымя», дзе я загадваў тады аддзелам паэзіі. Гэта быў радкі пра беларускую, тады толькі што адкрытыю, нафту:

Калі, нарэшце, корба
Прабіла тоўшчу глебы
І нафта чорнай кобрай
Рванулася пад неба...
І мне сказаў прараб: —

Давай пішы з абзака.

Ці як у вас там звычна:

Навечна слова працы!

БССР! І клічнік!

Так сталася, што мне давялося потым у выдаецтве «Мастацкая літаратура» рэдагаваць і першы зборнік паэта. Гэта, на жаль, адзін з нешматлікіх, рэдкіх выпадкаў у маёй рэдактарскай практицы, калі, не корпаючыся ў рыфмах, радках, было проста прыемна пагутарыць не з аўтарам, што рвеца, пнеца хутчай выпусціць першую кнігу, а з цікавым, ужо акрэсленым, ужо выстаяным паэтом, чалавекам, які прайшоў добрую і грунтоўную школу жыцця і літаратурнай вучобы. Нагадаю для даведкі, што Уладзімір Някляеў нарадзіўся ў Смаргоні ў 1946 годзе, пасля заканчэння Мінскага тэхнікума сувязі працаўай радыётэхнікам на Далёкім Усходзе і на Поўначы, завочна закончыў філфак Мінскага педінстытута, зноў-такі завочна займаецца на аддзяленні паэзіі Літінстытута імя М. Горкага.

І тут той рэдкі шчаслівы выпадак, калі вучоба з філалагічным ухілам не зрабіла вершы паэта літаратурнымі, кніжнымі ў самым небяспечным значэнні гэтага слова. Жыщёвая загартоўка і жыщёвы вопыт, гарп перамаглі. Яны ж дапамаглі Уладзіміру Някляеву напісаць цікавую, дынамічную, канкрэтную ў дэталях і не заземленую па думцы паэму пра будоўлю веку — «Дарога дарог». Дарэчы, у першай ужо кнізе «Адкрыццё» была паэма — кампактная, адметная, як зарука таго, што аўтару не пагражае аднастайнасць у форме і жанрах.

Сёлете выходзіць новая кніга Уладзіміра Някляева «Вынаходцы вятроў». У ёй вершы, балады, паэма. Але

з першага зборніка стала ўжо як не традыцый — книга падпісваецца ў набор, а ў паэта ўжо амаль гатовая новая. Так і гэты раз. Чакае чаргі ў выдавецкіх планах тамок балад — яны з дарог Беларусі, Украіны, з Балгарыі, Венгрыі. Старшыня клуба творчай моладзі пры ЦК ЛКСМБ шмат ездзіць, часта сустракаецца з сваімі маладымі чытачамі і слухачамі. Застаецца толькі пажадаць, каб Уладзімір быў і надалей верны сваёй традыцыі — хай не бяднее запас ягоных будучых кніг!

А калі б мне давялося складаць анкету з пытанняў і адказаў, дык анкета Уладзіміра Някляева ў мяне выглядала б прыблізна так. Веданне жыцця — глыбіннае. Тэхніка верша — дасканалая. Гарантываласці і поспеху — паўнейшая. Чаго не хапае, не стае? — Часу ўсё сказаць. Умее, шмат што сказаў, а яшчэ болей — скажа!

Эта мае не зусім арганізаваныя слова, не традыцыйнае пажаданне на дарогу, не страмянное слова старэйшага па ўзросту ў паэтычным цэху з рытуальна-абавязковым паляпваннем, пажлопваннем па плачы, бач, расці, даганяй, раўняйся! Проста хацелася падзяліцца радасцю і, не таюся, гордасцю, гонарам, што ў нас, у Беларусі, штогод адкрываюцца ўсё новыя і новыя радовішчы карысных выкапняў, а широкі чытач, адпаведна, адкрывае для сябе новых самабытных паэтаў.

1979

З-пад Ушачы крыніцы...

На дасвешці сваёй літаратурнай славы, у 1926 годзе, малады паэт Пятрусь Броўка напісаў:

Майскім ранкам я вас пакідаў,
Аксамітна зялёныя ўзмежкі.

Маладнякоўскі аксаміт дакладна і рамантычна акрэсліваў сакавіты ад сівераў, ад вятроў, настоеных на азёрнай вадзе, колер вясновага — рунню і першымі лісцінкамі бяроз — роднага краявіду.

Міне час, пройдуць «гады, як штурм», юнак з Ушаччыны стане самым вядомым і прызнаным майстрам, вершы ягоныя загучаць на мовах свету, сам ён сваімі вачымі ўбачыць увесь вялікі свет, але родныя ўзмежкі будуть вабіць да сябе, будуть зялёныя вечнай маладосцю ўспамінаў.

Пераставяцца дзве апошнія лічбы, і ў 1962 годзе народны паэт Беларусі першым у нашай літаратуре стане лаўрэатам Ленінскай прэміі. А ў аўтабіографіі Пятрусь Усцінавіч Броўка пацвердзіць нязменнасць сваёй любові і прывязанасці да зямлі маленства: «Вельмі прыгожыя мясціны вакол роднай вёскі. Неабдымны, на дзесяткі кіламетраў дримотны сасновы бор, вузенькая, гаманлівая рабчулка Ушачка, якая пятае па лугах і гародах, невялікае возера, каля плаціны якога таямніча гуў вадзяны млын. Усё гэта перед вачымі па ўсё жыццё».

Не толькі перад вачымі. Усе фарбы і пахі Ушаччыны, абліччы дарагіх для паэта людзей, галасы птушак і павевы баравых вятроў будуть у сэрцы жыцьця, пррабіваючыся чистымі радкамі «праз беляя вогнішчы снегу», «праз горы і стэп», праз «лясы наддзвінскія». З далёкага маленства «выблісне рэчкі

спіна».

І зноў, і зноў будзе пытаць сябе пясняр новай долі народа:

Я не магу на вас забыцца,
Вы ўсе са мной,
Як нават сплю.
Не, вы скажыце, вы скажыце,
Чаму я гэтак вас люблю?

Бярозу тую — мнагаплачку,
Што ля бацькоўскага двара,
І тую рэчачку Вушачку,
Якой далёка да Дняпра...

Пра вясновую чысціню верша, пра спеласць задумы і трываласць думкі заўсёды дбаў сапраўдны народны паэт:

З глыбінных вод імкнуць крыніцы,
З глыбінь грудзей і добры верш.

Крыніца і хлеб. Гэтыя два слова былі самымі святымі ў нястомнага і ўзнёслага працаўніка радка, самымі зямнымі і самымі ўзвышшанымі, асновай быцця, тымі сімваламі, чые карані ў сівой міфалогіі яшчэ паганскага славянства.

Крыніца звінела каля самай хаты, звінела ў песні, што маці спявала, як дзеўка брала ваду з крыніцы.

Пятрусь Усцінавіч паважліва зазначаў, што ў Пуцілкавічах на пятнаццаць хат было пяць крыніц. У вёсцы пілі толькі крынічную ваду, хлеб учыняўся таксама на крынічнай вадзе.

Трэба было змалку твар у твар крыніцу бачыць, каб угледзець:

...крыніца засмяеца,
Як ты прыхілішся п'ючы.

У гады вайны сэрца паэтава разрывалася ад нягнавісці і гневу, што вораг можа напіцца з чистых крыніц Ушаччыны. Пуцілкаўскія крыніцы самі прабіліся ў суроўыя радкі ліхалецця, праганяючы смагу і змываючы пыл дарог:

Мне званілі штодня
З-пад Ушачы крыніцы.

І якая ж была радасць паэта, калі з ушацкай партызанскай рэспублікі перадалі народныя помнікі свайму песняру бохан партызанскага хлеба! Праз шмат гадоў, выступаючы на сустрэчы з землякамі ў дні святкавання вызвалення Беларусі ад фашысцкай нечысці, у сталіцы партызанскага краю — ва Ушачах Пятрусь Броўка згадае, што помніць ён да гэтых дзён і смак, і пах таго хлеба. І скажа дзякую ушацкім партызанам і славутым камандзірам У. Е. Лабанку і Ф. Ф. Дуброўскуму.

У адной з самых шчырых споведзяў перад роднай Беларуссю, у адной з самых шчырых прысяг — пальмянай паэме «Беларусь», у час вайны створанай, паэт звяртаўся да партызанскага краю, дзе нават бары сталі народнымі помнікамі:

Бор шумны, бор прозны, гамонкай сяброўскай
Сягоння ты ўзняўся да самых аблок,—
Як ворага косіць наш храбры Дуброўскі,
Як нішчаць злачынцаў па сёлах і вёсках
Паўлоўскі, Казлоў, Бумажкоў, Лабанок.

Дружба Петруся Броўкі з Уладзімірам Елісеевічам Лабанком — узор даверу, павагі, узаемнасці ў дачыненнях людзей старэйшага пакалення, пакалення інтэлігэнцыі, народжанай рэвалюцыяй. А карані дружбы гэтай ва ўшацкай зямлі.

Партызанскі камандарм неаднойчы расказваў, як

ён, ідучы да маці Петруся Броўкі Алены Сцяпанаўны, вучыў на памяць верш, што прылящеў з Вялікай зямлі на партызанскі аэрадром:

Хутка вызываща гоні
З-пад уціску, з-пад прымусу,
Будзем сеяць, беларусы,
На ўсход сонца чыстым зернем...
Смерць на заход мы павернем!

Агрому па адукацыі, сыну земляробаў Уладзіміру Елісеевічу Лабанку асабліва блізкія былі радкі, што рунелі надзеяй перамогі, верай у вечнасць жыцця, у вечнасць хлеба.

Алена Сцяпанаўна ганаўлася сваім сынам, яна, як магла, дапамагала партызанам.

Да партызан перакінуўся паранены. Тлумачыў, што ўцёк ад немцаў. Ён выклікаў падазронасць асабліва ў маці Петруся Броўкі. Яна рашуча папрасіла:

Пакіньте гэтага ўцекача ў маёй хаце. Я разбяруся. Паназіраю за ім.

Неўзабаве прыйшла Алена Сцяпанаўна да Лабанка і сказала:

Не падабаецца ён мне. Чуе душа мая — штіён. Дужа многа распытваеца.

Праз некалькі дзён паўтарыла сваю насцярожанасць і цвёрда заяўляла:

Штіён.

Пасля допыту выявілася: немцы для маскіроўкі паранілі свайго лазутчыка.

Калі пачалася блакада, Алена Сцяпанаўна засталася ў родных Пуцілкавічах. Выдаў прадажнік. На прапанову напісаць адозву да сына плюнула кату ў твар. Спалілі ў Асвенціме. Памяці маці сваёй прысвяціў Пятрусь Броўка паэму «Голас сэрца», паэму

балочную, паэму набатную:

Не, міле ніколі таго не забыцца,
Як ты спявалася, як прала, як жала,
Як шыла кащульку, як вышывала,
Як пахлі руکі твае лебядою,
І хлебам жытнёвым, і сырадаем...

Помню, як у Туве на беразе ракі перад вялікай і ўважлівай аўдыторыяй чабаноў, хлебаробаў чытаў Пятрусь Броўка «Голас сэрца». Чорная хмара народнага гора з баравой Ушаччыны засланіла гарачы, выпетраны стэп. Усе маўчалі, толькі слёзы на вачах у многіх выдавалі крык пратэсту, крык праклёну войнам, крык спагады сынняму сэрцу. Голас сэрца паэта разумелі сэрцы ѿчырэя, простыя, адкрытыя.

Не толькі ад палынну гарчыла паветра.

У Туве ўдзельнікаў Дзён беларускай літаратуры ў Сібіры разбіваюць на брыгады. Пятрусь Усцінавіч раіць пільнавацца яго, дадае, што ўшацкім бліжэй сельская гаспадарка, зямля, што ехаць нам трэба з Салчаком Токам — партыйным кірауніком Тувы, пісьменнікам.

Калі потым тувінцы прапанавалі Петрусю Усцінавічу жывога маладога мяждзведзя ў падарунак, усміхнуўся:

— І ў пана Сушынскага такога пе было. А мне хіба ўзяць яго, каб у літфондзе за пячатку адказваў. Парадак быў бы належны і асабліва цвярозы рэжым.

І нешта радніла, нешта было агульнае ў паводзінах Петруся Броўкі і Салчака Тока. Пазней, калі прачытаў я «Слова арата», зразумеў, што любоў да роднай зямлі, да працы селяніна, да працаўніка наогул вызначыла харектар двух старэйшын сваіх народоў.

Праз усе гады несупыннага росту і нястрымнага поступу паэзіі Петруся Броўкі рака засталася вобразам чысціні, руху, жыццядзеянасці, увасабленнем самой паэзіі. І сустракаючы сваё сямідзесяцігодзі ў росквіце славы і творчай энергіі, не забудзе паэт тую сціплую лясную працаўніцу, з якой выходзі ў вялікі свет. І стане яна загалоўкам верша, дзе ў адно злісія і раздум, і замілаванасць,— «Мая Ушачка».

Новы, 1980 год сустрэць давялося мне на Востраве Свабоды. Прымемна было як ушашкаму чучль самыя цёплыя слова ў адрас Петруся Броўкі ад віцэ-прэзідэнта аб'яднанага саюза творчых працаўнікоў Кубы Анхеля Аўх'ера, атрымаць у падарунак нумар часопіса, прысвечаны савецкай літаратуре, дзе Беларусь прадстаўлялі двое ўшашкіх — Пятрусь Броўка і Васіль Быкаў.

А калі ляцелі мы ў Гавану з выкладчыкам БДУ імя У. І. Леніна Валерыем Крахоткам, ураджэнцам ушашкай вёскі з назвай Прапалетарыя, над Канадай,— прыгадвалі ўшашкія азёры. Адно ў маладым лядку каля аэрапорта горада Гандэра дужа падобным здалося нам на Чаравэцкае. І самі шанталіся радкі Петруся Усцінавіча:

Дзе ні хадзіў, краса такая,
Другое нават і не сніў...
Ды ўсё ж усім я спачуваю,
Хто на Ушаччыне не быў!

Корань слова роднай вёскі Пуцілкавічы Пятрусь Броўка тлумачыць любіў і ад пуцявінак (а іх шмат самім паэтам на радзіме пракладзена), і ад пуцілаўскага рабочага, бо Ушаччына, як і ўвесь Віцебскі край, здаўна цесна звязана з горадам над Нявой па лініі эканомікі, культуры, нават побыту. Нават ушашкі

дзеяслоў напіцерышца яўна ад Піцера. У залежнасці ад нашіску мяняліся адценні. Напіцерышца — прыбрацца, прыняждзеліца, а напіцерышца — стараща гаварыць па-руску: па-гарадскому.

Ці не з Піцера была прынесена пущлкайцам старадаўняя «На Муромскай дорожке». І не мог паэт «забыцца песні той даўняе вясны».

Тры сасны, як і ў песні, на выездзе з роднай вёскі на Ушаччыне прыгадалі Петрусу Броўку і Александрыну. На песенных крылах далёка падняцеў верш.

Расказвалі, як на турэцкім караблі на ўсё Чорнае мора гучала:

— Александры-на...

А імя гэтае вельмі харектэрна было для нашай стараны. Сам гукапіс падкрэслівае і гордасць, і цвёрдасць харектару, і ласку шэпту, і вернасць чакання.

У апошнюю сваю паездку на Ушаччыну Пятрусь Усцінавіч паказваў мясціну, якая напомніла яму слова забытай песні і Александрыну. А Сяргею Законікаву, як маладзейшаму, нават паказаў тое запаветнае дрэва, што чула гарачыя слова прызнання юнака-паэта.

Маладой леташняй восенню кружылі мы з Валяніцінам Ждановічам на верталёце над Пуцілкавічамі. Выразна вырысоўваўся аўтограф Броўкавай Ушашкі. З маленькай крыніцы выбіваецца ўпарты струмок.

Адразу ж каля Пуцілкавіч дужэ ў сваім спакойным руху плячо Бярэзінскага запаведніка. Паэму для дзяцей, шматлікія вершы нашапатаў свайму земляку зялёны вяшчун. Ганарыўся Пятрусь Усцінавіч старажытнай радаслоўнай свайго запаведніка.

Лес заўсёды цягнецца да зор сваім думамі, сваімі вершалінамі. Лес нязломны сваімі каранямі, што тримаюцца роднай глебы. Таму так любіў лес Пятрусь Усцінавіч. Лес калыхаў думы паэта.

Невялікая, але ўтульная сваёй драўлянай пышчотай і напамінам пра матчыну хату, што згарэла ў полымі вайны, прыцішылася ў зеляніне і дача паэта. Гэтую хаціну хochaща назваць майстэрнія слова, святыліцай, паветкай, адрынай, істопкай, тыннянкай — у залежнасці ад настрою.

Калі першы раз наведаў я Петруся Усцінавіча ў майстэрні ягоны, паказаў ён мне па-зямляцку расчулена, што каля веснічак у сілу бяруцца таполькі з Ушаччыны. Заадно праверыў, ці помню, як паўшацку таполя звалася. Помню. Тофлінка — заўсёды чуў я ад мамы.

А дарожка ягоных прагулак да Мінскага мора (дача размешчана ў раёне Ждановіч) пракладзена па мясцінах дужа ж падобных, надта ж блізкіх да ўшацкіх. Здавалася, дома ходзіць ён, чуючы галасы знаёмых, чуючы ўшацкія вятраты і турботы небагатай на ўраджаі зямлі стараны нашай...

Прыгадваеца шмат.

Закончыў сваю работу Усесаюзны з'езд пісьменнікаў. Якраз 25 чэрвеня быў прыём у Крамлі. Я павіншаваў Петруся Усцінавіча з днём нараджэння... Ішлі па двары Крамля. Не ўцярпелася мне запытać:

— Ці думалі Вы, Пятрусь Усцінавіч, што ў Георгіеўскай зале будзеце адзначаць дзень свайго нараджэння па-царску?

Пятрусь Усцінавіч адказаў, што Вялікі Каstryчнік зрабіў былому пущлакаўскуму гарапашніку такі падарунак...

Званне акадэміка не любіў падкрэсліваць, але па любых праблемах літаратуры, мастацтва, гісторыі мог многа якіх вучоных на шляхі ісціны паставіць.

Здзіўляла заўсёды трапнасць характарыстык. Лірычна ўзнёсласць і дакладнасць арганічна спалучалася і ў вершах, і ў натуры паэта. Эта ішло ад зямлі, ад адчування народнага характару. Пра родныя мясціны, пра землякоў Пятрусь Усцінавіч не ўспамінаў з нейкай въпшыні, з нейкай далёкай далі, проста расказваў, гаварыў.

Пущлакаўцы былі вострыя на язык. Мянушкі клеілі з ходу. Дзядзька, што ў нядзелю дровы пілаваў (за грэх лічылася), быў Стайдубун Пілота, шаплявы — Шчамель, а кабета невялікага росту — Кузурка.

Для малых жа самай сур'ёзной справай было хадзіць у валачобнікі. Дзядзька Міхалка (з вайнны сляпны на адно вока) за месяц перад вялікаднем рэпетышці наладжваў лепш, чым у тэатры якім. Адным спявалі па-беларуску валачобныя песні, а так званым палякам — католікам стараліся па-польску. Усе гэтыя ўражанні маленства непаўторна леглі ў ткапіну дасціпнай, іскрыстай аповесці «Донька-Даніэль».

У Астэр-Бэі, пад Нью-Йоркам, члену беларускай дэлегацыі на чарговай сесіі ААН, народнаму паэту Беларусі праз дзесяткі год успомніцца сцяжынка між узмежкаў, якую пакідаў ён у маладосці:

Бяжыць паміж гаёў, кустоў
Што ўюн, па лузе ўецца
У той мясціне ціхай, што
Ушаччышай завеца.

Там жа па чуеца яму шоргат камянёў і напішуцца вершы «Жорны», «Чорны хлеб». Праз акіян Ушаччына прыйдзе ўспамінамі.

Да Ушаччыны Пятрусь Усцінавіч імкнуўся і словам, і думкай. А здаралася вольная хвіліна ў паэта, загружанага і літаратурнымі, і дзяржаўнымі клопатамі,— спяшаўся на сляды маленства.

Едзэм у Пуцілкавічы па яшчэ партызанскіх дарогах. Гразкіх. Нагадваю Петрусу Усцінавічу важкі аргумент некаторых ляноўтных дарожнікаў: на нашых дарогах і Напалеон засеў, і гітлераўцы не маглі выбрацца, і любы злыдзень загразне. Але чалавек, надзвычай верны свайму слову, хмурыйца: у Мінску кожны раз запэўнівал паэта, што дарогу на ягоную радзіму наладзяць.

Лета ў самай сіле. Пасля дажджоў усё пайшло ў рост. Лапушыца зеляніна. Травы ходзяць. Там-сям значацца камяні ад быльых падмuroвак. Пятрусь Усцінавіч помніць наперад, які хутар будзем праязджаць, хто дзе жыў. Адзін слыў вясёлымі дзяўчатаамі, у другім вечарынкі грымелі да першых пеўняў.

Як раздзелы кнігі маленства, гучаць назвы ўрочышчаў: Прыштонскі, Усохі, Асецішча. Народны паэт па памяці чытае кожную старонку раздзелаў гэтых, чытае па радках сцяжынак і паглушэлых бараўн, па крапках валатовак, па косках ростанькаў і выгінах перасохлых раўчавін.

За сталом у стрыечнай сястры Анастассі Юльянаўны расказвае потым, як засына ён, калі рагтам бяссонніца падкрадзеца: у думках ідзе ў Пуцілкавічы, мінае Усохі, заходзіць у Асецішча. Пакуль на кожнай мясціне ўсё агледзіць, ўсё успомніць (Усохі — у суш усыхала балацявіна, Асецішча — асець некалі стаяла),— тут і сон спяшаецца дагнаць яго. Бо ўсялякія сонныя таблеткі, па-ўщацку кажучы — гэта

балмач.

Займаецца летні адвячорак над Стракоцкім возарам (Строкты недалёка ад Ушач). Прамяні сонца кръжу юца з прамяніямі сосен. Нібы лініюцу ў ко-сую лінейку паслявае ішы сыштак для чыстапісання, каб запісваць нам, вучням Ушачкай сярэдняй школы, сказы з вершаў Петруся Броўкі.

На агні хляхоча юшка. Не ад асалоды і не ад сарніласці чырванеюць ракі. Генадзь Бураўкін паказвае:

— Якія прыгожыя стракозы лётаюць! Памаладзелы на радзіме Пятрусь Усцінавіч перабівае:

— Што стракозы ў небе! Вунь на зямлі стракозы! — і паказвае на ўщацкіх дзяўчат, што завіхаюцца, рыхтуючы вячэру для жаданага госця. А тут яшчэ падыходзіць адна чарнівая і кажа, што яе прозвішча таксама Броўка. Пятрусь Усцінавіч распытвае падрабязна, чыя, з якой вёскі. Паэту прыемна, што і прозвішча ягонае мае глыбокія карані на радзіме, як і вершы, як і песні, што народ называў сваім.

Дый імя ўщацкае вёскі Броўчына падкрэслівае спаконнасць прозвішча паэта на нашай зямлі. Баравым рэхам паўтараюць прозвішча земляка Ба-роўкі, Баравухі, Баравыя.

Працавітасць Петруся Усцінавіча ад нашай камянітай зямлі. І характар таксама ад зямлі нашай.

Ёсьць палі — разгарнуцца пластамі,
Быццам пух, толькі зерніты сей.
Нас жа лёс надзяліў камяніямі,
Што ж, мы самі за крэмень

мацней!

Энергія Петруся Броўкі для многіх засталася неразгаданай загадкай.

Толькі стварылася БелСЭ. Пятрусь Усцінавіч з непрыхаваным гонарам падкрэсліваў:

— Калі б я толькі запісаў, дзе даводзілася быць, пакуль будынак пачалі ўзводзіць, гэта быў бы том куды таўсцейшы, чым «Калі зліваюца рэкі». Толькі дзе быў, не ўключочы дыялогаў і маналогаў. Бо цяжка сказаць, што пераважала...

Любіў ушацкую прымаўку: хоць гол, ды войецер.

Зноў пра будынак Энцыклапедыі. Трэба быў праект. Гэта доўга, дорага. (А народны паэт асабліва ашчадна абыходзіўся з дзяржаўнымі грашымі.) Узяў ён машыну, праехаў па Мінску, каб хутчэй. Заяддаму пешаходу шкада часу было. Убачыў будынак каля кінатэатра «Перамога». На ім і спыніўся. Толькі паверхі надбудаваць, і ўсё. А праект быў гатовы.

Калі спатрэбілася знесі некалькі драўляных пабудоў, галоўны рэдактар БелСЭ зноў выказаў кемлівасць: прапанаваў паставіць будынак упоперак. Но знос драўляных хацін адбраў бы час.

Такт і задзірыстасць мірна межавалі ў натуры Петrusя Броўкі. Зноў пра БелСЭ. Калі адзін сапоўны таварыш запыталаўся, а ці патрэбна энцыклапедыя ў Беларусі, яе заснавальнік і стваральнік адказаў:

— Вам не шкодзіла б ведаць, што, як лічыцца ў ААН і ЮНЕСКА, маючы каляндар і энцыклапедыю, нацыя можа ўжо называцца нацыяй з поўным правам.

Кірауніку справамі АН БССР, які на першых парах з недаверам паставіўся да стварэння Энцыклапедыі (БелСЭ пачыналася на базе Акадэміі навук), калі ўсе справы пайшли ўгору, калі 12 тамоў БелСЭ былі прызнаны бібліятэкані ААН лепшым у свеце выданнем сярод падобных, акадэмік Броўка падзякаўаў:

— Дзякую вам за тое, што Вы не змаглі выкарыстаць сродкі. На іх якраз я і пабудаваў будынак Энцыклапедыі.

Запыталаўся я неяк, як будуть даваць звесткі пра народных паэтаў і пісьменнікаў у БелСЭ.

— На старонку Янка Купала і Якуб Колас. Ну, а мы, вядома, меншыя.

У гэтым падкрэсліванні «меншыя» і павага да класікаў нашай роднай літаратуры, і прыроджаная сціпласць чалавека, інтелігента, майстра.

Запомнілася мне, як літаральна на другі дзень пасля Пленума ЦК КПБ, дзе П. М. Машэраў даў высокую ацэнку творчасці і асобе Петrusя Броўкі, зайшоў я на выдавецка-рэдактарскіх справах да паэта. Нібыта і не хварэў цяжка перад гэтым, увесь у парыве, у акрыленасці, у шчырай радасці запыталаўся Пятрусь Усцінавіч:

— Ну, чытаў?

Адказаў я, што і па радыё слухаў усё выступленне.

— Хоць ушацкая і не любяць хваліцца, але я шчаслівы і горды па-сапраўднаму.

Бо словаў ацэнкі, словаў ўзрушаныя, сказаныя першым сакратаром, былі патрэбныя Петrusю Броўку як доказ прызнання ягонай працы, ягонай грамадской дзейнасці, ягонай чалавечай мужнасці ў цялкі для здароўя паэта час.

Напярэдадні свайго сямідзесяцігоддзя вяртаўся паэт думкамі і радкамі да зямлі сваіх продкаў, да першаасноў. Прачытаў мне яшчэ ад рукі напісаны лісток і ўвесі засвяціўся маладой усмешкай, нібы толькі з-пад Пуцілкавіча прыйшоў, дзе сядзеў за матчыным сталом, багатым на едакоў.

А перад самымі сваімі паважанымі юбілеем паехаў

Пяцрусь Броўка на Ушаччыну. Урачы катэгарычна забаранілі шмат гаварыць, хвалявацца.

Выязджаі ад дома па вуліцы К. Маркса маўкліва. Прыщіхі Ванкарэм Нікіфаровіч — прадстаўнік Беларускага тэлебачання, Уладзімір Крук, абвешаны фотапрыладамі, нават ахвочы на слова шафёр Петруся Усцінавіча Іван Францавіч Зялёнка стараўся не гаварыць. Ездзем. Ціха.

Пяцрусь Усцінавіч пачынае непакоіцца. Пытае ў мяне:

— А ты чаму маўчыш?

Адказваю, што пільнуюся ўгавору і рэжыму, пра пісанага для юбіляра ўрачамі.

— Урачы далёка. Алена Міхайлаўна таксама. Яшчэ намаўчуся.

І пачаліся вясёлыя расказы, успаміны пра Янку Купалу, пра мінулае, пра пацешнае і журботнае.

Нават песню «Пасылала мяне маці» зацягнуў Пяцрусь Усцінавіч, паправіўшы і дадаўшы некаторыя радкі — так спрадвеку спявалі на Ушаччыне. Так, тлумачыў паэт, любіла співаць і Уладзіслава Францаўна, жонка Янкі Купалы.

Ужо зусім хворы Пяцрусь Броўка спішаўся напісаць успаміны пра Еўдакію Лось, пра сваю зямлячку, чый паэтычны талент цаніў. Гэта было яшчэ адным парывам любові да роднай стараны, да людзей яе.

А з якім захапленнем заўсёды казаў пра талент Васіля Быкава, па-земляшку ўлюбёна паўтараў: «Наш Васіль!»

Калі ў газетах былі надрукаваны імёны кандыдатаў у дэпутаты Вярхоўнага Савета рэспублікі, як самай радаснай навіной падзяліўся Пяцрусь Усці-

навіч гэтым паведамленнем:

— А Васіль Быкаў па маёй акружэ балаціруеца, па Вялікадалецкай. Ды яно напрамкі ад мяне да Бычкоў кіламетраў дзвяццаць.

У гэтых словах «наш Васіль», «мая акруга» чуўся гонар за Ушаччыну, вернасць роднай зямлі, клопат пра заўтрашні дзень краю.

Былі мы на Ушаччыне якраз напярэдадні дня нараджэння Уладзіміра Елісеевіча Лабанка, народнага героя партызанскага краю. Вечарам пагадзіліся, што раніцай, у дзень нараджэння, дадзім тэлеграму менавіта са сталіцы партызанскай рэспублікі. Я асабліва стараўся даказаць, што, як кожны ўшацкі, устаю рана — спяць прадстаўнікі больш багатых абласцей, якіх і вайна не так кранула, і клопаты пра хлеб надзённы здаўна меней турбавалі. Але назаўтра раптъком толькі засталося нам з Генадзем Бураўкіным пераглянуцца вінавата-весёла.

— Я ўжо і па ўсіх вуліцах прайшоў, некаторыя хаты з давайны засталіся — іх пазнаў. І тэлеграму Уладзіміру Елісеевічу ад нашага з вамі невялікага «партызанскага» атрада паслаў! — усміхаўся Пяцрусь Усцінавіч.

Так было і ў часе апошняга прыезду земляка на Ушаччыну. Памятаючы пра выпадак з адпраўкай тэлеграмы, вырашыў раней за Броўку выйсці і агледзець Ушачы і павітацца з ім на адной крыху ацалелай з вайны вуліцы, здзівіць, што называеца. Але і гэты раз Пяцрусь Усцінавіч разам з сонцам устаў. Прайшоў увесь райцэнтр, пабыў на месцы, дзе быў райком. На вуліцы Далецкай нават хату пазнаў, дзе кватараўваў нейкі час. А мне добразыгчліва напомніў:

Ты ўшацкі, але ж і я адсюль.

Угнацца за Петрусём Броўкам, апярэдзіць яго не маглі ні маладзеўшыя, ні аднагодкі — у працы, у творчасці, у неспатольнай радасці і празе да жыцця, у адчуўанні поступу эпохі.

І восенню зноў была паездка Петруся Броўкі на Ушаччыну. На жаль, яна стала апошнім. Чакалі паэта

Бор, палеткі, гай,
Песня родная матына,
Кут бацькоўскай зямлі,
Дарагая Ушаччына.

Мінаем Лепельскае возера. Кажу, як Іван Бурсаў тлумачыў жонцы сваёй, калі яна першы раз ехала на Ушаччыну, што па Лепельскім возерах Пятрусь Броўка ў вершы (яго пераклаў Іван Бурсаў) у чоўне плыў. Пятрусь Усцінавіч дадае:

— І плыў, і з Чарвяковым купаўся...

Вёска Вацлавова. Паэт прыгадвае, што тут жылі раней латышы, хваліць гаспадарлівасць нашых даўніх суседзяў. Зараз калгас носіць імя Ф. Ф. Дуброўскага (тут пачыналася слава партызанская брыгады). Часта сустракаліся паэт з партызанскім камбрыгам потым. Ёсць пра што ўспомніць.

Дарога асфальтаваная, вясёлая зелянінай, што буяе абапал. Весялее і Пятрусь Усцінавіч — неўзабаве і Ушача будзе. Усю дарогу гэтую на памяць нагамі ведае, яшчэ пясчаную, выбоістую, але заўсёды імклюную, шуструю.

Мосар. У Мосары быў некалі сельсавет. Таксама шмат латышоў жыло. Веданне побыту латышоў, пасяленцаў нашага краю, добра прыдалося паэту, як пісаў ён «Калі зліваўца рэкі». Раман шмат разоў перавыдадзены і перакладзены на мовы народаў

нашай краіны.

На ўшацкай зямлі пачынаўся характар Петруся Броўкі — інтэрнацыяналіста, паэта, грамадзяніна, грамадскага дзеяча, які цягнуўся да культуры народаў нашай Радзімы, які хінуўся душой да перадавой культуры свету.

Ва ўшацкай мове ёсць ёмістae слова дружбіст. Пятрусь Усцінавіч любіў паўтараць яго, бо слова гэтае дужа глыбока выяўляла пастаянны стан душы паэта, ягоную шчодрасць на дружбу.

У свой час мне давялося рэдагаваць зборнік вершаў паэтаў свету пра Беларусь. Амаль з кожнай рэспублікі нашай паэты прысвячалі светлыя радкі Петрусу Броўку. Не выпадкова нават у спалучэнні імя і прозвішча Петруся Броўкі чуецца слова сяброўства. Сяброў у Петруся Усцінавіча было шмат, і, вядома ж, на той зямлі, дзе нарадзіўся.

Ва Ушачах спачатку адведаў мясціны, дзе пачынаў працаўцаць, дзе пачынаўся шлях да сэрцаў чалавечых, да клопатай дзяржайных.

Захаваўся драўляны будынак райкома партыі, дзе Пятрусь Броўка меў некалі свае пільныя справы. Дарэчы, пра гэты ж будынак з ласкай успамінаў Міхаіл Ягораў, разведчык Смаленскага палка, смелы ўшацкі партызан.

Пятрусь Усцінавіч, нібы між іншым, гаворыць пра 12 сельсаветаў. Адзін і той жа загад даводзілася перапісваць у ваенкамаце яму, 13-гадовому юнаку, 12 разоў, каб у кожны сельсавет дайшоў голас улады, якая абараняла інтарэсы працоўнага народа, інтарэсы і ўшацкага сялянства.

Тут, на Ушаччыне, пачыналася кніга «Разам з камісарам», адсюль пайшла яна ў свет смела,

упэўнена, горда. Хада яе не спыніца доўга. Быць побач з камісарам, поплеч, разам — гэта значыць заўсёды знаходзіцца на лініі барацьбы праўды са злом, святла з цемрай, заўсёды быць гатовым да бою як салдат рэвалюцыі, як верны сын партыі; такім быў Пяцрусь Усцінавіч Броўка, такімі з намі засталіся ягоныя няўрымслівыя творы. Слова роднай партыі было для паэта надзеяй, апорай.

У Вялікіх Дольцах заўсёды жаданага земляка сустрэлі піянеры, калгаснікі. Хлеб-соль. Палявыя кветкі, сцілія і шчырэя.

Верны сваёй звычы, раненка ад'ядзьжаў з Аленай Міхайлаўнай Пяцрусь Усцінавіч з Ушач. Гэта быў апошні ягоны прыезд на радзіму і апошні ад'езд з роднай зямлі, дзе ён застаўся сваімі творамі, сваімі думамі, сваімі паўсядзённымі клопатамі пра землякоў.

А ў мамінай хаце, як і пры жыцці мамы маёй, разы ё было ўключана ўесь дзень. І дужа непаўторна-родна, блізка гучаць новыя вершы Петруся Броўкі, сцвярдліаючы ягоную сталую прысутпасць на зямлі дзядоў і прадзедаў, адкуль сілу брала напоўненае свяглом, радасцю, смуткам і гневам Броўкава слова.

У гэтай жа мамінай хаце быў шаноўным госцем Пяцрусь Броўка. Частавала мама яго па-ўшацкую клёцкамі з душамі і хатнія бражкай, не столькі моцнай, як вясёлай. І пяяла мама мая славутату паэту ўшацкія песні, а ён падпіваў, не спатыкаючыся на словах,— помніў усё! І гучала маміна песня:

Добра мне, добра мне
За майм дзедам —
Не маю клопату
За яго хлебам.

Ен ідзець у каршомку,
Я за ім следам...

А потым Пяцрусь Усцінавіч прыгадаў сваю песьню, як у юнацтва гады, зацаянгуй зычна:

Ой, там стукаюць,
Ой, там грукаюць.
Хлопцы скачуць і спяваюць,
Яны ж мяне ўспамінаюць.
Ой!

Колькі разоў і асабіста мне, і іншым казаў ён слова, дарагі сэрцу майму:

— Ах, якая маці Куліна ў Грышкі Барадуліна была. А якая беларуска. А як яна спявала. А як частавала па-ўшацкую.

Дагэтуль чуецца мне голас Петруся Усцінавіча, поўны захаплення і шчырага замілавання.

Ужо ў Мінску званю Петрусу Усцінавічу і кажу, што слухаў новыя вершы ў роднай хаце, калі сам аўтар недзе да сталіцы пад'ядзьжаў. Хвалю артыстай — стараліся чытаць не шаблонна, не казённа. Паэт згадзіўся, але і заўважыў:

— Артысты стараліся, але ім трэба мову вучыць. Замест «ногі прэлі» — «ногі пралі». Ім, вядома, не зразумела, як у лапіцах ногі прэюць, але ж неабходна мову вывучаць і ведаць...

Наогул, да роднай мовы народны паэт ставіўся надзвычай чуйна, ашчадна, любоўна. І калі папрасілі Петруся Усцінавіча падпісаць для ўшацкага музея зборнік «Што сэрца праспівала», ён з задзірыстай хітрынкай перапытаў:

— Як пісаць: вушацкаму ці ўшацкаму?

І так застаўся, відаць, адзін з апошніх аўтографаў на кнізе для землякоў: «Вушацкаму музею народнай

славы з найлепшымі пажаданнямі! Пятрусь Броўка.
21.1.80 г.».

Аднаго разу пацікавіўся я, чаму пішацца Усцінавіч, па-ўшацку ж павінен быў быць Юстынавіч.

Сапраўды, бацька быў Юстын, але як запісалі ў паштапце, дык і не было каля перарабляльцы. Звалі малога не Пётр, а Пятрок Юстынёнак.

На наступны дзень пасля ад'езду Петруся Броўкі расказваю былому разведчыку брыгады імя Панамарэнкі Пятру Трафімаву, самаму зяддаму ўшацкаму шафёру, пра дарогу на Пуцілкавічы.

— Ведаю. Там Броўка жыве. Недалёка Вечча. Там Лабанок стаяў.

У гэтых проста аброненых словах шмат сімвальчнага сэнсу. Паэт нібыта нікуды і не выязджаў з родных мясціп — ёп заўсёды дома, бо дом гэты не падуладны ні часу, пі любым ліхалеццям, дом гэты ў сэрцы народа, у памяці сучаснікаў і нашчадкаў.

Ушаччына, край подзвігу і песні, была заўсёды з паэтам. Любоў да роднага краю ў Петруся Броўкі была ўзаемная.

Мой край азёрны, край люстранны,
З таемнай гутаркай лясной,
Чым да цябе я прывязаны,
Што ты заўсёды прада мной?

Гэтая любоў рабіла радкі старэйшыны нашай паэзіі ўзнёсльмі і прачулымі, шчырымі і пераканальнымі. Крынічпая, бараўная, партызанская старана, дзякуючы глыбокаму народнаму таленту земляка, стала вядомай далёка за межамі Беларусі. Яна стала сімвалам паэтычнага натхнення, сімвалам гаючай і цудадзеянай крыніцы вершаванага слова.

З усіх дарог, з усіх вандраванняў Пятрусь Броўка

вяртаўся сюды, на Ушаччыну, да крыніц свайго слова, песні сваёй пяшчотнай і мужнай, даверлівой і мудрай.

Ушаччына была для Петруся Усцінавіча як павелічальная шкло, праз якое бачыцца ўся Радзіма, з яе клопатамі і поспехамі, з яе радасцю і смуткам ёміста, велічна, чыста.

1980

Паломнік у край раптоўнага слова

Імя Андрэя Вазнясенскага не мае патрэбы ні ў рэкамендацыях, ні ў тлумачэннях, ні ў гарантыйна-ахоўных эпітэтах.

Усе, хто любіць паэзію, хто цікавіцца паэзіяй, і нават тыя, каго само слова «вершы» выводзіць з раўнавагі, ведаюць гэтага самабытнага, нязвычнага і заўсёды нечаканага віртуоза, вынаходніка, паломніка ў край раптоўнага слова.

Андрэй Вазнясенскі ідзе ў нагу з часам, не падладквашыся пад ягоную хаду, не гонячыся задыхана і захакана перад ім, не забягочы наперад часу з вінавата-паслужлівай усмешкай.

Паэт проста чуе час, адчувае яго тым пачуццём, якое і дае яму права гаварыць з часам з узаемапавагай і ўзаемапатрабавальнасцю, а значыць, і з чытачом — паддадзеным і творцам часу.

У невялічкім слове перад выбранымі вершамі і паэмамі аднатомніка «Дубовы ліст віяланчэльны» ёсьць прызнанне аўтара: «Я пішу вершы нагамі. Я не баюся двухсэнсоўнасці гэтай фразы. Я крокамі выходжу вершы ці, дакладней, яны мяне. У часе хады рытм вуліц, сардечнай смуты, натоўпу ці лесу адчуваеца амала што асязаннем, перадсвядомасцю...»

Менавіта рытм як рух і як своеасаблівая кардыяграма няўлоўных зрухаў душы, як тэмы паўсядзённінскі і поступу наступнінскі, і рыфма, якая з надзеяй гукае сваю адпаведніцу ў шматгалоссі роднай мовы, а калі трэба, і ў іншых мовах, ствараюць непаўторнінскі і запамінальнінскі, а то нават і выклік паэзіі Андрэя Вазнясенскага.

Умельства, умение падмеціць адметнае ў самым звычайнім і застасцца самім сабой, дзёрзкасць прымусіць чытача глядзець на рэчы і акаляючы свет так, як гэта хочацца вершатворцу, выказаць усё самае падспудна-інтывнае ў падкрэслена аголенай форме, разам з тым не абражаюты і не прыніжаючы высокай годнасці пачуцця, выгодна вылучае карэнна-рускага і ўсесаюзнага, агульначалавечага паэта Андрэя Вазнясенскага.

Зусім не выпадкова ў ліку сваіх настаўнікай Андрэй Вазнясенскі адным з першых называе «рэвалюцыяй мабілізаванага і прызванага» Уладзіміра Уладзіміравіча Маякоўскага. (Тут дарэчы будзе прыгадаць верш «Размова з эпіграфам».)

Традыцыйны трывулінскі, напоўненай гулам эпохі і справамі сучаснікаў, традыцыйны эстраднынскі — не-пасрэднага выхаду да самай шырокай аўдыторыі чытацка-слухацкай, якую слушна паэт называе саўтарскай, Андрэй Вазнясенскі прадаўжае на якасна новым этапе нашай паэзіі.

Мне прыходзіць на памяць нядаўняя размова з адным з дэканаў Беларускага політэхнічнага інстытута, які з радасным гонарам прызнаваўся, што зараду ад выступлення Андрэя Вазнясенскага ўсяму факультету хапае на год навучальны.

Яшчэ раз хочацца вярнуцца да паняцця «эстраднынскі» ў сувязі з паэзіяй Андрэя Вазнясенскага. Ягоная, калі так сказаць, эстраднынскі, як і самі вершы, адметна розняцца ад традыцыйна прынятага ўжыллення пра гэтыя як бы жанр.

Возьмем для прыкладу закончаны, ці што, эталон гэтага жанру — Вярцінскага. Тэкст песні і самога выкананіцца яе, спевака. Аднолькавы як аўтар і як

спявак. Канечне, застаецца экзотыка свайго часу, настрой далёкіх ужо для нас імгненняў. Невядома, хто тут каму памагае—спявак паэту ці паэт спеваку.

А Вазнясенскіх — два! Ці лепей, пэўна, скажуць — зарад ягонай паэзіі, сіла ўздзеяння ягонага радка і на паперы, і ў гучанні такія прывабна-моцныя, што пасля кнігі цікава паслушаць вершы ў выкананні самога аўтара, а пасля пачутую са сцэны паэзію ўзнікае жаданне перачытаць, удакладніць для сябе, знайсці яшчэ больш, адчуць свайго паэта.

Андрэй Вазнясенскі не ідзе на павадку ў няшчаднай публікі, не намацвае з асцярогай слізкі лядок эстраднага поспеху, ён вядзе за сабой. Ён называе сваё. Адным гэта падабаецца, другіх, як быка чырвонае, расцвяляе, але абыякавых не бывае, абыякавых няма. А толькі адсутнасць абыякавасці і робіць паэзію дзейснай.

Паэт не падае, не спатыкаецца ні на кілімах ухвал і кампліментаў, ні на выбоістых долах карыды. І трymае яго, робіць і недасягальным для паражэння безбароннае ахілесава сэрца вогнетрывалай паэзіі. Не выпадкова адзін са зборнікаў так і называецца — «Ахілесава сэрца».

Андрэй Вазнясеннскі жаданы і дарагі госьць не толькі ў кожнай рэспубліцы, але і далёка за межамі нашага Саюза.

Але для Беларусі ў сэрцы паэта адведзена асаблівае месца, як і ў сэрцах беларускіх прыхільнікаў ягонай музы.

Андрэй Вазнясенскі пазнаваў Беларусь не ў час дэкадаў, не ў аброочных наездах па лініі бюро прапаганды (часта гэтая пропаганда выклікае сваю суправадлемасць) літаратуры. З міцкевічаўскай Свіцязі і

першароднай Белавежы ішоў паэт да нашага чытача, да слухача Беларусі. Ішоў не ўлегцы — з усхваляванымі радкамі пра пашу рэспубліку, з вачыма, закаханымі і ўлюбёнымі ў нашы краівіды, нашых людзей.

Беларускія вершы Андрэя Вазнясенскага ўражваюць сваёй адкрытай шчырасцю, сваёй гордай павагай да зямлі, якая зведала ўсе жахі вайны, якая ніколі ні перад кім не гнулася да зямлі, якая на любоў адказвае любоў, на прызнанненне — прызнаннем.

Эта не паездачная вершы, дзе ёсць крыху падсіропленай экзотыкі, крыху цялячага замілавання, крыху зняволілай, па-руску кажучы, «снисходительности». Радкі пра Беларусь прадыктаваныя да пытнасцю, пашанай, смуткам і захапленнем. У кожнай новай кнізе, у кожным томе «Выбранага» Андрэя Вазнясенскага прысутнічае Беларусь, як часціна шчодрай душы майстра і грамадзяніна.

Нават традыцыйныя буслы, ад якіх апошнім часам пачынае калаціць перакладчыкаў нашай паэзіі, у Андрэя Вазнясенскага свае.

Яшчэ ўсё Беларусь замроена:
не адрадзіла сем'і згіблія.
Без іх і птушкі абяззброены.
А раптам і яны без цыбліка?..

...Аднойчы неяк
спадарожніца
з дарогі ў дождж глухі саб'еца,
ад ласкі неба, асцярожнае,
пад сэрцам дзіва ў ёй заб'еца.

Сваё абмацваючы цела,—

нібы запалкі ўсё шукае —
світальна скажа: «Заляцела.
Вам прынясу, буслы, сынка я».

Гэта не шлягерны «белый аист», што ляціць нібыта над ціхім Палессем. Бо і нешматлікія ўжо буслы бадай што забыліся на цішыню ў гэтym kraі. У прынцыпце беляя, яны на сваіх выпасах ходзяць перапэцканыя нафтай, мазутам. Нібыта пачаўшы забывацца на спрадвечны клопат — наsicь малых палешукоў, прыяхвоціліся да камінарскай справы. Гэта ўжо да слова прыйшлося.

А, наогул, паэзія не любіць доўгіх размоў пра яе, бо яна дзяўчына, дама, і, значыць, трэба яе сау-хаць, бачыць, разумець.

Мне хацелася падзяліцца радасцю знаёмства з выдатнай паэзіяй Андрэя Вазнясенскага, радасцю, якая не праходзіць з кожнай новай і новай сустрэчай! І яшчэ захацелася мне перагукнуцца сваімі радкамі з рускім сябрам.

1980

На палях вечнасці

Ён любіў жыццё апантана, да самазабытця. Любіў, нібы наганяючы той час, які забралі ў яго вайна і суровыя дарогі лёсу. Любіў, нібы адчуваючы, што шлях да роднага парога не бласконцы. Любіў жыццё і за тых сяброў і таварышаў сваіх, якія не дасталіся дадому.

Ён быў дасціпны і непаўторны і ў вясёлым застолі, і на афіцыйным пасяджэнні, і ў сваіх артыкулах, сваіх выступленнях, сваіх рэпліках і заўвагах.

Ён валодаў амаль забытым у апошні час у нашым літаратурным асяроддзі ўменнем радавацца ўдачай калегі, дапечніка, рабіць чужы поспех уласнай радасцю. Адзін радок, слова, нечаканая рыфма маглі зрабіць пагодным настрой яго, найтанчэйшага знаўцы і, я сказаў бы, дэгустатара паэзіі. У ім арганічна, па законах таленту спадучаліся прызнаны мэтр і захоплены юнак, эрудыт і вастраслоў, даследчык і публіцыст. Ён увесь час быў апанаваны нецярпеннем адкрываць, нават газету, часопіс, зборнік паэзіі раскрываў па-асабліваму нервова, па-ранішняму, з чаканнем шчаслівага адкрыцця. І ён умей адкрываць новыя таленты, новыя імёны. У яго была лёгкая рука на гэта, а галоўнае — душа. Умей і наноў прачытаць паэта, драматурга, празаіка.

Менавіта ён адкрыў Аляксея Пысіна і для чытачоў і для самога ж паэта, адкрыў як самабытнага майстра, як непадобную асобу.

Помніцца, з якім непрыхаваным гонарам паказваў ён ліст ад Міхайлы Грамыкі. у якім старэйшына нашай літаратуры дзякаваў крытыку за шчырэя слова, за тое, што прыўзняў вeka над ягонай труной,

труной забыцця і маўчання.

Калі выйшла пасмяротна книга Уладзіміра Лісціцына, які нарадзіўся ў канцлагеры ў 1944 годзе,— не чакаючы, пакуль нашая крытыка прымерьщца да непрывычнай паэзii, у «Літературнай газете» быў надрукаваны ўзнёслы і дасведчаны артыкул прызнанага крытыка.

Рыгор Бярозкін. Ён першы парушыў тыя каноны і тую традыцыю, па якіх на крытыка пазіралі як на чалавека, што недалюблівае паэзiю, слабавата ў ёй разбіраецца, а павучачь любіць, бо прафесія вымагае. Артыкулы Рыгера Бярозкіна гучалі як паэтычныя старонкі, напоўненыя гневам і спагадай, мудрасцю і віртуознай дасканаласцю кожнага слова.

Настолькі была магутнай слава крытыка, настолькі магічнай была думка ягоная, што многія паэты за асабістую крыўду лічылі і схаваць гэтае пачуццё не маглі, калі іх не заўважаў Рыгор Бярозкін. А калі ўжо сам Бярозкін сказаў колькі станоўчых слоў, яно ўжо і з сабратам па пяру можна было здароўкацца не першаму. Ну, вядома, такое было ўласцівей маладым.

Не магу забыцца, як наш любы і не пакрыўлжаны ўвагай Пятрусь Броўка ў дні свайго 70-годдзя пашонацкаму расчулены быў і адкрыта радаваўся артыкулу Рыгера Бярозкіна, надрукаваным пра яго ў «Вячэрнім Мінску». А Рыгор Саламонавіч са звычнай яму іроніяй казаў, што пасля «Вячэрняга Мінска» на вуліцы і нават у пад'ездзе больш вітацца сталі — паславуцэй.

Ён паспей яшчэ напісаць артыкул да двухтомніка Аляксея Пысіна і рэцензiю для выдавецтва на выбранае Еўдакіі Лось.

Апошнія гады перад цяжкай хваробай сваёй Рыгор Бярозкін шмат пісаў, выступаў — спяшаўся выказаць хоць трохі свайго запаветнага, выпакутаванага, яшчэ развітваўся з людзьмі, з жыццём, якое да яго жорстка ставілася.

Назаўсёды застанецца жывы для мяне Рыгор Саламонавіч. Крыху закінутая назад галава. Губы, яшчэ сцятыя на момант пасля чарговай зацяжкі цыгарэтай, пасля чарговага глытка радасці ад знайдзенага ў некага слова цi вобраза. Вось рука зрабіла лёгкі рух з непагаслай цыгарэтай, і са здзiўленай пасмай пабялелай чупрыны пераплятаецца пасма дыму. Вочы крыху прыжмураныя, насмешлівія і разгублена-давердлівія. Зараз ён скажа нешта рагтоўнае, бярозкінскае.

Тое, што паспей сказаць Рыгор Саламонавіч, што засталося ў книгах ягоных, і жыве і жыць будзе і ў нашчадках нашых.

1981

Яго прысунтасць

Іван Паўлавіч Мележ. Тры слова гэтыя ўвабралі ў сябе цэлы сусвет думак, вобразаў, людскіх лёсаў і харектараў.

Вымаўляю іх, і перад вачыма, у памяці, уздечназбітэжанай, паўстае мажны, рослы, спакойна-разважлівы вонкава, а ў душы цнатліва-засяроджаны майстар, які ведае слова на вагу і славу на цяжар. Слова слухалася яго, ім ён мог выказаць самае патаемнае і самае глыбінае пачуццё. Слава, заслушаная сумленнем і працай, абавязвала да новых выслікаў у імя роднай культуры, у імя літаратуры беларускай, дзеля якой ён жыў, паветрам якой ёп дыхаў, клапоцчыся, каб чыстым і здаровыем было яно.

Яшчэ ў школе, ва Ушачах, пазнаёміўся ўпершыню я з Іванам Мележам, захоплена прачытаўшы «Мінскі напрамак». А пасля ў сталіцы рэспублікі быў сведкам упэўненага, без лішняй мітусні і шуму, росту і сталення таленту аднаго з выдатных прадстаўнікоў нашага прыгожага пісьменства.

Здараліся шчаслівія выпадкі сумесных дарог, сустрэч, гутарак.

Іван Паўлавіч насцярожана-уважліва ставіўся да слоў пра ягоную творчасць, пра ягоную асобу, нібыта ў думках звяраючы іх з уласнай ацэнкай. Ен радаваўся кожнаму зыгчліваму руху душы субяденіка.

У «Полымі» пачыналі друкавацца «Людзі на балоце». Яшчэ далёка было да ўсеагульнага прызнання, яшчэ некаторыя будучыя паслядоўнікі і зыгчліўцы, патрыёты Палесся насцярожана, а то і з яўным

недаверам глядзелі на першыя раздзелы рамана, а Іван Паўлавіч з нервовай трывогай слухаў усё, што казалі пра ягоны твор. Ён чакаў з нецярпеннем, чакаў цярпіла спагады і падтрымкі. Так сужмень чакае навальніцы, так рамля руні чакае. Пачалі ісці лісты, яго сустракалі на вуліцы і віншавалі, яму званілі дадому. Асмеліўся пазваніць і я, каб выказаць сваю радасць. І быў нечакана здзіўлены той радасці, з якой сустрэў прызнаны майстар мой ліръгчны шчэбет.

У адзін з навагодніх нумароў «ЛіMa» разам з Петрусём Макалём пісалі мы так званы святочны рэпартаж, дзе былі радкі:

І Мележ наш прыйшоў, Іван,
Ен слоў дарма не блоціць —
Прынёс ён новы свой раман
«Людзі на балоце».
Віншуем, браце Мележ,
Даўно такіх не мелі ж!

Сустрэў мяне неяк у Саюзе пісьменнікаў Іван Паўлавіч і спытаў з сарамлівай сваёй усмешкай: — Пісаў рэпартаж?

Ну, прыйшлося прызнацца, што за адным псеўданімам — Пятрусь Макаль, а за другім — я. Нам абодвум за добразычлівасць падзякаваў Іван Паўлавіч разлагоджана і шчыра. А мне было прыемна, што прыдалося да рыфмы ўшацкае слова «блоціць».

Як дарагая памяць у мяне захоўваецца книга «Людзі на балоце» з ласковым і надзвычай шчодрым аўтографам: «...з сімпатыяй, з любоўю, з верай і самымі добрымі пажаданнямі — Іван Мележ. 17.5.62 г. Мінск».

Чамусьці заўсёды, калі бачу яе, успамінаю густы і щэплы дождж, ад якога хаваў за пазуху дарагі

падарунак. Пад гэты дождж мармытаў я нейкія радкі, дажджавыя кроплі адбівалі памер і агучвалі модныя тады прыглушаныя асацыятыўныя рыфмы.

Уразіла мяне і да канца дзён хваляваць будзе тая ўвага, з якой ставіўся Іван Паўлавіч да ўсяго, што адносілася, што тычылася літаратуры.

«Полымя» толькі надрукавала падборку лірыкі Федэртыка Гарсія Лоркі «Блакітны звон Гранады» ў майм перакладзе. Адночы Іван Паўлавіч у выдаўцтве вёў чарговы бой з тэхрэдамі, якія ўсё патрабавалі то скараціць нешта, то дадаваць абзац, а ён, пярэчачы, гарачліва заўважаў, што Леў Талстой не пазнаў бы ні «Вайны і міру», ні «Анны Карэнінай» пасля такіх скарачэнняў. Калі ўсе перамовы з тэхрэдамі скончыліся, ён раптам далікатна і лірычна сказаў сваю думку пра мае пераклады, падбадзёрыў.

Натуральна, што выданне зборніка лірыкі вялікага паэта па-беларуску паслаў я Івану Паўлавічу, паслаў і свой зборнік «Свята пчалы». І калі вярнуўся з чарговай паездкі на Ушаччыну, то дома сказалі — званіў Іван Мележ і дужа цёплыя слова казаў. І шчаслівы быў я, калі праз колькі дзён зноў пачуўся тэлефонны званок і Іван Паўлавіч шчодра, трэба сказаць, навырост асаніў маю працу.

Помніца Іван Паўлавіч на сходах, нарадах, дыскусіях — спакойны ў голасе і ўтрапёны ў думках, непахісны ў сваіх пераконаннях; на сустрэчы з чытачамі — уважлівы да кожнага пытання і, як расчулены бацька, рады, што дзязецей ягоных і шануюць, і ведаюць; у паездках — зацікаўлены і ўзрушаны жыццёвым клопатам.

Напаміпам пра сонечнае падарожжа ў маі 1976 года падчас Дзён літаратуры і мастацтва Украіны на

Гомельшчыну, у прыватнасці, у родны Івану Мележу Хойніцкі раён, сёняня ў мяне книга «Белья вішні і яблыні», якую падпісалі ўдзельнікамі свята братэрства землякі пісьменніка.

У хойніцкім Доме культуры, у гасцінным палескім застоллі сабраліся і героі кніг Івана Паўлавіча, і сваякі ягоныя, блізкія і далёкія, многія нават ablічам падобныя на яго. Вялікая радня! Хоць сам пісьменнік не змог на гэты раз прыехаць у родныя мясціны, але ён быў увесе час з усімі — ва ўспамінах, у згадках, у тостах, у пажаданнях яму і плёну і здароўя.

Пасля, калі ў Мінску расказаў я Івану Паўлавічу пра добрыя ўражанні, перадаваў яму прывітанні ад знаёмых і драгіх людзей, ажно маладзеў аўтар «Палескай хронікі»: здаецца, у гэты міг ён быў сам зноў у родным Палессі.

Падарожжа гэтае пасля выявілася шчодра на старонках вядомага ўкраінскага празаіка Юрыя Збанацкага, Героя Савецкага Саюза, які партызаніў у родных мясцінах Івана Мележа, у радках узнёслых і паshanлівых украінскіх паэтэс Тамары Каламіец і Святланы Повэнка, у вершах Казіміра Камейшы.

Усіх, хто склаў нашу невялікую літаратурную брыгаду, натхніў на шчырае слова родны край Івана Мележа.

Ніколі не думаў я, калі чуў, калі бачыў Івана Мележа, што буду жыць на вуліцы, якая носіць ягонае імя. Цяпер кожны раз на канвертах лістоў сябрамі сваім выводжу я імя, вядомае далёка і шырока. Гэтае ж імя пішуць мае сябры, калі шлюць весткі ў Мінск.

А цераз вуліцу, пачынаючы яс, сілуэцца на мемарыяльнай дошцы знаёмы профіль, а даты жыцця і смерці яшчэ раз падкрэсліваюць, як рана пайшоў ён

ад нас і як шмат зрабіў улюблёны сын Беларусі за кароткі свой век.

Тван Мележ вучыў шанаваць роднае слова, вучыў казаць праўду, вучыў быць шчырым са сваім сумленнем. Яго прысутнасць у нашай літаратуры як бы ставіла ўсё на сваё належнае месца, не давала магчымасці самарэкламнікам выстаўляць напаказ сваю персону.

Яго прысутнасць павінен адчуваць кожны, хто хоча сказаць сваё слова ў літаратуры.

1981

Ён вёсны будзіў

Было ў яго адно самае улюблёнае слова, якое ён не казаў, а неяк па-асабліваму выгукваў, укладваючы ў выгук гэты ўсё сваё захапленне, усё ўсцешнае замілаванне ці ўдалым радком, альбо нечаканым вобразам таварыша па пяру, ці надзвычайнасцю роднага краявіду, слова, поўнае прасторы і цішыні, кругла-бухматае, як марознае паветра, што няпрощана і жадана ўрываецца ў хату, каі вяртаеца дадому сын: — Цудоўна!

Слова гэтае амаль дакладна перадавала душэўны стан паэта, закаханага ў даверлівую красу свайго краю, паэта, чый сых поўніўся судаднымі гукамі беларускае мовы. Паэт любіў жыццё прагна і ўзнёсла, бо ўзрост ягоны, хоць і не быў на перадавой, не хадзіў на баявое заданне з народнымі помнікамі, ведаў, чым пахне ліха, як пахне порах — вайна не пашкадавала ні сэрцаў, ні летуценняў падлеткаў, ці, магчыма, правільней будзе сказаць, падлёткаў, чые крылы, пачуўшы волю мірнага неба, імкліва набіrali вышынню.

Сціплымі раслі мы хлапчукамі,
Воінаў сыны.
І бацькоў сваіх штодня чакалі —
Вернуцца з вайны.
Паглядалі ў вокны незашклённыя —
Шыбаў не было.
Высыпаўся з ранцаў паштальёнавых
Смутак у сяло.

Гэты смутак, высыпаны з паштальёнавых ранцаў у сэрцы аднагодкаў, шчымеў паэту, рабіў ягоны духоўны зрок чулым да чужой бяды, адчуваўальным да

радасці сябра.

Ён быў паэтам у штодзённым жыцці, ён быў рамантыкам, акрыленым, захопленым, які «ўмываўся з лісцяў ліўнем рос», бо верый —

Не аслабнучы на песні крылы,

Калі ёсць у яе сябры.

А сябры былі паўсюль, бо душой гарнуўся паэт да людзей і яны ўзаемна адказвалі любою і павагай.

Паэтам ён быў па прызванию і па складу душы, бо адкрыта ішоў насустрач аўдыторыі, не баючыся яе няшчаднасці і прадзяятасці, і сваім непасрэдным даверам скараў яе бязлігаснасць. Чытаў заўсёды крыху спяшаючыся, за паспешлівасцю гэтай хаваў і хваляванне і разгубленасць. І, па традыцыі 50-х гадоў, абавязкова выдзяляў канцоўку, як бы падкрэсліваючы галоўную думку, а слухачам даваўмагчымасць настроіцца на ўспрыняцце наступнага верша. Як сёння чуюцца мне гэтыя мілыя канцоўкі:

Я ціха,

пяшчотна сказаў:

— Суніцы,

суніцы паспелі!..

Альбо:

На маладзік не хочаш наглядзеца.

А вокала мяне — такая ціш!

Ажно чуваць, як сэрца бецица.

Няўжо ты спіш?..

Наогул трэба зазначыць, што сама манера адчування, само паэтычнае светаўспрыманне канца 50-х гадоў наклалі значны адбітак на вершы паэта. Адсюль ідзе і пэўная стрыманасць у выказванні пачуццяў, і вызначанае кола тэм, і арыентыроўка на класічныя памеры. Гэта з аднаго боку засцерагала ад

пэўнай расхлябанасці 60-х гадоў. І ўсё ж шчырасць і непасрэднасць разрывалі тყыа ўмоўнасці, і паэзія гучала натуральна, і ў стрыманым радку ёй не было цесна.

Я наўмысна не адразу называю імя паэта, бо ўсё яшчэ не верыцца, што ўжо не пачую болей ягонага ледзь прыглушанага, заўсёды ўзрушанага і паважлівага да субядніка голасу.

Іван Калеснік. Яго часта называлі Іван Іванавіч. І маладзейшыя, і нават аднагодкі падкрэслівалі гэтым павагу да яго чуласці і адгуклівай спагадлівасці, што складалі асноўную рысу яго асобы, яго характару.

Ішчэ слова настаўнік не мела свайго сёняння распаўсюджанага новага значэння, а ён рупліва, штодзённа выхоўваў літаратурную моладзь, новую змену нашай беларускай паэзіі. Не ўзростам быў ён старэйшы за тых, каго прывячаў словам падтрымкі, абнадзейваў парадай і спагадай, а рэдакцыйным вопытам, пасадай літаратурнага супрацоўніка і кансультанта «Чырвонай змены», газеты, якая ў часы Івана Калесніка па-сапраўднаму дбала пра літаратурную памаладзь. І калі казаць больш дакладна, дык асновай усёй ягонай настаўліцкай дзейнасці была бязмежная адданасць паэзіі, улюбёнасць у кожны чисты гук роднага беларускага слова. Відаць, мела нейкае значэнне і тая акаличнасць, што хлопец з сялянскай сям'і, з Фаніпальшчыны, скончыў на пачатку жыццёвой дарогі педагогічнае вучылішча.

Проста цяжка пералічыць усе імёны, каго на першай сцяжыне, першым раздарожжы заўважыў Іван Калеснік, каму дапамог убачыць надрукаванымі свае няўпэўненыя радкі, смелыя хіба што сваёй бездапаможнасцю. Тут будуть Генадзь Бураўкін і

Юрась Свірка, Васіль Зуёнак і Уладзімір Паўлаў,
Сымон Блатун і Анатоль Сербантовіч, Яўген Крупен'як і Васіль Макарэвіч.

Сам Іван Калеснік пачынаў па-маладому звонка і радасна свой спеў — і на роўных правах — са Сцяпанам Гаўрусёвым і Нілам Гілевічам, Уладзіславам Нядзведскім і Петрусём Макалём. З яго імем най-цесна і ўдзячна звязана паэзія 50-60-х гадоў.

Пасля «Чырвонкі» Іван Калеснік шмат энергіі і вольту, душоўнай дабрыні і шлюдрай шчырасці аддаў маладзейшым і сталейшым паэтам на пасадзе рэдактара аддзела паэзіі выдавецтва «Мастацкая літаратура». Цяжкі спіс складаўць кнігі, пад якімі стаіць подпіс рэдактара І. І. Калесніка. Чвэртку стагоддзя прафесія ён на перадавой у арміі паэзіі.

Слова дружба для яго было святым і азначала ўзаемную павагу, якая мацуецца штодзённай працай. Гэтае слова і кіравала творчыя планы паэта, калі перакладаў ён чыста і плённа сваіх паплечнікаў па паэтычным цэху з нашай шматмоўнай сябрыны, класікаў Расіі, Украіны, Прыбалтыкі.

Шмат творчага запалу аддаў Іван Калеснік чиста газетнай працы. Бясконцыя камандзіроўкі былі для яго жаданымі дарогамі да чытачоў, да сваіх герояў, калі казаць па-газетнаму. Заўсёды вяртаўся ў рэдакцыю з патрэбнымі матэрыяламі, з выкананым заданнем і абаязковая з новымі вершамі. І такая ўжо была асаблівасць харектару паэта, што ўсё незвычайнім бачылася яму — і цесная раённая гасцініца, і дрогкая, гразкая дарога.

Вандраваць мне шмат здарaeцца
То машынай, то пяшком,
Ды чамусьці ўспамінаeцца

Часта полацкі райком.

Пасля аднойчы па-змоўніцку прызнаўся, што для большай лірyczнай прывабнасці хлопца ён перайна-чыў на «рускосага сакратара».

Гулкія брукаванкі і мяккія сцяжынкі нашэпталі расчуленаму паэту радкі:

Дзе знойдзеш гэтакі спачын?

Вягры даўно не гойсаюць.

Брыдуць з някошаных лагчын

Дзяды —

Туманы босьця.

Вясна сама занатоўвала ў паэтаў блакнот радкі:

У наступ рушыла трава —

Якая лёгкая паходка.

Да апошніх дзён Іван Калеснік заставаўся ўз-нёсцым, бескарыслівым, незайздрослівым, добра-зычлівым у жыцці і ў паэзіі.

Як сёння помню Янку, калі прыехаў ён аднойчы са сваіх родных мясцін і ў маленькім, яшчэ, відаць, студэнцкім чамаданчыку прывёз ад маці дуддзё малінніку чай заварваць. Трэба было бачыць яго радасць і расчуленасць гэтай данінай лета мален-ства. Трэба было чуць, як клапатліва ён ставіўся да матулы. Кожную вольную хвіліну ехаў у родны кут, нібы адчуваючы, што карацее ягоны шлях да выто-каў. І тады прызнаваўся як сын:

Я не люблю бальніц.

Аптэкі,

Каму здароўя вы далі?

А ўсё хаджу,

Шукаю лекі,

Каб трохі маці памаглі.

Часта, думкамі вяртаючыся дамоў, пытаўся паэт:

Ну, як ты засынаеш маці?

Адной не страшна?

Каб не сны...

I падчас вучобы на Вышэйшых літаратурных курсах у Маскве прызнаваўся:

Сумую па сініяй хустцы

Роднай маці

У родным полі.

Паэтаву маці, пра якую ведаў з вершаў, пра якую заўсёды чуў, упершыню давялося ўбачыць мне, калі яна папраўляла, відаць, вытканы ёй, маладой абрусік на свежым грудку магілы сына. Засцілала абрусік, стаўляла горкія чаркі.

Як у дузе касец, упаў сын на свой пачаты пракос. Адышоў ад нас паэт засмяглым чэрвеньскім днём, на пачатку лета, у самым пачатку свайго творчага поўдня, тры гады не дажыўшы да свайго першага круглага юбілею, да пяцідзесяцігоддзя.

Жорсткая патрабавальнасць да ўласнага радка і жыццёвия варункі не далі магчымасці на ўсю прыродную сілу разгарнуцца цікаваму таленту паэта. Але створанае ім будзе ўзрушаць яшчэ не адно пакаленне чытачоў сваёй непасрэднасцю і неазмрочанай верай у чыстае і святое мастацтва, імя якому Паэзія.

Нібы пра сябе пісаў Іван Калеснік:

Толькі той,

Хто першым вёсны будзіць,

Доўга будзе помніцца ў жыцці.

1981

Шчодры руплівец

Не прыгадаю цяпер, калі душой прыгарнуўся да чалавека, які стаў сябрам і спагаднікам надоўга, які сваёй вонкава спакойнай усмешкай распагоджваў любяя чорныя хмары смутку, а добры дзень настрою яшчэ святлейшым рабіў. Запомніў яго мажным і немітуслівым. Так спаважна і ўпэўнена думку думае лес, што сустрэў сваю маладую восень.

Генадзя Кляўко ўбачыў яўпершыню на радыё, дзе запісваліся універсітэцкія паэты ўсіх курсаў, убачыў хударлявага, цыбаташыяга, востраблічнага юнака ў нацыянальной кашулі, дзе вясёлы ўзор бег, як стракатая сцяжынка ў летнюю спёку, па грудзях, поўных парыванняў і трывогі. Чытаў ён свой верш «Вясельны каравай», напісаны па ўсіх канонах паэзіі пачатку 50-х гадоў. (Верш гэты, тлумачыў мне пазней Генадзь, першы ўзяў у «Полымя» Сяргей Дзяргай, які, дарэчы, з клапатлівой увагай сачыў за ростам маладзейшага таварыша на працягу ўсёй іншай творчай дружбы.)

Часта па сваёй маладой няуважлівасці даводзіў я, што Міншчына — родны край Генадзя — сумнаватая, аднастайная. Чалавеку з бароў, аэроў, рэк, мне адразу было цяжка звыкніць да стрыманага, з затоенай красой краявіду, які ўспамінае шум бараў, нібы той дзядзька рана палысэлы сваю юнацкую чупрыну, з неадчэпным сумам.

У Генадзя Кляўко ў характары шмат было ад прыроды Міншчыны. Не вонкавая адрознасць і нечаканасць, а ўнутраная глыбіня, узважлівасць вызначалі ягоныя паводзіны, манеры, ягоны паэтычны свет. Ён быў рахманы, але ращучы, крыху замкнёны,

задумёны, але надзвычай субъеседлівы і адгуклівы на чужое гора. Не любіў дзяліца сваёй бядой, але ўмей радасці сябравай, як уласнай, радаваща.

Сцяжына на строму майстэрства не была роўная і простая. Яна і збочвала, і пятляла, і назад вярталася, але свая высненая, вымроеная, раз і назаўсёды абраная, мэту бачыла.

Даволі доўгі быў час маўчання. Маўчання адноснага, бо паэт усё ж гаварыў з жыщём, працующы баронавалокам у рэдакцыі газеты «Калгасная праўда» — наводзячы стыль. Паэт вёў гутарку са сваёй памяцю, з аднагодкамі, што паддекткамі палі на крывавых загонах вайны. Адным з першых пасля роздуму ў некалькі гадоў загучаў і ўразіў чытачоў верш «Другу невядомаму»:

Сёння дваццаць гадоў,
як расстаўся ты з домам.

Сёння дваццаць гадоў,
як ты стаў Невядомым.

Дык дазволь жа лічыць
ад імя пакалення
Дзень пачатку вайны
днём твайго нараджэння.

Пачынаўся новы паэт Генадзь Кляўко. Верш, здавалася б, прысвчаны даце пачатку вайны, але ён задужа не агульны, ён сагрэты пачуццём, ускالыхнуты параненай, прастрэленай памяцю. І радок «ад імя пакалення» гучыць дакладна, акрэслена, у ім ужо не абстрактна-зборны герой пазіі 50-х гадоў, гэта сама пакаленне паэта, якое прайшло азбуку жаху, гневу, няянавісці і любові.

Тэма вайны, творы ваеннай тэматыкі — гэта лі-

таратуразнаўчыя тэрміны, яны ад кніг, яны з кабінетаў. А вайна ў вершах, у паэмах паштаў ваеннага пакалення як агонь, як боль, як радыяцый ў крыўі.

У сваіх аўтабіографічных накідах у лютым 1968 года трываліцца пігадовы Генадзь Кляўко пісаў:

«...зранку 22 чэрвеня сорак першага года «месершміты» пачалі ставіць крыгкі на маленстве майм і маіх аднагодкаў: каму навечна абарвалі жыщё, а каму наканавалі прайсці праз пекла вайны. Мы з маці ў час пакінулі хату, каб уцікаць на ўсход: ад прамога пападання снарада ад яе застаўся толькі ўспамін. З гэтай пары мы сталі звацца бежанцамі. Магчыма, дзесяць больш, чым дарослым, уелася гэта горкае слова. Для мяне яно і сёння самае крыўднае і балючае».

Гэта вачамі маленъкага бежанца глядзеў праз шмат гадоў паэт на спілаванае дрэва:

Спілавалі дуб купчасты.

Зглухла пушча.

Вечарэе.

У паветры кружыць птаства —
Не прытулішся на дрэве.

Зноў і зноў вяртала памяць маленства, уражлівая, крыўдлівая, недараўальнаяная, «у той дом, дзе гарачыя пахнуць аладкі».

Зараз боязна мне

Пакідаць гэты дом на хвіліну:

Я калісьці у ім

Назаўсёды дзяцінства пакінуў.

Толькі выйду на шлях,

Азірнуся з узгорка —

Над садам

Ен ізноў запалае,

Разбіты варожым снарадам.

І ў паэме «Прыстань», эпіграфам да якой узяты слова з лясной песні, а яе чуў малы Генадзь ад партызан і ад партызанак, ад родных сваіх — народных помснікаў, уражваюць сваёй канкрэтнасцю, да жудасці асязальнымі маналогамі Голад, Холад, Тыфус, Страх. Яны не абстрактныя, аддзягненыя паняцці — іхнюю ласку адчуў на сваёй скурыв падлетак — сын першага старшыні калгаса і сельсавета Генадзь.

Бязбацькавічаў
Шмат на Беларусі...
Павыраслі.
Мінула й маладосць...
Я часта сам сабе
Згадаю ў скрусе:
Яшчэ ў нас і бязвёскавічы ёсць...

Бязвёскавічы. У гэтым слове шчыміць трагедыя нашай зямлі ў часе вайны. Тут асабістае і агульнае. Боль, які ні на хвіліну не заціхаў у сэрцы паэта, не даваў яму супакойвацца, дыктаваў радкі трывалыя і гранічна дакладныя.

У пустых гаршках
На дне жыву я,
Лыжкамі шчарбатымі шкрабу іх,
Над карой трасуся,
Над мякінай,
Жорны аплітаю павуцінай.

Гэта пра сябе кажа Голад. Канкрэтная атрыбутика побыту спрадвечная, але яна па-новаму будзіць гней памяці, яна прымушае паверъць, згадаць і задумашца.

У Холаду — больш абагулене мысленне, іншая

маштабнасць:

Хоць, можа, калі
Пад дзяругай нябёс
Ад хат вашых жар і астыне,
Ды будзе ў нашчадкаў
Па скурыв мароз
Ісці аб адным успаміне...
Тыфус прагавіты ў сваіх паддіках:

Цэлья вёскі
Лажкү я снапамі упокат,
Мною забраных
Лічылі, бывала, на копы.

Снапы і копы — мера сялянскага клопату асабліва жахліва гучыць у голосе Тыфусу.

Страх, ён змяняў сваё аблічча разам з часам:
Гляджу я з рулі адным, маленькім
І не міргаючы чорнымі вокам...
...А рукі
Заўсёды ўгору, заўсёды ўгору —
Я і на міг не спускаў з іх вока...

Памяць малечых рук, якія прымушаў захопнік уздымашца ў бяссіллі, не можа забыцца абрэзы бездапаможнасці.

Яна таксама з ліхалецця, з пасляваеннай галечы, прага працы як прычащэнне да волі. А працаваў Генадзь Кляўко з нейкай прымхлівай затоенасцю, з сарамліва-пудлівай радасцю, баючыся, каб не ўраклі, марным словам не абрэзілі.

...Я на слова скупы,
калі гэтыя слова
Толькі раз у жыцці
гаварыць я павінен.
Наогул, са словам, з роднай беларускай мовай у

паэта былі асаблівия адносіны: улюблёнась сыноўняя і ашчаднасьць аратайная, бо ведаў сейбіт, што

У кожным слове корань ёсць,
І нельга сілай

вырваць слова.

Вырваць з сэрца народнага, вырваць з адгранёной вякмі фразы на тлум, на глум, на пустую забаву.

І слова давяралася святочна-ўражлівай душы, спрагнёна-бянтэжлівай думцы паэта. З роднай Рудзеншчыны прыходзілі, як блізкія сваякі, як дарагія землякі, сцежкі, студні, млыны, гукі, пахі — іх прыводзіла роднае слова, матчына, суседчына, зямляцкае. Праз усю творчасць Генадзя Кляўко праходзіць вобраз сцяжынкі той, што бяжыць з маленства, з успамінаў, з пажарышчаў і чарэмхавых вёснаў. І ўвесе час падспудна жыў страх, што сцяжынка гэтая можа абарвацца. Но паэт задоўга адчуваў сваё расстанне са сцяжынай жыцця. Адсюль і такая прага працы, жаданне паспець сказаць, хоць канспектыўна акрэсліць абсяг задуманага і прадуманага.

«Сцежкаю месяца Ходзяць у лета казулі». «Дзеесьці на сцежцы нясмела Ціўкнуў сініцай лядок».

Першая правадніца ў свет клопатаў і чаканняў, яна хатняя, свойская,

Штодзень уранку летам,
Ледзь-ледзь пачне світаць,
Бяжыць сцяжынка з дому
Па лесе пагуляць.

Яна заўсёды знае,
Дзе ягады растуць,
Дзе перайсці па кладцы,
Балотца абагнуць.

А толькі звечарэ,
І стане цёмна зноў,
У лесе не заблудзіць
І прыбяжыць дамоў.

Гэтая сцяжынка і прыбегла ў спаленую вёску, дзе «...Палі прыстані — Абгарэлья каміны Трымаюць памяць вайны». Сцяжынка памяці, сцяжынка крэўнасці з роднымі мясціпамі не парывалася праз усё нядоўгое жыццё паэта.

Праца і толькі праца гайлі памяць, а памяць у сваю чаргу працу жывіла. Апошнія гады, калі Генадзь Кляўко пасля сакратарства ў «Вожыку» працаваў намеснікам галоўнага рэдактара часопіса «Полымя», неабходна-звычынам было мне чуць па тэлефоне ранішні голас паэта, у якім хрыпавата-аглухла ад доўгага начнога маўчання, ад маўклівага заклінання радка бяссоннем гучала стома і радаванне плёну. Пісаў шмат, пісаў па-майстэрску стала, так, як пішуць, развітваючыся, калі мала часу, а сказаць трэба багата.

А сцяжына дапытлівасці, жадання ўбачыць новыя мясціны, далёкія і незнаёмныя, каб даражэйшыя ды балючэйшыя родныя сталі, клікала ў свет. Гэтая сцяжына і завяла Генадзя, Уладзіміра Каараткевіча і мяне, трох адназастольнікаў, на бераг Ціхага акіяна, у горы Сіхотэ-Аліня і ў фадзееўскую з непрырученай яшчэ тайгой Чугуеўку. Пасля Уладзіміра Каараткевіч напіша «Чазенію», а Генадзь успомніць,

Як у акіяне

гайдae,

люляe

сейнер,

Паветра ловіць рука...

Як быццам на возе сена
Праз луг,
па мяккіх валках.

Сейнер нагадаў паэту той «воз аж да нябёс, дзе ўзятак лета везлі двое» і дзе
Бяроза, ўскубшы сена жмут,
Ад смеху аж затрэслася.

Сейнер у акіяне і воз сена з вёскі Варонічы сустрэліся. І ў Варонічах, дзе нарадзіўся будучы паэт, пашанцавала мне разам з Генадзем быць на вяселлі ў ягонага пляменніка. Яшчэ мацней, чым сейнер, гайдала нас з нетрыバルымі бартамі трохтонка па лугавіне, усіх гасцей забраўшы разам са смехам, песнямі, жартамі, нават скокамі. А за столом сышпалі, камі адарвалі маладых, і звонкую манету і яшчэ званчэйшыя слова: «Дару кучу медзі, каб сыны былі, як мяdzведзі. Дару бульбы падполле, каб было дзяцей застолле...» А на раніцу, нашчачыся і расолам і не толькі ім, пачулі мы з Генадзем ад ягонай цёткі Надзі — былой партызанской сувязной, вясёлую, крамянейшую за тыя гуркі, якімі мы снедалі, песню —

Ад панядзелка да панядзелка
Смачна п'еца нам гарэлка.

Уесь тыдзень песня па-гаспадарску разабрала. Да сціпна, з гумарам. Пасля гэтую песню прывезлі ў Мінск, і пайшла яна гаспадарышь у застолях. Нават у Рагойшаў «Паэтычны слоўнік» трапіла як узор.

Іскрыстае, з гумарынкай, з хітрынкай слова было па натуры Генадзю. Гумар ягоны быў натуральны, з народных крыніц зачэрпнуты, з ведання побыту і харектараў людскіх узяты.

У блакноце з грыфам уладзівастоцкай газеты, дзе

стажыраваліся мы ў 1965 годзе, на першай старонцы вокладкі рукой Генадзя напісана мне прысвячэнне:

Павер мне, дружка, верыць я пачаў:
На свеце не адзін, а два багі.
Бо столькі год нас першы разлучаў,
Навекі пазнаёмі нас — другі.

Другім быў бог паэзіі, бяседы, застолля, вандровак, спрэчак і згод — у аднай асобе, шматаблічны. Бо сам Генадзь Кляўко быў шчыра і да безбароннай наўласці ададзены паэзіі. Ён быў гасцінным і шчодрым гаспадаром, які мог у любых умовах зрабіць стол, нібы разаслаўшы абрус самабраны. У вандроўках, у падарожжах ён выклікаў давер і прыязнасьць. у спрэчках Генадзь як чалавек фізична і духоўна надзелены здароўем быў спагадліва-разважлівым. У згодзе, у сяброўстве ён быў верны і далікатна ўважлівы.

Памятаю, як ён прыкідваў, каго запрашаць будзе на сваё пяцідзесяцігоддзе (сяброў меў багата — вялікі спіс бясконца цягнуўся), як ён хацеў жыць, бо пачынаў пісаць лепей і лепей. Але першы паўстагадовы юбілей адзначалі сябры і родныя Генадзя Якаўлевіча без яго (нарадзіўся ў 1932 годзе, а памёр — у 1979). Гучалі вершы, песні. Успаміналі, шкадавалі, сумавалі. Радаваліся таму здабытку, што паспей зрабіць паэт. Плакала жонка, плакаў бацька. Маці маўчала з сухімі вачымі — яна ўжо выплакала свае слёзы. І самі гучалі ў нашых сэрцах радкі верша Генадзя Кляўко «Добры чалавек»:

Ішоў — і ўпаў,
Навекі анямей:
Сляпы пярун

ударыў рыкашэтам.

І чалавек, бадай, не зразумеў,
Што здарылася з гэтым светам.

Яго пагляд —
Успыхнуў і пагас.
Ні эмроку,

ні свягла ўжо больш не будзе...

Падумаў Чалавек у свой апошні час:
«А як жа людзі?...»

З турботнай думкай пра людзей, пра родны край
жыву і працаўшы шчодры руплівец Генадзь Кляўко.
Чалавечная творчасць яго будзе яшчэ доўга зразу-
мелая і патрэбная людзям.

Калі праводзіў я ў апошні шлях свайго сябра,
пастукалася мне ў сэрца радкі развітання — не
адразу, балюча, сутаргава, бо рыхтаваўся перад тым
да звонкага юбілею Генадзя.

Куды ты, шафёр, на клады?
Заснуй ён.
Назад заварочвай,
На Рудзеншчыну —
За Варонічамі
І час, і хлапчук малады.

Хлапчук той завецца Генадзь,
Танклявы, русявагаловы.
На поплаве пасвяцца слова,
Чародку ён важыцца гнаць.

Радзіма Чаротава ўслед
Глядзіць пастушку
Са спагадай,
Як спадчынай самай багатай —

Чакае турботамі свет.

Сіхотэ-Аліня хрыбы,
Асেціі згорбленай плечы
Нясуть яшчэ кайстру сустрэчы
Каля раздарожнай вярсты.

Нам доўга яшчэ сябраваць
І ў ліуні,
І ў прыпар зімовы,
Па хатах бацькоўская мовы
З надзеяй адной жабраваць.

З-за песні даваць кругала.
Уся на застолле абелка!
Вясёлую «Ад панядзелка...»
Ад цёткі запішам пасля.

Прыгод не згадасм усіх.
Сын голасам бацьку паўторыць.

Але паспяшаўся аўторак,
І слова замоўкla... На міг...

1981

Народны

Яшчэ афіцыйна не ўведзены ў школьнія падручнікі, ён з першых кніг сваіх стаў хрэстаматыйным для ўсіх, каму блізкае беларускае, шырые і праўдзівае слова паэзіі.

Яшчэ задоўга да ўказаў ён быў народным паэтам Беларусі, народным, бо выйшаў з народа, разумеў клопаты і справы народныя, з народам дзяліў і светлую і чорную часіну.

Але ён улюблёнец не толькі роднай мовы, свайго краю. Многія мовы нашай сям'і народаў хочуць далаўшыць да сябе самабытны голас Пімена Панчанкі. Амаль немагчыма для перакладу (а гэта адна з адзнак самабытнасці і непаўторнасці паэтычнага таленту), наш народны колькі ўжо дзесяцігодзяй і ашаламляе і радуе перакладчыкаў, прыводзіць у адчай сваёй недаступнасцю і дорышь самыя дарагія хвіліны радасці, калі ўдаецца перадаць ім вуглаватое і ёмістасе, па-народнаму шматаблічнае і па-майстэрску адгранёнае слова беларускага паэта на іншай мове.

Самабытнасць Пімена Панчанкі прыроджаная, а таму і непаўторная. Сама Бягомльшчына, баравая і лугавая, сціплая і шчодрая, партызанская і аратайная, калыхала праз вякі песні і казкі, ашчаджала сакавітая і хрумскія слова, чакаючы майстра, выразніка дум сваіх.

Арыгінальнасць Пімена Панчанкі не вымушаная, яна натуральная, як натуральны прыглушаны голас паэта, нібыта летні той гром, што, здаецца, збіраеца на папас, ды ў любое імгненне, памаладзелы, можа сасватаць самую наравістную навальніцу.

Звычайна на пытанне, хто ваш улюблёны паэт,

самыя трывалыя аматары паэтычнага слова (а імі ва ўсе часы былі і ёсьць навучанцы, студэнты) адказваюць не змаўляючыся, адказваюць і ў Мінску, і ў Брэсце, і ў Полацку, і ў Мазыры, далёка за межамі рэспублікі нашай — Пімен Панчанка.

І тыя, хто да сівых валасоў пранёс у душы затоненую, не кожнаму воку давераную любоў да паэзіі, адказваюць не раздумываючы — Пімен Панчанка.

Бетэранны, воіны і помнікі народныя, а іх штогод меней і меней, з сумам і ўспомненай радасцю, нібыта рэха маладосці гукаючы, адказваюць — Пімен Панчанка.

Адразу ж пасля Вялікай Айчыннай вайны стаў паэт адным з першых у шарэнту байцоў за праўду і справядлівасць, у шарэнту барацьбітой за мір, за яснае неба і распагоджаныя ўсмешкі. Доўга ж тады цягненца «мода» на Пімена Панчанку. На вокладках зборнікаў паэзіі вышэйшай пробы даты: «Дарогі вайны» — 1943 год; «Далёкія станцыі» — 1945 год; «Гарачыя вятры» — 1947 год. Няцяжка прыкінуць, колькі гадоў было тады майстру, калі ўлічыць, што нарадзіўся ён 23 жніўня 1917 года.

Не модай, не шанцаваннем у літаратурным жыцці, не пасляваенным асабліва чулым да паэзіі чытачом і не надта густанаселенай пасля вайны роднай літаратурай тлумачыцца поспех панчанкаўскага слова. Поспех гэты адразу выніковы і трывалы, забяспечаны залатым запасам вечнай маладосці таленту, гранічнай шчырасцю і адкрыласцю.

Кожны радок паэта як аголены нерв лініі высокага напружання, той ліпі, якай яднае сэрцы людскія, якай ў момант кароткага замыкання дае

ўспышкі азарэння, ад якіх вякам свиста.

Вялікая Айчынная вайна была найсуроўым выправаваннем для народнага духу, яна гарставала няшчадна, яна правярала на трываласць і вечнае слова паэзіі. І вершы Пімена Панчанкі ваяеннага часу, такія пранізіўныя, такія адкрытыя, увайші ў залаты фонд усесаюзнай паэзіі. Малады гадамі, але сталы майстэрствам вярнуўся паэт з франтоў. Славутае «Вока снайпера» заканчвалася радкамі:

І зноў адкрыта снайперскае вока

Для птушак, дрэў, сяброў і зор высокіх.

З 1943 года, калі пісаўся гэты верш, прайшло шмат часу. Але вока паэта, лютава да ворагаў, да ўсёй пошасці і погані, што яшчэ ашываеца на закутках у баку ад нашых велічных спраў, адкрыта для ўсяго светлага.

Пімен Панчанка імкнецца ўбачыць як мага болей і ўсё ўбачанае ўзважыць на шалях нашай праўды, на шалях свайго сумлення. Не адна «Тысяча небасхілай» скарылася паэту, і ўсе «Чатыры кантыненты» не ўмісцілі радасці і гневу ягонага. Усю паэзію самага любага для чытацкай душы паэта ў нашай рэспубліцы можна назваць імем аднаго з ягоных зборнікаў — «Кліга вандраванняў і любові». Таму Пімен Панчанка, як ніхто іншы, самы багаты на сяброў (дай на ворагаў не бедны, бо яўна ж не даспадобы ўсім прайдзісветам, марнатраўцам слові лютасці, словы непрымірымасці) і ў нашай краіне, і далёка за яе межамі.

Не выпадкова старэйшымі таварышамі, паплечнікамі, аднадумцамі паэта былі Янка Купала і Аляксандр Твардоўскі, Пятрусь Броўка і Аляксандр Фадзееў, Аркадзь Куляшоў і Міхаіл Святлоў, Іван

Мележ і Аляксандр Пракофф'еў. У Сібіры і ў Балгарыі, на Каўказе і ў Чэхаславакіі — паўсюль ведаюць, любяць і цэняць Пімена Панчанку — бескампраміснага, рагучага і пяшчотнага.

У свае сталья гады майстра пытаем чытана свайго, і сябе адначасова пытанием правярас, і сам жа адказвае:

Вы начавалі над ракой

на сініх паплавах?

Я начаваў.

І сенам пах

маленства Млечны Шлях.

Яшчэ ён пах тады расой,

притоенай слязой.

Загадкі зорнія плылі

маўкліва нада мной.

Было і потым разгадаць

жыщё мне не лягчэй —

Бясконцы Млечны Шлях вачэй,

жывых людскіх вачэй.

Цяпер у зорную пару

жыву я між лясоў.

Шлях на мяне глядзіць вачмі

загінуўшых сяброў...

Гэта не вершы, якія напісаны за пісьмовым сталом па ўсіх законах вершавання, гэта слова, што самі напрасліся ў паэта, каб ён занатаваў іх, каб з людзьмі падзяліўся радасцю адкрыцця іх.

Панчанкаўская слова, заўсёды нечакана выбуховае — яно ад партызанскіх падрыўнікоў, што пад адхон эшалоны куляць умелі, непасрэдная спадчыннасць. Панчанкаўская слова глыбінпае, баравое, на ім раса з даспелых яблыкаў і з азяблай атавы роднай

Бягомльшчыны — яно ад матулі, ад народа па душэўнай спадчыне.

Ці плачу я, ці пяю,
Ці размаўляю з матуляю —
Песню маю, мову маю
Я да грудзей прытульваю.

Панчанкаўская слова заўсёды полымнае і непрымірывае да ўсяго таго, што яшчэ часам тармозіць наш наступальны рух у заўтрашні дзень,— яно ад агнёў рэвалюцыі і партызанскіх, ад рэвалюцыйнай спадчыннасці аднагодка Каstryчніка.

Словы праўды,
Нас вы ратавалі
У часіны грозных небяспек.
Словы фальшу,
Вас па рытуалу
Мямліць раўнадушны чалавек.

А хацеў бы я збіраць натоўпы
Дружных, але стомленых людзей
Толькі
Для вялікай справы,
Толькі
У тыя дні, калі набат гудзе.

Пімен Панчанка ішоў франтавымі дарогамі разам са сваімі героямі. Вайна праверыла на трываласць наш народ, наш лад, вайна праверыла на трываласць і слова паэзіі. І сёняня, прайшоўшы баявую паверку часам, паверку няўмольную і суровую, паэзія Пімена Панчанкі гадоў ліхалецца стаіць на правым фланзе ўсесаюзнай паэзіі. Цяжка ўтрыманца ад спакусы працьтаваць хоць некалькі радкоў з такіх храстаматыйных вершаў, як: «Сінія касачы», «Коні»,

«Вока снайпера», «Герой». Адзін толькі пералік такіх вершаў заняў бы некалькі старонак.

Хочацца адно зноў-такі падкрэсліць бескампроміснасць харектару паэта. У часы вайны і асабліва пасля ходкім быў прыём, калі амаль кожны паэт пераўласабляўся, гаварыў ад імя сваіх герояў так, як абставіны вымагалі. І колькі пасля нападак ад крытыкі выцерпей Пімен Панчанка, які заўсёды звык казаць ад свайго ўласнага імя, пісаць біяграфію сваёй душы. У 1943 годзе ён пісаў:

У мяне не забілі нікога —
ні маці, ні жонкі, ні брата.

Я не плакаў бяссоннаю ноччу ад горкае страты.
Ад чаго ж тады сэрца так хоча,
так прагне расплаты?

Ад свайго імя напісаны і славуты «Іранскі дзённік». Пімен Панчанка, бунтоўны наватар па натуре сваёй, ніколі не спакушаўся таннымі прыёмамі, хоць і надзейнымі сваёй даўніной. Пра гэтыя ўмоўнасці ў паэзіі, якімі прыкрываюцца бяздущша і падзённічына, з панчанкаўской усмешкай хораша сказана ўтранёным паэтам:

Там, дзе ўмоўная конская сіла,
Умоўная шклянка віна
І ўмоўнае паліва,
Хоць бухгалтарам гэта міла
І не лічбаў у тым віна,—
Там паэзіі ані каліва.

Непасрэднасць і споведны давер да чытача выклікаюць узаемнасць. І ў сваёй нядаўнай кнізе паэзіі «Маўклівая малітва» паэт застаецца верны сабе самому:

Адным зразумела і проста,
Як трэба для славы служыць.
А я па-салдацку сяброўствам
Умею яшчэ даражыць.

Адзін за другога нам легчы
Не страшна было на вайне.
І зараз мне б толькі дабегчы
Да тых, хто пакліча мяне.

Слава, а пад ёй слесд разумець прызнаніе і любоў народа, сама бачыць, каго ўпадабаць ёй. Славу апушкаць немагчыма.

Слава Пімена Панчанкі заслужаная працай таленту і непадкупнай чысцінёй сумлення. Слава мае абавязкі — пачэсныя і канкрэтныя. Пімен Панчанка — народны паэт Беларусі, дэпутат Вярхоўнага

Савета БССР, старшыня рэспубліканскага Камітэта абароны міру. Да Літаратурнай прэміі і Дзяржайной прэміі БССР імя Янкі Купалы ў 1981 годзе хораша дадалася і Дзяржайная прэмія СССР за книгу вершаў «Дзе начуе жаўранак».

Як ніколі паэзія Пімена Панчанкі не ведала спакою, ідучы з баямі, у паходах, у вандроўках заўсёдышніх, так і сам паэт не любіць доўга заседжвацца ў кабінечце. Па абавязку старшыні рэспубліканскага Камітэта абароны міру, па абавязку сваёй неўтайманай душы ён шмат ездзіць, шмат вандруе. Услед за Уладзімірам Маякоўскім наш Пімен Панчанка мог бы паўтарыць: «Я шар зямны як не ўвесь абышоў». І абышоў, і аб'ехаў, і думкай пастычнай абляцеў. Сам сабе паэт у свае сорак год даваў наказ:

Ясна ўсё.

І сам сабе кажу я:
Працаўаць пакуль хапае сіл,
Тут, дзе перашытыя кашулі
З бацькавых плячэй малым насіў.

Салавей пяе ў маёй дуброве,
Растрывожыў песня душу...
Кнігу вандраванняў і любові
Між лясоў я родных дапішу.

У панчанкаўскі месец жнівень хочацца пажадаць прызнанаму майстру новых і па-панчанкаўску непаўторных старонак у кнізе вандраванняў і любові!

Ды і ў дні юбілеяў, небяспечныя знішчальнай сілай вінчаванняў і славаслоўя, Пімен Панчанка ўмее выстаяць, застацца самім сабою, умее з іроніяй паставіць усё на сваё месца.

Сягоння не засну...
Мяне так шчыра хваляць,
Як спелую сасну,
Якую хутка зваліць.

Будні па душы паэту. Будні рабочыя, творчыя. А дарогі дарагі сэрцу «яздой у незнаёмасць» і сваімі вяртаннямі.

Гэта пачалося ўжо
Вяртанне
Праз жыццё,
Удачы і няўдачы.
Да палёў,
Духмяных і гарачых.

Праз вайны
Задымленыя росы
Да гадоў

Даверлівых і босых.

Не засумаваў,
Не зажурыйцца —
У дзіцячы пах травы
Зарыйцца.

Дзе начуе жаўранак,
Скажыце,
Ці на лёгкім воблаку,
Ці ў жыщце?

Запытаўся,
Ды ніхто не чуе...
Пэўна, ў сэрцы
Жаўранак начуе.

Жаўранак паэзіі, жаўранак роднага слова беларускага начуе ў сэрцы народнага паэта, голас ягоны сёння высока і далёка чуецца ў блакіце вялікай літаратуры!

1981

Прарок

Руская паэзія нарадзілася пад шчаслівай зоркай Пушкіна. Мінаюць стагоддзі, а зорка генія славянскага свету наддарожна гарыць на небасхіле жыццядайнага слова. Ад калыскі да апошняга шляху жыве ў кожным з нас свой Пушкін вобразам, радком, думкай, палкасцю і пераконанасцю. Спачатку казка перахоплівае дух і бярэ ў палон уяву, потым верши ўрываюцца са стыхій марозу, з аднагукім шаргунком, рагтоўна і ўладна ўзнікае «дзівоснае імгненне» — і так неадступна і так жадана нам самім ідзе з намі вялікі паэт, вучыць жыць і разумець жыццё ва ўсёй яго непаўторнасці і шматграннасці.

Пушкін уваходзіць у абавязковыя праграмы «духоўнай прагі», у праграмы радасці суперажывання. Пушкінская прастата стала сімвалам глыбіні думкі, рускую мову, мову нашага міжнацыянальнага паразумення, называюць па праву мовай Пушкіна. І сёння паэт вучыць валодаць рускай мовай усю планету. Гэтакай сілай слова, якая далучае да веры, у нас, у Беларусі, валодаюць хіба Янка Купала і Максім Багдановіч. І не выпадкова ўсе младапісъмовыя літаратуры інтуітыўна ці свядома пачынаюцца з засваення мацерыка магутнаснай паэзіі Пушкіна. Нацыянальныя паэты вучацца ў першага рускага інтэрнацыяналіста, які граніць і караніць мову свайго народа, каб стала яна агульнанароднай, дзяржаўнай. Гэта Пушкін першы расічапіў атам самадзяржаўя «еднной и неделнмой» Расіі, пачуўшы «всяк сущий в ней язык».

І нашая родная беларуская літаратура, у першую чаргу паэзія, вучылася і вучыцца ў Пушкіна быць

зразумелай і глыбокай, надзённа неабходнай і гранічна штырай. Вучоба гэтая ішла і працягваецца і непасрэдным вывучэннем і пранікненiem у мастацкую лабараторыю класіка і праз пераклады неўміручых твораў генія. Яшчэ Максім Багдановіч, які даў узоры перакладаў паэзіі Пушкіна на родную мову, зварнуў увагу на адну песню са «Смоленского этнографического сборника» Дабравольскага, што мела паралелі з пушкінскім «Вязнем». У прыватнасці, ён адзначае: «Цяжка сказаць, што маем мы тут перад сабой: пераробку ці пушкінскі верш альбо, наадварот, чиста народную песню, якую, у такім выпадку, выкарыстаў, як матэрыял, Пушкін».

Творчасць непаўторнага сына Расіі належыць усяму чалавецтву. А нам, беларусам, асабліва ўсцешна ўсведамляць, што жыццёвяя і творчыя дарогі Пушкіна прайшли праз наш край, а значыцца, яшчэ болей шчымліва праз сэрца кожнага беларуса. У 1824 годзе самотны шлях мяцежнага выгнанніка пралёг цераз Чачэрск, Магілёў, Віцебск. І на поўдзень, таксама ў ссылку, Пушкін ехаў цераз нашу зямлю. Гісторыя збяднелага беларускага шляхціца Астроўскага легла ў аснову аповесці «Дуброўскі». У Беларусі жылі нашчадкі вялікага паэта. У маёнтак пад Віцебскам заязджаў Пушкін да свайго перакладчыка, які перакладаў паэта на польскую мову. Лепшы пераклад «Меднага конні-ка» на беларускую мову зрабіў Янка Купала. Генію беларускага народа «град Пяцроў» быў тым арліным гняздом, адкуль узлящела слова нашага крынічна-чыстага беларускага слова. Сярод імён вучняў і паслядоўнікаў Пушкіна, сярод яго нястомных першакласных перакладчыкаў можна назваць Якуба

Коласа і Аркадзя Куляшова, Петруся Броўку і Максіма Танка.

Усеахопны геній Пушкіна вечны, як жыццё, як слова. Паэзія ягоная была, ёсьць і будзе надзённым хлебам духу. Запаветам і наказам паэзіі ўсіх наступных вякоў гучыць пушкінскія радкі:

Восстань, пророк, и виждь, и внемли,
Исполнись волею моей,
И, обходя моря и земли,
Глаголом жги сердца людей.

Моры і землі абыпша паэзія неўміручага сына славянскага свету і не астыла — паліць дзейснае слова!

Сам Пушкін — ідэальны вобраз паэта, які жыццём сваім абараніў вальналюбнае слова ад ягоных ворагаў і ганіцеляў на ўсе вякі.

1982

I шчырасць іхняя, і ласка...

Мама! Маці! Матуля! Мамачка! Слова гэтае амаль на ўсіх мовах свету гучыць падобна, бо цэлы сусвет змяшчае, бо своеасаблівым паролем з'яўляеца — немаўлятка становіцца чалавекам.

І калі б была воля мая на тое — пачаў бы я азбуку менавіта з літары М: як і ўсё на зямлі, усё ў нас пачынаецца з Маці. Усё ад маці, усё з-пад матчынага сэрца. І пакуль б'еца сэрца гэтае, жыве яно толькі клопатам і страхам за дзяцей: як яны, што з імі, ці добра ім, ці светла ім? І заўсёды самым першым здаецца маці, быццам з дзецьмі без яе нешта здарыцца можа. У гэтым ёсьць штосьці ад паганской хітрасці ашкуаць злыя сілы, не даць ім благое зрабіць.

«Матка-вар'ятка» — часта паўтарала некалі мая мама. Прайшлі гады, не стала самага роднага мне чалавека, і тады толькі дайшоў да мяне сэнс гэтага народнага лаканічна-дакладнага афарызма. Толькі маці можа прыдумаць неверагодныя жахі і пакуты, думаючы пра дзяцей сваіх, каб адагнаць ад іх насленнё, зло, ліха.

Пакуль жыве маці, датуль мы ў любым узросце сябе дзецьмі адчуваём — ёсьць каму жаліцца, ёсьць перад кім кволіцца. Памірае маці — адны застаёмся, старэем адразу, балючэй успрымаем крыйуды ад сваіх дзяцей, тыя крыйуды, якія мы матулям чынілі і не заўважалі гэтага з прыгчыны эгаізму сыноўняга.

Нам застасцца ад матуль
I шчырасць іхняя,
I ласка.
Наш лёс
З няўмольнага адтуль

Не пераняць ім,
Як падпласка.

I ў свята не задобрыць лёс
Ані скаромінай,
Ні сырам.
Шуміць спагадаю бяроз
Прачысты матчын свет
Над сынам.

Цяпер матуль жаданей снім,
Ад іх не тоім думкі нашы.
І крыйуды,
Што чынілі ім,
Да нас саміх ідуць,
Як з пашы.

Маці адна, маці незаменная. Другая ўжо — мачыха. Зірніце на краску маці-і-мачыха — і заўважце, што розныя пялёсткі не толькі па колеру, — па цеплыні, па шчырасці. Маці адна, як і Радзіма. Радзіма таксама жаночага роду. І таксама, калі б волю меў, увёў бы ў ававязковое правіла граматык усяго свету пісаць гэтыя два слова толькі з вялікай, з прапісной літары і толькі ў пачатку сказа.

«Няма тых крамак, дзе прадаюць мамак» — на жаль, і гэты выраз прыходзіць у свядомасць жорстка тады, калі няма ўжо каму вымавіць кароткае і вечнае слова. Пакуль жыве маці, вечнай яна здаецца. Як першы раз, калі хадзіць навучыцца, вырваўся малы з матчынных рук, адбегаіць ад маці, так і да апошняга развітання ўсё адъходзіць, ад'яджкае, аддлятае з родных мясцін, ад турбот, ад парад, ад заўгар маці сын. У яго справы, у яго клопат. Маці ж нікуды не

ўцячэ, думаецца.

Я некалі свет з прысветкам
Імкнуўся аб'ехаць,
А мама —дома, так быць павінна,
А мама, здавалася, вечнаю будзе.
Прахопліваюся зараз з прысветкам,
Каб мясціны выхадзіць пехаць,
Дзе маміны ногі помніаць сцяжыны,
Дзе жаўранка сэрца
абрываеца ў перапудзе...

І праз гады будзе вяртаць цябе на родніны мясціны, на матчыны сцежкі смутак, з табою будзе віна, што ые пачуў апошняга слова, што позна прыспеў. А мог пачуць, а мог паспець! Мітусня будзённасці засталася, не стала галоўнага ў жыцці тваім — маці.

Калі б ты ні пытаў, у маці заўсёды ўсё было, ёй не патрэбныя былі ні грошы, ні падарункі твае, похапкам па дарозе набытыя ў халоднай краме, дзе можна ўсё купіць, апрача ласкі матчынай, апрача журботнай усмешкі яе. Да цябе не даходзіла, што лішняя хвіліна, якую ты пабыў дома, для маці даражэй за ўсё дарункі-перадарункі. Гэтыя хвіліны пазней, значна пазней стануть для цябе скарбам, над якім будзеш скнарай трэсціся, успаміаць, прыгадваць ўсё да драбніцы.

Маці цёпла было і ў слаба напаленай хаце, бо не дровы ў печцы грэлі яе, а слова твае, увага твая. Пасля — ды позна! — будзеш сам сябе дакараць.

Перунамі жагнаныя абрэзы —
Перастылі азёры прадонна.
Выспу смугку майго
Ледзяніць маразы:
Маме ў зямлі сцюдзёна...

З першых свядомых хвілін жыцця маці самая прыгожая. Пасправубіце малому сказаń што-небудзь благое на маму ягоную! Нездарма ёсьць ушацкая прыгта пра савянятка, што выпала з гнязда.

Якіх толькі прыгожых птушак яму не паказвалі, а ён паўтараў толькі адно: «Мая мама прыгажэйшая!» І супакоіўся, калі ўрэшце прыляцела самая прыгожая для яго птушка — сава.

Свет матулі. Ён бясконцы, ён таямнічы сваёй прадоннай неабдымнасцю. Ён з намі да апошняга ўздыху, наша свядомасць, наша радасць і туга, наша спадына. Ты вырас, ты самастойны, як здаецца табе. Колькі ўрачоў ні будуць абслухваць цябе, а ніхто з іх, ніводзін з іх з такой дакладнасцю не вызначыць ні тэмпературы тваёй, ні пульсу твойго, ні біцця сэрца, што ўпершыню ўзваружнулася пад матчыным сэрцам, як маці твая зробіць гэта ў імгненішэ, толькі прыклайшы руку сваю да твойго лба, толькі вуха прытуліўшы да грудзей тваіх.

Універсітэты і акадэміі будуць вучыць цябе роднай мове, але калі не ўспрыняў мову гэтую з матчыных вуснаў, з першакрыніцы, ніколі ты адчуваць не будзеш слова, дзе гук кожны ад матулі. Мова родная тamu і завецца матчынай.

Матчынымі вачамі глядзім мы, матчынымі вачамі бачым і добрае і ліхое. А матуля заўсёды хоча, каб ні парушынкі чэрствасці і грубасці, абрэзы і знявагі не запала ў сынава вока — у очы яе, якімі маці яшчэ доўга глядзіць на іншых.

Сынава сэрца добра пачувае сябе ў матрыярхаше пяшчоты, турбот і клопатаў той Адзінай, каму ўсё людзі на зямлі жыщём абавязаны.

З сівых часін маці была ашчаджальніцай агню.

Агню, які абаграваў і карміў. Агню, які шчырасцю сагравае ўсе вяki.

Колькі памятаю сябе, маму з агнём бачьёу.

Цяпло матчынай адданасці, цяпло матчынай самахварнасці. Пакуль грээ яно сэрца дзяцей, датуль чалавек чалавекам будзе!

На вогненнай сцяжыне духу

Цяпер цяжка ўжо ўспомніць той першы дзень, калі ўбачую я чалавека з густой чупрынай, да якой рана падкрайся зазімак сівізны, з калючымі брывамі. Вочы менавіта свяціліся і ўсмешкай, і дабрынёй, і далёка прыхаванай пяшчотай, якой не з кожным дзяліўся і не адразу. Нервовы, узбуджана-пошукувы стан душы выдавалі губы. Яны як бы яшчэ раз вывяралі, узважвалі слова, якія неўзабаве мусіў пачуць субядеднік, таварыш, знаёмы. Яны дадавалі словам хітрынку, вар'яцінку, непаўторную прывабнасць. Яны ўздрыгвалі, перасмыкаліся, упіваліся прагна ў цыгарэту, якую штоімгненна падносілі пракураныя да рудаты пальцы, тыя пальцы, што трымалі цяжкавата-ўчэпіста ручку з вечным пяром, спісаным на адзін бок.

Як прыкідваю, дык у той час былі, вядома, кансультанты і пры Саюзе пісьменнікаў, і пры рэдакцыях газет і часопісаў, але ўсе мы, маладыя ды за-дзірыстыя, ішлі ў рэдакцыю часопіса «Вожык». Ішлі паказаць свае вершы і апавяданні, ішлі атрымаць нейкае пісмо на анрацоўку, каб пасля ў складчыну купіць каму пінжак, каму гарнітур. Бо адзін чалавек, з выгляду суроўы, а з душой спагадлівай і шчодрай, быў і дарадцам, і старэйшым таварышам, і родным бацькам.

Вузенькі, цесны пакойчык, у які трэба было праходзіць праз суседзяў, уладкованых шыкоўнай і трывалай, змяшчаў штовечар столькі людзей, што іх бы на дзве дарэвалюцыйных вітальні стала б з гакам, у чырвоным цагляным доме па Ульянаўскай вуліцы, ведалі ўсе — і масцітвы, такія, як Анатоль Вялюгін, і

пачаткоўцы, што яшчэ баяліся званіць па телефоне-аўтамаце. У гаспадара пакойчыка заўсёды быў густы, моцны чай, хлеб і да хлеба, як любяць пісаць нашыя журналісты, была невыводна і чарчына, якая, бо добрая рукой налівалася, да-вала смеласці чытаць свае вершы. Мне пашэніца нават паспытаць славутую яечню на жалязыцы. Уключачаўся прас, на прас ставілася патэльня, а ўсё астатніе спрадвежчым спосабам.

Як уласныя ўваходзіны святковаі мы пярэбары нашага спагадніка і настаўніка ў двухпакаёвую малагабарытку па вуліцы Якуба Коласа. Тут ужо і днявалі, і начавалі. Сюды прыязджалі з камандзіровак, з родных мясцін. Гаспадар любіў браць адну плату — трэба было расказаць новую прыказку, новае, яшчэ ў расе, слова ці песню, з дому прывезеную, праспіваць. Мы табуніліся, хваліліся сваімі кволымі радкамі, а гаспадар цярпіўва слухаў, раіў, падбадзёрваў.

Па маладосці сваёй эгаістычна кралі ў гаспадара ягоны залаты сваёй спеласцю час, а ён начамі чытаў і пісаў і нязменна рады быў шумлівай гамане маладзеўшых.

Сяргей Дзяргай звалі гэтага ўсёцярпівага, усё-успрымальнага чалавека. Паэт найвысокай культуры, ёп адным з першых у нашай роднай паэзіі памеџу шляхі развіцця дакладна знойдзенага слова. Ён першы пачаў вызываць паэзію ад аднастайнасці памераў, тэм і вобразаў. Ён першы прыпаў да крыніцы народнай творчасці, каб даць слову свайму глыбіню і чысціню, маштабнасць і агульна-чалавечнасць. Роздум, спалучаны з утрапённасцю, узнёсласць, памножаная на развагу, гней, ачышчаны

безбаронным даверам, зрабілі паэзію Сяргея Дзяргая сучаснай на многа дзесяцігоддзяў уперад.

Праехаць вельмі лёгка
ці прайсіці
Шашой асфальтавай
ці плынню руху.
Але
як цяжка часам нам брысці
Па вогненнай
сцяжыне
духу.

Вогненная сцяжына духу праз усё жыццё вяла Сяргея Дзяргая, праз усю творчасць. Нібы магутная рака, паэзія аўтарытэтнага майстра ўбрала ў сябе прытокі і плыні разнажанравыя, рознастылёвые. Яна кожны раз змянялася, абнаўлялася, не стаяла на адным месцы. І сам паэт быў чалавекам настрою: сум пераходзіў у радасць, абурэнне прыщівалася расчуленасцю. Ад зменліва-настраёвой натуры паэта, ад яго рознабаковасці інтэрэсаў— і шматграннасці, разнастайнасці творчых здабыткаў.

Сяргей Дзяргай быў тонкім лірыкам і дасціпным, па-народнаму ашчадным гумарыстам, сатырыкам. Паэма і мініяцюра, пераклад сусветнай класікі і паэтаў сучаснікаў, рэдагаванне кнігі маладзеўшага таварыша і аднагодка — усё рабіў Сяргей Дзяргай таленавіта і непрымірима-прынцыпова. На ўсё і на ўсіх хапала часу, акрамя сябе. Бязлітасная ліхварканич пазыгчала яму часу, падступна забіраючы сваё. Гэта пра сябе напісаў паэт:

Дружа мой! Шчыры моі!
Цяжка табе было на свеце:
Бо любіў ты болей, як сябе самога любілі.

І пакут зазпаў ты болей, як іншыя.
Душа твая расчынялася насцеж, як дзвёры,
Калі ў іх хто-пебудзь трывожна стукаўся.
А стукаліся часта, настойліва,
Бо хата твая не з краю стаяла —
На шырокім шляху — нс абмінуць.

Так, на шырокім шляху жыцця, развіцця роднага беларускага слова стаіць хата паэзіі Сяргея Дзяргая. Ніхто не абміне хаты гэтай, бо гаспадар яе жыў для людзей, для нашчадкаў, для праадаўжальнікаў вечнай справы служэння сумленню і Радзіме. Ёмістая канкрэтнасць вобраза таленавітага паэта Дзяргая будзе будзіць думку і слова.

Хадзіць яму цяжка было,
І думкай ён свет абыходзіў.
І ўвагаю не абыходзіў
Усё,
Што ўспрымала святло.

Усё падуладна было
Сяргею, Сцяпанаву сыну,—
Радку,
Дружбаку
І ўспаміну
Даваў ён і хлеб, і жытло.

Самотніку светла было
Ад лямпы,
Ад роднага слова,
Што сіверна і тападёва
Ішло на дасвеці ў сяло.

А жалю не меў да сябе,

І ў мройнай пяшчочце суровы.
Кусціліся здзіўлена бровы,
І позірк маліўся сяўбе.

Штоночнай,
Штодзённай,
Святой
На сціхлы姆 загоне паперы,
Дзе зернем узважанай веры
Змагаўся з падступнай слатой.

Удзячнасці сум, зберагай
Збалелай души паратунак —
Адборнага слова гатунак,
Што вывеў з бяссоння
Дзяргай!

1982

Зорка Шырмы

У выглядзе ягоным спалучаліся святы з беларускіх драўляных абразоў і мудры дзядок-селянін, крамяны і задуменна-ўзнёслы.

У прэзідльумах творчых саюзаў, у прэзідльумах урачыстых дат ён нязменна сядзеў у першым радзе, у цэнтры, і сваёй прысутнасцю кампазіцыіна злу-чай усіх седакоў на стомленых конях крэслай і адухаўляў часта сумнаватыя паседжанні.

Ён быў своеасаблівым сімвалам нашай роднай культуры, увасабленнем інтэлекту і дэмакратызму наццы.

Дні літаратуры і культуры ў братній Літве. Урачыстае адкрыццё. На імправізаванай трывуне на Вільнюскім чыгуначным вакзале нібы плыве над натоўпам знаёмае ablічча. Пад воплескі ганаровы госць атрымлівае ключ горада. Гэта — ЁН.

Цяпер цяжка і згадаць, калі ўпершыню пачуў я трыв словы, што грукаталі, як жорны ў вясновым халадку, як далёкія летнія грымоты, то ў парыве гневу, то раптоўна палагаднелья: Рыгор Раманавіч Шырма. Яны чаравалі, яны запаўнялі душу нечым незвычайнім, невыказным. За словамі гэтыхімі стала Яе Непераўзыдзенасць музыка. Мы, прагнены да ведаў і да роднай культуры студэнты, у большасці сваёй паэты-пачаткоўцы, баяліся прапусціць хоць адзін канцэрт Шырмавай капэлы (і пры жыцці кіраўніка яна звалася ягоным імем).

Многія з нас у школах спявалі ў хорах, бывалі на заезджых канцэртах у сваіх вёсках і райцэнтрах. Але нішто не магло і парашацца нават з самім выглядам капэлы! А пасля курса па антычнай літаратуре па-

асабліваму ўспрымалася і строгасць, і дакладнасць, і высокая, нячутая намі дасюль, культура выканання.

Заўсёды нецярпліва чакалі пачатку канцэрта. На сцэну выходіць, дакладней, на ёй узнякае Рыгор Раманавіч Шырма. Няўлоўны па сваёй імгненнай дакладнасці рух — і залу, і сэрцы запаўняе музыка.

І ў кожным канцэрце, і ў кожнай новай праграме і класіка, і народная песні. Але такія народныя, што глыбінёй сваёй, непаўторнай праславянскасцю не ўступалі класічным узорам. Народная песня ў выкананні Шырмавай капэлы спаборнічала з класікай, адцяняла яе, падкрэсліваючи па-сляянску далікатна першародную свежасць сваю і душэўную глыбінё.

«Зорка Венера ўзышла над замлёю...» — паўтараў я моўчкі ўслед за Шырмавай капэлай словаў ўлюблёнага яшчэ са школы майго Максіма Багдановіча. Так любоў узбагачалася любоўю, любоўю пашанлівай, адданай.

На апошніх курсах на канцэрты капэлы, на Шырму, як між сабой казалі мы, хадзіў я з асаблівым хваляваннем, а прычынай хваляванню гэтаму стала першакурсніца, маці якой у свой час співала ў Шырмы, калі капэла яшчэ была Беларускім дзяржаўным ансамблем песні і танца. І няхай мне дазволена будзе вольнасць назваць Рыгора Раманавіча як кіраўніка капэлы ў пэўнай ступені сватам. Першакурсніца, а потым і выпускніца асабіста ведала многіх спевакоў, самога Рыгора Раманавіча і нават дома ў яго быўала. І, натуральна, цяжка мне было хаваць зайдзрасць сваю.

І можна зразумець, якая была мая радасць, калі пасля аднаго канцэрта мне абвясцілі, што хоча мяне

асабіста бачынь сам Шырма!

Рыгор Раманавіч прызначыў мне час, і назаутра
быў я ў доме, што тады таксама шырмайскім зваўся,
бо ў ім пераважна жылі артысты капэлы.

Рукапісы. Кнігі. І ўся прасторная кватэра, як
здалося мне, напоўнена музыкай. Гаспадар і ў хатніх
умовах заставаўся тым богам, тым незвычайнім
чалавекам, які чуў гукі, што іншым не чутны былі. І
непасрэдная набліжанасць да яго прыбаўляла
хвалаўвання і непасрэднасць ўрачыстасці. За плячыма
ў Рыгора Раманавіча стаяла такое багатае на
творчасць жыщцё, што нібы не ўмяшчалася яно ў
межы часу. І расказваў ён, па-шырмайску не-
назойліва, прачула і ўражліва пра музыку, якою жыў і
для якой не шкадаваў душэўнай энергіі, пра
народную песню, пра багатае на выяўленне самых
тонкіх адценняў пачуцця беларускае слова. Прыгадаў,
цытаваў сваіх калег, сяброў. І здавалася, што ў
гаворцы ўдзел прымаюць Свешнікаў і Тэрэйскі,
Вяроўка і Эрнэсакс — так хораша казаў пра іх ста-
рэйшына беларускай музыкі. Усё мне было цікава, а
дужа многа ўпершыню чулася. Неўпрыкметку
ўсмешку ў вусы тоячы, вучыў мяне Рыгор Раманавіч
— скарбам сваім дзяліўся. А канкрэтна пакліканы
быў я, каб для капэлы перакласці Райнісавы
«Зламаныя сосны». Дарнізейская музыка патрабавала
новага варыянту перакладу, вымагала часам двух
націскаў у адным слове, каб спяваліся кожны склад.
Цэлы тыдзень перакладаў я «Зламаныя сосны». І, калі
б не дапамога майго сябра, вядомага хормайстру,
аўтара падручнікаў па спевах Міколы Хаўхлянца,
не дамогся б я адэковатнасці гучання тэксту. Мікола
іграў мне на фартэпіяна радок за радком, а я

выкручваўся як толькі мог. Затое пасля ганарыўся,
што шырмайская капэла спявала вялікага Яна
Райніса па-беларуску!

Рабіў я Рыгору Раманавічу і тэкст шапэнайскай
«Тугі». У tym жа кабінечце зноў, затаіўшы дыханне,
баючыся лішнім словам парушыць ход думак гас-
падара, слухаў я Рыгора Раманавіча. Ён падкрэслі-
ваў, што мы павінны засвойваць класіку, што па-
беларуску мусіць гучыць сусветнія шэдэўры.

Сёння мне хочацца прывесці тэкст «Тугі», бо су-
гучны ён настрою майму, калі думаю, што не давя-
дзеца болей ні чуць, ні бачыць чалавека, які дбаў
пра песню Народную.

Сівер ідзе, стыне Млечны Шлях.
Лета панеслі ў вырай журавы.
Гнёзды самотна чарнеюць.
Лістабой адзвінеў — сумна ў гаях,
Глуха ў палях.
Стомлены ўз্দыхае пошум баравы.
А нядаўна неба жаўранкі будзілі,
Цвілі касачы ў вясны на плячы,
Росы п'ючы.
Зноў будзе май, зноў зорам спець,
Зноў будзе гай ад лісця малады.
Мой жаўранак не зазвініць.
Сонцу вясны радасцю звінець.
Лістабой развеяў светлыя гады.
Вочы касачамі ціха адсінелі.
Мару дарма, лёс мой—зіма!

Перакладаў я для капэлы па просьбе Рыгора Ра-
манавіча і венгерскую народную песню, дзе
Брынзай нашчыцца цыган —
У сваім шатры ён пан:

Гоніць жонку варажыць,
Сына — сена варушыць.

І цяпер, калі на будынку, што на плошчы У. І. Леніна, бачу мемарыяльную дошку, не верыща, што нельга ўжо ніколі зайсці ў кватэру, дзе быілі книгі, дзе нават на паркеціны боязна стаць было, яны клавішамі ўяўляліся, што не адчыніць дзвёры гаспадар, які валадарыў над песней. А я чую дасюль шаноўнага маэстра на юбілейным вечары Максіма Танка, на ўрачыстасцях з нагоды ўручэння «Песнярам» прэміі АКСМБ. Голас яго ў душы кожнага, хто любіць свой народ, сваю культуру, песню сваю.

Па-палеску качае сівы чараўнік «о», нібы спяваете адкрыты і самы ўлюбёны салістамі гук. Дагэтуль качае.

Мне пашанцавала чуць, бачыць, размаўляць з Рыгорам Раманавічам. Пашанцавала і павіншаваць яго з 85-гадовым юбілеем:

Спазналі роднай песпі шыр мы,
Нястомнасць сіл
І дужасць крыл,
Калі шчасліва
Зорка Шырмы
Наш асвятляла небасхіл.

1982

Родная

Калі ўвайшла ў цябе Украіна, у тваё сэрца, у свядомасць тваю, увайшла жадана і ўладна, увайшла адразу і навечна? Хто адкажа на пытанне гэтае, хто зможа адказаць?

А ўвайшла яна вячыста сваёй спаконвечна сівой даўніной, увайшла абсяжна канкрэтна-велічным днём сённяшнім.

Казак, што едзе ў далёкі край, на чужыгту, у журлітай песні,— ён з Украіны.

Той казачна-шырокі гогалеўскі Дняпро, што рэдкая птушка даляціць да сярэдзіны яго,— ён з Украіны.

Неўміручае, суровае і пявицае слова гнеўнага Тараса Рыгоравіча — яно з Украіны.

Падлетак Днепр пачынае свой разбег на Валдайскім узвышшы, якое ўзносіць на сваіх крылах песню пра шаргунок, што б'еца пад дугой рускага смутку і рускай шчырасці. У Беларусі ён ужо Дняпро (сугучна імёнам нашым — Пятро, Змітро) і, як уздужэлы, паплячэлы малады чалавек, ідзе ў сваты на Украіну, здаўна багатую на прыгожых дзяўчат, каб там, адружыўшыся, называцца Славутай, Славуцічам, каб ясніць сум, каб вечным стаць у «Запавеце» вялікага Кабзара:

Щоб лані широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.

Па Дняпры плылі на Украіну чаўны наших пра-
продкаў, па Дняпры плылі і плывуць купальскія вянкі
і мары пашыя, па Дняпры плывуць з Беларусі песні

на Украіну. Таму і цяжка часамі разабрацца нават самым дасведчаным знаўцам, дзе пачынаецца песня ўкраінская, а дзе беларуская. Бліжкія нашыя песні, бо душы нашы родныя. А душа з душой песней перагукваюцца. Адны песні спявалі ўкраінскія і нашыя паястанцы ў эпоху Запарожскай Сечы, у гады сумесных войнаў супроть прыгнятальнікаў, адзін чырвоны сцяг роўнасці лунаў на барыкадах, калі «мы свой, мы гіёвы свет» будавалі. Замянялася нейкіе слова, змяняўся нейкі канчатак, а песня была адна, зразумелая ўсім.

І яшчэ мацней, чым Дняпро, звязвае нас, яднае, лучыць рака, чые вытокі ў даўнасці, чыя плынъ не-сутрымпяя і наймагутная, імя гэтай ракі Дружба.

У гадзіны ліхалецця і ў дні радасці гартаўвалася і мацнела дружба нашая.

Варта згадаць па-ранейшаму недалёкую, нядай-іюю па гору свайму і па велічы народнага духу Вялікую Айчынную вайну. Поплеч змагаліся славутыя беларускія народныя помнікі і партызаны Украіны. Поруч ішлі, несучы свету свято і волю, Украінскія і Беларускія франты. 15 сіноў Украіны атрымалі высокое званне Героя Савецкага Саюза за вызваленне Беларусі.

А нашыя культурныя і літаратурныя сувязі, супольнасць на ніве асветы таксама вякамі выміраюцца. З падстрэшша рук Скарыйнавых паляцела ластаўка друкаванага слова і па Украіну. Тарас Рыгоравіч Шаўчэнка ведаў і высокую ацэнку даваў беларускай вуснай народнай творчасці. Янка Купала плёніла вучыцца ў Шаўчэнкі, перакладаў па-купалаўску ўзнёсла і па-майстэрску ашчадна творы Кабзара.

Наш Максім Багдановіч, адзін з першых беларускіх энцыклапедыгна адукаваных паэтаў, звяртаў увагу беларусаў на самабытную і надзвычай багатую літаратуру Украіны.

З пасivelага туману гісторыі да яснага блакіту нашых дзён разам мы па-суседску, па-сябройску, па-братэрску.

Відаць, няма такога паэта ў Беларусі, які не пісаў бы пра Украіну, які не перакладаў бы твораў сваіх братоў па пяру, па думах, па духу.

Са школьнага гадоў вядома кожнаму беларусу паэма Янкі Купалы «Тарасова доля».

Па гасцінцы беларускім,
У Пецярбург з Варшавы,
За карэтаю за панскай
Пхненца хлопец жвавы...
Беларускія бярозы
Абапал гасцінца
Калыхалі думкі шумам
Хлапчуку-ўкраінцу.

Як сёння помню, калі глядзеў я на старыя бярозы абапал гасцінца ля ўшацкага возера Вечалле, мне ўпарты хацелася верыць, што менавіта гэты гасцінец вёў Тараса-няволініка. І дужа злаваў на геаграфію, якая даказвала, што шлях Тарасаў праз Беларусь пралёг не па Ушаччыне. А на Вечаллі быў зімовы партызанскі аэрадром. Самалёты з Вялікай зямлі ў партызанскую зону праз пекла зенітак праносілі зброю. Помніць старыя бярозы і смелага партызана-ўкраінца Кугуценку.

І калі на веснавой Украіне здараетца радасць пабыць, кожная напятая, насяцярожана-засяроджаная таполя здаецца пяром Тарасэ, якім ён наважыў-

ся пісаць на аблоках, бо зноў згадваюцца радкі Янкі Купалы:

Думкі лезуць, выліваў бы
Думкі на паперы,
І няявінную паперу
Адабралі, зверы.

На Украіне ёсць уёћ, чым зямля багата. Ёсць моры, ёсць горы. Але вышэй ад усіх найвысокіх гор — Чарнечая гары, дзе знайшоў спачын верны сын волі Кабзар. Найвышэйшая яна духам сваім нязломным, славянскай славай сваёй.

І калі касманаўт Паповіч з хорам на Чарнечай гары спявае «Запавет», і калі ў Прыкарпацці ля брацкай магілы воінаў і партызан хор выконвае «Стэпам, стэпам», адчуваеш — жыве няўрымлівае слова Тараса, жыве наказ ягоны.

Падчас нядыніх шаўчэнкаўскіх дзён паэзіі на Украіне гучалі ўкраінскія і беларускія вершы ва Украінскай сельскагаспадарчай акадэміі. Будучыя гаспадары хлеба надзённага надзвычай прыхільна ставяцца да духоўнага хлеба, да слова паэзіі. І як расчулены быў я ў цудоўным музеі гэтай жыццёва неабходнай акадэміі, калі ўбачыў лістоўку на беларускай мове ад 23 лютага 1943 года. Баявое пабрацімства нашых народаў перадаецца як скарб цудоўны наступным пакаленням. У парку памяці, парку вечнасці дрэва жыцця — помнік студэнтам, якія загінулі на палах вайны. Юнак адной рукою трymае на рамяні віントуку з наўзгатоўным штыхом, другой — да грудзей туліць каласкі пшаніцы. Гэта абаронца Украіны — змагар і хлебадар. Расказвалі, калі адкрылі помнік, жанчына ў слязах кінулася да яго і ўскрыкнула: «Грыша! Сына свайго пазнала ў ім. Ля

помніка ў часы ўрачыстага гартуеца воля будучых хлебадараў, будучых воінаў.

Украінская мова суровая з ворагам і ласкавая з сябрамі. Беларускія пісьменнікі, перакладаючы сваіх таварышаў, сваіх калег, узбагачаюцца і слоўнікава, і душэўна. Бо нішто так, як мова, не можа перадаць характар і нораў народа, ягоную культуру, унутраны свет. Украіна родная кожнаму сэрцу.

1982

Партрэт у верасе пчаліным

Як багаты на баравыя гукі, раскуты на рытм радок, на палове сваёй іптанацыйна перапынены, гуцашь два слова — Анатоль Вялюгін.

У словах гэтых — паступ хваль і стогн галубоў, вытін лугавіны і выган ля ўзлеску, выгук волі і стрыманасць болю, раскутасць Яго Шаленства Ціхага акіяна пачуцця, што б'еца ў строму самоты і суму. І таму так натуралыя, як роўны роўнаму, гаворыць паэт:

Ціха, мора!
Чаго ты шуміш?
Я і сам бушаваць умею.

Сапраўды, паэзія прызнанага майстра шуміп, бушуе, неспакоем бунтоўным ускалыхваючы ўсё новыя песні з віроў і жвіровадаланёвых прадонняў роднай мовы.

Анатоль Вялюгін — пачатак радка нашага акрыленага, уздужэлага і памужнелага ў суроўых выпрабаваннях беларускага верша. Радок гэты адгукліва-ўдзягна аддаецца ў сэрцах чытачоў яшчэ з перадваеннай, на трывогу ўкоснай, пары.

Анатоль Вялюгін — выгукнеш і чуеш, як мачтальомны вецер спрабуе на трываласць ветразь у разгневаным блакіце. Ветразь веры, ветразь вернасці, ветразь вяртання. Веры ў роднае слова і ў парод, які праз стагоддзі пакут, змагання і абрэз пранёс яго, каб народам застасцца, самім сабой. Вернасць ідэалам, чысціню чыю ў ліхую часіну як воін абарана-няў паэт. Вяртання на сляды маленства, каб запытацца ў сябе: «...але, скажыще, дзе ж наладзіць паверку сваім гадам, як ні тут, на жытпёвым мацерыку маленства? На

раздарожжы пад запаветнай сасной праверу, як жыў і жыву, што змог і што магу».

Анатоль Вялюгін — рэхам на шматлікіх мовах паўтараецца імя ўседлівага кніжніка і лёгкага на дарогу вандруніка. Імя кавала, што ў кузні свайго кабінета, не выпадкова размечанай па вуліцы Янкі Купалы, і ў верасовых абсягах роднай Беларусі гне і гартуре рыфмы і гукі, каб слова, падкутае вялюгінскім бездакорным умельствам, выкрасала «сіняе пламенне з белага камення». Не толькі падкуць слова, а злавіць яго, вольнае і яшчэ не прыручанае, каб свойскім зрабіць, у грыве ягонай палыновую вольнасць вястроў захаваўшы, і чужатабуннае асвойтаць, годнасць яго не абраziўшы:

Той хімік па прызвальню,
Мудрэц і жыццялюб,
Хто ўмее мёд кахання
Цягнуць з дзяўчоных губ.

Гэта наш зямляк Адам Міцкевіч па-беларуску чытае «Песню філарэтаў». Нашая мова класіку польскай літаратуры з маленства блізкая і родная, пра чысціню яе праславянскую ён захоплена прамаўляе на лекцыях у Парыжы!

Слова ў слове і слова ў славе. Амаль адноўка-ва гуцашь два гэтыя паняцці. Але каб слова было ў славе, яно павінна быць забяспечана залатым запасам души паэта, яю павінна быць неабходным, адзін раз і назаўсёды дакладна выказана. Слава вялюгінскага слова трывалае, бо ў слове ягоным і трываласць натуры паэта, і паўсядзённасць працы, заручанай з дапытлівым раздумам.

З незабытай Машканскай школы, у якой, дарэчы, вучыўся славуты Алеś Гаравец, прыйшла да

Анатоля Вялюгіна бярозка, каб нагадаць пра вытокі і карані:

Снягі і зоры за акном.
Заснулі ў хаце ўсе даўно.
Бярозка мёрзлая галём
пагрэцца стукае ў акно.

А ты плывеш у белы свет...
Гарачы, прагны бліск вачэй...
І найдалейшая з планет
сяла суседняга бліжэй!..

Прышла бярозка, каб спачатку стаць «Пісьмом часопісу «Бярозка», а потым песняй (музыку напісаў Ігар Лучанок), якую ўзяў з сабой у космас беларус Пятро Клімук, калі ў другі раз працаваў у Сусвеце. Яму «найдалейшая з планет» усміхалася, як некалі з суседніяй парты аднакласніца.

Слова былога франтавіка працуе разам з касманаўтам і рабочым, дапамагае закаханаму сказаць саме запаветнае, яно нясе варту на мяжы і ў салдацкім нарадзе. Паэтычна па сваёй дакладнасці гучашы сухаватыя радкі з вайсковай газеты:

«Сёння агітацыйная работа праходзіла незвычайна... Пільная змена варты ўважліва слухала камсгрупорга М. Землядху. ён чытаў. Чытаў вершы з невялікага зборніка Анатоля Вялюгіна «Сіні верас» і вершы Мусы Джаміля «Барбary» і «Ваўкі». Чытаў пра хлопчыка, які далёка ад роднай вёскі, што засталася пад фашистыскім ботам, сумуе па маші. ён працуе на ўральскім заводзе па вытворчасці тапкаў. І на адной з машын хлопчык піша: «Вярні маю родную вёску Суніцы!» І танк з баямі, нібыта замоўлены ад варожых

снарадаў, ідзе па зямлі, вызываючы гарады і сёлы»¹ Сяржант А. Валошын стараўся пераказаць змест хрэстаматыйна-непаўторнай вялюгінскай балады, якую на адным з пісьменніцкіх пленумаў поўнасцю працытаваў у сваім палкім выступленні народны пісьменнік Беларусі Янка Брыль. Але і сяржант, які ў заключэнні выказаў упэўненасць, што пасля чытання вялюгінскіх вершаў дзень варты пройдзе з адзнакай «выдатна», закончыў допіс вершамі:

І хрысціцца бабка
на вежы, байніцы...
- Як вёска завецца?
- Сыночак, Суніцы...

Мара Маякоўскага, каб «да штыка прыраўнялі пяро», збылася ў часе вайны і ў мірны дзень на варце вёрасці.

Нэздарма тонкі знаўца паэзіі Рыгор Бярозкін зазначаў, што ў «Баладзе аб уральскім танку»: «...ёсць чарадзейства існага, тая натуральнасць простых рэчаў, простага радка і слова, чым так моцна ўзрушаюць «Хлопчык і лётчык» Купалы, «Гранада» Святлова, «Смерць піянеркі» Багрыцкага. Тут гісторыя гаворыць з намі даходдівай чалавечай мовай, голасам хлопчыка з беларускай вёскі Суніцы».

Анатоль Сцяпанаў сын Вялюгін. У словах гэтых і гісторыя недалёкая, і сённяшні дзень з дасягненнімі і чаканнямі нашага прыгожага пісьменства, у прыватнасці самага нервовага цэха — паэзіі.

Майстра майстры называлі і называюць па імені, па-сабройску: Толя. Пятрусь Броўка — узнёсла і ласкава-таропка; Аркадзь Куляшоў — з хітрынкай,

¹ Во славу Родины, 1981, 29 марта.

што на імгненне задумалася; Максім Танк — з упэуненай радасцю, гулка; Пімен Панчанка — з заклапочанай журбой, прачула. Як цяпер помніца красавіцкае ранне, калі чытаў Аркадзь Куляшоў канчатковы варышант «Хамуціса» Анатолю Вялюгіну, а той, па-змоўніцку ўсміхнуўшыся, зазначыў: «На мне ўсе, як на сабаку, вершы правяраюць...»

Не магу забыцца і першую сустрэчу з Анатолем Вялюгіным не ў рэдакцыі, не ў пакоі, а ў радасным яднанні з прыродай.

...Пасівелы валун па-старэчы грээ застылы бок. Хвалюеца агонь-вальнадумец. Спорна зорацца іскры. Вечарэ ў ваколіцах Мінскага ўзвышша. А валуноў тут багата. Як аселья салдаты даўно забытых армій, засталіся яны векаваць яшчэ з часін нашэсця ледавіка.

Агонь з паганскаі натурай — без ахвяры не можа. Анатоль Вялюпін падкідвае ламачча. У гэтую звечарэла-пагансскую цішыню ўцёк ён ад рэдакцыйнай мітусні, ад тлуму розных паседжанняў...

Такой спелай парой хораша гутараць развага са сталасцю, крамянее радок, важкім кожнае слова робіцца.

...Усё лета сёлетніе галубам раскошна было ў высокім блакіце... А яны, заручаныя з вышынёй, яшчэ на роднай Сенненшчыне, дзе лугам сенна, нябёсам зорна, а баравому рэху паўторыста,— трапяцкім крылом юнчай трывогі паклікалі заяллага галубятніка ў захмар'е. А захмар'е нядоўга было спакойнае. Вайна паклікала ў авіяцыйную школу. Былі бай на Волзе. Пра той час радкі:

Не помню, як мяне на самалеце
вязлі ў шпіталь, далёка за Урал,

дзе на імшарах шэрых журавіны
цвітуць і спеюць позна, як і ў нас.
Я толькі ўбачыў стол аперацыйнай,
у вокнах — чарнапалую тайгу.
Спакой навокал... Гэтак бела-бела,
нібы калыша воблака мяне...

Паэт уволью зазнаў жахі вайны і таму не хоча нагружаць імі чытача, ён знарок аддзягвае ўвагу на журавіны, на чарнапалую тайгу, па белае воблака. Як сапраўдны мужчына, усе пакуты і ўсе невыносныя болі бярэ на сябе.

Воблака маленства нядоўга калыхала летуценні. Крылы апаліла вайна. Толькі песня, па-юнацку крылатая, памужнела. І паслы крылатай мары — галубы жывуць у вершах і ў пазмах Анатоля Вялюгіна. Крылатая пошта звязвае яго з галубятнікамі ў многіх кутках не толькі Беларусі. Упершыню прывёў мяне, нядайняга выпускніка юніверсітэта, Анатоль Вялюгін на світальны Юбілейны рынак і паказаў галубоў. Трэба было бачыць, як гарэлі вочы ў паэта, як рука далікатна і ўпэўнена трymала дзіўнавокае воблачка. Давяраў і мне патримаць у руках голуба, нібы ўтрапёны верш. І супала так, што пасля дзесьць гадоў жыў я па суседству з тым світальнымі вялюгінскімі рынкам, толькі на ім пасля не было галубоў. Ці не з сабой забраў галубятнік? Толькі вершы Анатоля Вялюгіна прыляталі да мяне галубамі, нявольнікамі вышыні.

...Дагарае агонь... Папялінкі сівяць скроні паэта. На валуне сядзіць, як вядун-чарадзей. На досвітку — на рыбу. Пакуль пойдудыцы трывы, трэба адчуць у руце натугу вудаўя, трывожнае біцё рыбацкага шчасця. Пры гэтым згадвае паэт выслоўе Хемінгуэя: «Пры

кожнай паклёўцы строні я адчуваю мускулатуру свету».

...Ідзём ляском. ён пытается, як ехалася. Зазначае між іншым, што ў аўтобусе добра калыхаць верш. А якраз я толькі пачаў калыхаць свае першыя вершы і прыехаў да свайго настаўніка, да хроснага бацькі, каб паглядзеў ён, ці забыўся я, нашчадак рыбакоў ушацкіх, як чарвяка на кручок запрашаюць, як туманам юшка пахне.

Лясок гусцее. Гусцее змрок. Недзе недалёка ляноціца Мінскае мора. А мне шэпча бор над ушацкім возерам Вечалле. Самі прыходзяць на памяць вялюгінскія радкі:

З усіх сабораў ёсьць сабор,
дзе згодзен я маліца:
у спелым лесе, спелы бор,
звіняць твае званіцы.

Толькі перад гэтым забягаўся я ў. «Полымя», дзе ў карэктуры чытаў радкі «Спелага бору», што пахлі яшчэ свежай фарбай.

...На сене спіцца соладка. Ды сорамна нашчадкаму рыбаку праспаць досвітак, калі рыба бярэцца. Апошнім часам забрыў у нашыя газеты і часопісы немаведама адкуль выраз «ісці на рыбалку», А мне з малых гадоў гучыць наш — «ісці на рыбу». Як у даўніну хадзілі на звера. Ісці на рыбу — значыць рыбы шмат і яна не дробная!

Непраспаное мора. Сонца яшчэ спіць. Анатолю Вялюгіну шанцуе, мне — не. Праўда, шанцаванне гэтая адноснае. На нашай Віцебшчыне пра такі ўлоў кажуць: ад каты абараніца... Зацяты рыбак, выцягваючы чарговы ўлоў, падміргвае: «Стары... у лісці лілей як голуб лапоча...» Гэтае хітравата-вясёлае

вока, гэты «стары» помню заўсягды пазней, калі што падабаецца Анатолю Вялюгіну,— калі выгчытаў у некага цікавы верш, калі адкрыў маладога паэта, калі сам закончыў пільнную работу і яна самому яўна даспадобы.

Пазней, падпісваючы свайму настаўніку зборнік, што выйшаў у мяне ў Маскве, ужыў ягонае ўлюбёнае слоўца:

Лицом суров, но мыслю светел,
Натурой бурной — Радзивілл,
Старик Велюгин нас заметил
И в Минск войти благословил.

Гэта жарт на вясёлы час. А на самой справе...

Анатоль Вялюгін валодае да зайдзрасці рэдкім у наш час сярод літаратаў дарам радавацца чужой удачы, чужой знаходцы, чужому поспеху болей, чым сваім. Відаць, не зусім дакладна азначэнне «чужы» ў дачыненні да такой адкрытай душы, як у Анатоля Вялюгіна. Лепей, бадай што, сказаць: сябравай удачы, сябраваму поспеху. Бо паэт надзіва багаты на сяброву!

Гэта хіба што пад сілу даследчыкам, аснашчаным электронна-вылічальнай тэхнікай, паддічыць, колькі заўажыў Анатоль Вялюгін, колькі падтрымаў талентаў, блаславіўшы на нялёгкую дарогу ў літаратуры!

«Полымя» — часопіс, што называецца, паважны, нават крыйку акадэмічны, па свайму ўзросту (нядаўна 60-годдзе адзначыў), па свайму памеру, па абсягу і ахопу тэм. Але ў адздел паэзіі, які з 1946 года з невялікімі перапынкамі ўзначальвае Анатоль Вялюгін, заўсёды ідуць маладыя, у «Полымі» завозна з пазіяй. Ды па добрай традыцыі, якой вымагаюць перш за ўсё

клопат аб роднай паэзіі, уважлівасць да новага імя, у адзеле не запісваюць на чаргу, як некалі ў местачковым млынне. Пэўная чарговасць ёсьць, улічваюча розныя «але», ды ў першую чаргу — друкуеца лепшае, свежае, новае.

За вонкавай паважнасцю, самавітасцю прызначанаага барда хаваюцца задзірыстасць і даверлівасць, апантанасць і чуласць сенінскага мальца, унука дзеда Цярэшкі Вялюгі. І за ўсім гэтым стаяць да-сведчанасць, дапытлівасць, віртуозная лёгкасць у абыходжанні са словамі.

Майстра паяднаў у сабе кнігу і зямлю, з яе летнікамі і снягамі, з яе разнатраўем і разнапастаствам. Пазоніш амаль на досвітку, не спіць, працуе, ды не праміне запытацца: «Чаго рана ўстаў, ці маладіць сабраўся?» Малацьбітны самы дарагі час у селяніна. Альбо раптам 23 верасня павіншуе з астронамічнай восенню.

Ён помніць даты, вершы, паэмы энцыклапедычна, грунтоўна. І па-дзіцячы шчыра любіць дарыць блакноты і аўтаручкі, каб добра пісалася, гальштуки самия ультрасучасныя — бо паэт малады не павінен адставаць ад часу нават вонкава.

Любіць дарыць рыфмы, радкі і строфы, каб верш маладзейшага ці аднагодка загу чаў, крылы адчуў. І самы ўлюбёны, я казаў бы, сталы занятак Анатоля Вялюгіна быць хросным бацькам першых зборнікаў. Здзіўляе ўмельства, з якім спрактыкаваны віртуоз адбірае вершы, ставіць іх у кнізе так, каб не забівалі паўторамі адзін другога, каб не выглушалі, а каб падкрэслівалі, выцягвалі, што называецца, агульную думку. Нялёгкі клопат і даць кнізе імя. І калі перагледзець тэматычныя планы выдавецтва, то па

аддэлу паэзіі вялікі працэнт будзе вялюгінскіх найменніяў, тых найменніяў, што ён даў новым кнігам аўтараў як маладога, так і сталага веку.

Недзе ў мяне захоўваеца фота Анатоля Вялюгіна, дзе надпіс кароткі: «Рыгору Барадуліну — у дзень хрэсцін; рунець, красаваць, налівацца!» Гэта ён быў хросным бацькам зборніка: даваў яму не толькі імя.

Атрымалася так, што ўпершыню ў часопісах надрукаваўся я менавіта ў «Полымі». Помню на страницах рукапісу свайго вялюгінскія поўныя плюсы (там, дзе верш цалкам падабаўся яму) і, калі можна так сказаць, паўмінусы (дзе трэба было яшчэ такі папацець, памеркаваць, памазгаваць). Быў у мяне верш пра цаліну, які пачынаўся радкамі: «Стэпавы ўчотчык — перакаці-поле», стаяў супроць яго паўмінус, два разы прыносіў, але ў «Полымі» ён свету так і не пабачыў. Пазней дайшло, на які паварот вобраза далікатна, але рагучча накіроўваў мяне настаўнік. У мяне перакаці-поле парадайноўвалася з учотчыкам, а Анатолю Вялюгіну хацелася, каб верш быў пра землеўпарадчыка, пра першаадкрыўальніка стэпавых гектараў, а не пра экзатычную расліну, якая даўно гуляе па старонках паэтычных кніг і падборак.

І праз колькі гадоў хочацца мне зноў вярнуцца да Мінскага мора, да той ранішніяй лоўлі, да ваколіц Ганалеса. Надвячоркам пайшлі ў грыбы. Рыхкімі хвастамі свяцілі лісічкі, і тут паэт-лесавік браў большы аброк з некалі лесу, у якім пачыналі сцірацца грани з паркам... І як з даўнім знаёмым сустрэўся я з вершам «Чайка над жытам». Многа хто адразу адгукнуўся на падзею, многа хто ўтапіў у Мінскім моры неапераныя рыфмы, а па-чалавечы пашанліва,

па-сялянску прачула сказана было Вялюгіным, як ішло мора з лагчыны ў вёску:

У мяккай пасцелі
лягло ля сялбы.
Глядзі: пасінелі
пад стрэхамі шыбы!..
...Развешаны сеці
на шэрым паркане.
Прызначыш дасвеццем
з баркасам спатканне...

І гэта пра мутнью роўнядзь вады, што некалі пашкадавала нам нават прыстойных яхтуроў.

У Анатоля Вялюгіна ёсць адметная рыса прымушаць чытача глядзець на рэчы ягонымі вачыма. Колькі б разоў ні быў я ў паслядуйневым веснавым лесе, ледзь угледжу бярозку, шапчу вялюгінскае: «У мокрым лесе светла ад бяроз...» Так як і вачыма Сяргея Ясеніна, заўсягды гляджу на лясных давярлівак: «берез нзглоданные костн...» А як да фізічнабалочага адчування сказана пра бабінае лета:

Белазорае бабіна лета
у гародчыку расцвіло.
Пчолы, ўпіўшыся ў здрэнкі кветак,
зноў адчуле зямлі цяпло.

З маленства блізкае слова «белазорае». Анатоль Вялюгін настолькі добра адчувае роднае слова, настолькі ведае законы яго развіцця, што падчас цяжка адрозніць свежае гэта, яшчэ не зацяганае слова з найбагацейшай на слоўнікавы запас Віцебшчыны ці проста наватвор. Павялося так, што ў слоўніках перакладаецца «блізорукій» як «блізарукі». А чуйны да слова Анатоль Вялюгін даўно ўжывае надзвычай дакладнае і каларытнае: ніczavokі, ніцы на

вочы...

Яшчэ ў 1949 годзе пісаўся верш пра манцёра. Многія заківаюць галовамі: ясна, вытворчая тэматыка пачатку 50-х гадоў, калі паэзіі было гола... Але сам верш ужо сваім пачаткам прымусіць замаўчаць скептыкаў:

У выбоінах гразкай дарогі
утапіўся месяц сляпы.
Нібы рэўматычныя ногі,
гудуць і гудуць слупы.

Колькі часу мне на роднай Ушаччыне рэўматычнымі нагамі гулі слупы пасля таго, як на выклянчаныя ў маці гроши набыў я кнігу паэзіі Анатоля Вялюгіна «На подступах». І цяпер мне па-вялюгінску ў прастуджаным полі гудуць слупы.

А калі ўначы даводзілася вартаваць сад (садоў яшчэ было не багата: ад падаткаў рэштка старых ветэранаў была толькі што вызваленія, а маладыя яшчэ не вырасла), той сад, які маладым чую выщё бомбаў,— праз нач гучалі мне вялюгінскія радкі:

Мёдам напоўнены конаўкі
і векавыя збаны.
Бамбардзіруюць антонаўкі
у сонных садах буданы...

Глухія конаўкі, гулкія збаны перадаюць цішыню насцярожанай начы. Сонныя сады, буданы гука-пісам сваім падфэрэсліваюць росную крохкасць галін.

А калі давялося пабыць на Куршской касе, хвалі халоднай Балтыкі як бы ўскальхнулі радкі вялюгінскага «Рыбацкага могільніка»:

Чытаеш помнікі, здзіўлённы:
ну хоць бы надпіс быў адзін,
дзе строга значацца імёны

тваіх равеснікаў, мужчын!..

— Ах, там яны...—

Бурліць раініва,
цяжкі, у белай шапцы, вал.
Не моўкне шум рыбацкай нівы.
Чакаючы,
маўчыць
прыгнал.

Нечаканы паварот думкі, веданне побыту суседзяў і гэтыя самі ўзніклія гукі прыбою, які перадае не навязліва падкрэсленас «ч» і графічны малюнак слупка,— усё стварае давер і ўражвае чытацкае ўяўленне.

Колькі разоў дапамагалі мне, няштатнаму кансультанту «Чырвонай змены», радкі Анатоля Вялюгіна, калі сам пачатковец адказваў пачаткоўцам на іхнія лісты з вершамі, раючы ім абавязкова чытаць Аркадзя Кулляшова, Максіма Танка, Пімена Панчанку, Анатоля Вялюгіна і іншых самабытных паэтаў. У тых ружовыя гады с а м а б ы т н ы гучала як сам па сабе з'яўлены на свет. Пазней зразумеў, якая школа і якая праца стаіць за гэтым азначэннем на канкрэтным прыкладзе Анатоля Вялюгіна.

Любіць майстра паўтараць верш рускага майстра Мікалая Ушакова, які паважаў талент Анатоля Вялюгіна, пра што сведчаць аўтографы на кнігах. А верш гэты нельга разрываша на радкі, страшна прапусціць у ім хоць адно слова:

Мир незакончен

и неточен,—
поставь его на пьедестал
и надавай ему пощечин,

чтоб он из глины

мыслью стал.

Са слоў радок, верш павінен стаіць думкай — пра гэта клопат Анатоля Вялюгіна ў сваёй творчай працы, пра гэта клопат, калі гадуе ён змену ў паэзіі, сваіх вучняў. А іх у Анатоля Вялюгіна шмат. У нашым Саюзе пісьменнікаў пры нябядных штатах кансультантаў, памочнікаў і намеснікаў у большасці выпадкаў тым і займающа, што адсылаюць аўтара ў рэдакцыю.

Анатоль Вялюгін, відаць, адзін зрабіў, не баюся катэгарычнасці сцвярджэння, куды болей для маладых паэтаў, чым штатныя апекуны.

Рэдка прадстаўляючы ў афіцыйных дэлегацыйях беларускую паэзію, Анатоль Вялюгін быў заўсёды паўнамоцным яе паўпредам ва ўсіх анталогіях, сам, дарэчы, найлепшы ўкладальнік анталопіі нашай паэзіі і рэдактар анталопіі паэзіі братэрства.

У яго высакародная, трэба сказаць, пяшчотная дружба з паэтамі розных рэспублік — з Міхаілам Дудзіным і Міколам Нагнібядай, з Платонам Варанько і Вадзімам Шэфнерам, з Якавам Ухсаем і Якавам Хелемскім. Моцныя рыцарскія повязі былі з Міхаілам Луконіным, савецкім песняром Волгі. Гэта — ад першага пасляваеннага зборнічка «Дни свиданій», на вokладцы якога накрэслена друкаванымі літарамі: «Родному спутнику в дальней дороге Анатолию Вялюгину от друга его поэзии. С любовью Мих. Луконин».

Канстанцін Сіманаў успамінаў пра пісьмо Луконіна з Валаграда: «Ён напісаў мне пра сваё абавязковое жаданне, каб адбыўся не толькі яго ўласны вечар, але і другі вечар паэзіі, у якім бы прынялі ўдзел

усе, хто, як ён выказаўся, «захоча і зможа» прыехаць, і пералічыў тых, каго яму хапелася б убачыць там, у Валгаградзе, у дні свайго пяцідзесяцігоддзя. Пералік імёнаў, якія ён называў у гэтым сваім пісьме, дае ўявленне пра кола яго саброй-пазіт i, шырэй кажучы, пра кола тых, чью пазію ён цаніў i, відаць, меў у той час падставу разлічваць на іх увагу і інтарэс да яго ўласнай пазіі. Сярод тых, пра каго ён пісаў, што «добра, калі б яны змаглі прыехаць», ён называў Антакольскую, Шчыпачову, Пракоф'ева, Смелякову, Цыбіна, Львова, Нараўчатава, Роберта Раждзественскую, Рыму Казакову, Сяргея Арлова, Бэду Ахмадуліну, Рэваза Маргіяні, Іосіфа Нанешвілі, Абдыльду Тажыбаева, Платона Вараньку, Ібрагіма Юсупава, Расула Гамзатава, Кайсына Куліева, Давіда Кутгульцінава, Мустая Карыма, Анатоля Вялюгіна, Сільву Капуцікян, Хаміда Гуляма².

І праўда ж, шырокае, знакамітае кола песняроў савецкага братэрства.

Анатоль Вялюгін пераклаў паэмы Міхаіла Лермонтава і Лесі Украінкі, дапамог загаварыць пабеларуску Эдуардасу Межэлайцісу і Паблу Нэруду, Уладзіславу Бранеўскаму і Назыму Хікмету, Мікалаю Ціханаву і Юліяну Тувіму, Аляксандру Пракоф'еву і Андрэю Малышку, Уладзіміру Сасюру, Мірзо Турсунзадэ і Платону Вараньку, шмат каму з паэтаў «добрых і розных».

Падамо яшчэ некалькі штрыхоў да партрэта ў верасе пчаліным.

Эпіграма, экспромт, пародыя — з імі заўсягды Анатоль Вялюгін не расстаецца. Яму на зуб баяцца

патрапіць безнадзейна ўбранзвелыя літаратурныя пыхліўцы і калегі, што часам хочуць спачыць на ўյўных лаўрах.

Неяк прынёс Анатоль Вялюгін у выдавецтва «Мастацкая літаратура» рукапіс, пачаў гартаць і пра слізкую паперу машынапісу зазначыў, сам таго не заўважаючы, перакананы галубятнік і рыбак: «Як чаек трymаеш у руцэ лісты — страшна, што разятуцца...»

Каб лепей ведаць адданыя адносіны Анатоля Вялюгіна да паэзіі, трэба бачыць і чуць, як чытае ён вершы. Кожнае слова правяраеца на вагу — лішняга гуку не мусіць быць у адзін раз знайдзеным радку! У вачах чаканне нечаканага, радасць адкрыцця, заклапочанасць. Чытае вершы, разгойдвае кожны радок, акцэнтуе паэтычную думку...

Паэзія Анатоля Вялюгіна атрымала шырокое прызнанне на роднай зямлі і далёка за межамі рэспублікі. У адно паняцце зліліся два слова: майстар і Вялюгін. Вялюгінская манера, вялюгінскі радок, вялюгінская рыфма, вялюгінская школа перакладу — гэта і літаратуразнаўчыя тэрміны і паўсядзённая практыка нашай паэзіі.

Праз парк над Свіслаччу, як з касьбы, ідзе апоўдні ў рэдакцыю «Полымя» мажны, з пасівельмі скронямі, нібы неатухлы касцёр з белым прысадкам, чалавек. Акуратна загорнуты ў газету пакуначак — паэзія наступнага нумара часопіса.

З ім абдъмаюцца кіношники, бо па сцэнарыях ягоных пастаўлены двухсерыйны мастацкі тэлефільм «Рэха ў пушчы» і 40 дакументальных фільмаў. І сёлета па яго сцэнарыях здымайцца два фільмы: мастацкі «Глядзіце на траву» (па матывах апавяданняў Янкі

² Воспоминания о Михаиле Луконине. М., 1982.

Брыля) і поўнаметражны дакументалыпі «Навальнічая далеч памяці», прысвечаны 40-годдзю вызвалення Беларусі.

З ім вітающа кампазітары, бо на вершы ягоныя пяноўца дзесяткі песняў з кінаэкранаў і ў сяброўскіх застолях.

Яму шчыра ўсміхающа маладыя паэты, бо на ягоным творчым рахунку каля чатырох дзесяткаў кніг паэзіі, што выдаваліся ў Мінску і ў Маскве, у Ленінградзе, у Кіеве і ў Сафіі.

Анатоль Вялюгін — заслужаны дзеяч культуры Беларускай ССР, лаўрэат Літаратурнай прэміі імя Янкі Купалы і Дзяржаўнай прэміі БССР. Паэмы «Вечер з Волгі» і «Песня замёна дуба» вучачь на прыкладзе жыцця неўміручага Уладзіміра Ільіча Леніна жыць, змагаща і перамагаць.

Адрес паводзі Анатоля Вялюгіна ведаюць усе — ад пачаткоўца да старога машыніста, у якога «далоні ўсё яшчэ ў метале».

Некалі мама мая напісала ліст з Ушач, удзячны паэту за фільм «Балада мужнасці і любові», а на канверце пазначыла: «Мінск, паэту Анатолю Вялюгіну». Ліст дайшоў хутчэй, чым цяпер па ўдакладненному індэксу.

Дарэчы, на фільме пра партызансскую рэспубліку, як называлі Ушаччыну нават тыя, каму тут неба з аўчынку здалося,— след спыніцца. Тут яскрава прайвілася сіла таленту Анатоля Вялюгіна, таленту захапляць, аплодняць думку сабрата па пяру. Даўні і шчыры сябра Беларусі, вядомы балгарскі паэт, празаік, эсэіст Стэфан Палтонеў наведаў Ушаччыну, з якой быў знаёмы па творах Васіля Быковава і Петруся Броўкі. Расказы і ўспаміны Васіля Быковава,

непасрэднае знаёмства з краем партызанскай славы натхнілі балгарскага паэта на пэamu «Беларуская міфалогія». Адзін з самых уражлівых раздзелаў пачынаеца з дакладнага эпіграфа: «Фільм па сцэнарыва паэта Анатоля Вялюгіна «Балада мужнасці і любові» ва Ушацкім РДК паказалі нямецкай дэлегацыі...» I далей гаворыць паэма:

Недзе ў самай сярэдзіне фільма,
дзе ўспыла жудасці дамавіна,
разрыдалася немка Вільма,
плачам выбухнула, як міна:
- Быць не можа!

Няпраўда, няпраўда!..
Круцяцца дакументальныя кадры,
мы глядзім іх з немкаю Вільмай,
анямелія, пільна...

Доле мёртвия і жывыя — ўсе знявочаныя.
Доўгая яма крывёй падъходзіць не хоча.
Хлопчык просіцца з ямы, як з сярэднявечча:
- Дзядзька, чаму мне пяском засыпаеш вочы?..

Пасля таго як па тэлебачанні ў перадачы пра Ушаччыну прагучай гэты раздзел, рэдакцыя атрымала шмат узрушаных пісем ад быльых партызан, ад быльых воінаў. А паэма «Беларуская міфалогія» атрымала другую прэмію на Усебалгарскім конкурсе на лепшы твор, прысвечаны 60-годдзю ўтварэння СССР, які праводзілі Усенародны камітэт балгара-савецкай дружбы і Саюз балгарскіх пісьменнікаў.

Нацыянальны герой Беларусі, славуты партызанскі камандарм, Герой Савецкага Саюза Уладзімір Елісеевіч Лабанок у адной са сваіх кніз, рас-

³ Партизаны принимают бой. М., 1972.

казваючы пра Варвару Архіпаўну Ардыновіч, якая падчас акупацыі ў Лепелі выратавала жыццё многім ваяеннапалонным, пераслаўшы іх потым у партызаны, поўнасцю прыводзіць верш Анатоля Вялюгіна «Здаецца, зноў жыццё пачата»:

Як даўні боль,

як сон салдата —

сляды, і лодка на пяску,
і матчына старая хата
у галубіным гарадку.

Бяцстрашнаму народнаму помніку запалі ў душу простиya і дакладныя, шчырыя і поўныя ласкі радкі. Яны нагадалі маленства, яны нагадалі мірныя дні, пра якія марылі ў лютых баях змаганцы за волю краю.

Ніколі не бачыў Анатоля Вялюгіна з традыцыйнай запісной кніжкай. Колькі памятаю, ён любіць слухаць суразмоўніка, умее падтрымаць і пачаць цікавую беседу з пачаткоўцам і класікам, з энгэраўцам і селянінам. Бывала, прысутнічаеш пры гутарцы, хагаешся занатаваць нейкае слова, выраз, затрымаць на паперы нейкі штрых, а пройдзе час, і разважлівадуменна паэт напомніць табе амаль даслоўна і размову і падкрэсліць самае галоўнае, што пратусціў ты, стараючыся занатаваць.

Але ёсьць у шанавальніка крамянага слова заўсёды вонкава ахайнай і зручнай запісной кніжачка — нешта паміж дзённікам і, па колішній журналісткай памяці, рэпарцёрскім блакнотам. Ляжыць гэты зграбненькі томік на пісъмовым стале і, здаецца, сам запаўняеца пачаткамі будучых вершаў, паэм, дасціпнымі выразамі, народнымі чатырохрадкоўямі і словамі, якіх не знайдзеш ні ў якім слоўніку. Дарэчы,

да слоўнікаў у Анатоля Вялюпіна даўняя пашанлівая любоў.

Як таямнічы вядун, адгорне майстар цункую кніжачку, дзе акуратны і няспешлівы почырк пад-кresslівае і характар паэта, і падорыць каму загаловак будучай кнігі, каму радок, каму слова, якое адразу верш прывабным зробіць.

Тут будуць занатаваны і страты насельніцтва Беларусі падчас усіх апошніх войнаў (дакладныя звесткі, якіх не знайдзеш ні ў адной энцыклапедыі), і частушкі з Віцебшчыны і з сярэдняй паласы Расіі. Тут жа і «павітуха» набудзе найменне «бабкі пупарэзнай».

Штодзень праца над словам, шліфоўка слова, выверка кожнага гуку на сых.

У збіранні слоў, у пошуках у Анатоля Вялюпіна ёсьць нешта ад рыбака і грыбніка. Любіць нерушы і знаходзіць іх!

Гэтае маё слова — не традыцыйная прадмова з датамі, цытатамі, навукова-абгрунтаванымі выкладкамі. Гэта партрэт у верасе пчалінам, у спелым леце майстэрства настаўніка, якому ўдзячны не я адзін.

Нарвежскі пісьменнік Марцін Наг прызнаўваўся: «Пісаць — гэта спроба кожны раз адноўлявавая, але кожны раз новыя перамовы з жыццём». Дык няхай жа не стамляеца ад перамоў з жыццём наш майстара, дыктуючы жыццю свае, акрыленыя паэтычнай думкай умовы!

1982

Браты па агню

Азербайджан! Пасля слова гэтага адразу трэба ставіць клінік і рабіць паўзу павагі. Сам край паставіў сабе горды клінік і нафтаўымі, і ўтрапёнымі вадаспадамі, і сваёй непахіснай любою ю да святла, сваёй рашчай непрымірымасцю да ўціску, да кайданоў. А паўза неабходная, каб хоць у думках на імгненне нейкае акінцу вачыма захаплення багатыя і шчодрыя на непаўторнасць абсягі.

Азербайджан. У імені гэтым чуеца і светлая смага здзіўленабровых вясёлак, і нецярпенне струменя нафты, што прагне чорным адчаем ударьшч у пеба, і сіленне сухменю, і шоргат спягоў у гарах.

Цвёрды характер kraю, каўказскі, мужчынскі, падкрэслены і скаламі, і такімі пародамі рэдкіх дрэў, як дэмірагач (жалезнае дрэва), самшыт. Таму дужа да твару kraю белазубая ўсмешка Каспія, асабліва пасля штурму.

Азербайджан. Значэнне гэтага агністага, гартанага і спякотнага слова тлумачаць звычайна як --- «Краіна ашчаджальнікаў агню».

З пячорнага рэнесансу хавалі агонь ад ворага, ад уроку вока злога ўжо тады, калі прародак сучаснага бітніка-кудача, несучы ў руцэ галаўню, сам здзвіўся са свайго цспю на скале. І ўзніклі з-пад рукі ягонай, заспавальніка, карыфея, народнага мастака амаль у нашым паняцці, наскальныя фігуркі ў Кабустанскім стэпе, мясцовасці, што зараз далёка вядома сваім кароткім імем — Кабустан. Амаль у рытме самага сучаснага танца скачуць у наскальных выявах далёкія суплеменнікі.

Агонь захоўвалі, агонь перадавалі з пакалення ў пакаленне. Не толькі агонь, якому пакланяліся. І сёня здзіўляе сваёй трывалай фантазіяй і запамінальна-непаўторнымі абрыйсамі Храм Богнепаклоннікаў у Сураханах. Даланю чашы козытна ліжа ахвяры агонь, агонь ачышчэння, прычашчэння да вогненнай сутнасці свету.

Агонь пазіі, агонь неўтаймаванага слова, якое апякала болем чакання сэрца каханай і пякло бязлітасна таўстаскурае сумяенне магутаў свету гэтага. Нізамі... Фізулі... Хагані... Сабір... Джалил Мамедкулізадэ... Край паэтаў спакон вякоў адчуваў чаканны і нечаканы на вобраз радок, адчуваў патрэбу ў пазіі -- ашчаджальніцы духу і мовы народа, і зусім не па традыцыі і ў нашыя дні цэніць і шануе сваіх песняроў. Недарэнна ёсць такое меркаванне ці вясёлая хітрасць: каб даведацца, хто сярод каўказаў азербайджанец, трэба даць заданне навабранцам напісаць верш. Азербайджанцы ўсе ўмеюць пісаць вершы і яшчэ болей разумеюць пазію. Яны судзі і самыя добразычлівия, і самыя суровыя.

Агонь думкі, агонь адкрыццяў. Толькі думка, акрыленая паэтычнай празарлівасцю, магла адлюстраваць у азербайджанскім нацыяналітым арнаменце будову крышталю! Ад крышталыясці натуры, ад крышталынасці харектару народнага крышталу у арнаменце.

Да агню Азербайджана вялі караванныя шляхі сівых вякоў. Да агню Азербайджана цягнуліся да пытлівія сэрцы.

Ясенінскія «Персідскія матывы» хрэстаматыйна вядомыя ўсім аматарам пазіі. І хоць Сяргей Аляксандравіч у некалькіх сваіх кароткіх аўтабіографіях у

ліку замежных краін, якія наведаў ён, падкрэслена называе Персію, гэтая экзатычная краіна знаходзіцца ў Азербайджане. У быльм асабняку багатага нафтапрамыслоўца П. І. Чагін імітаваў свайму любімаму паэту Персію. Цяпер у Мардакянах адкрыты філіял музея Сяргея Ясеніна. Яны на сумнай хвалі перагукаюцца, два ясенінскія вершы: «Бывай, Баку!» і «Да спаткання, дружка, да спаткання». Музей асвечаны тым настроем, калі самі шапталіся радкі для чароўнай бакінкі: «Шаганэ ты мая, Шаганэ». І не па-музейнаму гучыць на стэндзе слова пра вялікага сына Расіі «адзін з самых шчырых паэтаў свету»— слова Назыма Хікмета. Свае першыя крокі на вольнай савецкай зямлі выгнаннік з Турцыі зрабіў менавіта ў Азербайджане. Гэтаму краю няўрыймлівы турэцкі паэт прысвяціў польмныя радкі. Азербайджан і сёння сярод сваіх дарагіх паэтаў Назыма Хікмета ставіць на першае месца пашаны і любові.

Наш Пімен Панчанка ў суроўыя гады Вялікай Айчыннай вайны адкрываў для сябе і для беларускай паэзіі край Нізамі і Фізуля.

Славуты «Іранскі сшытак» гартаўся гарачымі вятрамі Апшэронна. Трывогай граніцы і субтропічнай сакавітасцю дыхае панчанкаўскі верш «Астара» яшчэ з тых часоў. Былі ў Азербайджане і на ўрачыстых святах юблеяў, і на сустэрэах па пытаннях канкрэтнай працы ўзаемапраўагі, узаемазнаёмства, а значыць, узаемаперакладаў у розныя гады Максім Танк і Васіль Быкаў, Анатоль Вялюгін і Мікола Аўрамчык, Еўдакія Лось і Ніл Гілевіч, Яўгенія Янішчыц і Васіль Зуёнак. Нашыя паэты і празаікі знаёмілі і знаёмыць сваіх чытачоў з творамі азер-

байджанскіх сяброў, азербайджанская майстры мас-тацкага слова перакладаюць беларускую прозу і паэзію. Агонь дружбы, агонь радасці агульной справы ніколі не пагасце!

Калі ў цемнаватых лясах каля старажытнага слайнага Полацка пачынаў расці нафтагант, каб стаць потым сучасным і светлым горадам Наваполацкам, людзі вогненнай прафесіі — нафтавікі Азербайджана прыехалі ў беларускую старапу. Іхняя дапамога была дарагой і неабходнай. Гэта заслуга і сяброў-азербайджанцаў, што вёсачкі Ахотніца, Слабада, якія спакон веку ведалі хімічныя працэсы хіба па куродъму газы ў газоўцы, сталі сведкамі і ўдзельнікамі барацьбы за вялікую хімію, каб зрабіцца пасля прыгарадамі і вуліцамі новага горада.

Да агню Азербайджана цягнуліся і прагненыя рукі захопнікаў. Але ў сэрцы народа ніколі не гас агонь любові да спаконнага краю, да волі. Як хвалі Каспія змываюць сляды на пяску, народны гнеў змываў з роднай зямлі ўсіх хціўцаў, усіх рабаўнікоў. Шматвяковая гісторыя Азербайджана — сведка мужнай барацьбы за святыя праўды, за мову роўнасці. Сялянскае паўстанне 816-838 гадоў пад кірауніцтвам Бабека супроты арабскіх і мясцовых феадалаў расхістала ўладу Арабскага халіфата. І даўнюю гісторыю маюць сувязі Азербайджана са славянскім светам, (яшчэ ў IX-X стагоддзях Азербайджан гандляваў з Кіеўскай Руссю), з рускім народам, які быў заўсёды надзённай апорай у барацьбе за лепшую долю. У 1903 годзе ініцыяタрамі ўсе-агульных стачак на поўдні Расіі выступілі бакінскія рабочыя. І ў 1904 годзе бакінскія рабочыя дамагліся заключэння першага ў Расіі калектыўнага дагавору. 13 лістапада

1917 года ў Азербайджане была абвешчана Савецкая ўлада. За кожнай датай гэтай стаянці і гарта духу, і талент рэвалюцыянеру, памножаныя на вернасць вячыстай мэце, на самаахвярнасць.

На адной з прыгажэйшых плошчаў Баку велічны і ўзноўслы помнік 26 бакінскім камісарам. З балючабелага мармуру праступаюць не пакутніцкія, а нязломныя абліччы і постаці, нібы выходзяць з жахлівага савану пяскоў Закаспія, нібы з вечнасці выступаюць. Бецца незаціханае поўдзімія Вечнага агню, агню павагі і ўдзячнасці нашчадкаў.

Адразу з вакзала вядуць праз увесь горад дзве цэнтральныя вуліцы. Гэта вуліцы нашых землякоў, ураджэнцаў Беларусі — Я. Д. Зевіна і М. В. Басіна, двух бакінскіх камісараў.

Русыя вербы Беларусі хораша адцянялі і мякка падкрэслівалі задзірыста-чорныя чупрыны азербайджанцаў у лірычныя вечары, калі неба было шчодра вышыыта зорамі. Схіляліся сёстрамі міласэрнымі над параненымі бакінцамі і кіравабадцамі, калі неба было прастрэлена «трасіркамі». І цяпер штовясны шумяць над магіламі герояў неадасланымі лістамі і штоўзімы дрыжаць несуцешнымі ўдовамі і вернымі нарачонкамі. Вызвалюючы Беларусь ад фашистыўскай нечысці, высокое званне Героя Савецкага Саюза здабылі ў баях смелыя сыны Азербайджана і не ўсе дайшлі да жданага Дня Перамогі.

Галоўная рэдакцыя Беларускай Савецкай Энцыклапедыі (цяпер імя Петrusя Броўкі) выдала книгу «Навечна ў сэрцы народным» — гэта своеасаблівая Энцыклапедыя мужнасці і адданасці, Энцыклапедыя нашай еднасці і непарушнасці, правераных у агні баёў. У книзе змешчаны біяграфіі Герояў Савецкага

Саюза і прадстаўнікоў народаў СССР і замежных краін, якія атрымалі найвышэйшае званне Краіны Саветаў за вызваленне Беларусі ад фашистыўскай погані. З фатаграфіі глядзіць хударлявы юнак. Чытаем: «Камандзір стралковага ўзвода лейтэнант Д. М. Ахмедаў вызначаўся пры вызваленіі Палескай вобласці. 24.06.1944 г. першы павёў узвод у атаку на штурм асабліва ўмацаванай абароны праціўніка ля вёскі Пружынішча Парыцкага раёна. У гэтым бai Д. М. Ахмедаў знішчыў каля 10 гітлераўцаў. 25.06.1944 года ўзвод пад яго камандаваннем першы фарсіраваў раку Трэмля і, стоячы да пояса ў вадзе, 10 гадзін утрымліваў пераправу да падъходу іншых падраздзяленняў. 26.06.1944 г. ля вёскі Малынь Парыцкага раёна Д. М. Ахмедаў быў цяжка паранены. Загінуў 6.10.1944 г. у баях за вызваленне Польшчы».

Вядомы і надзвычай любімы ў народзе празаік Сабір Ахмедаў напісаў дакументальную аповесць «Джаміль». Замест прысвячэння кароткае і ўражлівае: «Памяці брата». Лісты Джаміля з вогненных дарог да маці, да родных, харектарыстыкі і ўзнагародныя лісты, лісты аднапалчан, піянераў-следапытаяў аб'яднаны смуткам і пашанай, захапленнем і незваротнасцю страты. Словы жальбы звычайна дакладныя і суроўыя. «Гераічны пачатак, які заўсёды жыў у ягоным сэрцы і які ў адпаведнасці з жорсткімі патрабаваннямі вайны выліўся ў подзвіг, прынёс яму перамогу. Перамогу пасля смерці», — заканчвае аповесць пра брата Сабір Ахмедаў. Дарэчы, гэта аповесць у перакладзе былога партызана і франтавіка Уладзіміра Шахаўца будзе друкавацца ў першым нумары штогадовіка «Братэрства», нумары,

прысвачаным 60-годдзю ўтварэння Савецкага Саюза. Братэрства народаў нашых вытрымала ўсе выпрабаванні! Вечназялёнае яно, як дрэва жыцця.

Помніца мne з маладым і ўчэлістым позіркам Аслан Везіраў, які вызываў Мінск, а цяпер у Баку ўзначальвае палляўнічую гаспадарку рэспублікі. Далікатна, але цвёрда робіць ён заўвагу гаспадарніку — вецер адагнаў, разагнуў галінкі вінаграду, сам акуратна папраўляе зялённую пагону. Тэлеапаратар просіць яшчэ раз паправіць вінаград — падабаліся рух, жэст, памкненне. І пальцы славутага воіна натуральна, з ласкай бяруць галінку, гэта пальцы земляроба, вінаградара. Справа родная і знаёмая. Гэта не доля кадра, гэта доля душы. І павесялелы ад успамінаў Герой Савецкага Саюза кажа: «Мой любімы народ — беларусы. У мяне было 15 тысяч воінаў, з іх — 5 тысяч беларусаў. Я ведаю, як ваююць яны! Калі чую слова — беларусы, маё сэрца вырастает ў тры разы...» «Овчулар еви» («Палляўнічы дом»), дзе гаспадарыць Аслан Везіраў, мае унікальны музей, у якім усё багацце жывой прыроды Азербайджана. Усе птушкі (галасы іх гучать), звяры, дрэвы. А некаторыя птушкі і дрэвы, якіх няма на радзіме героя,— яны з Беларусі, другой радзімы, якая прызнае яго за сына. Таму з такім хваляваннем і гонарам паказваў Аслан Везіраў здымкі з урачыстых дат і сустрэч у Беларусі.

Алі Векіл — паэт пасляваеннага пакалення, пепракананы інтэрнацыяналіст, у гонар 60-гадовага юбілею СССР напісаў кнігу вершаў, у якіх уславіў пятнаццаць рэспублік-сясцёр. Неаднаразова быў ён у Беларусі, і вынікам рабочых, творчых пачасцін загучалі вершы пра крэпасць-герой Брэст, пра Курган Славы, пра Мінск, радкі прызнання Янку Купалу,

Якубу Коласу, Петрусу Броўку. Уразіў Алі Векіла Беларускі музей Вялікай Айчыннай вайны, які паэт называў музеем славы:

Тут боль і рапчуласць
Лясной стараны.
Мы ўдвох са здзіўленнем
Ля кожнай сцяны
Нямеем
І не разумеем —
Назваць гэты гмах
Летапісам вайны
Альбо гістарычным музеем?

Герояў Савецкага Саюза, што вызывалялі Беларусь, і славутых землякоў, родных нашай рэспубліцы, паэт называе па імю кожнага. Гэта традыцыя і Усходу, і Каўказа, гэта, дарэчы, і нашая беларуская традыцыя — ведаць імя сябра, дарагога чалавека, члена сям'і. Бо імя, а тым болей добрае, нялёгка заслужыць. Прозвішча ідзе ад пашпарта, яно мае афіцыйна-казённае адценне. У канцы верша пад зноскай пералічаны: Адзіл Гулуеў, Джаміль Ахмедаў, Аслан Везіраў, Мехці Гусейнзадэ. Гэта ўжо афіцыйна, дакументальна вывераныя даведкі.

Піянеры са Стойбцаў дапамаглі Вілаету Рустамзадэ знайсці месца, дзе загінуў ягоны брат. Паэт прыехаў у Беларусь, адшукваў нават людзей, якія помнілі маладога воіна з Азербайджана. І кожны раз, калі Вілает успамінае Стойбцоўшчыну, наноў перажывае хвіліны пакуты, роспачы, спагады. На беларускай зямлі, палітай крыўёй брата, пачала гучаць паэма «Чацвёртая бяроза». Не змогшы ўтрымліць слязінкі, чытаў паэт маналог старой Анісі (гэта пра ліпень 1944 года):

Ад гора пастарэлай Аніся
Шаптала, заклінаочы:
— Ачніся!
Салдату з нетутэйшашо смugoю.
Шаптала з несуцешашо туюю.

Цябе яшчэ жывога падабрала.
Назад,
На Захад рушыла навала.
Боль ран тваіх,
Як роднага, прымала,
Ды ўратаваць цябе
Мне сілы мала.

Якой жа ластаўкай,
Якой зязюляй
Мне вестку перадань
Тваёй матулі,
Каб вочы ясныя твае
закрыла

Матуліна рука,
А не магіла?
Хоць ты, хмурына летняя,
Спыніся,
Плыўві вясцінай —
Плакала Аніся.

З вялікай павагай успамінае Вілает Рустамзадэ
пра свае сустрэчы з П. М. Машэравым, з Петрусём
Броўкам — людзьмі, якія былі жывым увасабленнем
мужнасці і таленавітасці беларускага народа —
партызана, творцы.

Азербайджан і Беларусь. Агонь памяці з гадоў
ліхалецця аб'ядноўвае нашыя краі, нашыя думкі,

нашыя справы.

Фікрэт Садыг. Ён на дзесяць гадоў маладзей ад
Краіны Саветаў. Пасля вайны службы у Беларусі,
таму так запалі ў сэрца яму і песня беларуская, і
слова нашае, таму і гора зямлі беларускай ягоным
стала. Адзін з першых ён напісаў верш пра Хатынь. І
жалобны водгуль званоў памяці чуеца ў пранікнё-най
паэмэ «Трынаццаць свечак», якая праз гады гневам і
верай перагукаецца нейкім чынам са славутай
ясенінскай паэмай пра 26 бакінскіх камісараў. Рускі
паэт пісаў пра бліжнюю для яго азербайджанскую
землю, пра няскораных і непахісных ленінцаў,
азербайджанскі паэт усхваляваную споведзь выказаў
«У суцяžэнне Івану Рыгоравічу Новікаму, пісьмен-
ніку-пабраціму, ветэррану-салдату. Памяці Паўла
Рыгоравіча Новікаму, які паў смерцю харобрых у баях
за вызваленне Венгрыі».

Звяртаючыся да Івана Новікаму, які ў гады Вя-
лікай Айчыннай вайны нёс вызваленне і свято
прауды нашай народам Еўропы і ў мірны час збройя
публіцыстычнага слова абараняе добрае імя савецкіх
людзей, добрас імя роднага Мінска, Фікрэт піша:

Гэту дрогкую памяць —
дарогу
ад сівых беларускіх бяроз,
гэту доўгую памяць —
трывогу,
гэту хмарку нявылітых слёз,
як асколкі,
ты ў сэрцы пранёс.
Гэту памяць тугі без патолі
ты прайшоў,
быццам міннае поле.

Я, выпадко вы
твой спадарожнік,
гэту памяць прайшоў з
табою,
амаль чатыры гады
насцярожана
я прайшоў
да апошняга бою...
Настылы мarmur
пачарнеў ад горычы,
нібы яго трымала
дно вякоў.
Паліаць літары:
ПАВЕЛ РЫГОРАВІЧ НОВІКАУ
тысяча дзесяцьсот
дваццаць чацвёрты —
тысяча дзесяцьсот сорак...
мёртвы.

Фікрэт Садыг. Імя і прозвішча даўняга і шчырага сябра Беларусі самі па сабе гучыць радкамі паэзіі. Садыг у перакладзе азначае — верны, адданы, нязменны; Фікрэт — думны, той, хто думае, мысліць. Продкі Фікрета ўмелі даваць імя, чаго не скажаш пра сучасных турботнікаў горада. Наколькі ўзнёсла гучыць імя паэта, настолькі прызыямляе ўсю ўзнёсласць адрес, дзе жыве муза ягоная: 8-мы мікрараён, 22-я Нагорная вуліца. Ці не ад гэтых сумных лічбаў і ўзнікла ў Фікрета аднойчы нечаканая просьба. На радзіме паэта, а Фікрэт, дарэчы, зямляк вялікага Сабіра, быў вечар паэзіі, было пасля і застолле. І ў самы разгар бяседы Фікрэт папрасіў сакратара райкома: хачу ў лесе (гэта каля славутай Шамахі) пакрыгчаць, бо ў горадзе цесна і нельга. Тады

ўважылі просьбу госця і пранеслі частаванне ў лес. І кръчаў Фікрэт, гукаў голас маленства свайго. Успамінае:

— Такая акустыка. Голас назад вяртаецца.

У даволі вялікай для нашай малой, але цеснаватай для азербайджанскай сям'і кватэры Фікрета ўсё запоўнена ягонымі жартамі, досціпамі, кнігамі і сувенірамі з вандроўніцкіх дарог. На стале дыміца далма (па дарозе дахаты Фікрэт абабегаў некалькі крам і рынкаў, каб купіць неабходны для далмы катык — кісле малако). У лісце вінаграда закручваецца мяса — нешта накшталт нашых калдуноў. Фікрэт тлумачыць: «У ліст вінаграду замуруюваем мяса і ці якую начынку». Слова «замуруйваць» адноўкава гучыць па-азербайджанску, як і пабеларуску.

Дыміца далма. Гаспадар успамінае, як хораша было на святкавашіі 90-годдзя Янкі Купалы. У лесе пад Вязынкай ад праліўнога дажджу ратаваў пра зрысты сінтэтычны тэпт. Старэйшына групы (а павага да старэйшага ў Азербайджане традыцыйная) сказаў не захапляцца «Белавежскай». Тады Фікрэт пракруціў штопарам дзірачку ў лёпкай страсе і падставіў свой кілішак. Старэйшына запытаўся, для чаго ёнробіць гэта. Фікрэт адказаў: раз нельга «Белавежскую» — буду піць беларускі дождж. А на зямлі паэта і дождж хмельны...

П'ём чай, бо заўтра гаспадару 50 гадоў. Трэба сілы берагчы. Дзеци недзе бегаюць. У Фікрета Садыга трое сыноў. Імёны ва ўсіх непаўторныя і запаміナルныя. Ількін — першынец, Архан — харобры хан, Джунель — рукі сонца. Заплаканую ўцягнула мама ў хату, каб пакарміць, дачушку Айсель. Упіраецца, ірвецца на

вуліцу. Там бакігіская вясна. Айсель — тая, што тварам паўтарыла поўню, паток поўні,— піша на паперы, пышкаючы, як ад цяжкой працы, і пасля мне ў блакнот самае дарагое слова «АНА». Гэта мама. Па просьбе бацькі выводзіць і «ATA» — тата. Пасля першага слова лягчай і другое накрэсліць, дзве літары знаёмыя, а «Т», задумашыся, можна вывесці.

Як сапраўдны майстрап, Фікрэт Садыг сурова патрабавальны да слова, якое ён чуе, адчувае, якось слухаецца знаўцу. Гэта Фікрэт у паездцы па Сібіры на імправізаваным конкурсে выйграў прыз — армянскі каньян з рук Сільвы Капуцікян, бо назваў Енісей доўгім морам. Да першага дарослага юбілею ў Фікрэта выходзіў невялікі адпаторнік. Аўтар, ён жа і гобіляр, тлумачыў з прывычнай хітрынкай: цесната (між двух камянёў) і змяю прымушае сціснуцца і выщыгнуцца. І Фікрэт зрабіў зборнік з сямі раздзелаў (лічба «сем» магічная спрадвеку на Усходзе), як з сямі колераў складаецца вясёлка. Кожны раздзел называў адным словам: Очаг (ачаг), Торпаг (зямля), Инсан (чалавек), Лала (калыханка), Дэннз (мора), Ишыг (святло), Нагыл (казка). Стварыў сваю рукаворную вясёлку. Сядзім. Над галавой тупат маленьких ног — і ў суседа, што над Фікрэтам, шмат дзяцей — добрая традыцыя!

Калі назаўтра натрапіў я на юбілей Фікрэта Садыга, пераканаўся, што і дасціннасць ягоная, і сціпласць, і шчырасць, і шырыня натуры ад народа, ад пяцічай гулкай зямлі Азербайджана. І сядзей юбіляр з краю стала — грэўся каля агульнай радасці, а ў цэнтры ўладарыў тамада. І жадалі яму вершаў, здароўя, і жадалі, каб быў сам-насам са сваім сусветам, з падумкамі сваімі, але не самотны. І апошні тост быў дадзены настаўніку Фікрэта як аксакалу. І

гучалі народныя песні.

На агні замешана і азербайджанская песня. Калі ты першы раз трапіш у Азербайджан, цябе спачатку аглушыць песня. Пачне здавацца, што ўсе толькі тое і робяць, што качаюць у горле гарачыя гукі тэмпераментных мелодый. Кожны раз пераконваіся я, што асабліва народную песню, як мову, як паэзію, трэба слухаць на радзіме яе, на той зямлі, на глебе той, адкуль сілу сваю ўзялі карані род-пай песні, мовы, паэзіі. Слухаць на вуліцы, у застоллі, у гарах і нават не на сцэне. І калі, напрыклад, у заснежанай Ушаччыне па радыё гучыць гарачая паўднёвая песня, яна хутчэй устрымаецца як экзотыка, а не як голас душы народа. Таму я заклікаю слухаць азербайджанская песні і ехаць на іх сталае месціцкіхарства. Там яны найболын адкры-юцца. І, паддаўшыся спакусе статыстыкі, можна смела сказаць: па колькасці песен і спевакоў на душу насельніцтва Азербайджан займае адно з першых месц у агульным хоры нашай спеўнай краіны.

Спяваюць на рынку — і ты па песні можаш пазнаць, адкуль чалавек, чым край ягоны славіцца. Спяваюць у маленъкай віннай краме, дзе над прылаўкам лаканічны заклік: «Без справы не стой!» — зразумела і маладасведчаному, што напітак тут і моцны, і вясёлы, вып'еш такі — палагадненеш. Спяваюць у ліфце самай мадэрновай гасцініцы — як нумары ёсць, засяляйся без разваг, не засумуеш!

Са школыных гадоў гучыць для мяне голас Рашида Бейбутава як песневы сказ пра краіну, што багатая на нафту. І гта Днях савецкай паэзіі ў Азербайджане ў 1975 годзе зноў здзівіў мяне Рашид Бейбутав — на сцэну выйшаў падцягнуты, на звыш-

тоўстых падэшвах спявак па-ранейшаму з маладым голасам. А ўслед за ім выступалі зусім маленькія спевакі з далёкіх горных паселішчаў. Картовыя гарнітурчыкі, дбайна адпраставаныя мамамі, за дарогу пакамячыліся, на чаравіках учэпістая гразь горных дарог. Перапалоханыя ад стольківокай аўдытаоры і святла позіркі. А галасы настолькі чыстыя, настолькі шчырыя, нібыта ўзялі іх юныя спевакі ў грымлівых рэчак, пудлівых рэхаў, рахманых грымотаў. У саліста, здаецца, песня галаву пахіствае — над прорвай прыціхлай шматтысячнай залы тримаецца горны жаўранак на канате — промні роднай мелодыі...

У гэтай жа зале на ўрачыстым адкрыці Дзён пазэі старэйшына савецкай пазэі, народны паэт Азербайджана Мікалай Ціханаў і чытаў новыя вершы пра Храм Богнепаклоннікаў, пра бакінскага хлопчыка. Рускі савецкі паэт атрымаў высокое гарнавое званне за заслугі перад азербайджанскай літаратурай, за прапаганду лепішых здабыткаў яе, за пераклады.

Інтэрнацыянальныя характар Баку фарміраваўся ў барацьбе за родную культуру, за родную мову супроць атульных ворагаў усіх народаў, супроць прыгнятальнікаў і эксплуататораў. Баку горад шматмоўны, шматнацыянальны. Азербайджанцы і рускія, армяне і грузіны, украінцы і беларусы — усіх іх аб'ядноўвае і родніць імя Уладзіміра Ільіча Леніна, запаветы правадыра пралетарыяту. Назвы вуліц, плошчаў гавораць пра двух патрыятызму, дух еднасці, роўнасці. Музей У. І. Леніна. Палац імя У. І. Леніна. Музей дружбы народаў. Станцыя метро «Аўрора». Гасцініца «Масква». Сярод іх нармальная адчуваюць

сябе плошча Нізамі, комплекс палаца Шырваншахаў, сад імя Самеда Вургуна.

Азербайджанскі паэт Алі Векіл, пра якога ўжо гаворка была, працуе ў рэдакцыі часопіса на армянскай мове, сам ён свабодна размаўляе на мове сваіх суседзяў, спявае армянскія народныя песні.

І неяк інтуітывна склалася нашая невялікая інтэрнацыянальная група ад Беларускага тэлебачання вясной мінулага года, калі рабілі мы перадачу пра сувязі Азербайджана і Беларусі для беларускага тэлемедача. Рэжысёр Вячаслав Акімушкін — далёкая радня Сяргею Ясенічу па бацькавай лініі — свой род вядзе з Разанішчыны. Аператар Уладзімір Пранько нарадзіўся ў Аргенціне, а карані бацькоў ягоных ды Нясвіжа. Рэм Нікіфаровіч — вядомы і актыўны перакладчык балгарскай літаратуры, карэнны мінчанін. І ніколі не забудзецца распавяданне Уладзіміра Пранько ў Баку пра цётку сваю, якая праз сорак гадоў прыехала на родную зямлю з Бузнас-Айрэса і на чысцейшай беларускай мове гаварыла з землякамі, са сваякамі сваімі. Сорак гадоў сніўся ёй адзін і той жа сон, што ідзе яна вуліцай на выган, дзе з сяброўкай Нінай кароў пасвілі разам, але на паваротцы чамусьці нехта перашкаджаў і сон абрываўся. І трэба ж было здарыцца такому, што, калі ўехала яна ў родную вёску, насустрач ішла сяброўка Ніна. Пазналі адна адну. Пазнала жыхарка Бузнас-Айрэса і паваротку на выган і нецярпіва папрасіла запыніць машыну. І ў Москве (гаварыла толькі па-беларуску) у радні сваёй паднесла жанчына з Беларусі хлеб да губ і, задзіхнуўшыся духмянасцю роднага хлеба, сказала: «Пазнаю пах!»

Пах роднага хлеба, пах чурэка хмеліць раніцай

горад Баку, перабіаючы пах нафты, а нафтай тут пахне і вецер, і марскі прыліў, і песня нават. А свежы чурэк купляе Баку для аваўязковага ранішнягага хаша. Хаш (нагадвае нашу гарачую квашаніну), па перакананні азербайджанцаў, дае зарад бадзёрасці, энергіі на цэлы дзень.

Гарады Азербайджана ад самых старажытных да маладых нейкія хатнія, калі можна сказаць так, яны, і заасфальтаваныя, забрукаваныя, апраненныя ў граніт, дужа блізкія да зямлі, да вясковага жыцця. Няма такой падкрэслена ёўрапейскай чапурыстасці. На праспекце Нарымана Нарыманава — адным з самых доўгіх шляхоў Баку — можна спакойна ўбачыць, як у ёўрапейскім гарнітуры малады мужчына, нібы наш адстаўнік прагульвае пародзістага сабаку, вядзе на вяроўцы барана і весела гарлае песню — рухаецца ў госці. Аксакал выходзіць з таксі, валачэ за пакручастыя рогі ўпірлівы будучы шашлык. Уладзімір Пранько ловіць момант. Пахаджане, народ цікаўны і кемлівы, усlyх ухваляюць добры кадр.

Усе шыльды ў множным ліку рыфмуюцца ў адну зацягнутую бытаапісальніцкую паэму: «Кітаблары» (кнігі), «Сулары» (воды). І на працягу дня ўсе песні зліваюцца ў адну доўгую, але не нудную, не аднастайнную. Азербайджанцы вельмі адчуваюць рытм, ягонае перападзістое дыханне, ягоную нязбітасць. На жаль, калі спытываецца ў нас, хто самы выразны сучасны беларускі кампазітар, доўга будзем думака і адказваць няўпэўнена-блытана. Азербайджанцу варта назваць толькі аднаго Кара-Караева, і ў любым кутку нашай краіны ўсе пацвердзяць, што імя гэтага знаёмае. Кампазітараў і шмат, і розных.

Таксама і спевакоў. А Муслім Магамаеў, напры-

клад, можа лісты з Масквы прыхільнікам свайго талепту пісаць і па такім адресе: «Баку, вуліца Магамаева...». Вуліца ў гонар вядомага нацыянальнага кампазітара, дзеда спевака. А як сардэчна сустракалі ўнuka слухачы на Нафтавых Камянях!

Смелая думка і па дне марскім знайшла «щуда-дзейную гарачую вадкасць», як называў нафту географ старажытнасці Страбон.

Горад на палях у адкрытым моры. Ён некалі сам прадыктаваў радкі Еўдакіі Лось, каб загучаць у Беларусі задушэўным, поўным захаплення вершам. Дамы, кіёскі, неонаўсяя рэкламы, жывыя кветкі пад вокнамі. А вакол хвалі, што спачатку гразіліся змыць усё, утаймавана падхвальваюць стомленым шэлтам немарское дзіва. Як пашанцуе на ўлоў і ў кріжным моры, у кнігарні можна набыць апошняя навінкі са штэмпелем «Нафтавыя Камяні». Васіль Зуёнак адшукаў быў кнігу Марыэты Шагінян і атрымаў у моры аўтограф. Мне не ўдалося тады дастаць кнігі Валянціна Катаева для аўтографа.

Набор паштовак «Нафтавыя Камяні» для Уладзіміра Каараткевіча перадаў ягоны цёзка па прозвішчу Леў Аляксандравіч Каараткевіч, работнік парткома, зазначыўшы, што кнігі Уладзіміра на моры, як і на сушы, немагчыма здабыць.

Яно прыемна, што беларускую кнігу ведаюць у Азербайджане, цэнняць па заслуках.

Сіявуш Мамедзадз, перакладчык, крытык, даследчык і тэарэтык мастацкага перакладу, даўно сочыць за нашай прозай і пэзіяй. Неаднаразова быў у Мінску на пленумах і з'ездах Саюза пісьменнікаў Беларусі. І па-шчасліваму падзяліўся радасцю: у нашай цэнтральнай кнігарні яму з-пад прылаўка далі

двухтомнік Васіля Быкава на беларускай мове (як славіст, ён нядрэнна ведае беларускую мову), бо растлумачыў дзяўчатаам, адкуль ён, для чаго яму кнігі выдатнейшага празаіка сучаснасці! Сіявш мае канкрэтны памер перакласіі на азербайджанскую мову «Варшаўскі шлях» Аркадзя Куляшова.

У леташнюю вясну, у мой чарговы прыезд у Азербайджан, Сіявш завёў мяне не ў адну чайхану, пакуль нарэшце не заварылі нам чай трапвой горпай курапаткі. Сябру хацелася, каб я адчуў пахі маёй Ушаччыны, успомніў чабор. У чайхане быў разліты вясновы водар. Цвіў пшат. Дробны лістамі накшталт лазы, высокі кустамі. Цвет светла-жаўтлявы. Найначай дробныя пчолкі селі спачышь на галінкі. А з чайніка ў піялы ліўся чай майго маленства.

Да вечара дамчымся ў рай
У чайхане без перасадкі.
Духмяніцца спякотны чай
Травою горнай курапаткі.
Клякоча вар:
— Кеклік-ату!
Дык гэта ж той,
Што ля дарожкі
Захмеліць пахам за вярсту,
Мой чабарок,
Крыўяя ножкі...
...Кеклік-ату,
Кеклік-ату —
Ці гэта бусел косы клепіць,
Ці ластаўка дамоўку лепіць,
Ці вырай журышца:
Ляту-у-у...
Клякоча бульба ў чыгуне

Ці лівень палівае градкі?
Травою горнай курапаткі —
Чаборам
Пахне ў чайхане!

Наведаў я і сваю даўнюю сімпатью — Дзяячоую вежу, прыгажуню XII стагоддзя. Шыльда папярэджае, што ахоўваецца знаёмая мая як помнік культуры. Нават інвентарны нумар 5 мае — каб не збегла куды, маладыя вякі згадаўшы! Цераз вуліцу — Каспій, да гэтых дзён раўнue, пеnіцца, юшыцца.

А ў знаёмай чайхане, ці не з часоў маіх першых прыездоў, чайнік. Накрыўка прывязана нітачкай, як збродлівая каза. Адбітае горлачка надточана белай бляхай, як рына вададайная. У зялённую райскую засень злятаюцца верабі — сюды хімія яшчэ не дапяла. Малады галубок ходзіць, выглядае, чым нявишна абнашчыцца.

На ўзбярэжжы старая з унучкай. Разразае гранат. Ізвёрда вымаўляючы «ч», кліча вераб'ёу: «Горобчики, горобчики, идите сюда к Даše!» Відаць, з Украіны даўно, а слова маленства свайго перадае малой.

Цвітуць ружы. Цягнуцца, на блакіт гледзячы, таполі. Уздрыгваюць зялёныя сонцы маленъкіх пальмаў. І раптам — дзятлінка. Нібы здалёку прыйшла расчуліць.

Агонь бунтоўнага слова падтрымліваецца ў Азербайджане праз усе вякі. Натхнёная постаць выдатнейшага паэта Самеда Вургана знаёмая кожнаму бакінцу. А паколькі сад, які носіць імя паэта, блізка ля вакзала, наскроў пракрычанага паравознымі гудкамі, то Самед Вургун як бы благаслаўляе кожнага прыезджага пазнаёміцца з Баку, зразумець край паэзіі і песні. Бронзавая постаць паэта бачылася

нам з нумара гатэля, дзе сабралася ўся нашая тэлегрупа і дзе былі з намі Сабір Ахмедаў, Вілаёт Рустамзадэ, Фікрэт Садыг, Алі Векіл. Гучалі вершы Самеда Вургана па-азербайджанску і ў перакладзе Канстанціна Сіманава. Малодшыя таварышы ўспаміналі пра сустэрчы, пра цікавыя выпадкі. Дасціпны і зайсёдь нечаканы майстар здзіўляў. Так, адночын ў Шатландыі адрэкамендавалі яго як прадстаўніка слабаразвітай краіны. Самед Вургун тут жа знайшоў сябе:

— Я вам прачытаю Бёрнса на мове Фізуі.

І загучала азербайджанская чаканная і меладъчна мова. (Да гэтага часу даследцыкі не знайшлі ў архівах паэта перакладаў з Бёрнса, але гэта ўжо ітэ мае значэння.) І ў мемарыяльтай кватэры Самеда Вургана прыемна бачыць кнігі з аўтографамі Якуба Коласа і Петруся Броўкі. Агонь паэзіі яднае, гуртуе І гартуе. Фікрэт Гаджа прасіў пачытаць яму пабеларуску Пімена Панчанку, паэта, бліzkага яму па тэмпераменту, паэта раптоўна-віртуознага, агністага і глыбока на-цыянальнага.

Фікрэт Гаджа прывозіў сваіх дзяцей у Беларусь, каб ад Вечнага агню Брэсцкай крэпасці, ад жалобнага полымя Хатыні перанялі яны агонь веры і мужнасці.

А пакуль спакойныя землякі мае наважваліся на рашучы крок, задзірысты і няўседлівы Акрам Айліслі (ягоная паэтычная натура не перашкаджае яму пісаць важкія раманы) узяў сабе ў жонкі мінчанку. І потым сябры жартавалі, што доўга не разумелі, на якой мове гавораць Акрамавы дзеці, пакуль не высветлілі — на беларускай!

Што ж, няхай у шматгалосым на мовы і нацыі

Баку растуць шчаслівымі і парасткі Мінска!

А леташній восенню ў размове з намеспікам старшыні Ушацкага райвыканкома даведаўся, што родны раён мой нават перавыканоў пастаўкі бульбы ў самыя далёкія краі нашага Саюза. У Азербайджане паехала 920 тон ушацкай сопкай бульбы. Няхай яна трапіць на стол да сяброў маіх. Няхай і Акрамавы дзеці, як у гасціях у мінскай бабулі, пагрэюць далоні гарачай ушацкай бульбай!

Пасля кожных адведзін Азербайджана думаў, што больш зведаў край гэты. А зараз стаў прыкідаваць ўсё ў памяці і зразумеў, што толькі пачынаеца знаёмства з ім, краем вечных агнёў, што, як нашчадка паганцаў, цягне мяне да зырката польмія. Гавораць звычайна пра самых дарагіх людзей — браты па крыўі, пра азербайджанцаў трэба казаць браты па агню! Быў і ёсьць наш агульны агонь паэзіі, песен!

Салдацкія і партызанскія агні, агні памяці не гаснуць!

Аэрабусел набірае вышыню, каб перанесці з пагасцін дадому.

А мне, ушацкаму малыцу, нафтаўня вышкі ба-чацца друкамі, на якіх прасыхае прапахлы нафтаю венцер Баку. Так на Ушаччыне некалі сушыліся снапы ўтуманелай восенню...

Азербайджан. Імя гэтае гучыць у сэрцы горача і ўрачыста.

1982

Жаноцкасць вечная красы...

Юзэф Пучынскі — мастак, што называецца, ад бoga. Якое ўжо дзесяцігоддзе не стамлецца ён здзіўляцца жыццю, красе ягонаі і не перастае здзіўляць гледачоў, спажыўцуў прыгожага, прыхільнікаў свайго мастакоўскага таленту творамі, у якіх люструеца свет чалавечай душы. Позірк мастака бачыць глыбока, глыбінна, абвострана.

З маленства будучы мастак адчуў першародную красу прыроды, пазнаў нялёгкую, але адхойленую прыгажосць працы. У родным пасёлку, сталіцы цэлага літаратурнага раёна нашай рэспублікі, ва Уздзе бачыў малы Юзэф, як вечар апускае ў Нёманец распадене сонца, якраз як бацька-каваль — абцугамі гарачы лямеш у воду. З малых гадоў краса і праца зліліся ў адно ва ўяўленні мастака. Трэба яшчэ зазначыць, што жыццё гартаўала яго так, як стала гартуюць. У бітве пад Сталінградам быў цяжка паранены. І былі гады вучобы, гады працы настойлівай, самаадданай, упартай.

Ад Нёмана, ад нашай непаўторнай беларускай прыроды ў Юзэфа Пучынскага любоў да беларускага мастацкага слова, да літаратуры, якую ён плённа і таленавіта ілюстраваў з першых сваіх кроکаў у мастацтве. Ён вырас у майстра кніжнай графікі.

Ад бацькі-кавала — любоў да працы, умenie, наўбытае цярплівасцю і акрыленасцю, рабіць паслухмяна-гнуткім жалеза вобраза і сюжета.

Ад маці, ад сялянак беларускіх, ад кабет вясковых — улюблёнасць у вобраз жанчыны, матулі, нарачонкі, каханай.

Жаночыя вобразы ў творчасці Юзэфа Пучынскага займаюць асобнае, можа, галоўнае месца. Першай працай, якая ў 1951 годзе звярнула ўвагу на мастака, на ягоны талент пранікнення ў харктар, у духоўны свет героя, была карціна «Партызаны каля параненай Рымы Шаршнёвой». Хвалюе, прымушае задумашца і згадаць, якой цаной дасталася нам вялікая перамога, палатно «Памяць» (знаходзіцца на сталым месцажыхарстве ў музеі легендарнай крэпасці-героі над Бугам).

Цеплынёй, сыноўскай шчырасцю вее ад карціны «Жыццё пражыць». Эта пра тых вясковых жанчын, што нібыта тყя яблынкі, якія ніяк не могуць прыжыцца на асфальце, не чуючы роднай глебы свайго агародчыка, свайго поля, не чуючы пад нагой сцяжынкі, што ўцякае ў лес. Іх яшчэ называюць добрымі духамі пад'ездаў.

Самі назвы карцін гавораць за сябе: «Партрэт дзяўчыны», «Сялянская дзяўчына», «Ядзя». Кожны вобраз раз і назаўсёды знайдзены, кожнаму мастак аддаў частку душы сваёй, чуласці сваёй і замілаванай пяшчоты.

А колькі роднай, беларускай шчырасці ў «Вечары! На падаконніку дзяўчына ловіць апошнія ўсмешкі сонца, каб дачыгатаць цікавую кніжку. Ловіць свяцло вечнасці, свяцло ведаў, свяцло радасці быць чалавекам.

Жаноцкасць вечная красы,
Яна ў ablічах, у абрисах
Пад попелам вякоў,
Як прысак,
Нязгасная ва ўсе часы!

У цемры высветліць шляхі
Усмешка маші, нарачонкі.
Брывоў зламаныя пярсцёнкі
Акрэсліць звабныя штырхі.

У забыццё, у небыццё,
У яву акунуць пагляды.
Кахання сон,
Атрута зрады
Напоўняць да краёў жыццё.

І толькі воку мастака
Краса даверыща адкрыцца,
Каб непаўторна паўтарыцца
Цнатлівым дотыкам мазка.

Адчаю, ласкі галасы
Гучань ўдзячна ў кожным сэрцы.
І зоры, як адзінаверцы,
Гараць жаноцкасцю красы!
1982

Дыкстата ура вока

Як сапраўды вялікі паэт Уладзімір Маякоўскі з кожным новым крумаюблейным і неюблейным — годдзем робіцца ўсё болей неабходным наступным пакаленням прыхільнікаў яго агністага і вятрыста-га слова. Час працуе на Маякоўскага, як ён некалі працаваў на час, але працаваў не як падзёншчык, а як творца — на роўных!

З тых часін, калі ўпершыню прагучаў голас новага паэта Расіі, паэзія папераменна перажывала і ўзлёты, і падзенні, падзялялася на гучную і на ціхую, пакутавала залюляна-знаёмым рытмам, і спрадвечна-нафталіннымі вобразамі, і арытміяй, і «безобразным безобразнем». Але акіянскі гул арганізаванай стыхіі Маякоўскага не заглушила беспамернае мора рыфмаванай і белакроўна-белавершавай прадукцыі. І нават шэпт паэта рэвалюцыі рэхам аддаваўся на ўсіх мацерыках. Чалавек новага свету, Маякоўскі як ніхто іншы адчуваў сябе стваральнікам, які нясе адказнасць за будучыню. Гэта Маякоўскі разбурыў цесны прытулак душна-салоннай паэзіі. У сваёй словатворчасці, у сваім адчуванні рытму, закліканага выказаць парыў эпохі, паэт абапіраўся на народнае адчуванне слова, на народную чутнасць рытму жыцця.

Глабальна маштабны і да педантызму дакладны ў дэталях Маякоўскі настолькі самабытны, што ўсялякае сляпое перайманне яго выглядае да бездапаможнасці смешным. Шмат хто спрабаваў караскацца па ягонай вершалесвічы, але адразу ж зрывается і падаў. Шмат хто спрабаваў гарлаць, крычаць, ды ў

выніку чуўся нікчэмны піск. Бо нікому яшчэ не ўдалося паўтарыць натуральнасць гучання грому.

Метад рыфмоўкі Маякоўскага, узяты з народнай паэзіі, паказаў сябе і як прынцыпова новы, і, што называецца, з запасам на будучыню, бо паэт як бы прадбачыў далейшую дэвальвацыю рыфмы, страфы і сваім вопытам паказаў на новыя дарогі.

Нават школьнія праграмы з іх непарушнымі магчымасцямі адбіць у любога больш-менш стараннага вучня любоў да рыфмаванага слова, ужо не ка-
жучы пра самую сутнасць паэзіі, не замуцілі глыбін-
нага дна рэзыкоўна-шчырага слова Маякоўскага.

Па Маякоўскім правяраеца правільнасць па-
этычнай пазіцыі, яе грамадзянскасць і актыўнасць.

У Маякоўскага можна і трэба вучыцца і майстэрству, і ўменню адкрываць новае ў жыцці.

Я помню, як са школьнай сцэны, са сцэны раённага Дома культуры чыталнікі-аматары, хто з вя-
лікай любові, хто аддаючи належнае часу, чыталі Маякоўскага, абавязкова становячыся ў пастамен-
та-помнікавую паставу і па магчымасці зыгна да агрублення.

Асабліва акцэнтаваўся верш Маякоўскага, адрасаваны Сяргею Ясеніну. Дарэчы, за Маякоўскага я меў адны пяцёркі і за сачыненні, і за вусныя адказы. А праз Сяргея Ясеніна атрымаў тлустую двойку ў дзённіку. Бо на адну ноч даў мне дзесяцікласнік зграбны томік з бярозкай на вокладцы. Было не да хіміі. Чытаў, стараўся ўнікнуць, чым жа грэшны пяснія расійскай тулі радасці «шасціны ўсёй зямлі з кароткай назвай — Русь»?

Пасля зразумеў, што Пушкін і Грыбаедаў сваім «Горам ад розуму», Маякоўскі і Ясенін блізкія вяр-

шыннасцю сваіх талентаў. Яны кожны па-свойму вырашалі і выражалі праблемы новага, свайго часу, быі наватарамі, словатворцамі, яны падымалі самыя глыбінныя пласты душы чалавечай, мовы, тэмы.

Як бы ні супрацьпастаўлялі Маякоўскага і Ясе-
ніна, яны хутчэй няпойнля адзін без другога.

Жалезныя, на першы погляд, канструкцыі Мая-
коўскага, але сагрэтыя сэрцам думкі, краналі, бо выяўлялі час у руху, у змене, у непаўторнасці.

Як металічная Эйфелева вежа прыжылася ў Па-
рыжы, зарунела, нібы само дрэва лірыкі, так і вершы
Маякоўскага сталі неад'емнай часткай духоўнай спадчыны наступнікаў.

Час не памыліўся, калі выбраў сваім выказнікам Уладзіміра Маякоўскага, кожны новы час выбірае свайго паэта.

Я ўдзячны Маякоўскуму за шчаслівія хвіліны адкрыцця паэзіі яшчэ буславаташым хлапчуком, за скучыя хвіліны радасці судакранання да ягонага радка, калі перакладаў непадобнага ні на кога паэта на беларускую мову.

А калі перакладаеш, прачытаеш паэта і глыбей, і прыдзірлівец. Пераклад — гэта як разборка га-
дзінніка ці любога механізму, дзе пасля застаюцца лішнія дэталі. Бываюць, што дэталі і сапраўды лішнія. Але ў адносінах да класікі і ў прыватнасці да паэзіі Маякоўскага гэта не стасуецца. Тут ёсць толькі дэталі, якія не ўмясціліся ў радок іншай мовы, няхай і дужа бліzkай, іх давялося замяніць з вялікай рэзыкай.

Час будзе ўзбуйняць фігуру Уладзіміра Маякоў-
скага, паэта недасяжнага сваім майстэрствам і дужа
бліzkага да клопатаў будучых сучаснікаў.

Заўсягды, судакранаючыся з творчасцю Маякоўскага, адчуваеш сябе і прыгнечана-прысаромлennым і прасветлена-ўпэўненым. Паэзія Маякоўскага стымулюе, прымушае думаць, бачыць, шукаць — узмакніць «дыхтатуру вока».

1983

Пяты майстар

Апошнім часам шмат увагі надаецца праблемам мастацкага перакладу. Друкуюцца працы артыкулаў, іншыя з іх нагадваюць рэцэпты — як трэба перакладаць. На рэцэпты не скучыя тэарэтыкі, тут яны аж праз меру шчодрыя. Толькі ўсё гэта болей нагадвае добрыя парады, накшталт тых, як паводзіць сябе. А пераклад — гэта закаханасць, вынік захаплення і любові.

Перакладчык, вядома, мусіць так любіць арыгінал, так апантана захапіцца ім, каб гэтая любоў, гэтае замілаванне і ўтрапенне непазбежна перадаліся і чытачу. Перакладчык, як і аўтара, у роўнай ступені хвалюе лёс арыгінала. У мастакоў ёсьць паніцце — аўтарская копія. Ці не адбываецца нешта падобнае і з перакладам?

Калі ж справа тъгыщца блізкіх, роднасных моў, нечаканкі і небяспекі, якія пільнуюць перакладчыка, вырастаюць удвое. І таму перакладаць з беларускай мовы на рускую і наадварот варта з асаблівай асцярогай, з асаблівай чуйнасцю. Гэтую працу, ужываючы вайсковы тэрмін, можна параванаць хіба што з рызыкай мінёраў. Адзін недакладны рух — і ўсё ўзлятае ў паветра. Ці праста рушыцца, бурыцца. Але самае галоўнае — перакладаць паэзію мусіць паэт!

У вершы, прысвечаным Петrusю Броўку, Якаў Хелемскі так вызначыў і працу перакладчыка, і меру ягонай адказнасці за лёс сабрата:

Перевожу стихи товарища,
Раздумываю над строкой,
А подлинник неостывающий,
Как птица, бьется под рукой.

Сфальшивиšь — меркнет оперение,
И вместо пенья слышен хріп,
Разрушено стихотворение,
И чей-то замысел погиб.

Отыщешь ключ — и птица вскинется
И снова ринется в полет,
Счастливая, как именинница,
Она по-русски запоет.

Ты слился с нею, ввысь взмывающей,
Летящей в новые края.
И в этот миг судьба товарища
Тебе дороже, чем своя.

Шчаслівай імянінніцай адчула сябе беларуская песня, загучайшы па-руску, калі вялікі праletарскі пісъменнік М. Горкі пазнаёміў russкамоўны свет з купалаўскім вершам «А хто там ідзе?». Горкаўская традыцыі плённа прадоўжылі, знаёмячы russкага чытача з паэзіяй Беларусі, А. Твардоўскі і М. Іса-коўскі, А. Пракоф'еў і М. Браун.

Новы пералік імёнаў бясконца багаты, і павя-лічваецца ён штодня.

У мінулым нашыя класікі падчас неслі немалыя страты. Да перакладу, поруч з майстрамі, прыкладаліся і самаўпэўненныя пасрэдніцы. Адчувалася самавольства і абмежаванасць складальнікаў. Вось і атрымлівалася так, што карыфеі беларускага паэтычнага слова прыходзілі да russкага, да ўсесаузнага чытача будзённымі, па-вучнёўску прыгладжанымі.

Тым болей усещна, што напярэдадні стагоддзя з дня нараджэння заснавальнікаў сучаснай беларускай літаратуры з'явіліся новыя, сапраўды мастацкія

пераклады, зробленыя паэтамі Maskвы, Ленінграда, Mіnsка. Намеціліся зрухі на лепшае. Тут дарэчы ўпамянуть нашага земляка Н. Кісліка — ягоны пераклад выбраных ліръгчных твораў Янкі Купалы стаў прыкметнай падзеяй у перакладацкім свеце.

Нашым сучаснікам, майстрам роднага слова Петrusю Броўку, Аркадзю Куляшову, Максіму Танку, Пімену Панчанку пашанцавала на самым пачатку. Іхнія вершы ў розныя часы падавалі russкаму чытачу Ісаакоўскі і Святлоў, Смелякоў і Сямынін, Пракоф'еў і Ус. Раждзественскі.

І, вядома ж, тут трэба абавязкова згадаць імя даўняга і вернага сябра Беларусі, бездакорнага майстра перакладу Якава Хелемскага.

Сам прызнаныя як выдатны russкі паэт, ён не аддзяляе ўласную творчасць ад захопленай працы над раджамі, створанымі іншамоўнымі таварышамі па пяру.

Любоў да беларускага ўзыышана-зямнога слова нарадзілася ў Якава Аляксандравіча на суроўых дарогах вайны. Яна гартаўвалася нягодамі, яна прыйшла выпрабаванне часам. Сам паэт пра гэтае ў адным сваім вершы-прызнанні сказаў:

Брянский фронт предо мной
И походной редакции быт.
За фанерной стеной
Белорусская мова звучит.
Сквозь тревожную мглу
Ваши строки несет самолет.
В партизанском тылу
Их поет и читает народ.

Суровай восенню 1941 года рэдакцыя газеты Бранскага фронту «На разгром врага», дзе працаваў

ваенным карэспандэнтам Якаў Хелемскі, размяшчалася вобак з газетай «За Советскую Белоруссию». Гэтае малафарматнае аператыўнае выданне самалёты нароўніцу з боезапасамі перакідвалі праз лінію фронту, у партызанскі край. Сярод тых, хто ствараў баявую крылатую газету, быў тады вядомыя беларускія пісьменнікі і паэты. Дастатковая называў Петруся Броўку, Максіма Танка, Пімена Панчанку. Непадалёк, у паходнай газете 11-й арміі служыў Аркадзь Куляшоў. Якое сузор'е!

Вось тады і пачаў вывучаць беларускую мову масквіч Якаў Хелемскі, спасцігаючы ў цесным пазнаенні з новымі сябрамі, пазнаючы мелодыку роднай мовы ў канкрэтным, баявым прымяненні.

Хелемскі шчасліва ўнік небяспекі лінялага ўсёпадабенства аўтараў, якіх перакладае адзін чалавек, адзін паэт. Узнёсласць і душэўная шчырасць Петруся Броўкі, філософская глыбіня і класічная дасканаласць Аркадзя Кулішова, наватарства формы і акрэсленасць думкі, падмацаваная народным светаўспрынняццем Максіма Танка, апантаная неўтаймаванасць пачуцця, вострае адчуванне часу і яго няўлоўных зрухаў у Пімена Панчанкі — усё гэта захавана ў перакладах Якава Хелемскага.

Земля, омытая ручьями,
Тулуп снимает снеговой,
Нарушив зимнее молчанье,
Обменивается речами
С апрельской звонкой синевой.
Продленный день встает над нами,
Характер проявляя свой
Во всем — в рассветном птичьем гаме
И в том, что льдинки под ногами

Сменились храброю травой.

Гэта гучыць па-руску Пятрусь Броўка, радасны, таропкі, парыўны, які да апошніх дзён сваіх не развучыўся здзіўляцца. Вы адразу ж пазнаеце ягоную інтанацыю, ягонае лірычнае нецярпенне, ягонае імкненне падзяліцца з чытачом непадробным захапленнем ад свята веснавога жыцця.

Важкасць страfy, дакладна акрэслены ход думкі куляшоўскага «Варшаўскага шляху» перададзены адпаведна Якавам Хелемскім. Здаецца, не перакладык, а аўтар чытае сваю паэму па-руску:

Мой шлях! Ещэ не убраны обломки
Войны — осколки, щепки, головни.
Нас, праступая грозно сквозь потэмкі,
Как памятники, окружают пни.
Шумели тут вершины боровые,
И — ствол к стволу — гудел лесной орган.
Он смолк, как песня те, что под курган
С собою унесли певцы былье.

Узор танкаўскай афарыстачпасці пры нечаканым павароце думкі — верш «Ля тзлевізара».

Перекопаны нивы серые,
Не под хлеб войною распаханы.
Надрываётся артиллерия,
И фугасные бомбы ахают.
Чтоб не видеть огонь над Свислочью
И круженье свинцовой замети,
Я могу телевизор выключить,
Где найти выключатель памяти?

Не заўсягды змяшчаецца ў калянья рамкі літаратурна-крытычных вызначэнняў выбуховы і пэтычна наравісты Пімен Панчанка. Гэта ён пытае:

Где ночует жаворонок,

Скажите,
Рядом с тучей
Или в росном жите?
К вам с таким вопросом
Обращаюсь,
Я к своим истокам
Возвращаюсь...
Спрашиваю,
Где поет, ко чует?
Может, он
В душе моей но чует?

Цытаваць можна да бясконцасці — настолькі майстэрскія пераклады Якаў Хелемскага. Паўпред нашай паэзіі перад рускім чытачом паспеў зрабіць гэтак багата, што даводзіцца адно шчыра і ўдзячна здзіўляцца натхнёной працы Якаў Аляксандравіч. Бадай што самая пераканаўчая анталогія беларускай паэзіі магла б скласціся з перакладаў гэтага выдатнага майстру і прапагандыста нашай літаратуры. Прызнаюся, прыемна казыча беларускае самалюбства падчас сустрэч з паэтамі рэспублік хоць бы такое вось: «Беларусам пашанцавала — у іх ёсць свой — Хелемскі!» Добрае гэта і дакладнае слова — свой!

«Толмач, связной, перелагатель песен» — скіпла называе сябе Якаў Хелемскі. Ды нам відаць за гэтым гранічная няшчаднасць, бязлітаснасць да сябе і вышэйшая мера скіласці, а якраз яны і выяўляюць, выдаюць сапраўднага паэта, глыбокаадукаванага, цалкам пагружанага ў шматпакутгіі побыт паэзіі.

Павел Антакольскі ў свой час заўважыў: «...Размова ідзе пра Хелемскага — паэта своеасаблівага складу, у каго найперш за ўсё шырокі кругагляд,

рознабаковая культура, высакародная палкія прыхільнасці, вернасць ім — вернасць самому себе». Сказана і въчарпальна, і дакладна, сказана па сутнасці, майстрам пра майстра, старэйшым пра спадкаемцу.

Удзячны Якаву Хелемскаму Расул Гамзатаў у прадмове да «Ізбраннага» рускага паэта падкрэсліў узрослае майстэрства творцы і перакладчыка ў іх непаўторным адзінстве: «Бістасць вобразаў, беспамылковасць бачання, эканомнае вытдаткованне паэтычных сродкаў, а адсюль і афарыстычнасць фразы, боль, які нікомі не пераходзіць у крык,— усё гэта істотная своеасаблівасць паэзіі Хелемскага.

Гэтай жа манеры верны паэт і ў мастацкім перакладзе. У дасканаласці валодаючы ўсімі тонкасцямі вёршаванай тэхнікі, ён не выхваляеца гэтым, не дэмантруе сваю віртуознасць. У існых майстроў форме — гэта ўсяго толькі сродак (хоць і вельмі неабходны, але сродак) для дасягнення мэты, а не самамэта. У нашыя дні разнамоўная паэзія шмат якіх народаў робіцца зразумелаю ўсім дзякуючы не толькі выпрабаванаму майстэрству перакладчыкаў, але і чиста чалавечаму субяседнаму паразуменню мастакоў... Сустрэўшыся яшчэ на Бранскім фронце з Петрусём Броўкам, Максімам Танкам, Аркадзем Куляшовым, Піменам Панчанкам, Якаў Хелемскі парадніўся з творчасцю аднапалчан, парадніўся ў такай ступені, што сваю перакладчыцкую працу прысвяціў перш за ўсё беларускай паэзіі».

У словах славутага паэта Каўказа — і любоў да Якаў Хелемскага, і захапленне яго майстэрствам, і як быццам нават раўнівае пачуццё да працы паэта, які аддаў усяго сябе перакладам беларускага паэ-

тычнага слова.

Міхаіл Святлоў у «Лісце замест рэцензіі» пісаў у 1961 годзе Петрусу Броўку: «Я цябе люблю за тое, што ты ўмееш гутарыць. Будзеш ты ў Палесці ці ў Амерыцы, ты гутарыш са мной. Гэта каштоўны дар... А агульнае ўражанне ад кнігі такое — як быццам я сам яе напісаў... Р. 5. Яшчэ я забываю сказаць, што цябе вельмі добра пераклаў Якаў Хелемскі». Размова ішла пра кнігу «А дни идут...», за якую Петрусу Броўку першаму сярод беларускіх пісьменнікаў-сучаснікаў было нададзена высокое званне лаўрэата Ленінскай прэміі. Яе, як і кнігу Максіма Танка «Нарочанскія сосны», таксама адзначаную Ленінскай прэміяй, цалкам пераклаў Якаў Хелемскі. І ў кнізе «Где ночует жаворонок?» Пімена Панчанкі, што атрымала Дзяржаўную прэмію СССР за 1981 год, лепшыя старонкі перакладзены Якавам Хелемскім.

Ужо самае першае перакладчыцкае судакранан-не Хелемскага да творчасці Аркадзя Куляшова, да ягонай пасляваеннай паэмы «Новае рэчышча», таксама было аслонена ўсесаузным прызнаннем. Беларускі паэт быў адзначаны другім, пасля «Сцяга брыгады», лаўрэацкім медалём.

З тых часін творчае супрацоўніцтва Куляшова і Хелемскага развівалася бесперапынна. Патрабавальна-суроўы да сваіх радкоў і да перакладаў, Куляшоў самыя цяжкія на пераклад рэчы давяраў вырабаванаму сябру.

Нядзіўна і сімвалічна, што Дзяржаўную прэмію БССР імя Якуба Коласа ў галіне перакладу першы атрымаў Якаў Аляксандравіч Хелемскі. Атрымаў за пераклады кніг паэзіі Петруся Броўкі, Аркадзя Куляшова, Максіма Танка, Пімена Панчанкі. Гэта як

быццам удзячнай даніна даўняму паэтычнаму і франтавому братэрству,— ці не ім натхняўся рускі паэт, пропагандыст беларускай паэзіі?

Як своеасаблівае крэда гучаць радкі ўласнай, высокай пробы паэзіі Якава Хелемскага:

Так иду я сквозь годы,
Сквозь зрэльые годы свои.
И опять переводы
Звучат, как признанье в любви.

Гэта любоў узаемная! — хочацца сказаць.

Паважны том склалі б вершы Якава Хелемскага пра Беларусь. Гэта не традыцыйныя камандзіровачна-дэкадныя радкі, дзе традыцыйнае саладжавае замілаванне з прыгнаным і без яе. Паэт ведае нашу рэспубліку дасканала, глыбінна. Не толькі дакладнасць дэталяў, непаўторны беларускі каларыт робяць пераканаўчымі радкі даўняга і адданага сябра Беларусі. Паэт бачыць наш край закаханымі і спагаднымі вачыма, сыноўнімі сэрцам адчувае і клопаты, і радасць народа. Як пра родную зямлю, піша рускі паэт пра Беларусь. Ён ведае ішашую паэзію, нашу мову, ведае дух і нораў народа.

Асобна варта было б спыніцца на вершах Якава Хелемскага, прысвяченых сваім сябрам па пяру — народным паэтам Беларусі. У іх і даніна павагі і любові да майстроў беларускай паэзіі, і толькі Якавам Хелемскім падмечаныя, заўважаныя штрыхі да партрэтаў сяброў, з якімі звязлі рускага паэта дарогі вайны. Іх можна назваць і дзённікамі сталай увагі да беларускай паэзіі, і ўсхваляванымі замалёўкамі з натуры, і пасланнямі майстра да майстроў. За шмат гадоў працы і шмат убачана, шмат прыкметана, падмечана неабыякавым вокам мастака. Можна

ведаць на памяць вершы паэта, сустракацца з ім, праўсё перагаварыць і паспрачацца, але толькі перакладчык як ніхто іншы разумее паэта знутры, з сярэдзіны, з сарцавіны, адчувае яго, як сябе. У вершах, прысвеченых сябрам, Якаў Хелемскі імкненца перадаць і стыль паэта, і ход яго думак.

У кнізе «Четыре мастера» — выбраныя радкі чатырох народных паэтаў Беларусі. Яна не выпадкова названа кнігай перакладаў. Адна толькі недакладнасць у загалоўку. Дакладней было б — «Пяць майстроў». Бо пяты — перакладчык — таксама майстар!

1983

Свяя баравіна

Азёрная, крынічная, рачулістая, лугавая і ў быльм перанаселеная лясамі Бягомлынчына асветлена зоркай таленту самага шчырага і самага нервовага паэта нашай Беларусі Пімена Панчанкі. Славуты Васіль Быкаў, ураджэнец блізкай па малдунічасці і па лёсу да Бягомлычыны Ушаччыны, калі пісаў пра Пімена Панчанку, назначаў: «Мабыць, самы прыгожы з усіх беларускіх шляхоў — лясны шлях з Мінска на Полацк». А бяжыць эты шлях каля самай вёсачкі Маргавіцы, якая з такім імем вякуе і тamu, што з баравымі зорамі пераміргвалася, а цi таму, што свае скулья на ўраджай гоні на маргі мерала. Тут некалі жыў, калі верыць вершу Алеся Ставера, дзед Чэча. Тут, лічы ў прыгарадзе Бегамля (афіцыйна-адміністрацыйна — Бягомль), і нарадзіўся ў маі 1933 года Юрась, сын Міколы, Свірка. (Хай мне даруюць за такое расчуванне прозвішча, але ў ім свіргочутъ мне і жаўранкі, і цяжкія, забытыя цяпер жорны, і дзвёры бацькоўскай хаты, якая заўсёды чакае свайго гадаванца.)

Бягомлычына натхняла і яшчэ не аднаго юнака натхніць на паэтычны лад. І прыродай сваёй, і сваёй партызаншчынай. Адзін Палік з ягонай глыбокай памяццю чаго варты! І лясныя сцежкі, і сунічныя падяны, і сосны, што чакаюць на румах плытагоннага лесу, і нават амаль казачныя ў нашыя дні мядзведзі — яны свае, яны самі прыбеглі, прыйшли, папрасіліся ў радкі да паэта-земляка, свайго чалавека і ў бары, і ў лузэ, і ў глухім глухому чалавеку, але жывым чуйнаму сэрцу кутку, які збярог сябе пакуль што ад сякеры турыста і бензапілі лесавала. І паэт

рады прызнацца:

Тут жа кожнае дрэва са школьных гадоў,

Як людзей сваёй вёскі па імені, ведаю.

Хоць і ў многіх вершах Юрась Свірка крыйху дэкларацыйна адракаеца да настальпі па вёсцы, захоплены вонкава агульным працэсам аддалення ад зямлі наступных пакаленняў, у душы ён яшчэ селянін:

Нахіляеца даспелае калосс,

І яму,

Напэйна, чутна з-пад калёс,

Як ва ўтулках непадмазаных калёсаў

Перамолваеца моя сялянскі лёс.

Па-ясенінску разгублена журыцца паэт.

Зрок улюблёнца лясных абшараў авбострана-замілавана помніць усё да драбніцы. Нават традыцыйныя ў паэзіі журавы падаюцца не ў спрадвечных нябесах, а на зямлі, калі іх турбуе клопат выраю:

На чысцік выходзяць

Бярэznічкам рэдкім,

Спрабуючы ўзмахам шырокія крылы.

Шнурочкам ідуць,

Як пакладзенай жэрдкай,

Дзе восень для іх

Журавін наспяліла.

Ажно баішся, што сарвуцца крылатыя пешаходы з гэтай дрогкай жэрдачкі і пакунаюцца ў восеньскай ахалодзе. А следам за журавінамі цёскі па гу-капісу:

Радочкам ляжаць па імху журавіны —

То восень паказвае кончыкі пальцаў.

Кончыкі пальцаў чырвоныя ад першых прыхала-даў, хоць пахукай на іх, каб крыйху сагрэліся!

Вачыма лесу глядзіць на ўсё паэт. І дым, што «з пячтюга вырваўся палону», адухоўлены:

Успомніў ён сваю пароду

І захацеў намаляваць.

Цягнуў ён ствол угому роўна

Ды захістаўся ў вышыні.

Хапіла памяці да кроны,

Сатлела памяць у агні.

Юрась Свірка ў далёкіх дарогах, у краях экзатычных па-хатняму, па-беларуску бачыць усё. Яшчэ ў першых вершах:

Нібы лісток прарэзаўся жывы —

Далёка ў моры паказаўся ветразь.

І ў наступных зборніках экзатычныя вобразы набліжаны да сваіх, змалку знаёмых:

Як стог,

завершаны няўмела,

Набок схіліўся Кара-Даг.

І «Вечар у чувашскай вёсцы» такі ж, як маргавіцкі:

Знаёмы і суцішак вечаровы,

І голас, што даходзіць са двара.

Без перакладу разумею слова:

«Вячэра стынне, спаць табе пара».

На Далёкім Усходзе, на бамаўскай трасе ўбачыў паэт далёкага брата бягомльскіх валуноў:

Было ляжаць маркотна вельмі:

Падаўся ўбок яго сусед.

І вылез камень з падзямелля,

Каб паглядзець на белы свет.

Нацыянальнасць паэта вызначаеца па тым, як бачыць і што бачыць ён. І яшчэ (пакуль паэзія нашчэнт не пабялела і не зверлібрывалася) наколькі да-кладна ловіць паэтаў слых тукі роднай мовы. Па рыфме можна меркаваць, наколькі нацыянальна

мысліць паэт. Чаму я спыняюся на рыфме? Бо ў Юрася Свіркі, як рэдка ў каго з нашых паэтаў, рыфма беларуская, пачутая вухам, настроеным на эфір роднай мовы. Рыфма дапамагае засвоіць і далёкае паняцце, і чужое родным зрабіць, і актэнтаваць думку. Вось некалькі прыкладаў з паэзіі Юрася Свіркі: «удовы — дома», «плямкай — за клямку», «прытоміца — лістоўніца», «шпакоўня — шыкоўня», «гвалту — над Ялтай». Паэт нават цырк змог адамавіціць, пачуўшы знаёмае з маленства сугучнае «цыркаць». Цыркалі некалі першыя струменьчыкі малака ў дно даёнкі, цыркалі патрошку алею ў цыбулю, каб вячэра не такая посная была, калі ў першыя пасляваенныя гады, чакаючы хлеба,

Нібыта рошчына хадзіла
Худая, доўгая чарга.

Зноў і зноў вяртаецца паэзія Юрася Свіркі да першавытокаў і шчыра. прызнаеца:

Хоць любоў мая да вёскі не старэе,
Толькі ўсё ж мае гады не там бягучы.
Прыязджаю,
Калі мама прыхварэе
І плямешкі у армію ідуць.

І настойліва ў думках адганяў паэт чорную хвіліну, якая да кожнага прыходзіць без спросу:

Удзячны лёсу я за тое,
Што я магу і ў цемнаце
Сысці яшчэ не сіратою
На гэтай памятнай вярсце.

На сточатай вярсце — якраз столкі ад Мінска да Маргавіцы — доўга не сіратой сыходзіў Юрась. І сустракала яго маці Куліна, як некалі і мяне таксама Куліна. Мы абодва з Юрасём кулінчыкі — сыны Кулін.

Сёлета, калі ў апошнюю суботу красавіка прыехаў паэт з сябрамі ў Бягомль, на замку была хата, што яшчэ не забылася і смех, і плач, і шчэбет восьміярых дзяяцей. У Юрася пяць сясцёр і двое братоў. Хто зямлю любіць, хто настаўнічае, а самы меншанькі — паэтам стаў.

Маці няма. Студню назад зямля ўжо амаль забрала. На ліпе, якую пасадзіў Юрась у 1951 годзе, у шпакоўню шпакі прылягчелі — яны гарадскімі не зрабіліся. Унізе за ўтравельм гародам у хмызняку цячэ ракула Мажайка, якую яшчэ на свой лад не спрамілі меліяратары. Ракула, відаць, помніць, як каржакаваты і задуменны хлапчук лавіў тут ментозу ў першыя рыфмы ў шале салаёў, а Юрась прыгадвае, як да вайны стаялі над рэчкай вольхі, што сосны.

А надвячоркам у Бягомльскім Доме культуры, павясноваму сыраватым, гучалі вершы земляка. Чыталі іх і знакамітая акторы, што са сталіцы прыехалі, і шасцікласнікі ды восьмікласнікі. На момант здавалася, што гэта падлетак Юрась, якому яшчэ далёка да паўстагоддзя, правярае на гучнасць вершы свае. Ці дападуць да сэрца землякоў, ці выкажуць тое, што хацеў паэт выказаць?

А многім чуўся запытальны голас сумленнага працаўніка літаратурнай нівы:

Заглядаю я у вёску, як у слоўлік,
Каб упэўніца, што правільна пішу.

Паэзія Юрася Свіркі выйшла з мясцін з красой не кідкай, але задушэўнай. Яна задумегшая і прачуладая. У літаратуразнаўстве ёсьць тэрмін «ціхая ліръка». Хоць, наогул, ліръка і не павінна браць на горла. У тувиццаў, праўда, ёсьць гарлавыя спевы. Але гэта не

лірыка. І што датычышца так званай «ціхай лірыкі», дык яе не пакідалі і не пакідаюць у спакоі. То за яе, то супроць яе. Нават скаранялі некалі з такім жа імпэтам, як прысядзібныя ўчасткі, надзелы. А потым электронна-разумныя машыны вылічылі, што якраз гэтыя прысядзібныя надзелы даюць шмат садавіны і гародніны ў агульнадзяржаўны гарод. Ну, гэта лірычнае адступленне наконт лірыкі.

А наогул лірыка Юрася Свіркі ніколі не намагалася кryгачыць (калі былі спробы, яны не ўдаліся), яна мела за аб'ект душу чалавека, жыла і жыве клопатамі сучасніка, клопатамі роднай зямлі.

Асобна і асабліва трэба адзначыць тую паэзію Юрася Свіркі, якая і высока і глыбока ўзняла славу партызан. Партызанскай памяцю, партызанской мужнасцю і самаахварнасцю вызначае паэт і ацэнёвае наш дзень, нашчадкам перадае наказ быць вартымі славы партызанскай. Пра родны край ён піша:

Яшчэ там слава партызанаў
Не ўся ўмясцілася ў музей.
І пабрыгадна, і паротна
Яна жывая для жывых.
Яна і ў памяці народнай
І у палоне нашых кніг.

Яшчэ задоўга да амаль што моднага цяпер шу-му ў абарону прыроды, зялёнага сябра, за чысціню экалогіі, Юрась Свірка, як натура непарыўная з прыродай, з усім родным і блізкім, адчуў трывогу за цішыню і расу, за блакіт і рунь. А лгобоў да лесу ў паэта такая, што нават сваю першую дачку хацеў называць Баравінай. Па нейкіх прыгъянах дачку не назваў, затое адна з кніжак носіць імя «Баравіна».

У Юрася Свіркі свая баравіна ў нашай спелай

беларускай паэзіі. А на баравіне заўсёды чуваць далёка, гулка, раскаціста. На баравіне крамяны дух зямлі, асветленай сонцем, якому прыемна жмурышца праз зялёнае голле.

Маладое лета згорблена толькі стагамі. А Юрасю Свірку ў паўдзён юго жыцця хочацца пажадаць яшчэ многа стагоў, тых, што ў літаратуры кнігамі завуцца. Сам паэт лепей сказаў:

О, як прыемна паляжаць пад стогам,
Калі накошаны тваёй касою,
Калі ён згрэблены тваімі граблямі,
Калі насілкамі тваімі знесены,
Калі ён скіданы тваімі віламі,
Калі ён сілаю застаўся ў мускулах!

Што ж, дружка, можна крыйху і спачыць пад стогам пэўнага юблею, але не доўга. Каб не зласава-лі стог казулі самазаспакоенасці. І зноў за касу, і зноў за граблі, і зноў за вілы! У селяніна і ў паэта круглы год — прыпар! А твая баравіна шчодрая.

1983

Шукаць, здзіўляцца і здзіўляць!..

«А ты, старшина, не валяй дурака, пиши по-белорускі!..»

Словы гэтыя, хітравата-задзірыстыя вочы Аляксандра Твардоўскага, вочы, што, здавалася, глядзелі праз чалавека, запомніў старшына І стацці Артур Вітальевіч Вольскі.

У верасні 1949 года ў Хабараўску праходзіла першая пасляваенная канферэнцыя далёкаўсходніх пісьменнікаў. З Масквы кіраўнікамі семінару прыехалі Аляксандр Твардоўскі, Эміль Казакевіч, Міхаіл Луконін. Толькі, як у песні, «на Ціхім акіяне свой закончылі паход» нашы слáўныя воіны. Большасць удзелы-іікаў канферэнцыі, тады маладыя літаратары, былі ў вайсковай форме. Старшы лейтэнант Аляксандр Дракахруст быў дакладна ў час, як заўсёды. А вось старшыну І стацці Артуру Вольскаму давялося на папутках дабірацца да сталіцы Хабараўскага краю з месца службы. На нейкія дзвёты хвіліны спазніўся малады паэт. Пазвоноўваючы медалямі, далажыў па форме. Уразіў вялізны стол на ўвесь пакой. Пагляд Аляксандра Твардоўскага спыніўся на тым, хто спазніўся:

— Вось з цябе, старшына, і пачнём.

Як школьнік, разгубіўся — перад ім жа сам Твардоўскі! Пачаў нервова чытаць вершы на рускай мове, дзе старагаша і як молода багата была зарыфмавана марская тэрміналогія. Былі і такія радкі:

Словно чайка на просторе,
Белый парус над водой.
И веселый звон шкаторин
Слился с песней боевой.

Аляксандр Твардоўскі слухаў з іранічнай усмешкай. Верш пра Амур, дзе было болей канкрэтнага, крыху прытыштшыў іронію ва ўсмешцы. І раптам:

— А гавораць, старшына, ты і па-беларуску пішаш? (Нехта з мясцовых масцітых, пэўна, сказаў.)

— Пішу.

— Давай чытай па-беларуску. І загучала беларуская мова:

Нафтай,

жалезам,

рыбай

славіцца край усходні.

А неба — гэткае ж, нібы
па-над далёкай Гродняй.

І сонцам багата лета,
і жыта — сцяной у полі.

Але залатых ранетаў
тут не расло ніколі.

Верш «Ранеты» быў напісаны паводле ўсіх тагачасных канонаў, заканчваўся абавязкова аптымістычна, тым, што ўдэгейскія хлопцы возьмуць насенне і ранеты «амаль на ўскраі свету» будуть налівацца сокам, як над Нёманам. Другі верш, вядома ж, пра дарогі:

На стыках стукача, грукоча цятнік,

А хлопцы ў матроскай форме

Глядзяць,

як шлях асвятляюць агні

У будучае семафорамі.

(Пазней гэтыя вершы ў «Полымі» надрукаваў Анатоль Вялюгін — нязменны «хросны» бацька некалькіх пакаленняў беларускіх паэтаў.)

Ацэнак Твардоўскі не даваў, але слухаў уважліва і

запытаўся на беларускай мове (нейкі час падбіраў словаў):

— А ці друкаваліся вашы вершы ў Беларусі?

Адказ быў, што некаторыя друкаваліся, некаторыя — не.

Твардоўскі абвёў усіх позіркам і пераклаў сваё пытанне на рускую мову. Больш нічога не запытаўся, не хваліў і не ганіў. Разглядаліся вершы іншых паэтаў. А калі ў перапынку ўбачыў Артура Вольскага, ён сказаў, каб пісаў старшына на роднай мове, на мове, якую выдатнейшы рускі паэт ведаў з маленства. Эта ж яму чыталі свае вершы Янка Купала і Якуб Колас, Аркадзь Куляшоў і Пятрусь Броўка, як сабрату, як роднаму.

Сваю любоў да беларускага слова Артур Вольскі праверыў і часам, і адлегласцю. Мастак БДТ-2, былы навучэнец Віцебскага мастацкага вучылішча, у 1942 годзе быў прызваны ў Ваенна-Марскі Флот. Служыў на Далёкім Усходзе. Удзельнічаў у баях супроты імперыялістычнай Японіі. Дэмабілізаваўся Артур Вольскі ў 1952 годзе. Знаў Мінск. Беларуская' мова. Беларуская літаратура, якая жыла яшчэ ўражаннямі вайны, партызанскімі подзвігамі. І калі зайшоў Артур да свайго сябра, з кім разам вучыліся малываць у слáўным на традыцыі Віцебску і вершы пісалі, да Юэзфа Пучынскага, то ўбачыў сваю аднакласніцу з паралельнага класа на палатне сябра. Карціна называлася «Партызаны каля параненай Рымай Шаршнёвой».

За колькі гадоў перад вайной у 25-й узорнай чыгунчай імя Чарвякова беларускай школе ў Мінску вучыліся і Аляксандр Міранаў, і Эдзі Агняцвет, а геаграфію выкладаў Янка Маўр. Разам з Рымай

Шаршнёвой вучыўся і Артур Вольскі.

Наогул Артур Вольскі быў адным з першых патомных беларускіх пісьменнікаў, які ў літаратуре прыйшоў не традыцыйна з вёскі, з сям'і аратаяў, а з горада, з пісьменніцкай хаты. Бацька Артура — вядомы беларускі драматург, празаік, вучоны, аўтар славутага «Несцеркі», што свет абышоў, сам паходзіў з інтэлігентнай сям'і з Пецярбурга. Ці не таму так упэўнена і па-добрауму заклапочана адчувае сябе Артур Вольскі ў літаратурнай гаспадарцы.

Можна было б многа казаць пра ягоныя рэцэнзii на кнігі сяброў, пра ягоныя турботы аб маладой змене.

Прыгадваецца, як кіраваў нашым літаб'яднан-нем пры «Чырвонай змене» Артур Вольскі. Генадзь Бураўкін, Сымон Блатун, Васіль Зуёнак, Барыс Сачанка, Янка Сіпакоў, Міхась Стралыцоў, Уладзімір Паўлаў — можна доўга працягваць пералік нашага літаратурнага брацтва пачатку 60-х гадоў. І павайсковому дакладна скажа пазней паэт:

Я чырвоназменаўцам лічуся,
хоць і мне ўжо змена падрасла.

Але самы большы клопат у Артура Вольскага пра самую неабходную кожнай літаратуры, кожнай культуры змену — пра маленькіх чытачоў. Апошнім часам кожны літаратар лічыць неабходным апчаслівіць асобнай кніжкай дзяцей. Пішацца гэта часта на ўзроўні развіцця аўтара ў гады яго маленства. Артур Вольскі быў адным з першых пасляваенных літаратараў, якія пачыналі па-сур'ёзнаму мудра і даходліва, з захапленнем гаварыць з маленькім чытачом.

Мы са Слаўкам

Сталяры,
Робім лайку
На двары.

Седзячы на ганку матчынай хаты ў родных Ушачах, чытаў я вершы з першай дзіцячай кніжкі Артура Вольскага, якая выйшла ў 1955 годзе. На вокладцы — марак у акружэнні цікаўнай дзятак. І мастак — сябра паэта Юзэф Пучынскі. Некалыкі гадоў назад, калі ўпершыню пачаў я тэлекалыханку:

Недзе ў Белавежы
дрэмле зубраня,—

адразу падумаў: аўтар слоў Артур Вольскі. І не памыліўся. Бо ў першай дарослай кніжцы «Водбліскі далёкіх маякоў», што прыйшла да чытача праз тры гады пасля дзіцячай, пачынаўся паэт, які любіць слова адчуць і на слых, і на зуб:

Зубраняты ходзяць каля матак,
як цяляты ходзяць ля кароў...
Як гары, упоперак дарогі
стаў і пазірае у бакі;
над ілбом закручаныя рогі
зсяюць, нібы два маладзікі.

У першым зборніку яшчэ шчодра аддавалася да-
ніна традыцыйна-трывалай канцоўцы. Канцоўкі гэ-
тыя, не наnoch кажучы, нагадвалі табурэтачку, што
ставілі пад ногі шыбельніку. Выбіваецца табурэтачка
— і чытач буўтаецца ў пятлі верша. Так і пра зубра.

Гаспадар...

Але дадаць я мушу:
як травусхавае шчыльны снег,
навядзе ён статак да кармушак,
што яму паставіў чалавек.

Ад кнігі да кнігі расло майстэрства, прагна пра-

біваўся паэт да канкрэтнага, да першавытокай сло-
ва, народтлай песні.

Я родам — гарадскі.

На адгалоскі
і на ўспаміны сельскія —
скупы.

Ды ўсё ж —
у парку белыя бярозкі
мілей мне за ліхтарныя слупы.

На моры асаблива ў прывабных абрывах мроіцца
зямля. Далёка ад роднага краю балючэй і радней
гучыць кожнае қрэўнае слова. У Артура Вольскага
любоў да вёскі, да свежай арамлі слова натуральна-
неабходная. Яна і прычашчэнне, і ачышчэнне. Мове
продкаў — малітва паэта.

Ёй —

самароднай,
самай роднай —
ні крӯдай нізкай,
ні апіскай
не здраджу.

Самай неабходнай
яна мне стала.

Самай бліzkай.
Па шчырасці, не па вярбоўцы
служу аддана роднай песні.
Я ўдзячны вам,

сябры-вяskоўцы,
што мову да мяне данеслі.

Вока карэннага гараджаніна па-свойму бачыць
той жа самы, задоўга да Ясеніна апеты і перапеты
клён:

Хутка восень прынясе

аб зіме забытай згадкі.
З рук азяблых атрасе
клён намоклыя пальчаткі.

Яно ж, гэтае вока, бачыць вёску з вопыту, з
уздросту горада:

О вёска! Даўняя — што Кіеў,
І старажытная — што Менск.

У адзін ранг са столымі гарадамі пастаўленая
спрадвечная хлебадарыща пачуваецца з годнасцю, бо,
Магчыма, праставаты Козел
Старэйшы родам за Сапег.

I старое найменне нашай сталіцы, і гэтае зменене-
на на сучасны лад пракавечнае прозвішча (у бела-
рускай мове прозвішча старажытней за єўропейскае
слова фамілія) добра перагукаюцца праз стагоддзі, як
сваты на багатым вяселлі.

Зазямленне, прыпаданне да зямлі дае добры плён у
працы паэта. Ён таксама зямны, ураджай, які паэт
назваў лускаватым.

І рыба рвецца з жорсткага капрону.
Лісцем асеннім съплецца луска...

Тут нават сосны
рыбаю прапахлі.
І соснамі прапахлі чараты.

З 50-х гадоў зацьтаваны ўсімі літкансультантамі
радок Ісакоўскага «Здесь даже сосны с горя по-
седели» загучай па-новаму, на іншай глебе. Здавалася
б, пра Нарач пасля Максіма Танка — гаспадара гэтай
тэмы, немагчыма нічога сказаць, але ў паэзіі ў
кожнага сваё, ім адкрытае неба, сваё возера, свой
бор. Як былы марак, няхай сабе і «размарачаны
боцман запасу», Артур Вольскі не мог не заўважыць

чаек. Але не так, як звычайна, сухапутныя метафары
бачаць гэтыя пырскі хвалі щ аблачыннак. На моры
матросы і чайкі тлядзяць адзін на аднаго, як,
напрыклад, у лесе грываў і сарока, ці што. Паэт, што
доўга праўжыў на моры, помніць і пра голад гарластых
крыкух.

А хутка чайкі чуйныя прачнуцца
і шчэлепы на беразе збяруць.

I сам, пэўным чынам госць вёскі, гаворыць пра
дачнікаў як бы словамі вяскоўца:

Верасень ужо сабраў валізкі.
I, зямлю спазнаўшы ўпершыню,
запятлялі спуджаныя лісці,
як зайцы, адводзячы гайню.
Дачнікі ўжо скончылі гасціны.
I сляды іх вымелі вятры.

А гэта ўжо мастак заўважыў лісці, якія ўпершыню
дакрануліся да зямлі, каб знікнуць і ўзнавіцца праз
колькі пакаленняў.

Паэту блізка знаёма рупніца, пільніца восенійской
вёскі:

А на пошце я — што госць няпрошаны.
Пачакайце, спешныя радкі!..
У начальніцы вясковой пошты
выходдны.

З бірае буракі.
З усмешкай, з сялянскай хітравацінкай пра свае
радкі: скоры паспех вядома куды вядзе. Можа, кры-
ху не па-вясковому гучаць слова «збірае буракі». Але
не гэта галоўнае. I ажно мяне самога пацягнула на
сугуччы: галоўнае — любоў сыноўняя. I верым паэту,
калі ён прызнаеца:

А калі б я проста нарадзіўся

Каменем, дык пэўна — валуном.
Я б на гэты бераг прыкаціся,
Нават і пе гнаны ледніком.

Чаму так мнагавата спыніўся я на вершах Артура Вольскага пра зямлю, пра вёску, пра еднасць з прыродай? Бо надакучыла шматгалосае галашэнне паэтаў, што, толькі прыйшоўшы ў горад з вёскі, плачуть па роснай сцялшинцы, па басагогаму (хоць у нас даўно вытворчасць абутку перарасла штодзённыг попыт) маленству, у вершах дамоў просяцца, а на справе з камяніц ды з асфальту і трактарам самым магутным у сотні конскіх сіл да забытага каня не выцятнеш. Наогул, дзе нараджаюцца паэты, лепей за ўсё расказаў Пімен Панчанка ў вершы «Край паэтаў». І Пімену Панчанку прысвяціў радкі Артур Вольскі, дзе, здалося яму, не вечнае «піць-палоць»:

Просіць-моліць перапёлка:

— Пі-
мен!
Пі-
мен!
На-
пі-
шы!..

Адным з першых у пасляваеннай маладой кагорце іашых паэтаў Артур Вольскі пачаў пракладаць масты дружбы, кажучы гатовай газетнай мовай, да суседзяў, у прыватнасці, у Прыбалтыку, з якой звязвае яго і прадзедаўская крэўнасць. Пракладаць — значыць перакладаць. Перакладаў латышоў, літоўцаў, эстонцаў. Прывячай вершы сябрам. А што тычыць сяброў, дык іх у Артура Вольскага шмат. Адна акалічнасць і ўразіла мяне чакана, і яшчэ раз пад-

крэсліла дужа істотную рысу ў паэта, у характары ягоных твораў. Калі б ні пісаў паэт аўтабіографію ці ўспамін, заўсёды амаль нічога пра сябе, а ўсё пра сяброў, пра тых, з кім пачынаў жыццёвы і творчы шлях, з кім ваяваў, з кім да мірнага жыцця звыкаў, з кім цяпер працуе, раіцца, спрачаеца. Незагойная памяць у паэта да тых, хто не далішь да перамогі:

Даўно вайны куродым горкі
пакінуў мірны мебасхіл.
А мне ўначы здаюцца зоркі
адбіткам зорак з іх магіл.

Артур Вольскі ведае цану радасці, цяжар гора. Вершы пра каханне, поўныя сонца і хмелю, і адчай ад страты сына, «Вянок на дажынкі», дзе смела псраліваецца цераз край народная песня, і ліръгны маналог пра Мінскае метро. Усё ва ўзаемадзеянні, у перагукванні, у бясконцым працягу жыцця. Сучасныя па дынамічнасці і незацягнутасці, па думцы і адказнасці паэмы Артура Вольскага пррапануюць чытачу думаць, марыць, задумвацца.

Актыўная перакладчыцкая практика, праца ў дзіцячай паэзіі (ёй паэт верны да сёння; разам з Васілём Віткам быў адным з заснавальнікаў часо-піса «Вясёлка», аўтар лібрэта першай беларускай аперэты для дзяцей «Сцяпан — вялікі пан», паглыбленая ўвага да фальклору: адсюль і казкі, і п'есы для малодшага гледача) зрабілі радок Артура Вольскага і мускулістым, і раскутым. Класічны і вольны верш, песня, кантата — паўсюль сябе спрабаваў паэт, і, трэба прызнаць, паспяхова.

Радзіма. Народ. Мова. Пра іх піша паэт Артур Вольскі, для іх піша, імі жыве.

Паэт — першапраходца ва ўсе часы. Нездарма

Артура Вольскага садлігорцы надзялі самым. высокім тытулам — назвалі ганаровым шахцёрам. Тады паэт сказаў запаветную мару:

Як прагне солі кожны чалавек,
Так прагну я здабыць жывыя слова.

Гэтая прага ў кожнага паэта. Яна не пакідае Артура Вольскага. А пакуль ёсьць, датуль паэт будзе шукаць, здзіўляцца і здзіўляць!

Шукаць ураселае і непаўторнае слова. Здзіўляцца мудрай нечаканасці жыцця. Здзіўляць знаходкамі чытача патрабавальнага і зацікаўленага.

1983

Рука, пададзеная светлай раніцы

Радасць паўней адчувае, ведаючы ёй сапраўдную цану, чалавек, які піў гора і каўшом і нагбом паводле прымаўкі. Дый радасць шчыра давяраеца души чыстай, спагадівай, спакутаванай.

Скамячу, як снежку,
Радасць я сваю
І шпурну з усмешкай
Сённяшняму дню.

Радасць юнака, каму векапомны Каstryчнік расчыніў дзвёры ў наўку, у творчасць, асаблівая. Гэтай радасцю сын былога парабка хоча дзяліца з усім светам, гуляць у снежкі з новым, разняволеным днём, бо

Дзень мне ўсміхаецца,
Ён такі, як я.

Маладнякоўцы, а з імі і паэт Станіслаў Шушкевіч, асвойвалі горад, вучыліся разумець сябе саміх і сяброў. Сялянскім дзецям у ружовым святле бачылася ўсё. Нага, абутая ў бот, помніла і халадок расы, і калючую золь замаразкавай калійны, рука, што таксік трymала аловак ці самапіску, не забылася ні тапарышча, ні цапавільна. Маладому паэту здавалася, што «аваднямі разгудзеліся аўтамабілі», нагадаўшы пра паўдзён, пра гіз.

Менавіта радасць адчування навакольнага пранёс праз усё жыццё Станіславу Шушкевіч. Радасць крамянага беларускага радка, радасць свежай рыфмы, радасць «неспадзяянага верша».

І яшчэ адно пачуццё збярог у душы сваёй паэт, хоць у часе сцюдзёных паўночных вандровак здавалася яму, што «...нарадзіўся толькі дзеля таго, каб

вечна знацца з лесам і полем, дажджком і снегам,
вятрамі і навальніцамі», збярог любоў да роднай зямлі
і да мовы продкаў. Любоў гэтая і сілы надавала, і веру
мацавала. Толькі вочы, якія звыклі вясёла свяціца,
каля на душы смылела, улюбёна ўглядаліся ў
паўночныя краявіды, не забываючы свае, дзе ў
«...ціхай малаўнічай мясцовасці 19 лютага 1908 года
ўпершыню пацалавала мяне мая маці Ружа
Вінцэсейна Доўнар». Заўважце, у невялікім слове «Пра
сябе» праз паўека прыгадвае паэт не проста дату
нараджэння, а дзень, калі ўпершыню пацалавала яго
маці. І ў гэтай маленյкай, здавалася б, дэталі, у гэтым
ціхім штрышку таксама харектар Станіслава
Шушкевіча, чулага да ўсяго і да ўсіх. У першую чаргу
пра сяброў клапаціца звыч ён. Таму і столькі
ўспамінаў напісаў, не забывуся ніводнага дня
нараджэння таварышаў, якім лёс не доліў дажыщь да
самых першых круглых датай.

Губляю з кожным годам я сяброў
І добра ведаю, што век і мой кароткі,
Але ж пакуль яшчэ пульсуюкроў,
Жывуць у памяці калегі-аднагодкі.

І гэта не дэкларатыўныя радкі. Гэта жыццёвы
клопат паэта — успамінаць, напамінаць, шукаць,
прымушаць наноў гучаць забытыя імёны. Кон, пры
ўсёй ягонай суроўсці, наканаваў прадоўжыць век
сяброўскай памяці, каб жыў і гаварыў паэт і за тых,
хто замаўчалі заўчасна.

Імёны мармур захавае на вякі,
А ў сэрцы —
захаваюцца да смерці,
Бо выпаў лёс сябрам май такі,
Што іх з жыцця не вырваць і не сперці.

Маладнякоўцам, белаппаўцам Станіслаў Шушкевіч шукаў непаўторнае слова ў нетрах роднай мовы, а ў сталым узросце ў геалагічных партыях і экспедыціях шукаў на Поўначы рэдкасныя металы, поклады руды. Але

Здавалася, што расціраю попел на далоні,
А гэта ж быў метал нязвыклай пекнаты.

Бо паўсяоль, верны парыванню маладосці, шукаў і заходзіў паэт сяброў і старых і новых. Азябляя Музу ў снягах паўночных паслала яму пяро белых журравоў. Сустрэча з імі, як сцвярджаюць тунгусы, рэдкае шчасце.

Зняў рукзак паспешліва ў палатцы,
Нібы скарб, у руکі ўзяў пяро.
Мне здалося, што жыву ў палацы,
Цёплай пасцель. Яда. Дабро...
Выніў нож. Пяро як след надрэзаў,
У чарніла памакнуў і ліст пішу...

Толькі добра пагібешы на суравеях, можна
зарыф-маваць выключна па-беларуску палатку з
палацам. І цёплай пасцель, і яда — не ад нячысціка!
Дарэчы, толькі беларускае вуха можа пачуць на
«ветразь» рыфму «летась»...

Памяць паэта вяртаецца да заўсёды блізкіх дзён
маленства, дзе незабыўнымі прысмакамі

На акне луста хлеба і кубак з вадзіцай...
Ці ж забудзенца гэта хвіліна цяжкая, матуля!
Разламалі з сястрою мы хлеб і так снедалі смачна,
На паліцы знайшлися пякучка-цыбуля.
Я расінку ў сяstryцы на вейках убачыў.

Гэта раса, бліснуўшы слязой, нагадала паэту
былое. І ў памяці прачынаецца Ангара, калі на рэках
беларускіх уладары Ѹкрыгалом.

Зашумела рака — і таросы на бераг ірвуцца.
Ангара прачьпаецца. Крыгі ідуць.
У рыбацкай малеп'кай хасіне-халупцы
Непакоіцца бабка старая, не можа заснуць.
Аніводнай паводкі не праспала ніколі,
Шмат іх — ціхіх, і шумных, і бурных прайшло.
І бярэ яна хлеба акраец і жменечку солі
І па бераг ідзе, апіраецца зломкам-вяслом.
Хлеб кідае ў раку. Прыпадае к зямлі на каленях:
— На, матуля, вазьмі! — І глядзіць яна ў цемень вады... —
Асятры і сцярлядкі, шчупакі і таймені
Пасылай ты ў поплаўні нашы, сакі, невады!

Старая абапіраеца на зломак вясла. Даўняя
маладосць помніць свае хрыбталомныя хвалі, воль-
ную роўнядзь вясны.

Як успамін радасці, паэту
Грукаюць колы —
Едуць балаголы.
Едуць па выбоістым гасцінцы.
Бачу, як пабеглі дзве слязіны долу,
Бачу дзве слязіны ў маці на хусцінцы.

Чаму цытую гэтыя два вершы, дакладней, урэшт-кі
з іх? Яны мне гучаць голасам паэта. Чытае свае
вершы Станіслаў Шушкевіч да гэтага часу гучна,
выразна, з непрыхаванай радасцю, як чалавек, што
змаўчайцца, засумавайцца па родным слове, па аўды-
торыі, дзе слухачоў удзяльных шмат. Адсюль і слова-
ахвочасць паэта ў гутарках з сябрамі, знаёмымі —
нібыта наноў адшкукаў іх, баіцца зноў расстацца.

Вымаўляе паэт кожны гук з пашанлівай асцяро-
гай, поўна, утрапёна, нібыта наноў вучыцца крэй-
наму, незабытаму, што ўспільвае з гадоў маленства, з
прадоння вякоў Беларушчыны.

Пра ягонае ўмельства захапіць дзіцячу ўвагу, пра
ягоныя хрэстаматыйна-дакладныя дзіцячыя вершы
трэба казаць асобна і грунтоўна. Многія вершы з
кніжак перавандравалі назаўсёды ў памяць малечы,
якой дорага беларуское слова. Нават такі
патрабавальны крыгтык і аўтар першага высокамас-
тацкага і высокапрафесійнага «Буквара», як Анатоль
Клышкі разам з узорамі народнай творчасці ўзяў да
таго буквара вясёлія, цікавыя на вынаходную думку
радкі Станіслава Шушкевіча. Ды і самі назвы
паэтычных зборнікаў кажуць за сябе — «Колькі кіпцікаў
у кошкі», «Барадаты камар», «Ліса з магнітафонам».

Часта ловіш сябе на тым, што, бачачы ў сыштку
нечую двойку, міжволі чытаеш Шушкевічавы радкі:
«Танцавалі ў сыштку кляксы ад чарніла і ад ваксы,
танцавалі, прысядалі, двойку ў сыштак запрашалі».

Як аўтар вясёлых вершаў, казак Станіслаў Шушкевіч
хоча перадаць радасць сваю дзесяцям, змене
нашай разам з любою да роднага ўсяго, да беларускага.

Любіць Станіслаў Шушкевіч, чалавек душэўнай
шчодрасці, дзяліцца з субяседнікам і радасцю зве-
данага, пазнанага. Яна сама вырываецца ў яго, фраза:
«А ведаецце... А ведаецце...» І тут будуць успаміны і
парады, каламбуры і ліръгчныя радкі. І ў шмат якіх
вершах праганяе паэт ад сябе бабулю старасць.
Маладосці радкоў ягоных і маладзейшыя могуць
пазайздросціць. Ну хіба не светла, не па-юнацку:

Там, дзе засень над ракою гнуткіх дрэў,
Палішаначку чарніязую сустрэў.
Вылівала з чоўна светлую ваду,
Да яе нясмела, ціха я іду.
Апусціла белы карац на зямлю,

Я іскрынкі ў вачах яе лаўлю.

Светлай вадой маладосці ўмыўся паэт,
вярнуўшыся дамоў з сіберных вандраванпяў,
памаладзеў душой.

Кукуй, зязюля шэрая, кукуй,

Лічы не леты, а мае дарогі!

Я светлай рапіцы падаў ужо руку

І свету расказаў пра боль мой і трывогі.

1983

Вечна.

Крынічна. Зорна

Мы замаўчалі, каб перадумашь усё, што сказаў Ты,
дасведчаны і адукаваны, непрымірымы і даверлівы
да безбароннасці рыцар з замка дабрыні і спагады,
мудрэц і наўны пасляваенны аршанскі падлетак. Ты
ведаў як мала хто шмат, Ты штохвіліны імкнуўся
даведацца яшчэ.bolej, дапасці да сутнасці, да
першавытокаў сэнсу ўсяго нашага вокамгненнага
зямнога бытавання — жыцця.

Мы замаўчалі, бо замаўчаў Ты, столькі недавы-
казаўшы, столькі недараბіўшы на сваім неспасціж-
ным самай смелай чалавечай уяве зямішчы. Абсяг
усяго зробленага Табою можа толькі ашаломна ўра-
зіць звычайнага смяротнага. У дзесятак тамоў не
змесціцца толькі напісане Твой, а колькі ж было
задумана, вынашана, выбалена!

Падчас Цябе папракалі, што мала пішаць на
сучасную патрэбу, на шырспажыў, што ўесь Ты ў
гісторыі. Ды, відаць, болыш слушна было б назваць
«гістарычнымі» тая аздадзёнкі пэўных пахоплівых
калег, якія назаўтра ўжо робяцца архаічнымі, бо іх
забываюцца адразу ў той жа дзень.

Ты прывучыў чытача думаць, расці, уздымацца да
Тваёй відущчай думкі, глядзець на гісторыю Тваімі
вачымі. Ты стаўся акрасай нашага прыгожага
пісьменства, «прыгукраснага», як Ты любіў гаварыць.
Ты вучыў цэлья пакаленні, і малодшых і старэйшых.
Адных на пачатку іхняга жыццёвага шляху запрашаў
глядзець далёка, напсрэд, другіх прымушаў азірацца
на пражытае, на зробленое імі. Шматмільённы чытач
жыў Тваімі творамі, чакаў кожнай Тваёй новай рэчы,

як чакаюць хіба толькі цуда ў наш даволі прагматычны век.

Любая літаратура можа сказаць, што яна багатая і сталая, калі мае свайго Уладзіміра Караткевіча. Ты пісаў як дыхаў. Сваім асабістым прыкладам творцы паказаў узор служэння Радзіме, Народу, Мове. Далёкі ад марнай сумятні, ад дробязных страсцей, з кнігай і шчодрым сэрцам прыйшоў Ты на свет, каб пакінуць свету кнігі свае, па-беларуску шчырыя і па-араткевічаўскую рамантычна-незамутненую, ранішнія. Кнігі Твае чыталіся, чытаюцца і будуць чытацца, бо яны напісаны як бы навырост. Тыя, хто прыйдуць на зямлю ўслед за намі, будуць зайдросціць нам як Тваім сучаснікам, Тваім перша-чытачам.

Ты стварыў у літаратуры нашую гісторыю, стварыў нанова нашае мінулае. З Тваёй лёгкай руکі вя-кі загаварылі з намі як добрыя субяднікі, цікава і даходліва.

Ашчадныя літары почырку Твайго, па-настаўніцку ўборыстага, па-вучнёўску разборлівага, змушалі паважліва глядзець на іхняга сейбіта. Сапраўды, белае поле, чорнае насенне... А сеяў не скупа, а сеяў старанна. Праз усс жыццё. І ўзыходзіла адгукліва ў цэльм свеце.

Вершамі Ты ўваходзіў у літаратуру, вершамі правяраў, як і блізкі па духу Табе Максім Багдановіч, ці «прыснуць іскры з халодных каменняў». Першая кніга Тваёй паэзіі нарачона была Твой глыбінна і крэўна — «Матчына душа». Гэта імя стасавалася з Тваёй задушэўнай думкай і ўдзячнымі традыцыямі нашага паэтычнага слова. Кнігу паэзіі, якую ўжо не вычытаеш уважліва ў карэктуры, Ты называў тэстаментна, нібы прадчуваючы сваё развітанне з

наступнымі сваімі чытачамі: «Быў. Ёсь. Буду». Прайдзівы Майстра, чысты, як сляза, Паэце, Ты ёсь, Ты будзе! Вечна. Крынічна. Зорна.

Дазволь, дарагі Дружы, слова сваё мне закончыць раджамі ў вянок жалобы па Табе, у вянок працягу Твайго жыцця ў сэрцах, удзячных Табе:

Здаецца нам, што вечныя сябры,
І ў нашай аднадзённасці штодзённай
Злагоджана глядзім з свае нары,
І ўласны цень
Нам ледзьве не іконай.

Гарым,
Як тъя снегіры ў галлі,—
Пагаслы сорам леташняга снегу.
Мы ўсё спяшаем — нам няма калі,
Мы ўсе ва ўладзе
Стрэсу, спеху, бегу.

І падступае злыбяда сама,
І смутак смела ў очы пазірае.
Мы клічам сябра,
А яго няма,
Яго чакае ўжо зямля сырая.

Хто асцярогу не любіў пасці,
Каго любіла доля ветравая,
Той чалавек,
Што быў цяжкі ў жыцці,
Хадзіў на вайстраках
І па асці,
У нябыт па кветках
Лёгка адплывае.

Нам робіцца самотна неўпрыкмет,
Сыходзім
З мітуслівай каруселі.
Хацелі думкай ахапіць Сусвет,
А сябра да канца не зразумелі.

1984

Як маланка, нечаканы...

У ablіччы ягоным, у нетаропкіх, але ашчадна-
ўвішных рухах, у манеры трymаща натуральна і
ўпэўнена, у рэдкім апошнім часам таленце ўмення
слухаць субяседніка ёсць нешта і ад разважлівага
хлебароба і ад засяроджанага над праблемамі веку
інтэлектуала. Адначасова.

Такі ён і ў паўсядзённым жыцці, і ў паэзіі —
грунтоўны і замроена-дзёрзкі, глыбінны на думку і
шчодры на спелае, як густы верасовы мёд, слова. Сам
пра сябе ён лепей сказаў. Як заўсёды, адкрыта,
уважана, з сарамлівым даверам да чытача:

Я трывцаць год на асфальце,
А ўсё яшчэ цяжка хаджу —
Сутулены,
Нібы за плугам,
Над баразною —
Плечы да сонца.
Іду і ўглядаюся долу,
Каб не наступіць
На краску

Ці на жаўрукова гняздо.

У родную літаратуру ішоў ён, як на аратайнае
поле, каб да зіхатлівасці выясніць цяжкі плауг пяра аб
скібы крэўнага беларускага слова. Ведаў і памятаў
штодзень і штоноч, што аратаямі на гонях паэзіі
нашай былі ўжо і Янка Купала, і Максім Багдановіч,
Аркадзь Куляшоў і Пімен Панчанка.

Ішоў ён не спяшаючыся, але дакладна, бо ведаў
сваё месца, сваю дзялянку клопатаў. Ішоў паэт
Узнацкім шляхам. Трэба адразу заўважыць, што
непаўторнае ў сваёй ранішне-славянскай чысціні

слова беларускае з маленства ўваходзіла ў свядомасць і ў сэрца будучага паэта. Нарадзіўся Васіль Зуёнак у вёсцы Мачулішча, што каля Халопеніч (для дакладнасці звестак дадаць варты, што свет вітаў ён сваім першым крыкам ці плачам 3 ліпеня 1935 года).

Мачулішча...

Відаць, і пры Ярыле

Ільны ў нас сеялі,

Вымочвалі ў Мачыле.

...Мачулішча — блакіт палёў —

Нябёс —

Блакіт вачэй —

блакіт туманны

Слёз.

З Мачулішча хадзіў кучаравачубы (у народзе кажуць, што на гарохавінах нарадзіўся) Васіль ва Узнацкую сямігодку. Пазнаваў жыщцё, глыбей пранікаў у значнасць падзей роднай гісторыі, у значнасць непераўзыдзеную чалавека працы Васіль Зуёнак і ў Барысаўскім педвучылішчы, і ў Беларускім дзяржаўным універсітэце імя У. І. Леніна, і як супрацоўнік газет «Рабочае юнацтва» і «Піянер Беларусі», і як галоўны рэдактар часопісаў «Бярозка» і «Маладосць». Узнацкі шлях, шлях дапытлівасці і пошукаў, вядзе і сённяшняга сталага майстра, кандыдата філалагічных навук, сакратара СП БССР Васіля Зуёнка да поспеху, да шырокага чытальняка прызнання. А з першых кроакаў сваіх у літаратуры паэт не даганяў мітусаіва, як некаторыя нашыя маладзейшыя, уяўнуюю славу, не хапаў за крыссе прызначаных мэтраў, каб заўважыці. Не кідаўся паэт на хісткія кладкі модных і ходкіх тэм, што правісаюць над ракой шуму і ўсёцытання.

Ніхто не пачуў:

Яблык упаў дасвешцем —

Ля Халопеніч,

на Беларусі.

Ніхто пе пачуў —

Ні людзі, ні травы, ні вецер...

Ніхто.

А шар зямны

Зdryganuўся.

А калі пачуў паэт, дык пачуў і чытач і зdryganuлся сэрца, адгуклівае на адкрыццё. Толькі зявіўся верш у друку, а ўжо неўзабаве гучаў ён як эпіграф да нізкі вершаў выдатнага сербалужыцкага паэта Кіта Лоранца «З падарожжа ў Беларусь у 1965». Пачуў сабрат па пяру з ГДР, прачыталі і тыя, хто праз вякі захаваў у нямецкамоўным моры высіпачку славянскасці, прачыталі на сваёй мове лужыцкія сербы. Праславянскае Мачулішча хораша перагукваецца з балцакарэнным словам Нача.

Помніце ў Васіля Зуёнка рыбацкі, з хітрынкай дыялог:

— На Начы?

— На Начы.

— З паўпуда?

— Няйначай...

І ўскалыхнуў дыялог гэты, і ўзварухнулі канкрэтна-земныя думкі акрыленыя зорамі вершы, зямляцкія ўспаміны, і ў космасе загаварыла беларускае слова, адкуль лепей відаць «залатая лінія дажджку» і чуваць «зраселы голас перапёлкі». «...Атрымаў томік вершаў на «Прагрэсе» на сваёй роднай беларускай мове... і назва «Нача» — родная. Гэта рачулка, якая цячэ непадалёк ад нас. Невялікая, але

вельмі маляўнічая» — радкі з касмічнага рэпартажу Уладзіміра Кавалёнка, які ў касмічным асянне чытаў кнігу паэзіі Васіля Зүёнка «Нача». Сябры нават жартавалі, што другі беларус у космесе так доўга лётаў, бо зачытаўся Васілёвай «Начай». Уладзімір Кавалёнак пасля ўспамінаў, што чытаў і перакладаў вершы земляка Іванчэнкаву. Успамінаў наш касманаўт, што палова роднай вёскі былі Зүёнкі. З Васілёвымі цёзкамі па прозвішчу хадзіў у школу будучы касмічны аратай. Щікава адзначаў і той факт, што з мясцін Зүёнка і Кавалёнка (нават прозвішчы рыфмуюцца!) бяруць свой пачатак і карані роду першапраходца ў космесе беларускай паэзіі Максіма Багдановіча.

Паэту не дае права спыняцца на дасягнутых вышынях «бунтоўны дух сумнення». Узнацкі шлях вядзе вочы здзіўлення, заручае з вандроўніцкімі вятрамі, вяртае да вытокаў. Паэзія Васіля Зүёнка пабыла ў космесе, бо яна непарыўна знітаваная з роднай глебай, з матчынай песняй, з днём сёняшнім і днём наступным. Адной з прывабных рыс Васілёвага слова тая, гто жыщёвяя і паэтычныя дарогі не разыходзяцца і не разыходзіліся ніколі. Яны адна адну дапаўняюць, адна адну падкрэсліваюць, напаўняючы новым зместам, жыщёва-трыバルым сэнсам. А дарогі пралеглі ад Прыйбалтыкі да Алтая, ад Крайней Поўначы да спякотлівых стэпаў. Убачыла вока паэта, як у Эстоніі «...стома спачыць прысела на рыбаккіх мярэжах салёных». І ў казахскім стэпе беларускі, сялянскі клопат:

Лес беларускі,
Зялёны паром...
Пушчай атрускі,

Грыўкі бароў.
Малюся aberуч,
Каб зноў ты акрэп,
Каб пад сякерай
Не звёўся на стэп.

У Балгарыі паэт таксама не як турыст, а як родны, што дакранаецца да каранёў славянішчыны:

I крэўнасьць на тых берагах
Пазначана меркай не вузкаю...
Чытаю: Радзевіч, Шульга...
Імёны... I ўсе беларускія...

У Югаславіі дорага паэтаваму сэрцу «Галінка ядоўца з Ядрана», бо партызана Куст ядоўцу імлівіста Засланяў, як браня.

Бо маленства самога паэта праходзіла не пад шэпт экзатычных дрэў, а ў суседстве з лясамі, якія пасвіў з боку поля, быццам падпасак той, ядовец. І пасля даросламу любы гэты непрычэсаны, непакаёвы, звыклы да сівяроў і вятраў задзіра.

Жыў у мяне ядовец,
Я прывык да яго, як да сябра.
Мог яму ў нечым адмовіць,
Мог пакалоцца з ім храбра.
...Як сівер люты завернє —
Я клікаў у хату — пагрэцца.

Прага да ведаў, да самых навейшых адкрыццяў і ў навуцы, і ў паэзіі (апошняя яўна адстае перад першай у наш час), сялянская ўчэпістасць і жаданне ўсё самому зразумець, да ўсяго дайсці, дакапацца, дапасці вылучае Васіля Зүёнка з кола аднагодак і калег па літаратурнай працы. Нават вонкава ў твары па-асабліваму неяк спалучаюцца адкрыцасць, даверлівасць і прыхаваная на дне цыганаватых вачэй

хітрынка і насцярожаная ўсмешынка на краях губ.
Як бы гаворыць увесь выгляд паэта:

А я іду. Не свет здзівіць. Я сам
Іду здзіўляцца гэтым дзіўным светам.
Хвала здзіўленню! І перад квяцінкай
Я на калені моўчкі упаду...
Глыток вады, апошняя скарынка,—
Абы вось тут, пад гэтай аблачынкай,—
У родных траў і птушак па віду.

Рознабаковасць інтарэсаў Васіля Зуёнка як да-
следчыка роднай літаратуры, як крытыка, як пера-
кладчыка, як публіцыста і ў паэзіі не аднастайца на
адных памерах, на адных вершах. Працягваючы
лепшыя традыцыі нашых класікаў, піша паэт
непаўторна і плённа для дзяцей. Іскрыстыя жарты і
казкі, загадкі і незвычайнія прыгоды — усё пад сілу
дзіцячай музэ Васіля Зуёнка.

І зноў жа вяртаючыся да жанравай багатасці, у
першую чаргу трэба вылучыць рэдкасны ў нашай
паэзіі эпічны талент паэта. Паэма як самая высокая
ступень майстэрства, як сплаў розуму і натхнення
ўдзячна скарылася пяру ўдумнага майстра.
Праблемнасць, карагді мінулага ў сённяшнім, чала-
вечы лёс на ветравеях гісторыі надаюць паэмам Ва-
сіля Зуёнка асаблівую адметнасць і непасрэднасць. У
«Сялібе» аўтар выявіў сябе і як смелы палеміст, і як
гаспадар, якому баляць турбоги роднай зямлі. Паэму
«Маўчанне травы» можна без усялякіх агаворак і
перасцярог ставіць не дужа далёка ад коласаўскай
«Новай зямлі». У анатацыі інфармацыйна назначаец-
ца: «Гэты твор пра лёс чалавека, селяніна, які праз усё
жыццё нясе праўду сваёй мірнай працы, праўду
хлеба...» Але як паказаны лёс, якім словамі, якімі

фарбамі! Якою моваю! Паэма пра лёс народа, пра лёс
жыцця на зямлі. Гэта своеасаблівая анталогія каранёў
чалавека, працы, каранёў добра і зла, каранёў нашай
мовы ў канкрэтных пра-явах, анталогія зямлі ў расе і
ў шэрані, у руні і ў шрамах акопаў. Па гэтай паэме і
нашчадкі будуть вучыць і звычаі, і рамёствы, і мову, і
першазначэнне слова праца. У заключнай частцы да
бацькі свягто звяртаеца паэт:

Нёс і ты свой лёс — травы маўчанне,
Што да сонца праз мяцельны сум
З-пад снягу ірвалася з адчаем,
Каб ізноў патрапіць на касу.
І па даўніяй той сялянскай мерцы —
Сноп жніва ды каліва сяўбы —
Пяднаць ты здолеў толькі смерцю
Праўду зерня з праўдай барацьбы...

Двойчы ў адным радку пайтараеца слова праў-
да. Не выпадкова. Праўду лішця вышэй за ўсё ста-
віць выдатны паэт Васіль Зуёнак, і гэта дае моц
ягонаі паэзіі, паэзіі праўды і шчырасці. Бо за ўсё
нясе адказ паэт — пад'ярэмнік часу, летапісец і су-
ровы суддзя яго.

Я пакідаю вам зямлю
Такой, якая ёсьць,
Якую трачу і люблю
І па якой не госць.
І толькі аб адным прашу:
Ідзіце на крыжы,
Каб нашай мовы весні шум
Усіх нас перажыў.

Запаветна гучаць радкі з верша. Сапраўдны паэт
зайсёды развітваеца з сабой бытым, з радком сваім
напісаным, каб новым, з абноўленым пачуццём і

думкай новай лістывацца новымі радкамі з часам, з наступнікамі. І зноў чаканне, і зноў пошуки, і зноў надзея!

Займайся на заходзе, ранак!
У студзені крышыся, лёд!
Будзь, як маланка, нечаканы!
Неразгаданых слоў палёт!

У новых вершах Васіля Зуёнка перад чытачом паўстае час у руху, у гуках, у фарбах. Мяккі лірычны верш мяжуе з вершамі з хітрынкай, з зуёнкаўскай усмешкай, спагаднай, інтэлігентна-аратайной. Адкрытая палемічнасць пацвярджаецца разумам, развагай.

Паэма «Лукам'с» адкрывае яшчэ адпу цікавую старонку нашай роднай гісторыі. Але, дзякуючы глыбокаму пранікненню ў матэрыял, асмысленню падзеі мінулага, паэма гучыць па-сучаснаму зацікаўлена, яна пэўным чынам падсвятляе наш дзень. Пра багатую, з сакавітymі народнымі выразамі, з наватворамі мову паэмы трэба казаць асобна. Са здзіўленнем і захапленнем. Зайздроснае веданне аўтарам фальклору, што каранямі сваімі ідзе глыбока ў паганства, выгодна вылучае паэму сярод ёй блізкагатэмных у нашай літаратуры.

Апошняя творы Васіля Зуёнка — новы доказ трываласці і спеласці нашай сучаснай паэзіі.

Высокі палёт слова Васіля Зуёнка зауважаны даўно. Вышыні і вышыні табе, паэт!

1984

Пераклад не церпіць адклад

Перакладчык. У беларускай мове гэтае слова можна тлумачыць і як той, хто перакладае, перасоўвае з месца на месца нейкі клад, і як кладаўшчык нейкіх скарбаў, духоўных хутчай за ўсё. Можна тлумачыць і як той, хто пераносіць кладзь ручную ці якую іншую, у сэнсе — насільшчык. У любым выпадку перакладчык мае справу з нечым даволі цяжкім, важкім і нават грувасткім, з тым, што трэба несці, перакладаць, перакладваць, перасоўваць, прысоўваць. Ну, гэта, вядома, філалагічная размінка. А ўвогуле перакладчык нясе да свайго моўнага чытача іншамоўнага пісьменніка, празіка ці паэта. Паколькі мне бліжэй апошні жанр, хацелася б колькі слоў сказаць пра пераклад паэзіі.

Глыбока перакананы, што паэзію можа і павінен перакладаць паэт. Адразу мушу агаварыцца. Неабавязкова, каб сам ён выдаваў свае паэтычныя кніжкі. Перакладчык паэзіі ў першую чаргу павінен быць паэтам па душы, па светаўспрыманні. Для прыкладу назаву двух такіх нашых выдатных паэтаў-перакладчыкаў, хоць ніводнага іхняга арыгінальнага радка ні разу не чытаў. Гэта Язэп Семяжон, гіто вольна адчувае сябе ў моры англомоўнай паэзіі і гаспадаром у беларускай, і Васіль Сёмуха, што найбліскучая пераклаў гётаўскага «Фаўста», Рыльке і шмат іншых самабытных сусветна маштабных паэтав.

Пра Карласа Шэрмана некалькімі словамі не скажаш. Гэта з'ява унікальная.

Часта ўзнікае пытанне, навошта перакладаць, напрыклад, з рускай мовы на беларускую, чытач можа чытаць у арыгінале. Але забываюцца многія, што ўся паэзія з дня свайго ўзнікнення — пераклад з рэальнасці на мову вобразаў і рытмаў, з мовы на мову, з сэрца ў сэрца. Калі разважаць, што чытачу хопіць толькі адной мовы, то ўзнікае такая далёкая паралель. Самая моцныя напіткі — чысты спрт і чистая хлебная гарэлка (і самагонка, што гоніцца для сябе), але ж існуюць і віно, і піва, асабліва хатніе у Латвіі і Літве, і кектэлі. І аматару цікава адчуць смак, прысмак, букет — розныя. Пераклад паэзіі — і клопат пра развіццё мовы, на якую перакладае паэт, і вучоба, падкрэсліваю, грунтоўная, дакладна-канкрэтная вучоба, бо перакладчыку, як краўцу, што перашывае ту ю ці іншую адзежыну, добра відаць і крой, і фасон, і кожнае шво. Праўда, перашытае лайні амаль заўсёды розніца ад першы раз пашилага, скроенага ўпершыню. У працы перакладчыка не павінны быті б відаць белыя ніткі. Гэта ў ідэале. Увогуле, які павінен перакладае, такі і пераклад. Якія, напрыклад, паэтычныя пераклады прозы ў Янкі Брыля!

Але я зноў вярнуся да кладзі, да грузу, які нясе перакладчык. Усе шышкі ў балышыне перакладчыкам, а пышкі — аўтарам. Яго, беднага, аўтара значыць, не данеслі. Не данеслі — надта хадавы тэр-мін пры ацэнцы перакладніцкай працы. Але калі ўдумацца, то каго носяць? Ці малога, які яшчэ не ходзіць, ці старога, альбо недалугу, які ўжо хадзіць не можа. Дый, наогул, лепей не даносіць, а гаварыць шчыра ў очы, калі ўжо да слова прыйшлося. Можа,

раз аўтару не шкодзіла б зрабіць празаічныя даслоўнікі ці парадкоўнікі сваіх жа вершаў, а пас-ля, забыўшися, што яны ім жа ўжо аднойчы былі напісаны, перакласці самому. Даслоўнік голы і канкрэтны, як сутнасць, як шаравая маланка. І якія б шаргункі-шараҳаўкі з наймаднішых ці найгучнейшых рыфмаў ні вешалі на шыю драўлянаму каньку-гайдунку (падкрэсліваю, не гарбунку!), ён не паскача.

Можа, пачынаць трэба і старэйшым і маладзейшым паэтам з павагі да перакладчыка, з сораму за сваю іншы раз няўклюднасць, а не з упартага хапання за крысо і нават вышэй — за горла — данось, нясі, «перепирай на язык родных осин». У нас яшчэ часта чыста спажывецкія адносіны да перакладчыка. Помнім пра яго толькі тады, калі ён трэба, пакуль ён, што называецца, на грабяні хвалі. Не будзем жа перакладаць на плечы перакладчыкаў цяжкія мякі з пустой пародай, абы той быў пры клопаце.

Беларуская паэзія не міфічная, яна існуе не толькі ў парадкоўніках і перакладах. У кожнага нашага класіка тамоў у арыгінале куды болей, чым у перакладзе. Мне ў Сярэдняй Азіі расказваў адзін выдавец: калі выпускалі па-руску Збор твораў аднаго сучаснага класіка, не знайшлі 5 паэм і 150 вершаў у арыгінале. Сын адказаў: «Наверно, отец что-то рассказывал переводчику». Мы калі часам і расказываем свайму перакладчыку, дык каго трэба перакладаць, а каго не трэба, найчасцей кіруючыся ўласным густам.

Мы па дышаль загружаем сваіх маскоўскіх паяў-предаў і амаль забываємся, што свае, якія жывуць у Мінску, Віцебску, Гомелі, паэты-перакладчыкі ходзяць улегцы. Дый не заўсёды заўважаем іхнюю

працу. Навум Кіслік выдаў аднатомнік перакладаў з Янкі Купалы, многія творы ўпершыню пераклаў. Дзе грунтоўныя рэцэнзіі? Дарэчы, рэцэнзіі на перакладзенія кнігі надзвычай рэдкія, што неаднаразова ўжо адзначалася. А калі тэарэтыкі пачнуць павучаць, дык як тыя бяздзетныя бацькі чужых дзяяцей. Навум Кіслік ужо які год просіць перавыдаць Янку Купалу, каб хоць паправіць густыя друкарскія памылкі.

Старэйшыя перакладчыкі — і зямны паклон ім — імёны іх заўсёды ў паshanе, перагружаны. А дзе маладзейшая змена? Яна ёсьць. Напрыклад, на нарадзе ў Карапішчавіцах былі такія здольныя рускамоўныя паэты-перакладчыкі, як А. Крывялевіч, В. Спрынчан, Л. Турбіна, В. Кіегія, Т. Лейка і інш. Яны многа бмаглі, а дзе поле іхняга разгарнення? Варта было б і ў «Немане» і ў «Знамени юности» практикаваць дэбют перакладчыкаў. А то ў «Немане» адны і тыя ж імёны паўтараюцца.

Шкада, што дужа мала перакладае беларускай паэзіі выдатны знаўца мовы, паэт тонкага густу Генадзь Бубнаў.

На мінулай усесаюзнай нарадзе ў семінары, якім кіравалі Андрэй Дзяменець, Натан Злотнікаў, Геворг Эмін, добра ўразілі ўсіх сваімі вершамі і перакладамі Юры Мезэнка, ён жыве ў Кіеве, і наш зямляк, родам з Бялыніч, Вячаслаў Казакевіч. Прайшло колькі гадоў. Юры Мезэнка актыўна працуе ў справе пропаганды ўкраінскай літаратуры, а наш Вячаслаў Казакевіч у самым росквіце таленту без справы ходзіць не пад хамутом.

Добра, што ў апошнія гады ў нашым выдавецтве «Мастацкая літаратура» пачала выходзіць серыя «Кніга перакладчыка». Гэта і нейкая форма павагі да

працы наших спагаднікаў і прапагандыстаў, і прадстаўнічая справаздача перад чытачом майстра перакладу.

Яшчэ хochaцца сказаць пра апошня тэрміны перастварэння, перавырашэння, так можна дагнаць да перастварэння, пераўтварэння, перавароту, да перастарання. Гэта недзе блізка да рэанімацыі (Навум Кіслік, слухаючы, кінуў рэпліку такую). Паэзія жывая, і перакладаць яе трэба, каб яна жыла на другой мове новым жыццём.

Што нам трэба, дык выдаць антalogію беларускай паэзіі на беларускай мове. Апошня выходзіла даўно, а паэтаў новых нарасло паўсаюза. Трэба і антalogія рускай савецкай паэзіі — каб хоць трошачкі змаглі аддзяляваць мы рускім майстрам, рускаму слову, што даюць нашаму беларускаму слову шырокую дарогу ў людзі, у свет.

Будзем працаўцаў самааддана і шчыра. Бо пераклад не церпіц адклад, ён патрэбен і сёння, і заўтра!

1984

Пра сябра

Без перакладчыка змог бы ён весці дасведчаную бяседу з Гарацыем і Кштулам, з Дантэ і Петраркам, з Віёнам і Верленам, з Сервантэсам і Паблам Нэрудам. Дарэчы, першым ягоным журналісткім клопатам якраз і было інтэр'ю са славутым сынам Чылі. Сапраўды, старое выслоўе падказвае: колькі моваў ведаеш, столькі разоў ты чалавек.

Так крыху здалёку пачну я караценькае слова пра свайго сябра, сёлетняга пяцідзесяцігадовага юбіляря Карласа Шэрмана. Паэт, перакладчык, крытык, публіцыст Карлас Рыгоравіч Шэрман нарадзіўся ў горадзе Монтэвідэо. Монтэвідэо ў перакладзе азначае «Бачу гару». Карлас змалку і да сталага веку бачыць слова ва ўсіх ягоных адцен-нях, у самых няўдоўных абрысах, паваротах, зру-хах, порухах. Асаблівы гэты зрок. Ён як талент даецца разам з дыханнем, з жыццём — ні набыць, пі прыдбаць немагчыма.

Сын рабочага, выхадца з Заходніяй Беларусі, Карлас Шэрман удзельнічаў у студэнцкім руху, актыўна праявіў сябе на пачатку 50-х гадоў у пра-грэсіўным друку Лацінскай Амерыкі. Яшчэ тады пераклаў працу Максіма Горкага «Чэхаў», з літдадатка да «Юманітэ» пераклаў і апрацаваў п'есу Марыса Растана — з ёй самадзейная тэатр-студыя і ездзіла па краіне. Першыя вершы на іспанскай мове таксама на пачатку 50-х гадоў пра сябе заяўлі. У Карласа захоўваецца агульны сшытак з круглымі зашчапкамі (каб мне ці аднагодкам мaim тады такі сшытак!), дзе роўнымі радкамі выцягнуліся паэтычныя слова. Ёсьць ліст ад Ілы Эрэнбурга з Масквы ад 28 сакавіка 1962 года. Карлас меў намер

перакласці на іспанскую мову «Людзі, гады, жыццё».

У 1956 годзе з бацькам (Рыгор Шэрман быў удзельнікам грамадзянскай вайны ў маладой Крайне Саветаў) Карлас вярнуўся ў Беларусь. Дасканала вывучыў мову Купалы, вывучыў мову Пушкіна. Друкаваў апавяданні і нарысы на рускай мове ў «Немане». Потым пераклаў на іспанскую мову «Маю Бесядзь» Аркадзя Куляшова, вершы Петруся Броўкі, Максіма Танка, Пімена Панчанкі, сучасных паэтаў Беларусі. Да стагоддага юбілея Янкі Купалы і Якуба Коласа ў перакладзе Карласа Шэрмана выйшла книга па-іспанску «Папараць-кветка». З Валянцінам Тарасам пераклаў на рускую мову «Восень патрыярха» Габрыэля Гарсія Маркеса.

У штогодніку «Далягляды» перакладае на беларускую мову лепшыя сучасныя творы іспанамоўнай літаратуры.

Карлас Шэрман пяты год вядзе аддзел паэзіі ў часопісе «Савецкая літаратура» якраз іспанскі выпуск. Пераклаў Пушкіна, Лермонтава, Блока, Твардоўскага, Антакольскага і іншых рускіх паэтаў і шматлікіх паэтаў народаў СССР. У беларускі выпуск «Савецкай літаратуры» пераклаў і спланаваў усю паэзію, эсэ і частку прозы. Цяпер тэатр-студыя актора ў Мінску рыхтуе да пастаноўкі ўпершыню ў свеце п'есу Гарсія Лоркі «Публіка». П'есу адшукаваў і пераклаў Карлас Шэрман. Напісаў паэму па-іспанску «Дождж у Каралішчавічах», піша новыя вершы.

1984

Паспрывай, удача!..

Папаўненне беларускай паэзіі традыцыйна ідзе за кошт вёскі. Гэта ўвогуле традыцыйна вякоў і ўсёй сусветнай паэзіі. Прырода ў канчатковым выніку фарміруе першародны позірк на свет, на людзей, на дабро і зло. Але калі раней паэты нашыя ішлі адразу ва ўніверсітэт на філалагічны факультэт, дык апошнім часам, а гэтае пацвердзілі і семінары маладых, паэты, перш чым узяцца за піро, штудзіруюць хімію і фізіку, працуяць на чыгунках, на палях, дапамагаючы хлебу надённаму хутчэй прыйсці на стол.

Віктар Шніп якраз з той кагорты апошняга зацліку ў нашай паэзіі, якая ведае працу не па распавяданнях, а канкрэтна сваімі рукамі адчувае, як растуць мазалі. Яму 24 гады, выдаў зборнік вершаў «Гронка святла», падрыхтаваў новы. Працуе цесляром на будоўлях Мінска. Нарадзіўся на Валожыншчыне, непадалёку ад калыскі нашай паэзіі Вязынкі. Расказваў неяк, што падлеткам захацеў паглядзець на Янку Купалу, ніяк не верылася яму, што Янка Купала памёр. Пайшоў адзін, не заблудзіў, і кожны дзядзька ў Вязынцы здаваўся яму дзядзькам Янкам, так у народзе завуць Янку Купалу, так называлі класіка роднай паэзіі і пры ягоным жыцці.

У маладым узросце правільны накірунак узяў будучы паэт — на класіку!

Працуючы цесляром, Віктар адчувае канкрэтную сувязь з лесам, які для яго і сам будаўнічы матэрыял, і пабуджальны матыў вершаў. У радках маладога паэта шмат традыцыйна беларускага — пагоркі, ручай, аралля, жыта ў каласах, сцяжынкі, што авалявака вядуць дадому, да бацькоўскага парога.

Але ён бачыць, як «якуцкія вавёркі коцяць сонца ў Беларусь», разам з казахам радуецца хмурынцы ў засуш, заўважае, як літоўская сваты цалуюцца з ягонымі землякамі, а на іхніх грудзях медалі цалуюцца таксама. На спяцоўцы ў дзядзькі Колі, як бурштын, залаціцца жывіца.

А піла Віктара перагукваецца з пілой за сцяной, пілой вясёлай. Вецер гаспадаром падмятае яшчэ не згадзены дом, які расце разам з маладым рабочым. Светла плача Віктарава маці — яна сплятае ў вянкі цыбулю, быщам бы заплятае косы сваім дочкам. У Віктара ёсьць нешта ад паганскаі павагі да агню: то ён садзіць куст агню каля гаю, то агонь варыща ў печы, то вогнішчу невясёла расцецца. Паэт кажа, што ў яго ў вёсцы жыве радня — клён з бярозаю.

Вершы Віктора Шніпа можна парашаць хіба з толькі што выкапанай бульбай, халаднаватай ад зямлі, якая яшчэ не абражана пакупніцкім, прышненым позіркам, не знеблічана стандартнымі авоськамі, яна свежая, яна патрэбная, яна не прысымакі заморскія, а пайнапраўная гаспадыня стала.

Ад вершаў Віктора Шніпа — нібы ад толькі што распілаваных дошак — пах лесу, яны яшчэ нібы ў смале, яны яшчэ не зняважаны нівеліроўкай лаку і фарбы, яны яшчэ самі па сабе.

Віктару Шніпу яшчэ шмат трэба шукаць, знаходзіць, спасцігаць, але яму, рабочаму чалавеку, пезвыкаць працаваць. І сваё пажаданне поспехаў маладому калегу хачу закончыць словамі вялікага рускага паэта Сяргея Ясеніна: «Кожнай працы паспрыяй, удача!»

1984

Падаюць сняжыкі...

Нечакана ранні снег. Белая мухі лётаюць над нашым асноўным кармільцам — гародам, дзе ацаалелі ад вайны, крышку падзічэўшы, трывяблыні ды сапаснае кустоўе чорных парэчак, чые лісце разам з лісцем вішнікі кладуць у малады расол, каб агуручкі былі цвярдзя і да налеця захаваліся. А колькі трэба солі, заўсёды паказвае яйка: яго кладуць у расол, усплыве — норма.

Нясмела, нават неяк сарамліва, як бы просячы прабачэння за свой няпрошаны прылёт, круцца снег, дзіўнавата падсвечаючы яшчэ там-сям зелянівя лісце вішнікі.

Толькі нядыўна казалі ў неба журавам: «Пуцём-дарожкай», толькі выкапалі бульбу. Мама шчасліва паддічыла, што на зіму хопіць, дацягнем да навіны. А тут на табе — снег. Бульбу трэба хутчэй у яму, каб зімой вартаваць ад марозу, які робіць падколы. Вядром, кошыкам нашу, як мне здаецца, вялікія бульбіны, а іх на дне ямы парадкую мама. А з хатнія задання ў галаве гучыць:

Падаюць сняжынкі —
дъяменты-
росы, Падаюць
бялюткі
за майм акном...

Сам ужо нешта пішту, пераважна для сябе ці ў школытую сатырычную газету, крытыкую ў іншых свае ж недахопы, але ўсё законна, бо я абвязаны, назначаны, а значыць, мне дазволена. Падаюць сняжынкі. Ну, як і пас, як на наш гарод. Бялюткі —

таксама і ў нас кажуць, толькі бялюткія. Вішні расчасалі косы, няхай шоўкавыя, зразумела. І ў нашую шыбіну глядзяцца маладзенъкія вішанъкі. А калі паліца печ, то ў шыбіне гарыць і агонь, і гарыць не згарае лісце вішнікі. Цяжэй з дъяментамі. З кніг, асабліва не густа іх, прыгодніцкіх, ведаю шмат пра якія каштоўнасці. Але няхай раса гарыць як дъямент. Такіх дъяментатаў хапае на ўсю Ушаччыну.

Мякка, з ледзьве чутным звонам аддаюцца ў душы радкі:

І уранілі долу

снегавы вянок.

Снег першыя як выпаў нечакана, так і растаў нечакана. Бульба ў яме. Сам я, перапэцканы, перамазаны, сціраю разам з потам былия «бялюткі», што сталі звычайнай вадой, яшчэ цёплейшай ад поту...

А калі бываў я на Ваўчэнскім возеры, якому нс дае драмаць, і зімой не замярзаючы, рабулка Крывуха, дык самі ўсплывалі з тады яшчэ неглыбокай памяці слова:

Зоры гараць
па-над возерам вольным,
човен цалуе спакойную сінь,
плаўна кальшацца
ўзмахам павольным,
будзіць нямую,
застыўшую плынъ.

Вядома, чоўна свайго не мелі мы ў сваёй натуральнай гаспадарцы, бо ўдаве маці толькі чоўна не хапала. Ды гледзячы на човен дзядзькі Селівея, зядлага рыбака на ўсю нашую азёрную старану, уяўляў я ў думках, што паэт пісаў якраз пра ягоны човен.

Студэнтам ехаў дамоў у дроткім аўтобусе па маршруту «Мінск — Полацк»:

І здаецца зноўку —
еду я дадому
Пераведаць родных,
блізкіх, дарагіх.

З родных была адна маці, тады яшчэ багата было блізкіх, якія з гадамі засталіся дарагія ўспамінамі. «Мярэжы», «дасені», «альвасы», «бомы» (у нас яны зваліся шаргункамі) стваралі нейкую таемнасць, узрушанасць, незразумелую паразумеласць вачэй і душы. Ішлі гады, былі розныя прачытанні паэзіі «Маладняка» і самага яркага прадстаўніка яго — Паўлюка Труса. Крытыка знаходзіла і пераймальнасць, і квяцістасць, і кволасць, але паэзія Паўлюка Труса кранае нас і цяпер. Шмат ад Пушкіна, ад Шаўчэнкі, ад Ясеніна, нават ад Нікіціна. Гэта хутчэй за ўсё творчыя пераклады, вольныя пераклады, варыяцыі на тэму класікаў славянскай паэзіі. Было жаданне стварыць рамантычны стыль, вытганчыць былу «мужыцкую» мову няхай сабе рознымі «крозамі», «веаргінамі», але яны стаялі ра-зам з такімі спадчынна беларускімі словамі, як «сталышыца», «плойка лёну». Пра зіму пісаў, амаль цалкам ішоў за Максімам Багдановічам — «Як здані белыя бярозы», і праз колыкі радкоў сваё:

Зіма!.. Зіма!.. У палёх туманы...

Нэрвова плачуць палаазы.

Наўмысна цытую з экземпляра, з паасобніка, як казалі тады, Збору твораў Паўлюка Труса ў адным томе, дзе тытул пададзены па-англійску, з выдання Акадэміі навук Беларусі 1934 года ў Мінску. Гэтае «нэрвова!» дас падсвістку пошуку слова, асвойчванню

іншамоўнага на свой, беларускі лад.

Бурапена з гадамі сышла, але затое застаўся час, адбыты ў квяцістых і часта ў дужа канкрэтных, вывераных радках. Гэта як з малаком pena сыдзе з сырадою, а малако застаецца малаком. Цікава, калі ўжо браць наш час, што з парашку сырадою ііс будзе. Сырадой толькі натуральны бывае.

Паўлюк Трус імкнуўся ўвесь час «пазнаць адвечнасць у красе». І казаў, што пазнае толькі той,

Хто зможа ліраю сумлення

Распяць свой голас на крыжы...

Паўлюк Трус распяў на крыжы эпохі свой юначы голас, і эпоха зберагла гэты голас. Як класічны паэт Паўлюк Трус застаўся навечна малады гадамі, малады парываннямі душы, малады пошукамі ранішняга слова. Кожнай новай змене сваіх чытачоў ён аднагодак, аднадумца ў сваіх маладых прызнаннях. Па гранічнай шчырасці і адкрыласці ён дужа блізкі найшчыраму паэту рускага слова Сяргею Ясеніну. Абодва маладыя прыйшлі, маладыя пайшлі і маладыя засталіся! Гэта Паўлюк Трус па-беларуску прачытаў верш Сяргея Ясеніна пра маці, папрасіўшы рана пабудзіць сына. І ўслед за Ясеніным паўнаўладна ўвёў у родную паэзію вобраз маці і ласкавае слова «матуля».

Цяпер магу прызнацца, што некалі слабавата ведаў творчасць Максіма Багдановіча (у адпаведнасці з тагачаснымі школыта-вэнэумаўскімі праграмамі). Пра тое, што Максім Багдановіч хацеў свой зборнік называць «Маладзік», даведаўся пазней. А першапачатковая ўразлі мяне радкі, слова, дакладней, словаспалучэнне:

Беларусь, над табой агнявіста

Новай квадры настаў маладзік.

Паўлюк Трус ішоў у гэтых радках зноў жа ад Максіма Багдановіча: «Беларусь, твой народ дачакаеца...» А мле было ўражліва чытаць на слых «новай квадры маладзік». Усе слова я чую дома. Яны такія ж звычайныя былі мне, як сонца, даждж, вецер, але «новай квадры настаў маладзік» нечым прываблівала, гучала як у кніжках, а значыць, паэтычна, так мне ў гады маладосці здавалася. І калі выдаваў я свой першы зборнік вершаў, дык маладзік, вычытаны ў Паўлюка Труса, сам папрасіўся ў назуву, а паколькі ў зборніку была цалішняя нізка, атрымаўся «Маладзік над стэпам»... Помпю, нязвычна гучала для мене заданне часопіса «Беларусь» прывезці матэрыял у суязі з 60-годдзем Паўлюка Труса з радзімы паэта. Не хацелася верыць, што старэй я за паэта гадамі, які са сваімі звонкімі песнямі прыйшоў у «залатое ранне» маладой беларускай савецкай паэзіі.

Кamu не звінелі ў прасторах бомы, не адцвіталі пляёсткі «нечас тугі»? А туга гэтая была першая, светлая і яшчэ неакрэсленая, а «над водамі пярсцёнкам ўзыходзіў месяц малады...». Лірыка Паўлюка Труса — гэта як бярозавік. Ён хмельны сваёй веснавой маладосцю, ён так і не паспей выбрадзіцца... З гатовымі фармуліроўкамі ехаў я ў родную вёску паэта, дзе і на самой справе багата бяроз, якія засталіся шумець у нашай паэзіі, дзякуючы земляку. Адразу за вёскай да небасхілу размахнулася поле. Гэта тая «зялёная даліна», дзе раздолле ветрам буйным, маладому голасу. Невялічкая, яшчэ даволі моцная сялянская хата. І пачуўся мне голас паэта:

Ну вось і хата без сянец,

Садок запушчаны пры хаце.

Крыху воддалъ — старая высокая яліна са ссаным верхам. На яліне буслянка. Добры бусел прылятаў у дом Адама Труса восем разоў і прыносіў спрадвечныя падарункі. Паўлюка ён прынёс у свой пяты прылёт...

Сустрэлі з радасцю мяне

Сястра й заплаканая маці,—

гаворыць мне далей голас Паўлюка Труса. Сястра паэта Вера Адамаўна, настаўніца Нізоўскай васьмігодкі, паказвае дарагія рэліквіі. Братавы «сяброўскія блітвы» Саюза працаўнікоў народнай асветы БССР (№ 3337), Усесаюзная асацыяцыя пралетарскіх пісьменнікаў (Палеское аддзяленне № 16), «Маладняка».

...Невялічкі фанерны чамаданчык, у які можна было ўзяць з сабой з горада некалькі кніжак... Вышываная кашуля-касаваротка.

Мама выткала палатно і пашыла кашулю,— тлумачыць Вера Адамаўна,— а вышывала крыжам па канве студэнтка.

Наогул, класікі нашай літаратуры нараджаліся ў сарочках, а ў свет выходзілі ў даматканых кашулях, пашытых з палатна, з кужалька, які ткалі матулі. Так, напрыклад, Янка Купала (у музеі ў Вязынцы прыгадвала напярэдадні стагоддзя вялікага песняра Беларусі ягоная пляменніца Ядзвіга Юльянаўна Раманоўская) на вядомым цяпер усім сваім першым здымку ў паставе тагачаснага дэндзі — у кашулі, якую сышла маці Бянігна. Кужаль матуляй вытканы, а манішка і рукаўцы купленыя. Душа гарнулася да кужалю, бо з родных палёў, найроднымі рукамі вытканы і роднымі росамі адбелены...

На кашулі Паўлюка Труса чырвоныя ружы, чорнае

лісце. Радасць і жалоба.

З невялікага фотаздымка глядзіць дзядзька Адам, «...выцвільня вочы, да краю поўныя журбы», — іх-то сын добра запомніў. Вера Адамаўна паказвае позіркам на маладога хлопца ў даваенным будзё-наўскім шлеме.

— Міша на вайне загінуў. Нас цяпер двое сяцёў засталося. Я ды Марыя яшчэ — у калгасе працуе. А мама наша так і не пастпела сфатаграфавацца.

І сёння помню я ўрок арыфметыкі ў Нізойскай восьмігодцы, на якім мне дазволена было прысутнічаць. На добрай беларускай мове, з уздзенскім акцентам гучаў голас настаўніка, які вучыў родную мову ў першую чаргу па Трусу. Калі не ён, малы, дык маці ягоная добра помніла паэта з адкрытым позіркам і даверлівай, разнасцежанай людзям душой...

Зноў асабісгае, зноў згаданае, але нядаўніе. З Анатолем Грачанікам і Міхасём Стральцовым ездзілі мы ў Гомель на свята вуліцы Петруся Броўкі, без аднаго году аднагодка Паўлюка. Вуліца ў новым мікрараёне. Загалоўкам узнёслай паэмы гучыць імя раёна — Волатава.

Пасля прымаў нас рэктар Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітета, вядомы на ўсю краіну фізік, ака-дэмік Акадэміі навук Беларусі Б. В. Бокуць.

Гаворку сваю вучоны пачаў з прызнання, што ён родам з Уздзеншчыны, з вёскі Сакольшчына, якая побач з Нізком.

І загучалі зноў трусаўская радкі:

Падаюць сняжынki,
дымменты-росы...

Барыс Васільевіч расказаў, як вёз ён на родную

Уздзеншчыну свайго калегу па навуцы, таксама славутага чалавека, які не быў у мясцінах маленства болын як 40 гадоў. Калі пад'язджалі да Нізка, пачаў Барыс Васільевіч Бокуць чытаць на памяць «Дзесяты падмурак» і нагнаў на вочы земляка слёзы радасці і замілавання. Сам рэктар, што пазываецца, жыве паэзіяй, хоць па сваёй працы, здавалася б, дужа далёка павінен быў ад яс быць. Выдавецтва «Беларуская Савецкая Энцыклапедыя» імя Петруся Броўкі ў нядаўнім выданні «Беларуская ССР. Кароткая Энцыклапедыя» так характарызуе напрамак захаплення былога адважнага партызана Б. В. Бокуця: «Распрацаваў метады карэктнага рацэння гранічных задач у электрадынаміцы аптычна актыўных крышталяў і метады вызначэння ўсіх параметраў актыўнасці па выміярэнні палярызацыі адбітага і пранікальнага выпрамянення». У земляка Паўлюка Труса, дэпутата Вярхоўнага Савета БССР, «цвітуць на скронях сцені», а сам ён прыгадвае пра гэта ў Гомелі, дзе, дарэчы, сталела і маладосць паэта.

Выдуманая праблема фізікаў і лірыкаў адпала на практыцы, само жыццё падсмейваеца з яе. Значыць, жыве Паўлюк Трус сваёй паэзіяй, наганяе на вочы пілігрымаў слёзы радасці і смутку. Бо ведае таямніцу чалавечай душы...

Словы свае пра паэзію Паўлюка Труса перапыніо вершам, прысвечаным паэту, які называецца «Кашуля Паўлюка Труса».

Гэта адтуль, з Нізка, прывезеныя радкі, з радзімы Паэта:

Чырвоныя ружы,
Чорнае лісце...
Няўжо гэта праўда:

«Насіў калісьці...»?

Як туман на дасвеці, свяtleе кашуля —
Здаецца, мурог з Паўлюком кашу я,
Расхрыстаныя, ступаем поплавам,
Нам фыркаюць ветры храпамі ўёплымі...

Маці кужаль прала пры лучыне,
На расе маёвай палатно бяліла.
Паўлюка чакала,
Дні лічыла,
Сустракаць выходзіла ў даліну.
І пасліся ветры буйныя ў зялёной.
Балаболкай рэха біліся на шыях.
«Зазвіні, сыночак, жаўранкам залётным!»—
Маці ўпрыхваткі касаваротку шыла.

Песню родную гукала чарнабрыўка,
Па далёкім сумавала dome.
Адгукалася з дняпроўскага абрыву:
«Ой, не світн, місяченьку.
Не світн нікому...»
І кашулю вышыла рупна
Чарнабрыўка ў інтэрнаце вечарамі.
І, як сонца,
ёй заходзіла на рукі
Галава паэта кучаравая...
Чорнае лісце,
Чырвоныя ружы --
Крумкач жалобы
Над радасцю кружыць...

1984

Блакітнавокая паэзія

Маладым прыйшоў у паэзію Сяргей Ясенін, маладым адышоў з жыцця, маладым застаўся навечна жыць у літаратуры сваім трапяткім словам, сваім гранічна чыстым сумленнем, жыць у свядомасці кожнага, хто хоць аднойчы прыпаў да незамутненай крыніцы ягонай паэзіі.

Час выверыў усё патрабавальна і цвяроза, адмёў мякіну вульгарызтарской крытыкі, мякіну, якой хацелася іншым запарушыць чыстыя вочы ясенінскай думкі, ясенінскага слова. Час ашчадзіў зерне, што, кінугае ва ўдзячную раллю ўражлівых душ, руне, красуеца, наліваеца, нязводна паўтараючыся ў новых і новых пакаленнях.

Пасля Нікрасава Ясенін бадай самы прызнаны, самы ўлюблёны паэт славянскага свету. ён глыбока рускі, а значыць, і глыбінна славянскі. Сяргей Ясенін узбагаціў рускае слова ўсімі адценнямі — ад паганскіх праасноў юго да аналітычных вышынь сучаснага мыслення. Хто ведае, колькі яшчэ часу да ягонай паэзіі, глыбокай і блакітнавокай, квяцітай і русявачубай, будзе звяртана чалавечая душа, што на нейкі момант усё ж разгубілася перед параджэннем цывілізацыі — горадам. Даўно абагнала «сталёвая конніца» танканога жарабятка. Ды «мілы, смешны дурслівец» застаўся і пранозіўым ясенінскім сумам, і ягоным шчымліўым напамінам, і ў нейкай меры гістарычнай вешкай, па якой лягчай вызначыць і разбег, і ўсёхуткую па-мклівасць новых, ужо нашых дзён.

На парозе новага грамадства Ясенін баяўся, як бы прагрэс тэхнічны не знеаблічыў, не збядніў зместам,

не звёў да простага клішэ чалавечыя пачуцці і духоўныя парыўы. Таму што хапеў верыць у іншы зыход «рэвалюцыі пачуцця», таму што сам быў прадзечай чалавека будучага, з'яўляючыся адна-часна як бы заложнікам будучай гармоніі і ахвярай дысгармоніі сучаснай яму рэчаіннасці. Ды, смерцю смерць адпрэчышы, паззія Сяргея Ясеніна выстаяла на ўсіх вятрах і суравеях, пацвердзіўшы права паэта і грамадзяніна на шчырасць, на творчасць красы, на давер сучаснікаў і нашчадкаў.

Быў час, калі Расія без Ясеніна здавалася звонам з вырваным языком, ды выявілася, што і тады моўчкі яна гаварыла Ясеніным, мысліла і думала Ясеніным, верыла і веравала па Ясеніну. Ды вось пара прыйшла, і Расія набыла голас, і выявілася, што гэты голас — Сяргей Ясенін.

Беларуская паэзія назаўсёды ўдзячная маладому рускаму майстру. Некалі маладнякоўская паэзія і чадзела, і хмялела, і да самазабыцця была закаханая ў ясенінскае слова, у ясенінскія вобразы. Вышайшы з вёскі і нават падкрэслена «вяскуючы», калі можна так сказаць, нашая паэзія спачатку пераймальна, а потым і творча засвоіла такую непаўторную з'яву ў сусвеце літаратуры, як творчасць Сяргея Ясеніна.

Ад таленавітага чалядніка-маладнякоўца Паўлюка Труса да сталага майстра, народнага паэта Беларусі Аркадзя Кулішова нашыя літаратары вучыліся ў Сяргея Ясеніна, а то і творча супернічалі з ім.

Да гонару беларускай паэзіі дарэчы напомніць адкрыты ліст у «Комсомольскую правду» ў 1926 годзе, у якім маладыя беларускія паэты педвухсэнсоўна патрабавалі спыніць злосныя нападкі на сапраўды рускага паэта Сяргея Ясеніна з боку занадта

запабежлівых ягоных крытыкаў, патрабавалі не ўпамінаць абыдзённа імя паэта.

Тут да месца прывесці і прыклад непадробнай увагі самога Сяргея Ясеніна да маладых літаратараў краіны. Калі першы беларускі пралетарскі паэт Міхась Чарот сустрэўся ў «Стойле Пегаса» з Сяргеем Ясеніным, Сяргей Аляксандравіч сказаў, што яшчэ да рэвалюцыі яму было знаёма імя Янкі Купалы, што ён чытаў вершы Янкі Купалы, перакладзенія на рускую мову Iванам Белавусавым. І паграсіў Міхася Чарота прачытаць яму што-небудзь па-беларуску. Чарот прачытаў рускаму сабрату сваю славутую паэму «Босья на вогнішчы». Кажуць, яны зразумелі аднаго.

Сёння ясенінская шчырасць сталася патрэбнай не толькі славянскаму свету. Паэзія чараўніка рускага слова пераадолела моўнія мяжы, і на радзіме, і на чужынне застаючыся па-ранейшаму прывабнай загадкай.

1985

Старэйшына краіны паэзіі

Ва ўсіх у нас доўг перад вечнасцю. Але і вечнасць падчас аддае даўгі, аднак аддае іх толькі годным і самаахвярным працаўнікам духу, таму што вечнасць апчаджае ў памяці толькі вялікія справы чалавечага генія. Так, вечнасць не безаблічная, яна канкрэтная ў бытаванні кожнага народа, кожнай асобнай нацыі. А кожны народ, кожная нацыя асвячаючы сваім паэтомі. У Расіі — Аляксандар Пушкін, на Украіне — Тарас Шаўчэнка, у Беларусі — Янка Купала, у Латвіі — Ян Райніс. Спачатку паэты як бы працуючы на нацыю, на свой народ, дапамагаючы нацыі ўсвядоміць сябе, замацаваць за сабою сваё імя, пераўтвараюць і развіваюць мову, ствараюць шэдэўры на гэтай мове. Потым нацыя, народ жагнае сябе імем свайго паэта, на ўсе вякі захоўваючы імя гэтае ў памяці наступных пакаленняў.

Зайсёды зямным паклонам кланяешся ў думках тым, хто, кажучы вядомымі словамі Дэмітрыя Кедрына, «двадцать жизней людских отработал» за імгненны прамежак часу, адведзены яму лёсам.

Адным з першых у зорным спісе нястомніх працаўнікоў літаратуры стаіць імя Яна Райніса. Больш як трыццаць кніг паэзіі, чатырнаццаць завершаных і яшчэ болей незавершаных п'ес, пераклад на родную мову паэзіі і драматургіі класікі ад старажытнасці да навейшых часін — вось тое, што паспеў зрабіць вялікі паэт латышскага народа.

11 лістапада 1895 года пад вершам «Найглыбокія думкі» чытачы ўбачылі прозвішча, якому доліла было стаіць вядомым свету. Пазней пра гэта скажа Андрэй

Упіт: «Латышская літаратура мае права ганарыща тым, што можа назваць сваім аднаго з самых вялікіх у свеце паэтаў працоўных».

Ян Плекшан узяў сабе за псеўданім прозвішча аднаго латгаліскага селяніна, якое прачытаў ён аднойчы на прыдарожным слупе.

«Нашия, і літоўскія, і беларускія народныя песні галасістыя, выйшлі насустрач. Усё маё маленства напоўнена дзвіоснымі гукамі і фарбамі, усё яно нібыта купалася ў агромністым моры паэзіі... Я сам нарадзіўся ў Латгаліі, у tym kraі, дзе жывуць беларусы. У мяне з беларусамі брацкая сувязь», — успомніць пазней Ян Райніс.

У эміграцыі ў Швейцарыі ён прыгадае і па памяці перакладзе беларускую народную песню пра тое, як «былі ў бацькі тры сыны ды ўсе яны Васілі». Адным з гэтых Васілёў ці не выявіцца пазней Васіль Быкаў, якога ведаюць, любяць і чытаюць сёння ў Латвіі на мове Яна Райніса. Прыйгадае Ян Райніс і плытагонаў у белых каштулях, што гналі плыты з Беларусі ў Рыгу. Ці ад плытагонаў, ці ад партовых рабочых-беларусаў у мястэчку Грыва, прыйгараадзе Даўгаўпілса, пачуе ён песню пра Дзінабург — Даўгаўпілс:

Ты, Дзінабург, горад слайны,
Ты, Дзінабург, над Дзвіной.

Як Арына Радзівонаўна зачаравала Пушкіна рускімі песнямі, казкамі, так і беларус Грышка ў сэрцы Райніса зараніў любоў да нашага народа. «З пяці гадоў свайго жыцця і аж да пятнаццаці чуў я літоўскія народныя песні і журботныя беларускія народныя мелодыі. У памяці засталіся падобныя на спеў асенняга ветру песні старога начнога вартайника беларуса Нядзведскага», — не забудзеца Ян

Райніс.

Любоў да нашага народа, да нашай культуры і прывядзе сіавусага Яна ў лістападзе 1926 года ў Мінск і Віцебск (зямля Віцебска прыняла прах мачі паэта). Гэтая любоў і пасябруе яго з нашым дзядзькам Янкам — Янкам Купалам. Як некалі служба ў Віленскім акруговыム судзе ў якасці кандыдата на судовую пасаду звяла маладога Яна Плекшана з Францішкам Багушэвічам, які служыў у акруговыム судзе Вільні прысяжным павераным.

Гэтая любоў загадае Яну Райнісу стаць пасля абаронцам інтэрсаў беларусаў у сейме буржуазнай Латвії, падкажа задуму фальклорна-этнографічнай драмы «Беларусы».

Першы старшыня «Таварыства культурнай сувязі з народамі Савецкага Саюза» Ян Райніс 3 чэрвеня 1929 года (у год заснавання таварыства) скажа: «Два народы, з якімі мы хочам наладзіць культурныя сувязі,— гэта беларусы і рускія...»

Прыняўшы ўдзел у работе акадэмічнай канфэрэнцыі па ўдакладненню беларускага правапісу, седзячы ў прэзідымуме з Янкам Купалам, у сваім выступленні ад імя латышскай дэлегацыі ў лістападзе 1926 года Ян Райніс адзначыць: «...Беларускі народ, які меў ужо сваю культуру ў той час, калі ў нас не было ніякой культуры,— гэты беларускі народ не толькі дасягне агульнаеўрапейскай культуры, але зойме ў ёй пачэснае месца».

У Мінску ў сваім дзённіку Ян Райніс пакіне запіс: «З хваліваннем буду сачыць за тым, як вялікі энтузізм падыме беларускую паэзію на вяршыні пралетарскай культуры».

На любоў адказваюць любоўю. У Беларусі ведаюць

Яна Райніса. Беларускія крыніцы заўсягды радыя напаіць сподзёной водой сыноў і ўнукаў паэта, а ліповыя прысады атуліць спякотлівы дзень.

Ніколі не забудуся верасня 1964 года, калі разам з Уладзімірам Караткевічам і добрымі сябрамі Беларусі Еранімам Стулпанам, Віктарам Лўзэмнікам у традыцыйныя «райнісаўскія дні» садзілі мы ліпы ў тых мясцінах, дзе прайшло маленства Яна, у маляўнічай Ясмужы. Неяк пасля Еранім прыехаў у Мінск і сказаў, што нашыя ліпы прыжыціся. Яны не магаі не прыжыцца, бо пасаджаны былі ад шчырага сэрца, з пачуццямі добрымі.

Мне і сёня помніца здзіўлены пагляд прадаўшчыцы адной з кнігарань Рыгі, калі я папрасіў зборнік вершаў Яна Райніса. Райніс не ляжыць на прылаўках ніколі, не толькі ў Рызе.

Няхай жа будзе заўсягды людна на дарозе ў дзвіносную краіну паэзіі Латвію, дзе заўсягды па-святыму шануюць імя яе ганаровага грамадзяніна, яе вечнага працаўніка, яе старэйшыны — Яна Райніса!

Песняром рэвалюцыі 1905 года быў Ян Райніс. «Зламаныя сосны» — гіmn нязломнасці духу, рэвалюцыі, іх і пераклаў я на мову Янкі Купалы:

Зламаў віносныя сосны ўраган,
На дзюнах стаялі — мора ў нагах.

Хацелі, гордыя, ўдалеч зірнуць,
Не ўмелі хавацца і спіны гнуць.

«Ты, лютая сіла, зламала нас,
Ды мы не здаёмся — наш прыйдзе час!

Наш стогн апошні —па хвалях уздых,

Не сок — нянявісць у голлях тугіх».

З разгневанай прорвы ўпарта ўсплыі
Не сосны зламаныя — караблі.

Супроць урагану іх смелы шлях,
Нянявісць і помста — іх ветразь і сцяг.

«Ты, лютая сіла, валы ўздымай,
Мы ўсё ж даплыўём у шчаслівы край!

Ламай нас і трушчы — мы не твае,
Мы далі дасягнем, дзе сонца ўстаем!»

Паненка-сялянка

Бэла Ахмадуліна. Прозвішчам яна перагукваецца, і не толькі прозвішчам, з Аннай Ахматавай, захавальніцай і старэнніцай-раёніцельніцай паэтычнага рускага слова ў яго поўнагалосным класічным гучанні.

Бэла Ахмадуліна, «дачка і ўнучка маскоўскіх двароў», як называе сябе паэтэса, з плеяды, з кагорты, што пра сябе заявіла шумна, далёкачутна, нават стадыённа-гулка. Згадаем Яўгена Бутушэнку, Андрэя Вазнясенскага. У кожнага з іх свой голас, свая адчайнай смеласць выхаду да аўдыторыі, да спажыўцу нервовага слова. Голас Бэлы Ахмадулінай гучыць і, я сказаў бы, агулашае роздумнай цішынёй, у якой душа слухае самую сябе. «Эты голас, што роўны душы, на запас берагчы я не ўмее». Гэта не фраза на цытату, гэта сама раскрыццё, самавыкрыццё свайго пачуцця.

Голас паэзіі Бэлы Ахмадулінай не імкнуўся ніколі нікога перакрычаць, перагучаць, ён інтэлектуальна стрыманы, пашанліва прыглушаны, можа, крыху салонны ў традыцыйна высокім значэнні гэтага слова. Гэта забыты пецярбургскі гаварок. Гэта ад Пушкіна, ад Лермантава. І не выпадкова ў Бэлы Ахмадулінай падкрэслена многа вершаў і ўпамінанняў пра вечных паэтаў рускамоўнага свету. «Рабом рамяства» называе маладзеўшая чалядніца свайго вялікага прамайстра Пушкіна, сама як бы прымяраеца да галераў паэтычнага слова.

Алхімік слова, яна можа ўгадаць у слове тое, што і само слова не ведае пра сябе. Яна дапамагае слову выказацца, яна чаруе над словам, вядзьмуе над

словам, пра вечнае ўмее сказаць сучаснаму сэрцу, сучаснаму чытачу. Космас пачуція і думкі Бэла Ахмадуліна лучыць з канкрэтнай зямной адзнакай жыцця. У традыцыйнай восені ўгледзець можа яна, як «ударяется яблоко оземь — столько раз, сколько яблок в саду». И хоць шчыра пакутуе спаконнай пакутай майстроў — «пісаць, як хачу, я не ўмею, пісаць, як умею — нашто?», сама здзіўляеца сваім жа вершам, дзіву з'яўлення, нараджэння іх:

Когда сей миг и прошлое мгновенье
соединяются, будто медь и медь,
их общий звук и есть стихотворенье.

Бэла Ахмадулінай Андрэй Вазнясенскі, таксама, як і яна, Ганаровы член Амерыканскай акадэміі мастацтваў і літаратуры, прызнаеца па-рыцарску:

Я кідаў табе ў ногі Парыж,
аўгусцейшы абдзіртыш, салоўка!

Вялікі чыліец Пабла Нэруда, сябра Федэрыка Гарсія Лоркі, у «Элегіях», прысвежаных нашай краіне і яе выдатным дзеячам, так чытае Бэлу Ахмадуліну:

...гэта не лямпы зязоць сінім святылом,
а вочы неадумнай
пантэры, што з лесу выходзіць
з салаўём у зубах...
...сірэна, якая толькі што выйшла з мора,
і яе запрашаюць плаваць у пустыні.

Калі Бэла Ахмадуліна была ў чарговым сваім наведванні Беларусі ў гасціях у Васіля Быкава, пра чытаў я ёй у сваім перакладзе верш Пабла Нэруды пра яе (дарэчы, гэты цыкл паэта выйшаў у нас раней, чым у Маскве), Бэла Ахатаўна на старонцы беларускага Нэруды напісала экспромтам:

Коль вپрімъ качнулася и упала

его хранившая звезда,
откуда эта весть от Пабло
и весть моя ему — куда?..

Гэта паэты перагуквающа зорамі, каб святлей было на небе побыту.

Бэла Ахмадуліна — уся такая — жыве паэзіяй, мысліць, думае вобразамі ўзвышана-канкрэтнымі, першастворанымі. Шмат дыскусій пра тое, якая мусіць быць паэзія, каб зразумеў яе і прости чытач, хоць прыстых ні чытачоў, ні людзей не бывае, і самы вышканены дэгустатар радка смакаваў. А калі Бэла Ахмадуліна выступала перад калгаснікамі ў славутым сваім прыбыткамі і каміннай залай калгасе пад крылом Белавежы, дзе старшынёй Бядуля, людзі, прыйшоўшы з нялёгкай працы, забыліся, што трэба спяшацца дамоў, што іх зачакаліся нядоеняя каровы і някормленыя аднасямейцы,— усе да трэціх пеўняў слухалі і амаль незразумелую ім, і зусім родную іх душам паэзію Бэлы Ахатаўны Ахмадулінай.

1985

Заклінальнік і гранільшчык слова

Яго лічыў я сваім самым лютым ворагам больш як год. Нават байку напісаў «Рэдактар і паэт», дзе ў вобразе рэдактара-бюракрата, не чулага да маладых талентаў, вывеў свайго крыўдзіцеля. Але нідзе ніхто не ўзяў і гэтую байку друкаваць. Лёс яе напаткаў такі, як і мой верш, забракаваны нядобразыгліўцам.

А ворагам гэтым быў мой цяперашні добры таварыш, дарадца Навум Кіслік, які працаваў тады ў «Літаратуры і мастацтве», да каго я, як усе пачаткоўцы, дужа самаўпэўнены, і прынёс студэнтам-першакурснікам свой верш. Цяпер я ўдзячны Навуму Кісліку і за той суворы разбор верша, і за ўсе пазнейшыя слова адкрытай шчырасці, непрыхарашнай суровасці.

Пазней Навум Кіслік напіша «Распавяданне пра дэбют», дзе выкажа і свой апраметны страх пачаткоўца:

«Я так робел, что просьбу в гардероб сдавать при входе верхнюю одежду, с отчаяньем, оледенившим лоб, прочел как Дантов стих: «Оставь надежду!» А у дверей с табличкой «литогдел» дрожь охватила — почва закачалась так явственно, что весь похолодел, как даже под бомбеккой не случалось».

Розніца ў нашых становішчах была істотная. Я, зялёны хлапчук, пісаў пра ўсё ўвогуле, а Навум Кіслік пра тое, што адчуў, прачуў, прамацаў, выверыў. Бамбёжка была сапраўдная, як і ўсе ягоныя перажыванні. Дэбют паэта адбыўся ў Арэнбургу зімой 1944 года. Выпісаны са шпіталя пасля цяжкага ранення на Арлоўска-Курскай дузе, ішоў малады, але стрэлены верабей з запаветным сышткам вершаў і

убачыў шыльду «Газета Южурво «Сталинец». Маёр Алляксандр Каваленкаў, таксама са шпіталя, прывециў: «А, з сінім сыштакам прыйшоў. Давай». Праз тры дні ўбачыў малады паэт свой першы надрукаваны верш «Памяць павших». І пісаў пасля, і цяпер найболей піша вядомы рускі паэт Навум Кіслік пра сваіх аднагодкаў, што паді на палях вайны.

Бежала тень несчетных похорон
За огненной обочиной похода,
Как будто взялся выполнить Харон
Столетний план за те четыре года.

Напярэдадні вайны чарначубы хлапчук зайдоў да славутага тады на ўесь Віцебск Пэна. Стары мастак у саламяным капелюшы, у белай талстоўцы (і цяпер прыгадвае Навум Зіноўевіч) парай хлапчуку вучыцца. Была пададзена заява ў вядомае Віцебскае мастацкае вучылішча (мог бы нават сустрэцца Навум Кіслік з Васілем Быковым, які вучыўся там), але адразу ж давялося пісаць заяву, і не адну, і прасіцца на фронт; яшчэ думалася тады будучаму паэту, што, як не трапіць на фронт, нічога не напіша. Але не хапала гадоў, каб трапіць на фронт — нарадзіўся Навум Кіслік 26 верасня 1925 года.

Пазней, у далёкі мірны час паэт між іншым скажа:
Я вспомнил вдруг,

что в сентябре родился,
и первый вздох и первый мой глоток
был с каплей зноя первый холодок —
теперь мне этот опыт
пригодился.

У прыволжскім горадзе восенню 1941 года школьнікі аблогай браў на ваенкамат — пашліце на фронт. Ваенком, яшчэ з акна ўгледзеўшы нецярпліўцаў,

паўтараў адно і тое ж: «І гародніна, і садавіна сваёй чаргі дачакацца павінна». Пасля заняткаў штодзень быў Усевобуч. Аднойчы на пытанне, хто можа скласці песню пра Усевобуч, пагатоўнасцю адказаў Навум Кіслік. І першая, і апошняя, як цяпер з усмешкай заўважае паэт, была ягоная песня Усевобуча на матыў «Врагу мы скажем: нашу родину не тронь». Пасля было вучылішча і адчуванне прасторы:

Острый пространство чувствуешь хребтом,
влачнмое на двух железных лямках,
когда его при затемненных лампах
теплушка ловит судорожным ртом.

И это — не какой-нибудь Атлант,
державший свод небесный в наказанье,—
стрелкового училища в Казани
так и недоучившийся курсант.

Наогул, трэба зазначыць, што біяграфія Навума Кісліка ў ягоных вершах і паэмах. Дэталі побыту, часу надзвычай дакладныя, але не абніканыя фактамі, а наадварот узышшаныя журботнай іроніяй, ліръгчнай кпінай.

Даваенны ціхі Віцебск паэт умее намаляваць некалькімі радкамі:

Громыхали ломовики,
перебраниваясь
на четырех языках сразу.

Да згорбленай даўняй вуліцы можа як да бабулькі звярнуцца:

Давай-ка
переведу тебя, старая,
через новую плошчадź,
за которой раскинулся космос...

Но это тебе не под силу.

Гэта пра сябе сказаў паэт, вораг усялякага пазёрства, выхвалства, рэзанёрства:

Он в ангелы не годен — те полегче,
а этот погрубей, покруче тесто,
житеjkой ношай занято заплечье —
для крылышк не остаётся места.

Але «гудыт бомбардировщик памяты» і зноў і зноў вяртае да дзён найсуроўых выпрабаванняў. Прыгадваеца, як гучала песня на верш Навума Кісліка ў праграме «Песняроў» «Праз усю вайну», прысвечанай 40-годдзю Перамогі:

Родина, Родина,
что за красоты
ты подстилаешь под ноги пехоты!..
Первая рота...

Армия, армия...
Первая молодость,
ранняя, ранняя.

Рускі паэт Навум Кіслік жыве і працуе ў Мінску, актыўна перакладае беларускую паэзію на рускую мову. А пачалося ўсё з першага перакладу верша Аркадзя Куляшова. Пасля былі доўгія гады творчай дружбы з выдатнейшым беларускім паэтам. Карыстаючыся вайсковай тэрміналогіяй, бліскучай перамогай можна назваць пераклад выбранай паэзіі Янкі Купалы. Ды, як гэта часта здараеца, не заўсёды заўважаеца свой, блізкі, хатні, што называеца, майстра. І таму пэўным дакорам нашай крытыцы гучыць слова масквіча Канстанціна Ваншэнкіна: «Навум Кіслік — не толькі сапраўдны паэт, але і сапраўдны майстра. Ён стаіць у адным шэрагу з самымі вядомымі паэтамі франтавой фармацыі,

мастакамі, народжанымі вайной. ён таксама пясняр парадзелага, выбітага пакалення, такі ж, як Межыраў, Вінакураў, Старшынаў ці Слуцкі. Адрозніваецца ён ад астатніх толькі тым, чым яны самі адрозніваюцца адзін ад аднаго: уласным голасам, інтанацияй. Ды яшчэ, можа быць, тым, што, жывучы ў Мінску, а не ў Москве і лянуючыся прыладжваць вершы ў сталіцы, крыху меней вядомы...»

Голас паэта не зблытаеш у шматгалосым (яно, можна сказаць, часам і не дужа зладжаным) хоры сучаснай паэзіі. У вершах Навума Кісліка ёсць, як любіць гаварыць выдатны знаўца мастацкага слова Міхась Странцоў, дыханне. Паслухайце, як, напрыклад, дыхае колпаче слова радка:

Вот и рассыпали мы
тихо сквозимую
по первозимью перевозимую
 первую песню зимы.
Первые скрипты, что были сокрыты,
выползли и расписались санскритом —
голым кустом на бело-пустом.

Праца над словам катаржная, галерная (у рыфму так і просіцца — халерная), над словам свайго верша, над словам, якое трэба перакласці па-руску, перавесці ў бліжамоўную стыхію, праца гэтая падобна на праход па мінным полі. Бездакорнае. веданне рускай і беларускай моў да памагае майстру. Абкладзены слоўнікамі, даведнікамі, тамамі і томікамі паэзіі, прозы, былы франтавік на пярэдняй лініі літаратурнага жыцця не дае сабе перадышак, паслабак. Ледзь не з паганская малльбой да слова звяртаеца працаўнік:

Великий океан — родной глагол.

Беззвучен рядом голос мой простуженный.
Зачем я плыл за призрачной жемчужиной?
Ведь все равно пред ним предстану гол.
Глагол, всей солью бытия пропахший,
Тебе,
за навык, добытый хребтом,
Поклон приносит без вести пропавший.
Ты в нем гремел,

не ведая о том.

Слова на ўвагу адказвае ў vagай, на любоў любоўю, узвышаючы афарыстычны, дэмакратычны, вытанчаны радок таленавітага рускага паэта Навума Кісліка, заклінальніка і гранільшчыка слова.

1985

Сіла дабраты

Маёй любові рэчку

Не перайсці нікому,—

не зяйуляе, не абвяшчае паэт, а ўпэўнена падкрэслівае, паўтарае самому сабе. А рэчка гэта незвычайная. Яна імя сваё бярэ з сівых паганскіх тума-ноў. Імя яе гучыць у неўміручым «Слове пра паход Ігаравы». Гэта рэчка Дзіва. Яна ў жураўліны клін луцьшь як не ўсе рэчкі азёрнай, баравой, крынічнай стараны, дзе «...жарабя цікаўнае ў крыніцы На месяц наступае капытом», «...зара задумліва ў прыполне Выбірае промні з каласоў», дзе ўсё яшчэ па-хатняму «Убіўся лось у стог паснедаць», дзе ласкова грэюць душу «Завушніцы на тонкім галлі І радзімкі на белай бяросце», а «Ластаўкі снуюць над полем нізка, Быццам сесці хочуць на плячо». Старана гэтая завецца Ушаччынай — калыскай трапялткога радка Петруся Броўкі, ратнага слова Васіля Быкава, балючай песні Еўдакіі Лось. Часта змяняўся адміністрацыйны падзел Віцебшчыны. І ў выніку тры раёны спрачаліся, як за Гамера некалі гарады, за паэта — Бешенковіцкі, Вульскі, Ушачкі, бо вёска Слабада якраз на мяжы раёнаў. А перамог Ушачкі раён, Ушаччына стала роднай хатай першых і сталых вершаў паэта.

Сяргей Законнікаў — імя гэтага даўно знаёма тым, хто цікавіцца паэзіяй, хто любіць беларускае шырае слова. Вершы Сяргея Законнікава з беларускім харектарам, а гэта значыць — яны глыбінныя і задушшўныя, сцілья, але не ніцачолыя, яны прызнаюць толькі існае і сапраўданае і не прымаюць ўсё паказное, павярхойнае. А паэзія ў самым адказ-

ным значэнні гэтага слова — працяг, адбіцё харектару яе стваральніка. Харектар жа Сяргея Законнікава ад роднай зямлі, ад герайнага партызанскага краю. З малечых год паэту імёны славутых палкаводцаў і партызанскіх камандзіраў, такіх, як Даватар, Лабанок, Дуброўскі, былі, што называеца, хатнімі, роднымі. Нават хата аднаго з Даватараў стаяла побач з хатай бабулі Сяргея па матчынай лініі. Пасля бабуля ўспамінала, як перад вайной Леў Даватар прывозіў у падарунак вяскоўцам хусткі. У часе вайны маці Сяргея Валянціна Фёдарайна была сувязной у брыгадзе Мельнікава (можа, і сустракаліся там калі сувязная і радавы брыгады — мой бацька). А матчын бацька Хведар працаваў кавалём на Пуцілаўскім заводзе, удзельнічаў у грамадзянскай. Маці ў мірныя дні вяла пачатковыя класы. І ён злічыць ёй, колькі ўдзячных выхаванцаў у свет праводзіла.

Гэта вачыма маці-настаўніцы бачыць паэт вясновы свет:

Зямля ў сукенцы беленькай

Бяжыць на выпускны.

Бацька Іван Васільевіч на фронце быў зенітчыкам, а пасля вайны нязменны дырэктар: пабудуе адну школу, будзе наступную. Як той цыган, ван драваў па Віцебшчыне, пакуль не давандраваў да Глыбачкі. Тут, у Глыбачцы, блізкай суседкі Ушач, дырэктар стварае альманах «Узлёт», дзе багата матэрыйлаў краязнаўства, вершаў, апавяданняў. Аж троє Законнікаў — Сяргей, Валеры, Вольга змяшчаюць ва «Узлёце» свае творы. Трос з пяцёх дзяцей Івана Васільевіча. Але літаратурныя заняткі ў вольны час, а асноўнае — сямейная політэхнізацыя. Самі валілі лес, самі

травявалі, самі па мазалах на руках навучыліся адрозніваць шархебель ад футганка, гэблік ад барана. Самі будавалі бацькоўскую хату. Задоўга да ўсіх пастаноў дырэктар Глыбачанской школы Іван Васільевіч Законнікаў ведаў, што трэба рабіць, каб маладая змена любіла зямлю, ведала цану хлеба, каб каранілася ў роднай глебе, а не перакаці-полем кулялася ад вярбоўкі да вярбоўкі. Доўгі час вучоныя шукалі магілу Фелікса Тапчэўскага, а знайшоў надмагільны камень і дату нараджэння пісьменніка гэтым удакладніў Іван Васільевіч Законнікаў.

Чаму так даволі падрабязна спыняюся я ў сваім слове пра маладзейшага сябра і земляка на фактах біяграфіі, на не дужа пакручастай, як ва ўсіх беларусаў, радаслоўнай. Паэзія Сяргея Законнікаўа трывалаеца сваімі каранямі, сваімі вытокамі. Факты біяграфіі, факты жыцця паэт імкнецца абагуліць, узняць да вышынъ паэзіі праўдзівай. І ён мае пра што сказаць і ўмее як сказаць. Памяццю суровых дзеён паэт заклікае:

Павагу і добрае слова
У нашыя мірныя дні
Давайце вучыцца нанова,
Як хлеб у блакаду, цаніць!

Сам паэт умее цаніць і добрае слова, і павагу. Паэзія Сяргея Законнікаўа даверліва-спавядальная, яна спавядаецца Айчынне, родным нябесам, землякам. Па-высокаму перагукваюцца, напрыклад, радкі беларускага паэта з класічнай японскай паэзіяй (помніце: «У краі майм любым цвіце чаройнай кветкай і дзікай трава»):

І таму здаецца дзіўнай краскай
Лебяды ля сцежкі палявой.

Кожны радок Сяргея Законнікаў напоўнены пахамі, вятрамі, сіверамі Ушаччыны.

І добра мне ісці сцяжынкай
Ці каляінай палявой,
Крывінкай кожнага і жылкай
Злівашца з роднаю зямлёй.

(Толькі ўслухайцесь ў багата-асацыятыўнае гучанне рыфмоўкі: ісці сцяжынкай-крывінкай кожнаю і жылкай!)

І нават бусел на Ушаччыне не зусім традыцыйны. Паэт, які шмат павандраваў па свеце, па дарогах і сцежках свайго kraю, добра адчувае радасць крылатага вестуна вясны, прымярае дарогі ягоныя да сваіх:

Прынёс у дзюбе бусел сонца
І пыл заморскі з крыл абтрос.

(Так і адчуваеш, як лёгкае «л» у слове «пыл» спадае з навярэджанага, цвярдога «р» «крыл».)

Імгненні замілавання засланяюць хмары трывог нашага свету, бо

У кулаку, як жаўранка-падлётка,
Заціснуў сэрца неспакойны век.

У партызанскім краі мірныя дні не могуць ніяк звыкнуць да цішыні.

Знасіліся вайсковыя мундзіры,
І ў бацькі зарубцована спіна.
А тут яшчэ не падпісалі міру,
А тут ідзе маўклівая вайна.

І партызаны, і салдаты надзвычай чуйна адчуваюць кожны рух небяспекі, неспакою:

Бліскавіцамі успыхне неба —
І адчуе сейбіт — ён салдат.
Паэт сказаў гэта і пра бацьку, і пра суседзяў, пра

мужчын, якіх нягуста адшкадавала вайна.

Прыгадваещца, як чытаў па памяці вершы Сяргея Законніка сакратар парткома саўгаса «Глыбачаны» Леанід Жаўранак ля возера Лінец (ліні некалі вяліся, да павалыіай хімізацыі). Гэтае ж беларускае прозвішча з чыста ўшацкай агаласоўкай і на пліце мемарыяла «Прарыў», дзе партызаны прабіліся праз смяротныя абцугі блакады. І адна з паэм Сяргея Законніка так і называещца «Прарыў». Жыццё мае працяг, адолеўшы скон. І ў хвіліны роздуму над імгненніасцю нашага зямнога гасцівання паэт хоча:

Хай радок
узаўецца над полем
Жаўранкам,
як не стане мяне...

Глыбачка. Роднае гнездзішча паэта. І глыбіня азёр, адно з якіх так і завецца Бяздэннае, і часцінка ад вялікай глыбы скупога ворыва, шчырых бароў, глыбы неба, якое паўсюль з табой, тваё, бацькоўскае, прадонна-бясхмарнае. Сюды дарогі павагі, захаплення прыводзілі Васіля Былака, Уладзіміра Каараткевіча і Генадзя Бураўкіна, многіх наших паэтаў, пабрацімаў Сяргея Законніка. А ў бацькі паэта клопат пра лясы, якія каранямі ўсыхаюць, пра возера, якое не шчадзяць браканьеры, успаміны пра брата, паэта паслярэвалюцыйнага закліку Сяргея Ракіту. Здаецца, што чуеш тут і голас Петруся Броўкі, які высока цапіў паэтычны і чалавечы талент Сяргея. Добрая броўкаўская шырокая інтанацыя гучыць у раджах маладзейшага таварыша:

Ну, што ж,
і сёння ненадоўга,
А толькі сэрцам акрыяць.

А ўсё-ткі добра,
ах, як добра
Сярод сваіх палёў стаяць.

Лепей за ўсё вывяраюцца вершы на праўду і на глыбіню на мясцінах, дзе яны напісаны, на людзях, пра якіх вершы гавораць. Да гэтага не могу забыцца, як уразлі радкі, як натуральна прагучалі яны ў саўгасным клубе Глыбачкі, калі чытаў Сяргей Законнікаў сваім землякам пра іхнюю і сваю аднавяскоўку:

Над могілкамі дзень сінег,
Як васілёк маёй віны.
Пад крыжам цётка Паланея
Сніць вечна хату ў тры акны.

Свет не заўважыў гэтай страты,
Не азірнуўся па бягу...
А перад кім я вінаваты,
Што памяць,
як страху,
залатаць,
Відаць, ніколі не змагу?

Адчуванне віны, аваязку перад людзьмі прысутнічае ў паэзіі Сяргея Законніка, узвышаючы і робячы зразумелымі словаы самабытнага паэта. Не дае пра сябе забыцца і адчуванне, што

Прыйшла пара вучыщца простай мове
Лясоў і птушак,
Ветру і травы.

Кажучы навуковападобна, герой паэзіі Сяргея Законніка — людзі працы, спрадвечныя хлебадары. Новы час, новая тэхніка, а матулін клопат як і ў свой дауніны. У прыпар камбайнер зазірнуў дамоў.

Заўтра зноў не будзе у адгуле,
Рэха ад матора загудзе...
Мые маці сынаву кашулю
У пагрэтай сонейкам вадзе.

I сонца спрыяе маці, і яно клапоціцца злеціць
ваду. I добра, што не традыцыйна зарыфмаваў паэт
кашулю (звычайна: матуля — кашуля). У слове «адгул»
пэўная адзнака часу.

Радасць і смутак, надзейа і сумненне жывяць думку
паэта, не даюць заспакаенню заніць покуць увагі.

Прыляці, сініца ўдачы,
Сум на смак пакаштаваць,—
запрашае паэт і разам з тым жыве надзей:

І маю шчаслівую падкову
Конь яшчэ не скінуў з капыты.

Чытаеш паэзію Сяргея Законнікава і згаджаешся з
ім:

Ёсць,
відаць,
    у зямлі на паэтаў патрэба,
Бо ніхто іх не сеяў,
    а шчодра ўзыши...

У жыце жыцця і паэзіі колас таленту Сяргея Законнікава буйны, поўны чистых зярнят любові,
трывогі, веры.

Я ў сілу жорсткасці не веру,
Я веру ў сілу дабраты.

Сіла дабраты і робіць будзённае слова Паэзій!
1985

Слова на пісьменніцкім зездзе

Мінуліся часы, калі конная міліция стрымлівала
натоўп ахвотнікаў паслухаць паэтаў на самых вя-
лізных стадыёнах. Цяпер жа часцей і часцей не па-
шкодзіла б міліцыя, каб загнаць парадзелага слухача
на вечар паэзіі ў невялікую нават аўдыторыю. Хто
вінаваты? Вінаваты і паэты, і час, які змяніўся не ў
карысць паэзіі. Жышцёвия і шмат якія акалічнасці
пачалі актыўна выхоўваць, і ў асноўным паспяхова з
гэтым справіліся, спажыўца выгод прагрэсу,
раскошы, вонкавай культуры. Мы ў свой час быццам
бы не ўлічылі, што паэзія разлічана на дасведчанага
чытача-субядедніка, якога трэба было мець на ўвазе,
а то і выхоўваць, адначасова выхоўваючыся і
ўзбагачаючыся разам з ім, а яго дрэнна выхоўвала і
сама паэзія, і крытыка — і ў выніку абясцэнванне
слова, самой кнігі, яе асноўнага назначэння —
абуджаць пачуццё думкі і думку пачуцця, што
прывяло да анекдатычнага: кніжную прадукцыю,
невядома з чьею лёгкай рукі, называюць у сферах
гаспадарання, у сферах распаўсюджвання кнігі
«таварам народнага спажывання» наройні з мылам,
півам, пральным парашком, чаравікамі. А мы ж да
гэтага часу думалі, што кніга нешта іншае, чым мыла,
піва, пральны парашок і чаравікі.

Вусцішна ад гэтага, балюча і кръудна — і як
цяжка нават лепшым з нас не зняверыцца ў самой
годнасці літарата!

Знікла і не перастае знікаць кантактнасць з
канкрэтным чытачом, супольнасць, суперажыванне.
Як самотнае рэха, блукае слова нашае, не знаходзячы
аб што адбіцца,— не прынятае, не ўспрынятае, не

прачутае, не пачутае. Звужаеца сфера ўжывання беларускага слова. Дзякую радыё ды тэлебачанню: хоць прыезджыя госці пачуюць, як шырока і прыгожа магла б гучатъ беларуская мова! Дзякую і нястомнаму шчыруну Генадзю Бураўкіну, які намагаеца надаць болыпнае гучанне, шырэйшы абсяг нашаму слову!

Гаворым пра натуральны працэс узаемазбліжэння культур, пра інтэрнацыяналізм. Але ж сама слова інтэрнацыяналізм мае на ўвазе якраз наяўнасць нацый і ўзаемаадносін паміж нацыймі, бо не можа быць моста цераз рэчку, у якой няма берагоў, бо тады гэты мост, як у жарце — уздоўж рэчкі мост. Бо калі адкінуць жывое бытцё нацыйнальнага, яго канкрэтную змястоўнасць, дык і ўзаемаўзбагачэнне культуры, і інтэрнацыянальная еднасць — гэта нешта падобнае на бязгучны гук ці блізка таго. Мова — душа нацый, душа народа. Нездарма ж у нас у Беларусі кажуць пра чалавека, які анямеў — у яго адняло мову. Дык не будзем жа спяшацца адыманць мову ў сябе і ў народа, анямляць яго нематой сваёю! У пастановах ХХVII з'езда КПСС, з'езда шчырага і адкрытага, прынцыпавага і строгага, гаворыцца, што грамадства павінна спрыяць развіццю нацыйнальных культур, партыя падкрэслівае: не трэба паскараць працэс зліцця нацый, але і не трэба кансерваваць яго.

Раскажу пра прыватны выпадак, які мянене ўразіў і абразіў: віншуючы навучэнцаў з пачаткам вучобы, міністр асветы Беларусі Людміла Канстанцінаўна Сухнат не змагла ці не палічыла патрэбным хоць два слова сказаць дзеткам па-беларуску.

Дык, можа, яшчэ і таму ўсё часцей задаём мы сабе пытанне: для каго пішам, дзе наш чытач, ці чуе ён у вышэйшых навучальных установах сваёй рэспублікі

свую родную мову? Але нельга ўсю віну за звужэнне сферы роднага слова перакладваць толькі на паасобных таварышаў, якія апякуюцца на ніве асветы і адукацыі.

Памятаю, як пасля вайны асабліва, праз паэзію атрымоўвалі мы інфармацыю пра тое, што дзеялася на свеце,— так продкі нашыя па неўміручым «Слове пра паход Ігаравы» некалі вучылі і геаграфію, і гісторыю і засвойвалі маральныя нормы. Паэма «Беларусь» Броўкі, «Мая геаграфія» Панчанкі. Цяпер дастаткова навуковых выданняў, навука, разглінаваўшыся, адасобіўшыся на свае ўчасткі, інфармуе, фарміруе, вучыць, абы толькі жаданне мелася ўспрымаць. У паэзіі іншыя задачы, дарэчы, яны спаконвечныя — падымаць пласты душы народнай, гаварыць шчыра, ад душы з душой чалавечай, імкнунцца быць ёй зразумелай. Але на якой жа інакшай мове будзе зразумелы суайчынніку паэт, як не на роднай? И разам з тым павінны мы дбаць пра годнасць і вагу роднага слова.

Шмат у нас ідзе валу ў кнігах, у перыёдышы. I, наогул, ці многа ёсьць паэтаў, у якіх было б хоць па аднаму вершу, які б адразу выкрасаў у памяці імя аўтара, быў як бы візітойкай аўтара, прымушаў па свет глядзець вачыма паэта? Не буду прыбягаты за паратункам да імён Петrusя Броўкі і Аркадзя Кулішова, Пімена Панчанкі і Максіма Танка. Бліжэйшыя па часе да нас Генадзь Бураўкін і Васіль Зуёнак, Анатоль Грачанікаў і Яўгенія Янішчыш. «Прыязджайце да нас на Полаччыну, пахадзіце яе прасторамі» — Генадзь Бураўкін. «Яблык упаў да свеццем ля Халопеніч на Беларусі... а шар зямны здрыгануўся». Кожны раз, калі бачу, як падае яблык,

думаю — гэта Зүёнкаў! Пра дзяцей-донараў, пра інвалідаў, што ўдвох купляюць адну пару ботаў, Анатоль Грачанікаў сказаў аднойчы і назаўсёды ўражліва. А якія слова пра Палессе з радасцю ягонай і горам, з паўсядзённымі клопатамі сказала, а дакладней — выдыжнула светла і журботна-балюча Яўгенія Янішчыц!

Добра, калі на пачатку шляху свайго паэты стаўша перад сабой вялікія задачы, не расслабляюць паэтычных мускулаў. Так Вячаслава Дашкеўіч піша:

Нам нельга крыху нарадзіцца,
Як нельга крыху памерці.

Я думаю, што глядзець на заўтрашні дзень нашай паэзіі не трэба дужа змрочна. Як заўсёды, пагодным робіць дзень моладзь, а яе шмат, і таленавітай. Пералічваць не буду, каб каго не абысці, не забывацца. Асабліва радуе мяне і ўсіх «палацкі куст». Здавалася б, выпалілі лясы хіміяй, здавалася б, не прабіцца праз тоўсты слой нафты паху жывіцы, а як загучала сёння мова ў найлепшай яе аздобе ў старажытным Палацку і падлетку Навапалацку з вуснаў і праз друкаванае слова маладой тутэйшай літаратурнай плеяды. Жывыя традыцыі Скарэйны!

Нам варта заўсёды дбаць пра змену. А змена можа быць толькі там, дзе шануецца, дзе не забываецца спадчына. Вось да слова прыйшлося. Руская літаратура, найбагацейшая і найразмаісцейшая, пастаянна дбае пра лёс спадчыны, пра карапі свае. Нядайна ў «Літературной России» было пашанліва і годна адзначана 100-годдзе Мікалая Гумілева. А ў нас чамусыці ўсё ніяк не дойдуць руکі да Алеся Гаруна. Успамінаеца, як у апошнія гады свае Пятрусь Броўка з прысутным яму імпэтам казаў: «Трэба вялікі

ўступны артыкул, падрабязныя каментары, а ўсю паэзію Алеся Гаруна трэба выдаць, абавязкова!» Я думаю, што густу і прынцыпавасці паэта-камуніста трэба верыць, трэба верыць ягонай энцыклапедычнай дасведчанасці і заклапочанасці.

Добра было б выдаваць у рэспубліцы хоць штогоднік спадчыны. Вартае з яе павінна быць у нашым ужытку, а не на брудным языку заакіянскіх падвартонікаў!

А ці часта звяртаемся мы да спадчыны, як часта звяртаемся да сваіх папярэднікаў? Ці чытаем мы, акрамя сябе, да сябе падобных, г. зн. сабратай, калег па пяру і пары. Часцей глядзім, каго гладзіць па шэр.сі, каго супроць шэрсці. Наклейваем ярлыкі: традыцыйная гаэзія, наватарская, авангардышская. Горш, што задужа яшчэ паэзіі, дзе пульс не праслухваецца нават самай звышсучаснай апаратурай. Чытача як стрэлянага вераб'я на мякіне гіе правядзеш. Сапраўдная паэзія — хоць парыжанка яна, хоць сялянка — шануе пачуццё густу, у ёй прывабная адсутнасць пераболыпвання, ламання, адным словам, натуральнасць і непасрэднасць, уласцівия парыжанцы і сялянцы, уласцівия і сапраўднай паэзіі. А выгварнасць, крыжлівасць, хваравітая боязь правінцыяльнасці і ёсць правінцыяльнасць. Каравацей, як любіць паўтараць вытанчаны знаўца паэзіі Міхась Стральцоў, у выніку такая перанапружаная паэзія ад варон адстала і да паваў не прыстала.

У сваіх лепшых узорах і прадстаўніках нашая беларуская паэзія даходзівай і зразумелай, інтэлектуальная і зямная. Я веру, будзе ў нас чытач, будзе развівацца наша мова, будуць у нас і новыя поспехі.

Цвёрдая цана слова

Якая радзіма паэта — такі і сам паэт. Гэта даўняя ісціна. Полячына — цемя нацыі, цемя Беларусі. Гэта яна дала ўсходніму славянству Францыска Скарыну. Гэта яна захавала крынічна-чыстую беларускую мову вякам наступным. Генадзь Бураўкін — палачанін ад першага свайго радка да кропкі. Поляцкі харктар, поляцкі позірк на жыщцё, поляцкі абсяг думкі і пачуцця. Як пра праўнук Скарыны шчырэе ён на радасць «люду паспалітаму».

Сам паэт родам з вайны (нарадзіўся Генадзь Мікалаевіч Бураўкін 28 жніўня 1936 г.), ягоная пэзія таксама родам з вайны.

Крытыка называе пакаленне Генадзя Бураўкіна пакаленнем, апаленым вайной, але, відаць, дакладней было б назваць яго пакаленне не спаленым вайной, якое цудам ацалела, каб быць маладымі вачыма памяці і прысадзе, напаміну і перасцярогі.

Крытыка пазывае пакаленне Генадзя Бураўкіна філалагічным пакаленнем, бо ў асноўным усе прадстаўнікі гэтага пакалення маюць гуманітарную адукцыю. Але гэтаму пакаленню не столькі філфакі універсітэтаў і педінстытутаў далі веданне слова, прышчапілі любоў да роднага слова, колыкі вёска і пасёлак, маці і суседзі перадалі ў спадчыну праз вякі пранесенасе і затуленае ад лютавеяў часу слова,— каб бераглі, каб шанавалі, каб гранілі. Беларускае слова да пакалення Генадзя Бураўкіпа прыйшло не з газеты і радыё, не з фальклорных запісаў, а з першых вуснаў тых, каму слова роднае гучыць натуральна, адзіна правільна, адзіна магчыма. Назаву колыкі імёнаў з пакалення Генадзя Бураўкіна толькі паэтаў, каб

чытач меў пэўнае ўражанне пра сучасны стан нашай пээзіі, гэта — Васіль Зүёнак і Міхась Стральцоў, Кастусь Цвірка і Юрэс Свірка, Янка Сіпакоў і Уладзімір Паўлаў, заўчасна адышоўшыя ад нас Сымон Блатун і выдатнайшыя знаўца пээзіі Варлен Бечык.

Крытыка называе пакаленне Генадзя Бураўкіна задзірыстым. Праўда, не гэтак і часта называе, як раней, і не ўсіх называе ўжо. Але пакаленне гэтае прыйшло ў літаратуру ў часіны ачышчальных вястроў ва ўсім нашым грамадстве, у часіны найбольшай шчырасці і адкрыласці ў адносінах паміж людзьмі ў нашым грамадстве, у часіны, якім спрыялі гістарычныя рашэнні ХХ з'езда нашай партыі.

І гэта зусім не поза, а натуральная праява харктару Генадзя Бураўкіна, калі ён, пасталелы, правераны справай і славай, кажа:

Не з капрону і не з жалеза,
Нервы тонкі і ў мяне.
А ўсё роўна наперад лезу,
Каб у очы плюнуць мане.

З першых публікацый у прэсе адчуваўся самабытны талент Генадзя Бураўкіна, пачынала праяўляцца грамадзянскасць таленту паэта, трывуннасць і актыўнасць паэставага слова. І разам з тым ліръчнасць, мяkkасць, стрыманая расчulenасць. (У свой час Рыгор Бярозкін любіў кінуць вясёлу заўвагу, што некаторыя думаюць, што паэт-трыбун і спаць павінен на трывуне.) У Генадзя Бураўкіна былі добрыя настаўнікі, такія, як Уладзімір Маякоўскі, Уладзімір Лугаўскі, па-зямляцку блізкі Пятрусь Броўка. Пафас у Генадзя Бураўкіна заўсёды плоцэвы, вобразны, канкрэтна-адрасны, ліръка адкрытая і цнатлівая, задушэўная і мужная.

Хай,
таямнічая і яркая,
Са дна вачэй каханых мне
Недасягальная Паллярная
Хоць раз гарэзна падміргне.

Пра гэта патпросіць позні Генадзь Бураўкін. А малады член літаб'яднання пры «Чырвонай змене», вострапрофільны Генадзь будзе прывозіць з канікул з роднай Полаччыны вершы, у якіх захоча «прайсці па зямлі самым верным любімым сынам», у якіх будзе запрашаць прыехаць на Полаччыну і паблукаць яе прасторамі, а не за морамі шукаць экзотык. Малады Генадзь Бураўкін будзе ўпэўнена казаць:

І як бы мы ні па старэлі,
Няхай і летам, і зімой
Юнацтва сінія арэлі Л
япцяць між небам і зямлёй...

І пазнейшы Генадзь Бураўкін, які аб'едзе і абляціць свет з прысветкам, пацвердзіць юначы запавет:

Шукаем сцежак невядомых,
Чужкія топчам бальшакі.
А песні нас чакаюць дома,
Ля ўсплай матчынай шчакі.

А ўладай успаміну хочацца зноў і зноў вярнуцца да вытокаў паэзіі Генадзя Бураўкіна, да стадення ягонага таленту, да часін, калі набывала эпічныя абрывы паэзіі трапяцкога майстра. Малады паэт усё болей упарта і ўпэўнена ўзіраўся ў мінулае свайго краю, у мінулае, якое было побач, паўсядзённа ў Полацку і ягоных ваколіцах. Гэта прыдасца пасля для паэм, бураўкінскіх паэм, якія будзе пісаць асацыятыўна-нервова, вынаходліва і дужа кан-

крэтна ў дэталях. І пачне праступаць праз стагоддзі Полацк, ягопая слава, ягоная шчодрасць па спадчынны працяг.

І не праста ўжо рыпнуй запознены крок,
І дымком пацягнула ад фабрык,—
Гэта рыпнуй Скарэны друкарскі станок,
Гэта пахне друкарскю фарбай.

Нездарма, калі ні прыязджашь у Полацк, заўсёды прыгадваюцца радкі паэта, заўсёды адчуваецца прысутнасць паэта ў гэтым старэйшым горадзе славянскага свету. Не кожны паэт мае свой горад ды яшчэ такі. Мала нарадзіцца ў пэўным горадзе, мець адмеціну ў пашпарце, трэба так любіць свой горад, так уславіць яго, так працуць ягоную гісторыю і сённяшні дзень, каб горад зваўся тваім, каб ты быў яму родны. Генадзь Бураўкін шчаслівы паэт — ён мае свой горад, векавечны Полацк. А на ўзор Полацка будзе Генадзь Бураўкін і горад сваёй паэзіі — з дакладнага радка, маштабнага вобраза, гнуткай рыфмы. І пільна бачыць ён ускраіну, дзе

Качкі
на хвалі

вядуць качаняты калыхаць.
Вока паэта, звыклае да ўскраіны, бачыць нават,
як шпак

...збіраеца
з клейкіх пупышак
на кожным суку

Распаліць
сто маленъкіх
зялённых пажараў...

Аднак пэўная ідымія адноснага спакою на зямлі не дae права паэту забыцца на жахі вайны, на тое зло,

якое тварылі адшчапенцы. Пра здрадніка паэт
гаворыць гнеўна і не даруе яму, бо
ён абраў сабе

здраду.

Нібы руکі Радзімы,
Пагоны скінуў з плячэй.

А ў ФРГ недзе паблажліва ідзе працэс над быльм
нацыстам, і паэт звяртаецца на высокіх нотах да
пракурора:

Слухайце, пракурор!

Паклічце ў сведкі вайну,

Не можаце вайну — пакічце майго суседа!..

Бо суседа ягонага праз столкі гадоў даганяе
вайна, не дае магчымасці забыцца на боль і пакуты.

Паэт ведае, якой цаной заплацілі за права мірна
жыць усе людзі нашай краіны — і ягоны бацька, і
аднавяскоўцы, і сусед цераз сценку. Жыщё смяеца
маладым, і паэт бачыць сімвал вечнага руху вясны —
сіні званочак:

І была ў сінім сэрцы кожнага званка

Белая-белая слязінка...

Лірык Генадзь Бураўкін бачыць слязінку ў сінім
сэрцы лугавога званка, у збалельм сэрцы маші, якая
ўсё яшчэ чакае з вайны сваіх самых родных і блізкіх,
бачыць слязінку ў вачах кожнага пакрыўджанага не
толькі лёсам, але і чэртвасцю адносін.

Пейзажная лірыка Генадзя Бураўкіна ашчадная на
фарбы, стрыманая, але надзвычай душэўная, бо ідзе
яна з радзімы паэта, з паўночнай Беларусі, дзе
заўсёды цаніліся развага, шчырасць, упутранае ба-
гацце, дзе не дужа паважалі і не паважаюць цяпср
усё паказное, уяўнае, кідзістае. Толькі вока паэта,
закаханага ў свой край, можа ўбачыць у, здавалася б,

аднастайным і халодным краявідзе столыкі цеплыні:

Ідуць дажджкы.

Асенняя пара.

Заплаканыя вочы спахмурнелі.

Аўторка не адрозніш ад нядзелі,
Ад быльнягу — шпачынага пяра.

Як сагравае душу гэтае шпачынае пяро быльня-
жынкі, як вяртае на радзіму, у дарагі сэрцу куток
маленства — адчуць дрыготку дотыку босай нагой да
родных сцежак:

І ўбачыць зноў,

як

каля хаты

Хаваеца ў дрымотны цень,

Як бацька,

ціхі і вусаты,

Крыху ссутулены

ячмень.

А потым,

выбегшы знянацку

Да хаты з засені бяроз,

І на двары

аклікнучь бацьку

І маці,

светлую ад слёз.

Ячмень парадаўца з бацькам можа толькі на-
шчадны хлебароб, які адчувае непарыўныя карані з
роднай глебай. І толькі дома, на зямлі бацькоў, на
родным падворышчы відаць, як

У чыстым небе,

маладым і сінім,

Перапляліся промні з павуціннем...

Паэт рыхтаваў сам сябе спакваля, не натужна, без

усялякай зададзенасці да гэтых паэм. І не з чарговай паездкі, не з жадання адгукнуща на падзею ўзнікла адна з лепшых у нашай паэзіі паэма «Хатынскі снег». Да паэмы гэтай рыхтавала паэта вайна ў няскоранай Полячыне, адчуванне гневу народнага, болю людскага сэрца, уменне паэзіі Генадзя Бураўкіна быць зразуметай, разумеючы тым часам патаемнасць і пераемнасць пачуцця гаркаты і радасці, адаю і надзеі. У паэме мала клічнікаў, няма заклікаў, яна самім паказам рэчаў, самім сваім ладам гучыць рэквіемна і пранозліва, яна вучыць шанаваць жыщё і змагацца за яго. Паэма невялікая памерам, а сказана ў ёй шмат, шмат жыщяй змешчана ў страспай гэтай паэме, жыщяй, якія толькі фізічна перамагла смерць. Дакладнае бачанне акрэслена болем і пазначана акрыленасцю думкі. Дэталі гавораць самі:

Карнікі

бензінам

апошнюю свечку надзеі згасілі.

У шчыліну полымя

пачало ўтыкаць чырвоныя крывавыя нажы.

Сапраўды, немы крык працінае душу, калі чытаеш, калі сам нібыта апынаешся там, у пекле Хатыні:

Ад немага крыку

абвалілася пуня.

Грымнулі вобзем дзвёры.

І ўпала,

як чырвоны куль,

Халоднага снегу шукала

сляпая бабуля,

А знайшла толькі жменю гарачых куль.

Якая дакладнасць, жудасная дакладнасць малюнка, якая сялянскасць вобраза: пуня ўпала, як чырвоны куль. Куль звычайна асацыруеца з паняццем хлеба, ураджаю, а тут чырвоны куль — вобраз знішчэння, смерці. Рыфма пуня — бабуля набліжае пуню да вобраза бабулі. І сляпая бабуля шукае халодны снег, як і тая ж полымем ахопленая пуня. І гарачыя кулі завяршаюць жуду, завяршаюць жыщё дзвюх сялянак, дзвюх спрадвечных працаўніц, дзвюх захавальніц добра і дабрыні — пуні і бабулі. Усе вобразы ў паэме з сялянскага побыту, з побыту хлебадараў.

І засквірчалі на пляячах кажухі...

Мядзведзем

пад ліпай асунуўся спалены вулей.

Як растаптаны месяц,

вытыркаўся з попелу медны таз.

І не трэба ніякіх заклікаў, гучных слоў у абарону мірнай працы супроць вайны, варта перачытаць радкі:

Там

на залітай крывёю зямлі

Маці — прыгаршчамі,

А сын — жменькаю попелу

Побач ляглі.

І тая ж тэма смерці ў «Паэме расстання», прывечанай памяці першага грамадзяніна Сусвету Юрыя Гагарына, зноў жменька, але ўжо ўзнятая над зямлёнай:

Плыла

над зямлёй

па апошняй дарозе

Жменька сплаўленай з небам зямлі.

Зноў жа і Юрыя Гагарына даганяла вайна. Яны аднагодкамі былі, паэт Генадзь Бураўкін і касманаўт Юры Гагарын. Заключныя радкі «Паэмы расстання» гучашы па-зямному важка і па-касмічнаму зорна:

І навекі думка ленінская застанецца.

І ўсмешка гагарынская —

таксама.

Пасля ў паэме «Ленін думае пра Беларусь», у заключэнні, паэт з прыхаванай смяшынкай скажа:

Можа, зморшыцца строгі гісторык:

«Факты выбраў на свой капы.

Гэтак нехта напіша скора —

Ленін думаў і... пра Капыль...

І ўжо ўпэўнена, падемічна даскажа паэт:

Я, не кръудзячы мудрай навукі,

На сябе адказнасць взыму:

Ленін думаў

пра нас і ўнукай,

Пра Капыль, і Лагойск, і Карму.

На першы позірк рыфма пацягнула Капыль, а па самой справе, калі прыгадаць, што з Капыля Цішка Гартны — старшыня Часовага рэвалюцыйнага ўрада Савецкай Беларусі, а ў Карме ствараў першую школу-камуну паплечнік Леніна Лепяшынскі, дык стане зразумела, што за прыхаванай ўсмешкай, за адкрытай публіцыстычнасцю стаіць дасведчанасць аўтара, яго ўменне праз канкрэтнае паказаць абагулене, ёмістае, багатае на змест жыщё. У паэме «Ленін думае пра Беларусь» паэт змог сказаць шмат пра Леніна — дарагога сэрцу кожнага беларуса, зрабіць Леніна беларускім ці, дакладней — убачыць велічную постаць Уладзіміра Ільіча вачыма беларуса, вачыма ўдзякі, вачыма пашаны, вачыма захаплення.

Натуральна ў паэме ўзнікаюць фігуры Янкі Купалы, Францыска Скарбыны, Кастуся Каліноўскага. «Ленін думае пра Беларусь» — хрэстаматыйная рэч беларускай Ленініяны. Не выпадкова зборнік паэзіі Генадзь Бураўкіна «Варта вернасці», куды ўваходзіла паэма «Ленін думае пра Беларусь», быў адзначаны Дзяржаўнай прэміяй Беларусі імя Янкі Купалы.

Дыяпазон таленту Генадзь Бураўкіна шырокі: гнёўны публіцыст, шчыры лірык, абураны гумарыст, ўсмешлівы дэйцяч дарадчык, празаік-документаліст, кінасцэнтарыст, паэт-песеннік, высокапрафесійны перакладчык савецкай і зарубежнай паэзіі.

Актыўны грамадскі дзеяч, нястомны падарожнік і прадстаўнік Беларусі на самых паважных міжнародных форумах, бунтоўны паэт Генадзь Бураўкін адчувае адказнасць за час, за нашае заўтра, яго турбую лёс планеты, але як паэт ён любіць жыццё поўна, кахае адкрыта, з бураўкінскім выклікам ханжам і прыкідшчыкам:

Адхіну ўспаміпаў грэшных дымку,

Дзе схаваў я ад чужых людзей

Сонейка заспалае — радзімку —

У лагчынцы белай між грудзей...

А помніце, у «Паэме расстання» Юры Гагарын бачыў сонца «маленькім, лагодным — вяснушкаю на Вадінім твары».

Паэзія Генадзь Бураўкіна любіць сонца, ненавідзіць цемру і цемрашалаў усіх масцей. Неспакой за мірнае неба, на якім так хороша адчувае сябе сонца, не пакідае паэта ні на хвіліну:

Духавыя аркестры,

Паходныя трубы

Папулярнымі робяцца

Перад вайной.

Імя Генадзя Бураўкіна добра вядома ўсім, хто любіць і цніць акрэсленae дзёрзкай думкай і сагрэтас ўтрапёнym пачуццём слова, хто шукае шчырых адказаў на самыя трывожныя пытанні, хто хоча сасмагла прыгасці — каб прыгасціца — да незамутненай дробязнасцю і мітуснёй крыніцы ранішняй чысціні і неспакою — да крыніцы паэзі.

У паэзіі спакон вякоў былі, ёсць і будуць сынкі і насыпкі, любімчыкі і пастылья. І салодкай пакутай, і жаданай катаргай, недасяжкай мрояй і вытанчаным рамяством называлі яе. Уладзімір Маякоўскі нават «бабай капрызнай» абазваў, цвелячыг эстетаў. У Генадзя Бураўкіна адносіны з Яе Недаступнасцю паэзіяй зайдзросныя для многіх калег і каляжаіак, у яго з паэзіяй любоў узаемная. Што называецца, з першага позірку. Бо не вытоптваў доўга сцяжышак пачаткоўства, не прымяраўся, што модна, а што не ў модзе, не ўзважваў на шалях асцярожнасці, пра што можна крычаць, а пра што лепей прамаўчаць. Да свайго чытача ішоў смелі і даверліва-безбаронны. І паэта адразу пачулі, прызналі за свайго спачатку чытачы, а пасля і самыя асцярожныя крыгыкі. Талент паэта развіваўся, як прынятая гаварыць апошнім часам, паскоранымі тэмпамі, майстэрства расло надзіва натуральна і відавочна. Генадзя Бураўкіна ведаюць шырока і далёка за межамі нашай краіны.

Паэта ведаюць, чакаюць кожнай ягонай новай книгі, чытаюць.

У паэта няма, пэўна, болей запаветнай мары, болынага сыноўнага жадання, як патаемнага аднаго — вярнуць народу песню, сваю ўласную паслаць у

народ, каб потым з трывогай чакаць, ці палюбліася, ці прыскылася, ці зрабілася роднай. У Генадзя Бураўкіна, слова якога робіць перспектывным і плённым сённяшні дзень нашай паэзіі, самая адказная і жаданая пара. Народ прымае ягоныя песні — і радасныя, і зажураныя, і поўныя ласкі, і абуджаныя гневам. І дужа ўсцешна і цёпла, як на прыпарных паплавах ля Палацка, бывае, калі ловіш сябе на tym, як, пачуўши мяккія крокі зімы, пачынаеш паўтараць за Генадзем Бураўкіным: «Завіруха мяце, завіруха». Здаецца, нядаўна прыляцела песня з усесаюзнага тэлеэкрана, а ўжо яе спяваюць, напяваюць, ёй усміхаюцца ў парку, у кіно, у трамваі, у чарзе па кнігі паэзіі. А колькі закаханых удзячных паэту, што дапамог зачарараваць сваёй «Зачарованай...», прызнацца сяброўцы ў вернасці. Даводзілася назіраць, як пад песню на верш Генадзя Бураўкіна на плечы юнакоў ападалі залатыя галовы каханых. На ўрачыстых канцэртах і ў застоллях, у дорогах далёкіх гучаць сёння песні Генадзя Бураўкіна.

Ажно часам і ўявиць цяжка, што некалі іх не было. Здаецца, яны гучалі ўвесь час.

Паэт вяртае народу самыя вялікі доўг — песню. За сваю прызнане паставу песню народ!

Сёння паэзія Генадзя Бураўкіна ў самым поўдні, у якім «няма вячэрнія асцярожнасці і ранішняй туманнасці няма». А поўдзень — пара сталага раздуму над жыццём, над зробленым, пара сенавання, пара стагавання. Даверлівы з чытачом, як з самім сабой, паэт адкрываеца:

Ды мне не страшна:

нешта застанецца

Пасля мяне ад дум маіх і спраў,

Ад парыванняў, што ў души сабраў.
Я веру: нешта ў свеце застанеца...

Застанеца
на роднай зямлі грудок.

Застанеца
на роднай мове радок...

Вернасіў роднай мове праносіць праз усё жыццё
паэт Генадзь Бураўкін, робячы ўсё, каб нашае слова
гучала шырока і далёка.

І па-бураўкінску шчыра гучаць радкі прызнання:
І сэнс не ў тым,

куды сягну,
Кім стану я ў наш век сталёвы,
А ў тым,
каб цвёрдую цану
Ніколі не згубіла слова...

У слова Генадзя Бураўкіна цвёрдая цана. Слову
Генадзя Бураўкіна вераць. Слову Генадзя Бураўкіна
чакаюць.

Чакаюць, бо ведаюць — паэт заўсёды на ветра-
ломным хрыбце часу, паэт заўсёды адчувае патрэбы
часу і свайго чытача. Па-маладому задзірысты, па-
сталаму глыбінны радок Генадзя Бураўкіна шукае
сутычак з чэртвасцю і абыякавасцю, шукае адкры-
тага бою з бюракратамі, прайдзісветамі — даунімі
свайм «ўлюблёнцамі».

Гістарычныя рацэнні XXVII з'езда КПСС, нечу-
ваныя па сваёй глабальнасці і канкрэтнасці, асабліва
запалі ў душу паэта-камуніста. Нікога не могуць
пакінуць у спакой радкі, поўныя ращучасці і непры-
мірымасці, радкі супроць прыстасаванцаў усіх мас-
цей, супроць убурэльх, броненепрабоўных бюра-
катаў:

Меней слоў і паболей справы! —
Заклікае імклівы час.
Ды ўхмыляеца злева і справа
Бюракратад тупая арава,
Неадпраўленая ў запас.

Затаіцца для іх не нова.
Ціха плодзяць на даўні лад
Пастанову за пастановай,
За дакладам — чарговы даклад.

У паперы ўлягаюць зацята,
Развярэджваюць сверб стары —
Ужо з новых прамоў цытаты
Засцілаюць прывычнае сталы.

Зноў стагуюць інструкцыі салому
Кабінетныя бугай.
Так ім хочацца па-старому
У бясконцых нарад гаі...

Балабонства іх не стаміла —
Кожны ўсмак шчыраваць прывык.
І раскручваюць з новай сілай
Канцылярскі цяжкі махавік.

Да дзелавітасці, да актыўнасці грамадзянскай і
творчай заклікае паэт. І колкі балючай праўды і
выкryivalnай іроніі ў радках пра бяздумнага чы-
ноўніка ад гаспадарання, ад науки, ад культуры:

Яшчэ свярбіць бяздумнасці кароста,
Пяршыць у горле звычнае «Ура!».
За перамены ён бы гримнуў тосты,

Але для тостаў адышла пара...

Бо настала пара цвяроза і разумна разабрацца ў
праблемах часу, нашага веку, нашай гаспадаркі,
нашай душы. Паэзія Генадзя Бураўкіна думае, раз-
важае, сеючы разумнае, вечнае.

1986

Слова пра «Слова»

1

А напачатку было «Слова», слова трывадзінай культуры і літаратуры, слова, якое спатоліла рэчышчы адзінае моўнае ракі, слова, прамоўлене трymа народамі. Невядомы аўтар вяртаў слову ягонае спаконвечнае назначэнне — яднаць, братанць, згуртоўваць. Колькі б разоў ні перачытваў гэтае непераўзыдзене па ранішняй свежасці ўражанняў і зямной вечнай асязальнасці твор, заўсягды ловіш сябе на думцы, што не дапаў ты да самой глыбіні, да самой сутнасці. Гэтак бывае, калі дакранаешся да фальклорных шэдзўраў ці пісьмовых помнікаў сусветнай класікі. У «Слове пра паход Ігаравы» народнае светаўспрыняцце гэтак сплаўлена з пісьмовой культурай, што застаецца толькі з паганскай багавейлівасцю ўразіцца — гэта вяршыня славянскага духу, гэта ўзор самай высокай літаратуры, гэта загадка наступным пакалегшым.

У пасляваенным партызанскім краі ва Ушацкай сярэдняй школе са старонак падручніка загаварыла «Слова пра паход Ігаравы» мовай зразумелай, роднай, побытава-беларускай, хоць і крышачку не зусім нашай.

Быццам пасля блакады:

орли клектомъ на кости звѣри зовутъ;
лисицы брешутъ на чрѣленыя щиты.

Лісіцы, асмялелья ваўкі, азвярэлья нямецкія аўчаркі доўга яшчэ не баяліся людзей. Жахі вайны паўтараліся, вярталіся на лсудасныя кругі свае.

«Слова» здзіўляла нечаканасцю слова, вучыла

разумець слова, успрымаць яго не толькі ў раз і на-
заўсёды канчатковым значэнні. «Слова» навучала
паэзіі, навучала магіі слова падсвядома, перадаючы
неспасціжвама таемства генетычнаму коду славян-
скай крыві. Мы, падлеткі, ведалі, як цвяліць, зла-
ваць, юшыць сабаку ці свайго непрыяцеля, але «мечі
цыбліты» мог сказаць толькі аўтар «Слова». Гэта было
невытумачна па-хатнаму канкрэтна і па-кніжнаму
ўзвышана. Гэта прамаўляла паэзія.

Незнаёмыя землі, незнаёмыя імёны, гарады — і
раптам:

Тому въ Полотъскъ позвониша заутренюю рано
у Святыя Софiei въ колоколы...

Полацк (у нас заўсягды гаварылі Полацак) быў
побач — 40 кіламетраў езданіны на дроткіх пасля-
ваенных падутарках, горад, які на палову неба па-лаў
— так што ў нас было светла — перад вызваленнем.

Горай ад усіх было аднакласніку Івану Кабяку:
А поганага Кобяка изъ луку моря,
отъ желѣзныхъ великихъ пльковъ половецкыхъ,
яко вихръ, выторже...

Доўга цвялі сарамяжлівага, даўгацыбага хлоп-
чыка, асабліва шчырэлі дзяўчата. «Слова» было
нейкім сваім, хатнім, бліzkім і мясцінамі дзеяння, і
знаёмымі нам змалку словазлучэннямі, асобнымі
словамі.

Ад вялікага Пушкіна даведаліся пра Лукамор'е.
Мне чамусыці здавалася, што гэта лук мора, які мора
напінае і страйле прамянямі ранішняга світання.
Мора, праўда, было кніжным, жывога мора ніхто з
нас не бачыў і не чуў. А вось Дунай быў амаль нашай
маленькой рэчкай Ушачкай. Пря злую свякроў
спявала мама: «Шлець мяне маладу ў Дунай па ваду».

Пра крамянью і дзябёлу дзяўчыну, пра магчымую
нейчью нявестку суседзі казалі звычайна: «Дунай-
дзеўка». Дый нядаўні партызан Уладзімір Дунец, што
кватараўваў у нас, таксама быў нейкім сваяком
Дунаю.

На Дунаі Ярославнынъ гласъ ся слышитъ...

Усё блізка, усё побач, усе свае! А незнаёмыя га-
рады, незнаёмыя землі пазнаваліся з гадамі. «Слова»
такая паэтычная геаграфія, што пасля яго як старых
знаёмых сустракаеш і яшчэ болей родніша з
мясцінамі, «Словам» пазнанымі, акрэсленымі.

Пад тоўстай падэшвой асфальту сучаснага Мінска
цячэ Няміга, яшчэ да гэтага часу вясной выры-
ваючыся з-пад вечнага пергаменту зямлі. Цяперашні
Мінск некалі напрарочыла рака. Рэкі, як мовы ля
вытокаў нацый, стаяць ля вытокаў гарадоў. Народ
вызначаюць па мове, гарад па рацэ. Калі ідзеш па
перапруджанай машынамі вуліцы Нямізе, чуеш
чаканны лад «Слова»:

На Немізѣ споны стелютъ головами,
молотятъ чепи харалужными,
на тоцѣ животъ кладутъ,
вѣютъ душу отъ тѣла.

У радках гэтых жыццё гаворыць пра смерць,
сцвярджаючы сваё вечнае права на зямлі. Вачыма
аратая, вечнага ратніка нівы глядзіць аўтар «Слова»
на вайну.

На Нямізе пачуў я першапачатковыя радкі «Слова

пра паход Ігаравы» на сучаснай рускай мове,
зробленыя ўраджэнцамі Магілёўшчыны Ігарам
Шклярэўскім. З сэрца ў сэрца пераходзіць «Слова», з
мовы ў мову, натхняючы новых і новых пераклад-
чыкаў, пераказчыкаў, узбагачаючы сучасныя мовы.

«Слова пра паход Ігаравы» — першапаэтыка, першагісторыя і першагеаграфія старажытнай трывадзінай Русі. Гэта і ўзор таго, як літаратура мусіць сведчыць пра ратны подзвіг.

Нічога ніяма ў свеце вечнай і трывалей, чым слова. Слова можа ўсё. Гэта назаўсёды пацвердзіла «Слова пра паход Ігаравы».

II

«Слова» напісана як бы на вырост, напісана для наступных і наступных пакаленняў. Каб чыталі, перачытвалі, вярталіся да першакрыніц, першаасноў, вярталіся на карані славяншчыны. Пэўна, калі быць дакладным у азначэнні, дык трэба сказаць, што «Слова» праспівана, прагудана, прастагнана, праплакана, абранёна як дажджынка, светлай аблачынай, як градзінка, гнеўнай хмарай, а перапісана перапісчыкамі. Таму і гарэла, а не згарэла, таму і штовек праастае, бярэцца новай рунню разнамоўя па ўсёй зямлі.

Колькі б ні чытаў, ні перачытваў «Слова», заўсёды адчуваеш, што ты толькі на подступах да разумення, да сэнсу руху кожнага гуку ягонага быцця і бытавання.

«Слова» — ранішняя малітва, хай даруюць мне атэісты за такое параўнанне, усходнеславянскіх моў, паўтараючы якую, ачышчаюцца яны ад «скверных» непатрэбных запазыгчванияў, вульгарызмаў, няўклоднаватвораў. Молячыся «Словам», мовы нашыя, беларуская, руская, украінская, дыхаюць світальнымі паветрамі еднасці, узаемапразумення, прыпадаюць да роднай глебы.

«Слова» мне здаецца магутнай, нічым несутрым-

най ракой, якая плыве са стагоддзя ў стагоддзе, з сівога ўчора ў далёкае заўтра. Так званыя «цёмныя мясціны» не што іншае, як віры, якія прымушаюць прыпыніцца, задумацца, пранікнуцца павагай і пранікнуць, пастарацца пранікнуць у глыбіннасць думкі, задумы, гукапісу.

І кожнаму, хто чытае «Слова», па-свойму гучыць «цёмныя мясціны». Напрыклад, майму беларускаму вуху хочацца пачуць у выразе «Ольгова коганя хоті» — «каханья». І ці не водраласам далёкіх часін гучыць прозвішча ў вёсцы Кавалеўшчына, адкуль родам бацька мой,— Хоцька, сын Хоцькі — Хоцькаў малец.

Рака «Слова» паводкава разлілася па паплавах нашых моў, пырскі разводдзя шчодрасці зязоць самародкава да гэтай пары ў жывых гаворках, у дыялектах, як любіць удакладняць навука. Бліжэй гучаннем і сэнсам словы перагукваюцца на Кіеўшчыне, Смаленшчыне, Віцебшчыне. Яны са «Слова», яны родныя, трохмоўна адзінныя.

Чытаеш «Слова», і здаецца, што ты з далёкіх дарог вярнуўся дамоў і зноў чуеш ад маші крыху забытыя, змалку родныя і бліжэй слова.

«Грозы твоя по землямъ текуть» чытаю, а сама на памяць прыходзіць ушацкая прымаўка, якую любіла паўтараць мама: «Граза ў лес не йдзець». Граза не ў сэнсе навальніца, а грозьба, грознае слова, што настаўляе на сцяжыну ісціны. Месца прылажэння слова — чалавече жыццё.

«Поскепаны саблями калеными шеломы оварьскія». Чую: «Наскіпай лучыны, сынок, бо ночы даўжэюць». Гэта адразу пасля вайны, калі не было ні газы, ні электрычнасці ў кожным разбураным ліхальцем селішчы. Не кажу ўжо я пра вобразную моц

«Слова». Такія трывалыя калёныя шаблі войска Усевалада, што ім «шлемы оварьскія» (у літаратурнай беларускай мове і сёння гучыць «шаломы»), як тышы сасновыя паленцы, якія скіпаюць налучыну.

...а галици свою р̄бч говоряхуť,
хотяты полетѣти на уедие.

Пра чалавека, які ніяк не можа насыціца, звычайна кажуць: «Уеду на яго няма». «Уедие» і крыху паддіснуты ў гуках «уед». Захавалася слова, захаваўшы і асноўнае сваё значэнне.

Уже понизите стязи свои,
вонзите свои мечи вережени.

Акрамя асноўнага высокага значэння «сцяг» як штандар, у мяне на радзіме слова «сцяг» яшчэ ўжываецца ў такім кантэксце: «Цэлы сцяг народу» — вышыянуты на тоўп, чарга, шарэнга. А спаконна «сцяг» сцягваў воінаў, гуртаваў, яднаў вакол правадыра, князя, военачальніка.

«Навярэдзіць плячо, рукі» — азначае натрудзіць, нацерці, натаміць. І якая ж была бойка, якое ж было змаганне, што нават мячы «навярэдзіліся»! Ад канкрэтнага першапачатковага значэння слова да высокага паэтычнага абагуленага вобраза ідзе аўтар «Слова». А колькі адхуўленасці ў двух словах, пастаўленых упоплеч: «стязі глаголють»!

и тебѣ, Тъмутороканьскій блъвань!

Аднойчы з даўнім сябрам Беларусі балгарскім паэтам і празаікам Стэфанам Паптоневым былі мы ў гасцях у народнага майстра, разъбяра па дрэве Апалінарыя Пупко ў Івянцы, што пад крылом Налібоцкай пушчы. Майстра, паказваючы нам свае драўляныя скульптуры, агаварыўся, што ўсе ў на-ваколлі называюць яго ўмельцам рабіць «балваноў». У

дваццатае стагоддзе слова дапала далёкім рэхам.
...на болони бѣша дебрь Кияня...

З групай кіношнікаў быў я неяк у Кіеве на здымках дакументальнага фільма пра Петруся Броўку. І раптам у магазіне «Оболонька» мінеральная вада. Ці не з тых мясцін, пра якія кажа «Слова»?

Паэзія «Слова» перайшла ў наш побыт. Паэзія «Слова» — у чысціні вобразаў і нязмушанасці думкі, у паганскім адчуванні прыроды, засмучаным раннегрысціянскім роздумам пра вечнасць, у дэмакратычнасці вобразаў, у адсутнасці вонкавай, умоўнай паэтычнасці.

Ад канкрэтнага да абагульнення, ад прыватнага да агульнага ўмее пераходзіць аўтар нятленнага твора.

«Іспиты шлемомъ Дону» — падкрэслена веліч воіна, узбуйнена ягоная фігура, да Дону прыраўніваецца шалом.

На многія вякі ў славянскай паэзіі стане вобразаў са «Слова». Далёка па прыклады хадзіць не след: «трепещуть синии млыни», «итти дождю стрѣлами съ Дону великаго!» Не адно пакаленне паэтаў бачыць і яшчэ доўга бачыць будзе маланкі сінімі і страляць стрэламі дажджу ў неспакушаныя чытацкія душы. Услед за аўтарам «Слова». Балазе, што аўтар невядомы, у суд не падасць, у ВААП не заяўвіць.

«Слова» — самы яскравы ўзор славянскага верлібра. Менавіта верлібра ў сур'ёзным значэнні. Як і ў сапраўдным верлібры, у «Слове» натуральны рytm, гнуткі, паслухмяны і ўладны. Там-сям праслухваюцца рыфмы, яны прыглушаны, яны не заўсёды ўлойныя нашаму сучаснаму слыху. Да ўсяго яшчэ трэба ўлічыць, што пры перапісцы захавана не ўсё

напісанне, а калі і захавана, дык не можам ручашца за правільнасць нашага прачытання. Цікава, што і беларускія, і рускія, і ўкраінскія паэты, засвойваючы ці асвойтаючы верлібр, абапірающа на воньт еўрапейскага верлібра, болей за ўсё ўласцівага мовам са сталым націскам, а свой, славянскі, не ётак ужо і зашыфраваны, чакае свайго адкрывалініка ў вечным «Слове». У свой час Назым Хікмет падкрэсліваў, што верлібрам можна перадаць усе інтанцыі, нават манеру заікацца. І мне здаецца, што тэрмін верлібр варта перакладаць не проста даслоўна — вольны верш, свабодны верш, а свобода верша, воля верша, простор стыхіі верша.

Услухайцесь, як рыфма рыфму аклікае ў «Слове»:
и видѣ отъ него тъмою
вся своя воя прикрыты.

Рыфма: «тъмою — воя».

Як звычайна, рыфма ў верлібры, калі можна так сказаць, каркасная, якая падтрымлівае ўнутране гучанне радка.

А мои ти куряни свѣдоми къмети:
подъ трубами повити,
подъ шеломы възлѣяніи,
конецъ копия въскрѣмлени,
пути имъ вѣдоми,
яругы имъ знаеми,
луци у нихъ напряжени,
тули отворени,
сабли изѣострени...

Як пераплятае рыфма радкі, перапавівае іх, змацоўвае: «свѣдоми — шеломы — вѣдоми — знаеми». А ў канцы ўсе тры радкі рыфмуюцца інтуітыўна.

У Беларусі існуе некалькі перакладаў «Слова»

паход Ігара вы». Вялікі паэт славянскага свету Янка Купала зрабіў празічны пераклад і паэтычны, я сказаў бы, пераспей неўміручага «Слова». Класік беларускай літаратуры, апостальская фігура ў нашай культуре, Максім Гарэцкі зрабіў свой пераклад. Перакладаў часткова «Слова» і геніяльны наш Максім Багдановіч. Не кажучы ўжо пра шматлікія пераклады і перайманні «Плачу Яраслаўны».

Наогул, перакладаць з даўніхъ мовы на мовы сучасныя клопат цяжкі і спрэчны. Як перакласці паэзію, зразумелую не зусім, на болей зразумелую? Гэта як бы перасяліць некага з далёкай вёскі ў сваю родную. Ды той, хто перасяляе, перакладае па-свойму на воз рэчы перасяленца, можа па дарозе сапсаваць настрой гэтаму перасяленцу пры самых добрых намерах, і атрымаючы з рускіх «благих намерений» беларускія благія намеры. Перакладаць — тое ж самае, што перакладаць з высокай паліцы паганскаій паэзіі на паліцу ніжэйшую, што пад рукой.

Я рзызыкнуў, як і іншыя, паспрабаваць наблізіць арыгінал Кіеўскай Русі да сучаснай беларускай мовы:

А ці не лепей, братове,
пачаць спрадвечным словам
мужны спеў пра паход Ігара,
Святаславава сына?
І пачаць спеў гэты нашча
па былях дні нашага,
а не па надуме Баяна!
Бо вешчы Баян калі
хацеў како ўзнесці ў спеве,
дык расцякаўся вавёркай па дрэве,
шэрым ваўком па зямлі,
шызым арлом пад аблокамі.

Бо, казаў, памятаць собіа
першых часін усебіцы.
Тады выпускаў высока
на чараду лябёдак дзесяць сокалаў...

У сваім перакладзе «Слова» імкнуўся я захаваць натуральнасць інтанацыі, па магчымасці, што называецца, прырыфмоўваў, устаўляў асанансы ў радок. Як прыхільніка рыфмаванага верша, магчыма, мяне і заносіла ў бок рыфмаванага радка, ды стараўся стрыміваць сябе, стараўся не дужа далёка адхіляцца ад арыгінала.

Уесь час не пакідала мяне адчуванне роднага, блізкага судакранання да знаёмых мясцін.

Іду на працу ў выдавецтва «Мастацкая літаратура», пераходжу на зялёнае святло Нямігу. Так, так, тую самую:

На Нямізе галовы сцелюць снапамі,
харадужнымі малоцяць цапамі,
жышцё кладуць на таку злюцела,
веюць душу ад цела.
Нямігі крывавая берагі
не збожжам былі засеяны зноў —
засеяны косцымі рускіх сыноў.

«не бологом бяхутъ посеяні» — папраўляе арыгінал.
А беларуская мова падказвае, што захавала яна стараадуні корань: «яму балазе».

Прыязджую ў Полацк — у першы свой горад, і адрастайраваная Сафійка, дзе цяпер гучыць канцэртны арган, напамінае: пра яе ў «Слове» кажацца, што павянчаная яна славай з чарадзеем Усяславам:

Усяслай-князь людзям чыніў суды,
радзіў князям гарады,
а сам уночы вайком рыскаў,

з Кіева паспіваў да пеўняў да Тмутарааканя,
Хорсу вялікаму шлях перацінаў.
Яму ў Полацку пазволіць ютрань рана
ў званы ўсвятое Сафіі,
а ён той звон чуе ў Кіеве.

«Не лѣпо ли ны бяшегъ, братие...»

Мне хацялася захаваць гэты корань і пры перакладзе. У сучаснай беларускай мове паўнапраўная форма слова «лепей», «лепши». Дарэчы, калі першы пралетарскі паэт Беларусі Міхась Чарот у «Стойле Пегаса» чытаў Сяргею Ясеніну сваю пээму «Босья на вогнішчы», Сяргею Аляксандравічу даспадобы прыйшлося наша слова «лепши». Некалькі разоў паўтараў рускі паэт гэтае слова ўсlyых, як успамінаюць відавочцы.

У жывой размоўнай мове маеща ў нас слова «брацці». «Жывіце, як брацці, а рапухцеся, як жыддзі» — вучыць ушацкая прымайка, але мне захацелася болей узнёслага звароту, і па аналогіі з формай «панове» я ўжыў «братове».

Не карыстаецца беларуская літаратурная мова царкоўнаславянізмамі. І таму для высокага, ці што, стылю даводзіцца карыстцаца новаўвядзеннямі ці пакідаць слова без перакладу.

У нашай мове няма слова «перст». І я ўжыў форму ў множным ліку «ксты». Дома ў нас заўсёды казалі «кscіць», «кscіцца». Непадалёк ад Ушач ёсьці і вёска па імю Ксты. Гэта ў бок Полацка, дзе над абліядзелай Палатай узвышаецца Сафійка. Ксцяцца кстамі, значыць, законная форма «ксты».

Для каларыту пакінуў я і «харадужныя мечы».

Форма клінага склону часткова жыве ў сучаснай беларускай мове. І паўсюль, па магчымасці, я пакідаў

гэтую форму пры перакладзе «Слова».

«Слова пра паход Ігаравы» — так пераклаў я пазvu. Можна было б і «паход Ігарай», тады атрымлівалася б, быццам некалькі Ігарай — непажаданае чытанне. Не зусім добра гучаць і формы «пра полк», «аб палку». Выходзіць «праполка», «палка».

Такія мае заўагі мімаходзь на палях вечнага «Слова».

Як і восем вякоў назад, «Слова» працягвае гучаць «во дни торжеств и бед народных», гучаць у кожным сэрцы, якое даражыць усім славянскім, першародным, высакародным, родным.

Некалі вялікі іспанскі паэт Сесар Вальеха, за-
клапочаны і абураны дэвальцацый пастыгчнага слова, пытаўся: «А што, калі пасля гэтулькіх слоў не перажыве нас слова?» На ягонае трывожнае пытанне можна толькі адказаць: адзінае слова, якое перажыве нас, бо перажыло ўжо вякі,— гэта «Слова пра паход Ігаравы».

Дзякую лёсу, які дазволіў мне прыпасці да «Слова» і пераспяваць яго на сучасны лад у меру сваіх магчымасцей.

Дзякую Вячаславу Антонавічу Чамярыцкаму, выдатнаму знаўцу даўніны, дасведчанаму вучоному, які дапамог мне лепей учытацца ў «Слова», па-беларуску зразумець вялікі запавет славянскага свету.

Дзякую «Слову», якое беражэ карані нашыя. З вякоў у вякі!

1986

Рыгор Семашкевіч

Няма болей сарамяжлівага інтэлектуала, глыбокага натурай Грышы, аднагодка нашай Перамогі. Смерць забрала інтэлігентна-рашучага Рыгора, якога паважалі і непрыхаваны пабойваліся намнога старэйшыя за яго і ўзростам, і, калі можна так сказаць, стажам у літаратуры. Думка ягоная была пільная, прадбачлівая, руплівая, вынашаная пад сэрцам і ўзважаная разумам, а таму і непахісная, вогнетрывалая. Прысуд свой таму ці іншаму твору ці літаратуру даваў спакойна, сцішаным голасам, але сурова, пераканаўча, неабразліва.

Застаўся Рыгор Міхайлавіч Семашкевіч, застаўся ў памяці, у літаратуры, у нашай культуры, на карысць якой шчырэу як мала хто ў наш час з ягоных і аднагодкаў, дый са старэйшых. Застаўся выкладчык універсітэта, які вёў семінар па паэзіі, заўсягды сумуючы, што мала чаго можна ўзяць на ўзор пры разборы сучаснай прадукцыі. Ціха гаварыў, са смуткам гаварыў, нібы баючыся спалохаць нешта вялікае ў нашай паэзіі, якое яму здавалася на падыходзе.

Застаўся дасведчаны літаратуразнаўца са сваімі працамі «Браніслаў Эпімах-Шыпіла», «Беларускі літаратурна-грамадскі рух у Пецярбурзе». Застаўся ўдумлівы і дасціпны, дакладны на радок і водгульны ў часе на думку паэт, застаўся артыстычны эсэіст, празаік, тонкі гумарыст і ўедлівы сатырык Рыгор Семашкевіч.

Рыгор Семашкевіч умеў як ніхто іншы мысліць маштабна, мысліць гістарычнымі пластамі, мысліць усім комплексам культуры. Ён быў інтэлектуальнай,

ён быў духоўнай адзінкай, асобай, якіх так не стае нашай літаратуры, нашай культуры. Як у свой час, у нашым пакаленні Міхась Стральцоў, так у пакаленні Яўгеніі Янішчыц, Алеся Жука, Вольгі Іпатавай, Юркі Голуба Рыгор Семашкевіч ствараў атмасферу разумення прадстаўнікамі свайго пакалення сябе ў часе, у гісторыі, разумення сваёй неабходнасці ў сучаснасці, у няспыннасці руху. Дзякуючы Рыгору Семашкевічу пакаленiu памянёных паэтаў і празаікаў лягчэй было пазбыцца вучнёства, роздумнай замаруджанасці, а паспяшацца стаць творцамі, якія нясуць адказнасць за свой час, за сваю эпоху, за пасляваенную ў год перамогі руну.

Ён быў надзвычай скупы на пахвалу і сам рапчуна не цярпеў якіх бы там ні было кампілементаў у свой адрас, не дазваляў, каб яго пахлопваў па плячы нават прыжыццёвы геній.

У нашай роднай літаратуры і культуры шмат апостальскіх фігур. Рыгор Семашкевіч з гэтай ка- горты!

1986

Пад жаўруковым крылом...

Вёска Хільчыцы. Пяць кіламетраў языды да стара- жытнага Турава, дзе яшчэ, здаецца, у наваколлі жыве рэха прамоў Кірылы Тураўскага. Тут, мінучы дзесяткі і дзесяткі класы паддэтак экстэрнам здае за сярэднюю школу. Паступае ў Ленінградзе ва універсітэт. Фізічны факультэт. Спеціяльнасць — фізіка палімераў, праблема вадкага крышталю. І потым усё як у анкетах, кароткіх аўтабіографіях Паўла Шруба. Фізік да кончыкаў валасоў ці да завітка самых складаных формулаў. І раптам:

Песню матчыну співаюць,
а я столькі слоў не помню...

Бо толькі словамі матчынай песні, якая ўскрыляла і слова славутага земляка Кірылы Тураўскага, і Францыска Скарэны, у каго на радзіме працаваў малады паэт пасля заканчэння навучання ў Ленінградзе, толькі словамі матчынай песні можна выка- заць і любоў да роднага краю і прызнацца ў першым пачуцці спачатку каханай, а пасля чытчу, можна адаграваць душу, адухавляць спазнапы навукай свет,

пакуль не сінулі нас
халодная пушча металаў,
неруш
пластычных мас.

Бо страшна ператварыцца ў робата, які кажа: «Я думаю толькі ў межах сістэм...» Бо не хочацца быць блудным сынам, якому

У светлу зорку
даўно ўжо злісця
маці ля хаты
і белая вішня.

Звычайна паэты філалагічнай школы, ці філалагічнага пакрою, ідуць ад слова да гукапісу, да асэнсавання з'яў жыцця.

Павел Шруб імкнецца пранікнуць у сутнасць з'явы, у сутнасць, у самую сарцавіну рэчыва, шукаючы слова для выказвання, для пераказу. Ён навуковец і чаладнік роднага слова, гараджанін і інтэлігент у першым калене і нашчадны аратай, чые карані глыбока ў роднай глебе. Думка ягоная сваім клопатам заўсягды дома, там, дзе ў працаўтай калягаснай сям'і Марыі і Міхала Шрубаў узгадавалася чацвёра сыноў. Паэт Павел Шруб не традыцыйна плача па вёсцы, забегшы з яе, як многія маладзейшыя і старэйшыя ягоныя калегі па пяру, ён усльых думае пра тое, што турбуе яго, што не дае спакою нідзе:

Рукі мае ў гарадах,
сэрца маё на вёсцы —
гэта яно штосесень
жураўлямі галосіць.

Чытач шматзначна ўсміхнецца, ага, зноў журавы, зноў восень традыцыйна-«рыдалістая» па выразу Сяргея Ясеніна. Не спяшайся ўсміхацца, дарагі чытач, паслухай лепей самога паэта ўважлівей:

Часу няма сказаць «люблю»,
не тое што пакахаць,
а ў пісьмах бацьковых
працякае страха —
25 ёй гадкоў на Іллю.

Толькі той, хто сам будаваў сабе хату, а не браў ключы ад паказушных сельскіх катэджкаў, дзе ўсё болей разлічана на тэлекамеры, чым на жыццё, дзе селянін штучна адрывается ад зямлі, толькі гаспадар помніць, калі ён крыйу страху. И заўважце, гэта памяць

селянская, якая мысліць часінамі года яшчэ з паганскай даўніны. Прывяджаны селянін, ён і ў горадзе імкнецца да спагадівага суседства, да жадання ўсім сялом вырашыць праблемы, радавацца, сумавацца. И дапытліваму, непаседнаму, субяседліваму ніякавата ў горадзе, дзе зачастую яшчэ людзі адасоблены ад аднаго клеткамі гарадскіх кватэр:

Хто мой сусед,
чым жыве — я ўсе знаю:
ў цэнтры кватэра
і ўсё ж такі з kraю.

Паэт Павел Шруб ведае жыццё і на смак, і на колер, і на радасць, і на бяду, ведае думкай відушчай, сэрцам узрушаным, потам салённым, бо

пабудаваны дамы
з поту і дзён шурпатых.

Толькі ходзячы па мулкіх дарогах, па хітраватых сцяжынках, а не па адным паркеце, можна адчуць, што дні шурпатыя, шурпатыя сваімі турботамі, надзеямі, стратамі.

Паэт Павел Шруб не спяшаўся выдаваць свой першы зборнік, якому даў сучасна-рабочае імя «Лабараторыя». Калі абеларусіць латынь, дык можна было б сказаць «працоўня». Працаўца паэт любіць і словам, і над словам, працаўца думкай навуковай, працаўца канкрэтна з сякерай, з рыдлёўкай. И таму так апраўдана-задзірыста гучыць ягоныя радкі:

Стала модна пісаць
пра малаткі і зубілы...
І гэтак старанна ў паэме паэт
размазвае соплі,
што верыш:

праз хвілю ён возьме хамут
і сам запражэцца ў амоблі...

Прыслухайцеся, як тут добра гучыць сэнсава-адносінна рыфма «паэт — хамут». Не ў лоб, а здалёку, з намёку.

Веды навуковыя, веды літаратурныя, як сапраўдныя веды, не даюць паэту права на самазаспакаенне, на самазадавленасць, на самаўлюбёнасць. У свае сталья гады паэт помніць пра блакітны ўзрост:

Хвароба блакітнага ўзросту:
ёсць мара, жаданне, сілы,
і крыламі ўзмахваць проста,
і цяжка паверыць у крылы.

Глыбока перакананы, што чытач першы паверыць у крылы — і неслабыя! — Паўла Шруба, прачытаўшы ягоную першую кнігу паэзіі «Лабараторыя», і надасць гэтую веру самому паэту, каб лящеў вышэй, далей у небе беларускай паэзіі, і ля зор помнічы пра клопат нівы:

Няма анічога лепей
калючых калоссяў жыта
і ціхай вузкай сцежкі
пад жаўруковым крылом.

Жаўрукова крыло ацяняе чало паэзіі Паўла Шруба, чало думнае і заклапочанае!

«Ідзі — і ў неба выйдзеш гаем»,— чытачу і самому сабе раіць паэт. Толькі глыбока любячы зямлю, можна зразумець сум Сусвету як свайго бліжага суседа.

1986

Валянцін Тарас

Зіма 1954 года. Паседжанне літаб'яднання пры універсітэцкай шматтыражцы «За сталінскія кадры». Мы, маладыя, аблавухія, у несамавітых і па раённых мерках не модных гарнітурчыках, упершыню прысутнічаем на такім важным форуме. Мы — гэта Васіль Зюёнак, Міхась Стральцоў, Генадзь Бураўкін, Сымон Блатун, я. Старшынствуе рэдактар шматтыражкі, галоўны ацэншчык і шчодры бласлаўляльшчык усіх нашых добрых намераў у паэзіі Юзік Хаўратовіч.

Дымна. Тлумна. Галасіста. І збоку гледзячы,— надта ўжо дзелавіта. У клубах дыму на фоне акна малады, а для нас сталы маэстра, з даўжэзнай, да-гледжанай (яўна жыве не ў інтэрнаце) шавялюрай, па-моднаму заматаным вакол шыі шаліку, арліна-профільны, з дарагой цыгарэтай у зубах віція. На нашыя яшчэ не такія светлыя, бо валасоў тады і ў нас хапала, галовы асыпаюцца імёны Лохвіцкая, Бальмонт, Северанін, асыпаюцца канкрэтнымі цытатамі. Маўчым, уражаныя і вонкавым выглядам, і эрудыцыйяй паэта. Паўшэптам даведваемся прозвішча — рускі паэт, студэнт аддзялення журнаістыкі Валянцін Тарас. (Тады з аддзялення выходзілі і журналісты і літаратары, чаго не скажаш пра цяперашні журфак.)

Валянцін Тарас? А як жа! Чыталі ў перыёдышы (тады мы шыра верылі кожнаму надрукаванаму радку паэзіі).

Першае ўражанне доўта не пакідала мяне, з цікавасцю чытаў усё, што пісаў Валянцін Тарас, а калі выступаў, слухаў захоплена (і цяпер я з прыемнасцю і

чытаю і слухаю свайго сябра).

А праз колькі часу Валянцін Тарас, які вёў паэзію і прозу ў «Звяздзе», прысудзіў мне першую прэмію за верш «Бацьку». І пазнаёмліся мы бліжэй, і сустракаліся ўжо часцей у неафіцыйных абставінах. З Валянцінам Тарасам было надзвычай цікава хадзіць па Мінску, бо ведаў ён трывала свой горад і босай нагой, і ўчэпістым малечым зрокам, і зайдроснай паэтычнай памяццю.

І выявілася, што гэты на першас маё ўражанне выпеншчаны франт быў сапраўды выпеншчаны хіба толькі горам, голадам, самай лютай на свеце мачы-хай, імя якой вайна.

Нараціўся Валянцін Тарас 9 лютага 1930 года ў г. Мінску, вайну закончыў байцом атрада «За савецкую Радзіму» Баранавіцкага партызанскага злучэння. Закончыў з баявым медалём, трывнацаць гадоў маочы за плячыма, пайшоў у партызаны. Па-добрачу расчулъвае заўсёды партызанскі здымак маладзенчыка петушыстага партызанчыка з яўна выпянутым медалём на грудзях. Насаты, вачысты падлетак, якога з роднага гнязда выкінула чорнае ліхалецце.

Пра сябе, пра сваіх партызанскіх пабрацімай Валянцін Тарас расказваў і расказвае ў сваіх апавяданнях і аповесцях, у сваіх нервовыхых, задзірыстых вершах.

І на лацкан вокладкі першай паэтычнай кніжкі «Доверие» натуральна і шчыра вынесены радкі:

В людей,
В друзей
Всем сердцем верю я,
Открыта им душа моя.
И с ними на волне доверия

Переговарываюсь я.

Я с ними шёл одной дорогою

На бой,

на труд

и на парад.

Они прощать умеют многое

И лишь неправды не простят.

Кніжачка гэтая выйшла ў 1960 годзе. Афармляў яе бацька мастак Яфім Тарас. Той самы Яфім Тарас, які афармляў і кніжкі самога Янкі Купала, Якуба Коласа.

Пра гэта Валянцін Тарас напіша ў сваёй двухмоўнай кнізе пазітіў «Две тетраді», «Два сышткі»:

Мне дзеўцяць год.

Чытаю мала.

Адно футбол у галаве.

Што мне з таго,

што сам Купала

непадалёку дзесь жыве?

Саджае мама за чытанку

мяне сілком: «Вучы, гультай!»

Мінут мо пяць вучу на ганку

Купалаў верш пра родны край.

Вучу паспешліва, нядбала.

Пабег — усё пазабываў!

Што мне з таго, што сам Купала

да нас у госці завітаў?

Мой бацька афармляе кніжкі —

да мастака зайшоў паэт.

...Вы мне даруйце, дзядзька Янка,

што кепска вершы я вучыў!

Даруй і ты мне, памяць мамы...

Я вывучыў Купалаў верш!

І зразумеў: ён — хлеб таксама,
а як без хлеба пражывіш?

Валянцін Тарас сапрауды добра вывучыў вершы Янкі Купалы і пераклаў не перакладзеная на рускую мову лепшае ў творчасці вялікага паэта славянскага свету. Пра перакладніцкую дзейнасць Валянціна Тараса можна напісаць цэлую кандыдацкую. Беларуская класіка, пачынаючы з Францішка Багушэвіча, сучасная беларуская класіка і лепшая паэзія нашых дёйн натурадльна, з добрай беларускай падсветкай гучыць па-руску ў перакладах апантыных, неўтайнаваных, парыўна-нервовых. Паэтычнае адэकватнасць адчуваецца ў лепшых узорах нашай прозы, перакладзенай Валянцінам Тарасам. Згадаем пераклады з Кузьмы Чорнага, Янкі Брыля і іншых. Пра пераклад Валянціна Тараса разам з Карласам Шэрманам «Осени патрнарха» Маркеса і казаць не даводзіцца, і ўсесаюзна, нават канкурэнтна-ўсемагутнымі маскоўскімі перакладчыкамі, прызнана вялікае майстэрства, натурадльнае дыханне фразы, тонкі гумар і гнуткая руская мова.

Можна і трэба гаварыць пра Валянціна Тараса як пра крытыка, публіцыста, актыўнага, страснага, вострага. Свой уклад унёс Валянцін Тарас і ў развіццё беларускага дакументальнага кіно. А мне хо- чацца канкрэтней нагадаць пра яшчэ адну грань шматграннага таленту Валянціна Яфімавіча. Даў- навата гэта было, але калі Валянцін Тарас вёў па тэлебачанні цыкл лекцый пра каханне — уся рэспубліка сядзела ля блакітных экранаў амаль як пры славутых «Імгненнях вясны». Так што Валянцін Тарас можа лічыцца і вядомым «каханнезнаўцам».

Мяне заўсягды радуе і цешыць творчасць майго

даўніяга сябра, таленавітага паэта, празаіка, перакладчыка, кінасцэнарыста, паэта-песенніка, якога дала свету наша мінская Камароўка, якога гартаўала мужнасцю Налібоцкая пушча.

1986

Светла і раздумна

І раптам адкрываеца вёска Сычын, гэта на Слаў-гарадчыне Магілёўскай вобласці. Лясная дарога скончылася.

Міхась Стральцоў — пра яго і пойдзе далей сказ — з не па гадах рослай дачкой, з тонкім знаўцам паэзіі і прозы Алай Сямёновай, з маладым таленавітъм паэтам-земляком Алемем Пісъмянковым, з групай тэлебачання рэспублікі вонкава спакойна скроўвае вуліцай да роднага дому. Але з першай жа хаты выходзяць аднавяскоўцы з хлебам-соллю. Гэта не па сцэнарыю, а па абавязку зямляцкай павагі. У вёсцы цяжка што ўтаіць: усе ўсё ведаюць загадзя. І далей вуліца здаецца яму і вельмі кароткай, і вельмі доўгай. Вунь і гняздо буслова стыне. Паварот да роднай сядзібы, да бацькоўскага дому. І, як у знаёмым сюжэце, насустроч выходзіць тая чарнавокая, якая некалі здавалася самай прыгожай у сцене, якая яшчэ не забылася. А крыху прайдзі — і ўбачыш незамерзлую проламку, чые карані жывяць ключы. Крыніца, ці, як на Магілёўшчыне кажуць, панеўка. Старая кабеціна палошча бялізу. Як у сівую даўніну, стараецца, пратae пранік. Мама Міхася, яна жыве цяпер у раённым цэнтры Слаўгарадзе, вітаеца з добрай суседкай. Яе пальцам, напэуна, і горача, і зябка ад успамінаў маладых гадоў.

Хата Стральцовых. Грунтуюны двор, гаспадарчыя будовы і прыбудовы. Хата стаіць трохі па ўскраіне, асабняком. І разам з тым без яе нельга ўяўіць усю вёску Сычын. У гэтым нешта і ад характеристару Міхася Стральцова ці, наадварот, ад гэтага характеристар

самога арыгінальнага нашага пісьменніка. Бо і проза, і паэзія, і эсэістыка Міхася Стральцова стаяць як быццам асабняком, але без іх нельга ўяўіць сёняшні дый заўтрашні дзень нашай літаратуры. Багаты двор Стральцова ў літаратуры. На пачатку 60-х гадоў, калі ў слове заявіла пра сябе новая кагорта дзяцей вайны, а гэта Генадзь Бураўкін і Васіль Зуенак, Юр'ес Свірка і Сымон Блатун, Янка Сіпакоў і Барыс Сачанка, дык сярод іх Міхась Стральцоў розніўся і вылучаўся і манерай трымцаца, і манерай думца, і, натуральна, манерай пісьма. Усе называлі першыя зборнікі прэтэнцыёзна ці па-наватарску, як ім самім здавалася. Міхась Стральцоў назваў свой зборнік апавяданняў «акварэльна і шчыра-даверліва «Блакітны вецер». Гэта з гэтых акон убачыўся яму той вецер, у гэтых ваколіцах.

На сценах фотаздымкі, дзе пададзена не дужа галініста, як у балышыны беларусаў, радаслоўнае дрэва. На сцяне выразкі з газет — там пра Мішу. Збіраў бацька. Ад бацькі застаўся яшчэ «Каляндар надвор'я» — тоўсты агульны сшытак, акуратна разграфлены. Там рознага характеристару запісы. «Выгналі ў поле карову». «Замерз Сож». «Сож ускрыўся». Нібыта накіды «Часін года» Данелайціса. Потым вучань Лявона Клімавіча, бацькі Міхася, цяпер настаўнік растлумачыў. Раней не было фактывічна дарогі, якая злучала Сычын з райцэнтрам. І Сож быў, як і ў часы паганства, і летній, паромнай, човеннай дарогай, і зімовай, саннай.

Мама ўспамінае, як рана навучыўся Міхась чытаць і пісаць, як на першы свой ганарап з «раёнкі» купіў грабянец, а сястрычы ляльку.

І заўсягды не асабліва гаваркі, Міхась дома, на

роднай зямлі і зусім замоўк, паглыбіўся ў сябе,
застаўся сам-насам з сваімі думкамі, сваімі задумамі.
Яму патрэбныя вяртани сюды на кругі свае, бо даўно
наважкуюся, усё ўзважкышы і пераважкышы,
напісаць пра вёску. Як заўсягды, нетрадыцыйна, па-
стральцоўску.

Miħas Стральцоў — фігура адраджэнцкая, ба-
гатааблічная, шматгранная. Цяжка сказаць, дзе ён
болей паэт, дзе болей празаік. Разгадваючы «Загадку
Багдановіча», ен разгадваў і сябе, правяраў,
прымерваў свой талент. Гэта на съγынскай зямлі
ўпершыню паглядзеў ён на свет вачымі самотнымі і
дамытлівымі, гэта тут ён браў з сабою ў дарогу
беларускую вытрымку і нетаропкасць. І сёння імя
съγынскага хлопчыка стаіць у адным шэрагу з імё-
намі Максіма Багдановіча і Максіма Гарэцкага, Ва-
сілія Быкава і Янкі Брыля.

Стыне гняздо буслова. Стыне гняздо Miħas Стральцова. Але штovясны з выраяй у сваё гняздо
вяртаюца буслы. І дзе б ні быў Miħas, ён сваімі
думкамі, сваімі словамі вяртаецца ў Съγын, каб ісці
далей у свет па-стральцоўску — светла і роздумна.

1987

Браць і аддаваць

Дыалог з крытыкам Алай Сямёновай

— Напэўна, лагічна апраўдана будзе адразу ж
акрэсліць тэму гутаркі — праblemsы паэзіі, яе стан у
апошнія два-тры дзесяцігоддзі і фактары, што маюць
уплыў на яе. Ну і, натуральна, ваша творчасць.
Дарэчы, як вы лічыце: ці змянілася яна за гэты час, а
прайшло ўжо болей як 30 год, як з'явіўся ў друку
першы ваш верш? Як творчасць іншых уплывала на
vas? Ваша залежнасць як чалавека і як паэта ад
літаратуры, музыкі, жывапісу, тэатра?

— За апошнія дзесяцігоддзі паэзія прайшла вялікі
шлях, няўхільна набліжаючыся да гранічнай
шчырасці, да простай і неабходнай, як аржаны хлеб,
прауды. Усмак намаучаўшыся, а пасля і часцей за ўсё
па-пустому накрычайшыся ў пяцідзесятых гадах,
паэзія 60-х пачынала з адмаўлення аджылых дормаў
цэлага перыяду жыцця, акрэсленага як культ асобы.
Натоўп чытачоў і шанавальнікаў паэзіі не маглі
змясціць сталічныя стадыёны. Паэты так гучна
вяшчалі, менавіта вяшчалі, а не казалі, не гаварылі,
што некаторыя вельмі хутка сарвалі голас. Пасля
пайшла паласа так званай ціхай лірыкі, ціхай паэзіі. І
адразу ж на гэту ціхую паэзію накінулася крытыкі,
адвяргаючы яе, як якісьці прысыядзібныя ўчасткі.
Гэта потым ужо эканамісты падлічлі, што тыя
нішчасныя прысыядзібыя ўчасткі якраз і даюць
вялікі працэнт натуральнага прадукту на агульны
наш стол. Любяя крайнасці маюць і свае плюсы, і
свас мінусы. Гучным крыкам, як я ўжо сказаў, можна
сарваць голас, а ціха гаворачы, можна перайсці на
гэтакі шэпт, які і сам наўрад ці ўцяміш. Што ўжо

тады казаць пра аўдышторыю залы, рэспублікі, краіны! Наогул жа, паэзія зайды шукае залатой сярэдзінкі між крыкам і шэптом, паміж калючым дэклараўненем і халодна-серадняковым затлумам. На выручку ідуць крытыкі, вытлумачальнікі. Здараецца, што непапраўна рытартычную паэзію з лёкім сэрцам называюць і грамадзянскай, і надэннай, і неабходна-вострапраблемнай. Сумнае і халоднае паўтарэнне старых ісцін крытыкі стараюцца падаць як філасофічнасць, раздумнасць. Для большай перакананаасці толькі ў адпаведную графу прастаўляюцца прозвішчы, імёны, якія часцей за іншых гучаць на вуснах тых жа крытыкаў. Паэзія праішла ўсё — ад славаслоўя і вітальных од да канкрэтнай і дзеясной крытыкі таго, што трэба крытыкаваць, і ў выніку яна загаварыла пра надэннае і вечнае, пра канкрэтнае і ўсеагульнае. І праўда, паэты самі добра-такі прысталі ад лозунгавай крыклівасці, ім захацелася задумацца, памаўчаць, узважыць падзеі хуткацечнага дня на шалях часу і свайго сумлення.

Паэзія — гэта агромністая і шумная чарга па ісціну, па права выказаць сваё меркаванне, вынесці свой прысуд той ці іншай з'яве. Чарга таму і шумная, што ў ёй пераговорваюцца, даказываюць свою правату, падчас штурхаючы суседа,— адсюль і пачуцце локця, парой вострага. Паэты зайды звязаны адзін з адным, як бы яны ні адпрэчвалі адно адное. Як кажуць, адной вяроўчынай звязаны.

Асабіста мяне па чарзе захаплялі і гэтым самым патрабавалі пэўнага пераймання Андрэй Вазнясенскі і Яўген Бўтушэнка, Эдуардас Межэлайціс і раптоўна абноўлены на пачатку 60-х Леанід Мартынаў,

незвычайны сваёй празаічнасцю Барыс Слуцкі і амерыканец Роберт Фрост, класічная кітайская і японская паэзія, Булат Акуджава, што загучаў адразу і на ўсю краіну, і латыш Ояр Вацьеіс, загадкава-прываблівы сваім лірызмам, і, вядома ж, свае, родныя — зайды непрадоказаны Пімен Панчанка і класічча стрыманы Аркадзь Куляшоў. Пяшчота і пакора, дзёрзкасць і ўпэўненасць. Усё ішло прылівамі і адлівамі. Ды вечнымі ў сваіх нязменнаасці былі, застаючыся недасяжнымі, зусім простыя на першы погляд, незатлумныя Аляксандар Пушкін і Максім Багдановіч, Янка Купала і Сяргей Ясенін.

Спачатку падспудна, а з гадамі ўсё мацней і мацней бярэ ў падон вусная народная творчасць, фольклор, калі па-навуковому. На шчасце, родам я з тых мясцін, дзе яшчэ і да сёгняшняга дня жыве народная песня, не прыглушаная магнітафонным громам, яшчэ не сцерлася вобразнае слова, трапяткое ў сваёй першароднасці.

Некалі, чытаючы Пушкіна, стараўся я парашаць апісанне ў яго зімы, лесу, возера са сваімі роднымі мясцінамі. Гучанне ягонага радка чаравала. Пасля «пленітельный сладости» рускага слова здаваліся не зусім складанымі пашыя народныя песні, занадта простымі. Не адразу ўцімі, што якраз на гэтай вось народнай глебе і засвяцілася, зазяла слова Пушкіна. Бо якраз пракаветнае слова, узятае з каранямі, свежае, як толькі што выкапанае з зямлі дрэўца, і дае глыбіню радку, акрэсленасць думцы, стройнасць і палкасць пачуццю,— усё таму, што заземлена ў роднай стыхі.

Сучасная прафесійная паэзія, нібыта баючыся надакучыць чытчу западта правільнымі памерамі і

дакладныімі рыфмамі, час ад часу здзірала з сябе, што рыба луску, і выразны рытм, і класічную рыфму. І тут зноў па дапамогу прыходзіла народная песня, прастачка-частушка. Дарэчы, мне здаецца, што, назваўшы ўсе «малалігражныя» формы частушкай, мы збеднілі гэты жанр. У латышоў, напрыклад, усё гэта завецца дайнамі, і да дайны ў іх зусім іншае стаўленне, чым у нас да частушкі, зусім іншая размова пра дайну і ў вучоным свеце. Лічы, што і ў беларусаў таксама свае дайны, не меней багатыя і старажытныя. Не адны толькі частушкі.

У нас у Беларусі асабліва моцная народная плынь у паэзіі. З паэтычными рытмамі цікава працаваў, зноў жа абапіраючыся на народную японскую аснову, Янка Купала, і не толькі над рытмам — над словам, са словам. Раней амаль заўсягды да паэзіі Янкі Купалы звярталіся як да прыкладу прастаты, ледзь не спрошчанасці; мова вялікага паэта славянскага свету падавалася як узор мовы кананічна-зацверджанай. А Купала ж быў чорнарабочым мовы. Пасля яго нікто так не шчырэй на ўзбагачэнне роднай мовы не толькі шляхам запазычання з народных скарбніц, але і ўтвараючы новыя слова, насычаючы, сілкуючы сваю паэзію ўвесь час новаўядзеннямі, наватворамі.

Народную рыфму шырока і смела ўводзіў у славянскую паэзію Маякоўскі. Гэта таксама было ў рэчышчы традыцый. Традыцыі гаварыць ёміста, акцэнтуючы ўвагу чытача на яркасці слова і думкі. І ў наш час гэтай народнай у самой аснове рыфмай шырока карыстаецца сучасная паэзія. Да таго шырока, што стала нават модай: па-заліхвацку рыфмую — наватар.

Як прадстаўнік пасляваеннага пакалення, дак-

ладней, адзін з многіх з гэтага пакалення, на жаль, вось і музыку на самым пачатку ўспрымаў хутчэй народную, бо класічную ведаю і разумею мала. Набегамі, эпізадычна бываючы на канцэртах — класіку не спасцігнеш. Жывапіс люблю і класічны і сучасны, мадэрны. Мадэрн мне даспадобы болей еўрапейскі. Тэатр люблю, шмат каго з нашых актораў ведаю. Тэатрам я не запойны, хутчэй за ўсё зноў жа эпізадычны. Адно не могу ўцяміць, чаму шмат каму з нашых рэжысёраў усё адноўлякава — што кіно, што тэлебачанне, што тэатр. А ў кожнага ж мастацтва свая спецыфіка, сваё бачанне, прыёмы прымушаць бачыць і прымушаць глядзець. Кіно і літаратура, тэатр і літаратура. Не ўдаюцца ў бальшыне сваёй экранізацыі альбо тэатральныя пастаноўкі па літаратурных творах, асабліва класічных. То пераказ, то набор эпізодаў, а ў выніку бледная ілюстрацыя.

— Змяніліся за гэты час, пра які ў нас гаворка, умовы і жыцця, змяніўся і духоўны ўклад сучаснікаў. Як вы лічыце — з чым узаемазвязаны гэтыя змены? Якая, на ваш погляд, духоўная арыентацыя сучасніка? Культурны клімат часу?

— За апошнія дзесяцігоддзі сапраўды змяніліся ўмовы жыцця, а адпаведна змяніўся і духоўны клімат сучасніка. Паэзія стараецца адлюстраваць, выявіць гэтыя змены, не столькі спрабуючы, намагаючыся паўплываць на ход падзеі, колькі хоць бы неўкім чынам разабрацца ў іх. Беларуская паэзія моцная традыцыйным сялянскім пачаткам. Яна ад зямлі, ад фальклору, яна доўга «вёскавала». Але сучаснае жыццё зусім не традыцыйнае. Знікае цэлы пласт тэм, цэлы моўны пласт. І шмат хто з нашых паэтаў разгубіўся, застаўшыся як быццам без творчай

прапіскі. У горадзе сумуюць па вёсцы, у вёсцы іх цягніе назад у горад. Дый веданне вёскі, яе клопатаў шмат у каго хутчэй па ўспамінах ружовага маленства ці па распавяданнях радні, што прыязджае ў госці ўжо да сталічнага паэта. Заваяванне горада нашай паэзіяй ідзе і цяжка, і хваравіта, і малапасляхова. Тыя, хто нарадзіўся ў вёсцы, слаба ведаюць горад, а тыя, хто нарадзіўся ў горадзе, у пераважнасці выпадкаў не маюць моцы ў роднай мове — ці зачарэннутая з кніг архаіка, ці калянна калька. Да гэтага часу вяршыняй плённага стылёвага, моўнага сінтэзу застаецца гарадская паэзія Максіма Багдановіча.

Але сённяшня маладыя паэты ўсё ж у лепшым становішчы, чым паэты нашага пакалення. На маладых меней ціснуць дормы, стэрэатыпы, маладыя болей давяраюць свайму «я». Калісці ў далёкія часы паэты выступалі ад чыйгосьці імя, нікто іх, натуральна, не ўпаўнаважыў на тое. Гэта была асабістая ініцыятыва. Мне хочацца зноў прыгадаць шасцідзесятых гады, якія далі агромністуя магчымасці паэзіі. Не ўсе мы выкарысталі на поўную меру гэтых магчымасці, і я ў тым ліку. Помніцца, на пачатку 60-х Васіль Быкаў прывёз з Гродні і падараваў мне адну кнігу, надпісаўшы на ёй: «Чытай і не паўтарай памылак старэйшых». Гэту кнігу ён «канфіскаваў» у бібліятэцы рэдакцыі абласной газеты, дзе тады працаваў, задоўга да таго, як пачалі спісваць гэтакія кнігі афіцыйна. Гэта была кніга пачатку 50-х, дзе партрэт «бацькі ўсіх народаў» аслонены быў тонкай паліроснай паперай, каб, крыў бог, мухі не заседзелі. Тоўсты зборнік вершаў паэтаў, што спаборнічалі ў бегу на месцы, у спробе, у натузе

ўзнесці нябёсы недасяжнасці чалавека ўвогуле зямнога, самага звычайнага росту. Потым мы з Уладзіславам Нядзведскім, Генадзем Кляўко ў вясёлыя хвіліны спявалі гэтая вершы на вядомыя мелодыі. Выказвалі свой бездапаможны пратэст наўзатагон.

Культурныя клімат часу. Ён змяніўся. Ці ў лепшы бок? Не зусім. Чытач паэзіі па-ранейшаму нешматлікі і нешматаблічны. Чытаюць у асноўным паэзію тыя, хто сам пісаў ці сам, хоць употай, ды піша. Тэлевізар, касеты трymаюць пад «наркозам» большую частку магчымых спажыўцоў, чытачу паэзіі, асабліва беларускай.

— Ці лічыце вы, што магчымы і неабходны рэжым у творчасці? Якія формы яго прымаеце?

— Рэжым у творчасці і трэба і не трэба. Ад празмернага рэжыму, ад ававязковай акуратнасці ў пісанні адзін крок да графаманіі. А ад чакання нахнення — два крокі да прафесійнай ляятоў. Хутчэй за ўсё праўда была на баку Мікалая Забалоцкага з ягонай формулай: «Не абражай душу ляятоў».

— Некаторыя ліца, што ў творчасці паэта мусіць быць перапынкі. Перыяд духоўнага назапашвання. Альбо паэту неабходны сталы трэнаж, каб не выйсці з формы?

— Перапынак у творчасці паэта мусіць быць і можа быць толькі фармальны, калі ён непасрэдна не занатоўвае радкі альбо не друкуе іх адразу на машынцы. Духоўнае назапашванне, ашчаджэнне павінна адбывацца ўесь час. Сталы трэнаж трэба. Паэту неабходна, як і спартсмену, быць заўсягды ў форме. А то ў нас знойдуцца паэты, якім даўно час адзначаць дзесяцігадовыя юбілеі з дня напісання

апошняга верша. Гэтакі паэт нават забыўся, як слова слухалася яго калісці, а ў мэтрах, бач, ходзіць. Нават яшчэ і маладых вучыць, не раўнуючы як тая курыца качаняць плаваць.

— Сталая тэма вашай творчасці, арганічная тэма — Радзіма, Беларусь, Ушаччына. Але і дзелавыя паездкі, і турыстычныя па нашай краіне і за мяжой, яны таксама знаходзяць у вашай творчасці адлюстраванне. У чым праглядваецца вам тут прыкмета часу — жаданне ўсвядоміць свае карані і не траціць ні на хвіліну сувязь з вытокамі ці імкненне апынуща ў новай сітуацыі, наблізіцца да новай тэмы?

— Любая паездка ўзбагачае ў першую чаргу уражаннямі дарогі, знаёмствам з новымі людзьмі, гарадамі, прыродай. У дарозе можна адрынуща ад цякучкі, ад аднастайнасці жыщёвых абставін, ад сваіх жа ўласных звычак. Дарога дае магчымасць паглядзець на сябе збоку, мусячы хоць крыху змяніцца. У дарозе перажываеш своеасаблівы катарсіс. Здалёк сваё роднае, звычнае бачыцца табе і дара-жэй, і жаданей, і зырчэй. У дарозе ці ўзнікаюць задумы, ці нават пішуцца самыя твае «хатнія», самыя задушэўныя вершы. Дый яно ўсё чалавече жыццё — гэта дарога да самога сябе, вяртанне ў сябе.

— Існуе паняцце шчырасці ў мастацкай творчасці. У лірыцы, паэтычным эпасе, нават эпіраме. У лірыцы — якая адлегласць паміж лірычным героям і аўтарскім «я»?

— Аксіёматычна: без шчырасці няма творчасці, без шчырасці ўсё напісане — халодная рамесніцкая балмач з большым ці меншым прафесійным узроўнем. Лірыка, паэтычны эпас, эпіграма — ўсё адно гэта перш за ўсё праверка сябе на

шчырасць, самая суровая, самая жорсткая праверка. Чытач заўсягды адчувае фальш. Калі паэта хваливалася нешта шчыра, калі нешта паэта абурала шчыра, гэта перадаецца і чытачу. Як бы ні стараўся, як бы ні тужыўся паэт аддучыць, адасобіць сябе ад лірычнага героя, у гэтым лірычным герое, калі аўтар таленавіты, заўсягды будзе пазнавацца ён сам з яго прыхільнасцямі, з ягонымі моцнымі і слабымі бакамі, хай будзе ў яго персанажам Чайлд Гарольд ці Але́сь Рыбка. Адзін які-небудзь штрых, адна дэталь выдаесьць аўтара і абставіны, у якіх пісаліся вершы. «Цесна ў пецы паходнай агню. И слязамі смала растае». Яўна, не на перадавой пісаліся радкі. А інакш адкуль такая ўтульнасць з паходнай печкай, са смалістымі паленамі? И не чатыры крокі там да смерці, значна болей. Знянацкая куля тут у разлік не ідзе. Альбо прыгадаем: «Неба чыстае, як шклянка». Што стаяла на стале ў аўтара, калі пісаў? Пустая ці поўная шклянка — тут адзіная няяснасць у вершах.

На выпадак перакладу адлегласць паміж лірычным героем паэта, якога перакладаюць, і аўтарскім «я» значна даўжэйшае. Перакладчык як быццам і зацікаўленая асона, і як быццам разам з тым і пабочная, якая мусіць верыць аўтару на слова. Але і гэты давер увесе час паддягае праверцы.

— Дарэчы, пра пераклад. Вы шмат перакладаеце. Як вам удаецца знайсці інтэлектуальны, эмациональны, сінтаксічны, лексічны эквівалент? Якія вашыя ўзаемаадносіны з тымі паэтамі, якіх перакладаеце? Я маю на ўзвaze, вядома, чыста творчыя судносіны сіл. Як, напрыклад, aberagala сябе ўласная эстэтычная сувэрэннасць у паэтычным свеце Гарсія Лоркі? Ваш Лорка — шмат каму з беларускіх

чытачоў, і мне ў тым ліку, адкрышцём, прызнаннем у пішырасці. Чым ён быў вам? А як вам здаецца цяпер, ці паширыўся ваш духоўны далягляд у сувязі з перакладам «Слова пра паход Ігаравы»? Перакладчыцкае майстэрства — гэта майстэрства мовы, мова, як вядома, старэ разам з паняццямі, якія яна выказвае. Якія часовыя лексічныя пласты вы непазбежна засвойваеце, прыступаючы да перакладу таго ці іншага тэксту?

— Пераклад — гэта, даруйце, свайго роду і пахабнасць і рызыка. Перакладчык бярэ на сябе смеласць данесці да іспанамоўнага чытача не толькі сэнс, але ў першую чаргу дух арыгінала, своеасаблівасць манеры арыгінала. Калі аўтар жывы, дык дапамагае сутыканне з ім, прыглядка, прыслухоўванне, прымерка. Ну, а калі справу маеш з класікам, тут ужо можна спадзявацца толькі на свае ўласныя сілы. Тут і павінна прыходзіць у дзеянне інтуіцыя, прафесійная вывучка. Перакладчык — слуга двух паноў. Ен мітаецца паміж аўтарам і чытачом. На лепшы выпадак яго цярпіць ці змушаны цярпець аўтар, і яму верыць, давяраеца чытач, а ў іншых выпадках — ён вораг аўтару і злыдзень чытачу. Як бы ні іграў пакторску перакладчык, як бы ні пададжваўся пад аўтара, усё роўна недзе ён выдасць сябе. Цяжкасць яшчэ ў тым, што эквівалент знайсці практична немагчыма. У адным нечым перакладчык абкрадае аўтара, у другім нечым ірапануе сваё. Пераклад — гэта і рыцарскі турнір, і торг, дзе адзін болей просіць, а другі меней дае. Калі сябе аўтар пазнае ў нейкіх дробных дэталях, дык ён часта не пазнае сябе ў галоўным, і — наадварот. Мой асабісты перакладніцкі вопыт не такі вялікі, каб я сам на сябе спасылаўся.

Што тыгчыць перакладаў з Гарсія Лоркі, дык мне яшчэ ва ўніверсітэце хацелася паспрабаваць запрасіць вялікага іспанца пагаварыць па-беларуску на ўшацкі лад. Дапамог выдатнейшы знаўца іспанамоўнай паэзіі і культуры, сам паэт і тонкі перакладчык Карлас Шэрман. Без ягонай дапамогі і канкрэтнай падтрымкі не рызыкнүй бы я ўзяцца перакладаць Гарсія Лорку. У паэзіі Лоркі жыве моцная народная стыхія, стыхія жывога народнага слова, карацей, прастата пры наяўнасці глыбіні думкі, пры аб'ёмнасці і шматграннасці вобраза. Фальклорнасць, народнасць светаадчування і быті маім выратавальным кругам у акіянскім разліве паэзіі Гарсія Лоркі.

А наогул пераклад — школа майстэрства, школа, неабходная паэту. Пасля Гарсія Лоркі болей зразумела ў нечым стала і ўся іспанамоўная і сусветная паэзія. Гэта зусім не азначае, што і сам я пачаў пісаць лепей і глыбсі. Паэзіі нельга навучыць, як доказ таму — практыка літаратурнага інстытута, яго семінараў, усіх нашых нарад. Падвучыць, у нечым падштурхнуць можна. Але — не навучыць.

А «Слова пра паход Ігаравы» гучала ўва мне са школьнай парты. Уся складанасць перакладу «Слова» ў тым, што яно наогул зразумела любому беларусу без перакладу і разам з тым — гэта як быццам успамін пра даўно знаёмую і грунтоўна забытую мову. Пры перакладзе даводзілася і канструяваць і рэстаўраваць шмат якія слова, што чуў ад мамы, а значыцца, тыя, што перадаваліся з пакалення ў пакаленне, гэта значыць старадаўнія, вывераныя часам. Балазе, што беларуская мова захавала шмат якія даўнія формы. Напрыклад, форма кліchnага склону. Гэта дапамагло мне ва ўзнаўленні каларыту помніка. У арыгінале

чуеща, калі ўслухаща, дзе-нідзе рыфма,
улоўліваеца арганічны рытм — усё гэтае я стараўся
па мажлівасці захаваць ці ўзнавіць.

Мова, якая зрабілася літаратурнай, паступова і неўпрыкметку нівеліруеца, калі яна не сілкуеца народнай лексікай, народнымі крыніцамі словаўтварэння. Руская мова пад уплывам газетчыкаў, радыё- і тэлежурналістаў, канцылярскай перапісکі, загадаў, цыркуляраў апошнім часам моцна за-сушылася, збяднела. Выручаюць хіба што абласныя гаворкі, прастамоўе, дыялекты. Беларуская мова ў сваю чаргу моцна закалкіравалася, страціўшы народную гнуткасць і рухавую рухомасць слова. Да слоўна перакладаюцца цэлья ідыматычныя рускія выразы, нават прыказкі, прымаўкі. Кажуць па-руску: «Своя рука — владыка». На першы позірк можна даслоўна перакласці па-беларуску. Але не будзе таго натуральнага гучання, рыфмаперагуку. А мне прыгадваеца, як у нас па Ушаччыне кажуць: «Свяя рука — не сука». Той жа самы сэнс, толькі па-нашаму, як у нас! Альбо яшчэ прыклад. Неяк я ўзрадаваўся па маладосці, калі пераклаў выраз «сделал дело — гуляй смело» як «зрабіў справу — гуляй на славу». А потым зноў жа ад мамы пачуў: «Зроб бела і гуляй смела». Зрабіць набела, значыцца канчаткова, дасканала. (Ці не таму і Белая Русь, што яна адна з першых удасканалілася ў гаспадарцы, у асвеце, у культуры?) Першаперакладчыку неабходна, а паэту тым болей трэба слухаць народную мову, там шукаць і забытыя і новыя моўныя пласты, каб не было няхваткі матэрыялу, які імянуеца вечна неспасціжным паняццем: «слово».

— Мне ўжо даводзілася чуць ад вас жа, як вы

ставіцесь да вядомасці. Ды ўсё ж—яшчэ раз — як?

— Вядомасць — паняцце адноснае. Сапраўды, на адной вуліцы пазнаюць, а на суседняй не вітаюцца. Бальшыне паэтаў проста здаецца, што іх занадта добра ведаюць. А на самой справе аднаго ведаюць па якой-небудзь шумнай гісторыі ці па радку, што трапіў у газеты загаловак, другога проста па выступленнях перад чытачамі ці па тэлеекрану. Тэлебачанне — вялікая спакуса. Але можна і проста прамільгацица, прамільгациць. Даводзіцца назначаць сумна, што беларускіх паэтаў з прычыны іхняй прыроджанай нацыянальнай сціласці, ці што, ведаюць мала. Помню, як апошні раз выступаў у філармоніі на нейкім тэматычным вечары выдатны паэт нашай краіны Аркадзь Куляшоў. Хайлікай купка навучэнцаў ды колькі сапраўдных аматараў паэзіі. Паэт вяшчаў у напаўпустую залу. А гэта ж было яго апошнє, з болем у сэрцы думаем цяпер, выступленне перад чытацкай аўдыторыяй. Дык гэта ж Куляшоў! А што казаць пра астатніх? Пра маё пакаленне?

— На старонках «Літаратурнай газеты» паэт Давід Самойлаў, а за ім крытык Сяргей Чупрынін адзначаюць у шмат каго з маладых паэтаў рэакцыю адрынання ад пастулату зразумеласці, ававязковое атаясамленне філасофічнасці з рызыкоўнымі эксперыментамі ў сэнсавых, паняццевых адносінах і спробамі нязвычайнай версіфікацыі. Гэтаке паэтычнае рэтра — літаратурная псеўданавінасць на базе такі забытай літаратурнай язвы канца XIX — пачатку XX стагоддзяў. Ці лічыце вы, што гэтыя працэс закрануў і беларускую літаратуру?

— Вядомасць пэўнага паэта забяспечвае яму недапушчальную даступнасць. Ён так намагаеца

быць зразумелым агромністай аўдыторыі, што збіваецца на танны эфект, на банальласць, на скамарошнічанне, нават на клікунства. З'яўляеца «прапор» без нікага на тое права. Без разумення сапраўднай важнасці сваёй місіі і свайго рамяства, без жадання нястомна вучыцца, быць сціплым. Асэнсаваць заваёвы паэзіі да цябе: дзіця разбірае цацку. Вучыцца. Кола даўно выдумана, але чалярднік мусіць яго сам нанова выдумаць, каб стаць майстрам. Віно спачатку бушуе, бродзіць, а потым спакойна перамагае сваёй вытрыманай моцнасцю. Але калі малады пачынае роўна, задужа спакойна, капіруючы з маўклівай слухмянасцю старэйшых, ён ужо ў сваім пачатковым шляху зжывае сябе, не дae сабе мажлівасці расці, не сцвярджкае сябе пошукамі шляху — ён гэтым самым працуе на ўчора, а не на заўтра. Калі б Алесь Разанаў не эксперыментаваў, ён не стаў бы такім ні на кога не падобным самабытным паэтам. Цікава пачынае сёння і зусім малады ў сэнсе творчасці Анатоль Сыс. Ён разумее, што маладой паэзіі нашай яшчэ трэба ўрасці ў горад, атрымаць, залыгаць свайго гарадскага чытача, беларускамоўнага, нацыянальнага. Неабходны пошук, смелы пошук. Праўда, кажуць, што ўсё новае — гэта добра забытае старое. Няхай. Таму і забываецца, пэўна, стараецца быць забытым, каб яго ўспаміналі, шукалі, тым самым не губіялі майстэрства, вечнасць ісціны.

— Што можна лічыць найблізей харектэрным для сённяшняй беларускай паэзіі — у творчасці яе прызнаных майстроў і ў заяўках маладых?

— Сённяшні дзень беларускай паэзіі не такі бясхмарны, не такі акрэслена пэўны, якім быў ён у пяцідзесятых гадах. Было загадзя зразумела, што

класік, хто класікам будзе, а хто ўсё жыццё будзе проста падаваць надзеі. Сёння ўсё складаней. Индульгенцыі на неўміручасць выдаюцца неахвотна. Дый чытач як быццам перакарміўся паэзіяй, бо і сам зрыфмаваць умеет, калі трэба. На гэтым і супакоўся. Сумна, вядома. Но існуе ж пры ўсім тым сапраўдная паэзія, у тым ліку нацыянальная. Але яна нібыта схаваная ад нашага чытача. Ей цяжка да таго ж прабіцца да чытача. Нашай роднай паэзіі, каб выстаяць, выжыць, варта ўлічыць такі момент, як канкурэнтаздольнасць, даступнасць нашаму чытачу не толькі паэзіі беларускай. Не проста па-беларуску трэба выказаваць паэту «агульнасаюзныя» ісціны, а самому, што завецца, варушыцца. Так на памяць і прыходзіць ушацкая скарга маладой жонкі: «Ці ты хвор, ці нядуж, ці якое ліха? Я кручуся, шавялюся, а ты ляжыши ціха». Хоць, вядома, жарты ўвагі варты. Пімен Панчанка і Генадзь Бураўкін, Яўгенія Янішчыц і Данута Бічэль-Загнетава, Уладзімір Някляеў і Леанід Галубовіч. А далей? Віктар Шніп і Павел Шруб і іншыя цікавыя імёны сённяшняй маладой нашай паэзіі, зарука яе дня заўтрашняга.

Наша паэзія імкненца разабрацца ва ўсім, што адбываецца ў свеце, сумленна і сказаць пра гэта праўдзіва, некамплементна. Не змяніліся ў нашай роднай паэзіі і яе адносіны да працы, да чалавека. Беларуская паэзія па-ранейшаму дэмакратычная і глыбока народная. У Лету лунулі часіны, калі паэт вяшчаў нешта, а народ альбо ўспрымаў нешта, альбо не ўспрымаў. Сёння ва ўсіх адны задачы, адны трывогі, адны клопаты. Праўда, права на ўвагу чытача трэба заслужыць.

— Калі мастак набывае сапраўдную ўладу над

чытачом? Як вы разумееце асобу творцы — у абавязковым спалучэнні філосафа, раздумцы, педагога, грамадзяніна, мастака?

— Мастак, думаю, не павінен імкнуцца да ўлады наогул і тым болей да ўлады над чытачом. Ён мусіць імкнуцца, каб яго зразумелі, каб яго высlyухалі, а для гэтага абавязаны і ведаць болей, і адчуваць глыбей, і думку думаць маштабней. Ведаць не наогул, а душу чалавека, адчуваць патрабаванні часу, думаць словам, дзе ў адно зліты холад думкі і шчэбет пачуцця. Сёння ў мастака з'явіўся самы падступны і моцны вораг — тэхнакратыя, якая міжволі вядзе да робатызацыі думкі і ўчынку, да прытулення пачуццяў. Задача мастака захаваць у недатыкальнасці карані «вечназялёнага дрэва жыцця». У ідэале сапраўдны мастак сучасніці ўсеадымным сваім позіркам набліжаецца да ідэалу творцы эпохі Адраджэння — ён і філосаф, і раздумца, і педагог, і мастак, і, вядома ж, грамадзянін. Варта, дарэчы, заўважыць поспех у сусветным маштабе фільма Алеся Адамовіча «Ідзі і глядзі». Ён невыпадковы. Паэзіі з дакументалістыкай цяжка спаборнічаць, дужацца, але яе не павінна пакідаць думка пра дужа неабходны сёняня наш узаемны дыялог з чытачом.

З — аўсёды дужа складана суадносіліся адно з адным у мастацкай творчасці інтарэсы моманту, актуальнасць праблемы і вечнія каштоўнасці жыцця і мастацтва. Як вы разумееце сувязь мастака з сучасніцю і вялікім часам — гэта «адкрытае адзінства» (Бахцін) культуры сённяшняга дня, культуры эпохі, культуры чалавечтва? Якім паўстae ў гэтай сувязі паняцце нацыянальнага? Як гэтае паняцце змянілася для беларускай культуры і

літаратуры на працягу дваццатага стагоддзя?

— Інтарэс моманту, актуальнасць праблемы мусіць быць падпрадкаваныя вечным каштоўнасцям жыцця і мастацтва. Момант мінае, актуальнасць траціць свою пякучасць, а вечныя паняцці застаюцца. Але якраз з паасобных эпізодаў, момантай сучасніці паступова вырастает спаконнае. Агульнае прайяўляецца ў характэрным, прыватным, вечнае на пэўным этапе можа адбіцца, выявіцца ў імгненнім, толькіштохвілінным. Ніяма мастака наогул, ёсць мастак свайго часу. Чым дакладней і глыбей спасцігне ён свой канкрэтны час, тым далей ён застанеца ў вечнасці, імя якой чалавечая памяць. Культура сённяшняга дня ўзаемазвязана з культурай эпохі, а ў канчатковым выніку з культурай усяго чалавечтва. Пра адзінства ўсечалавечай культуры пераканальна кажуць факты падабенства старожытных абраадаў, павер'яў, паданняў, казак, легендаў. Папараць-кветка, што расцвітае на Іванаў дзень, у беларусаў — Купалле, Ліга — у латышоў. У геніяльнай паэтэсі Чылі Габрыэлы Містраль апіваеца кветка, што расцвітае ў дзень святога Яна — «Святаянскую ўначы кветцы чырвань берагчы».

Нацыянальнае — гэта тое пачуццё, адчуванне канкрэтнай радзімы, якое даеца чалавеку разам з жыццем. Нацыянальныя характеристар, нацыянальны пагляд на рэчы, адчуванне свайго слова перадаеца быццам бы па спадчыне. Вядома ж, абавязковы тут фактар — родная мова, нездарма ў беларусаў яна завецца матчынай, бо маці спявае на гэтай мове першую калыханку, вучыць дзіця першым словам, вучыць яго спазнаваць свет, абжываеца ў свеце, прывучаць свет да сябе і сябе да свету. Мову

нездарма называюць душой народа, нацыі. Птушка па голасу, народ па мове вызначаецца, адрозніваецца. На працягу дваццатага стагоддзя для беларускай культуры і літаратуры паняцце нацыянальнага не было адназначным. На пытанне Янкі Купалы «А хто там ідзе?» не ўсе на пачатку стагоддзя адгукнуліся: «Беларусы!» Нацыянальная самасвядомасць, самаўсведамленне сябе як нацыі, як народа, абуджаная ў народаў царскай «единой и неделимой России» рэвалюцыяй 1905 года, у беларусаў расла хоць і марудна, але ўпэўнена. Нечуваны ўздым народнага энтузізму, небывалы рост нацыянальнай культуры ў нас у Беларусі стаў вынікам Вялікай Каstryчніцкай рэвалюцыі. Вялікая Айчынная вайна ў сваіх выпрабаваннях загартавала беларускую нацыю, умацавала яе веру ў свае сілы. Заканамерны быў пасляваенны ўздым літаратуры, мастацтва і народнай творчасці. Ды вось бяда: паступова пачалі зачыняцца беларускія школы. Дзеці з роднай мовай знаёмыцца з трэцяга класа, а не з першага, не з ясельнага і дзетсадаўскага ўзростаў. Але як некалі Максім Багдановіч ішоў да роднай мовы праз кнігі, праз фальклорныя запісы бацькі, так сёння пачынае вяртацца творчая і тэхнічная інтэрлігенцыя да роднае мовы. Вяртанне гэтаке не хуткае, як хацелася б, як жадалася б. Адсюль і ніzkія тыражы беларускіх кніг. Адсюль і пэўная няўпэўненасць і разгубленасць беларускіх пісьменнікаў: для каго яны пішуть, да каго звязтаюцца, хто іх чытас і чуе?

Некаторыя запабежлівыя чыноўнікі ад культуры зразумелі грамадска-ідэалагічнае і фразеалагічнае паняцце «савецкі народ» як адмаўленне ад усяго нацыянальнага, як нейкі «інтэрнацыяналізм без бе-

рагоў». Хоць само слова інтэрнацыяналізм падразумявае якраз наяўнасць нацыі, нацыянальнага. Інтэрнацыяналізм — мост паміж нацыямі, а ў адваротным выпадку — мост уздоўж рэчкі. Заставаюцца нацыянальным па форме і стаўшы сацыялістычным па зместу, літаратура і мастацтва кожнага народа — з'ява назаўсёды непаўторная. Ды асобным гора-кіраунікам здаецца, што дастаткова намаляваць святочны арнамент, набраць клішэ адпаведным шрыфтом — і ўсё ў парадку. Нацыя, нацыянальнае не капрыз гісторыі, а дадзенасць, што склалася вякамі, гісторыя не цярпіц, не трывае аднастайнасці, аднааблічнасці. Усе дзяржаўныя ўтварэнні, якія замахваюцца на права нацыі, на яе суверэннасць, распадаюцца, каб зарасці бур'янам забыцця. У Рыме непадалёк ад Калізея можна бачыць на стэндзе красамоўную карту былой велічы і заняпаду магутнай імперыі. Гэта нацыі, усвядоміўшы сябе, разбурылі халодную і панылу сцяну ўсеагульнага абезаблічвання. Дыялекты, мясцовыя гаворкі, пранікаючы «памылкамі» ў адзінаўладную латынъ, далі потым пачатак самастойным мовам народаў, што ўзджукалі як нацыі.

За любой нацыяй стаіць гісторыя, якая ахоўвае, беражэ яе ад забыцця і безгалосся.

Колькі было замахаў на нашу гісторыю! Хіба толькі традыцыйная наша цярпівасць дапамагла нам выстаяць, вытрываць. Не адно дзесяцігоддзе першадрукар усходнеславянскага свету Францыск Скарны то хадзіў у цемрашалах манаскага пакрою, то ледзьве не ў вучнях Івана Фёдарава (але парадайце толькі даты жыцця або двух вялікіх людзей — энцыклапедіі не зманяць). Дзякую богу, што

нарэшце можам пазываць яго хоць беларускім першадрукаром!

Падчас так вытлумачваеца гісторыя Беларусі, што атрымліваеца, быццам бы воз еўрапейскай культуры ехаў не па беларускіх дроткіх дарогах, не па беларускіх ухабінах за Смаленск і далей. Іншыя «тэарэтыкі» заднім чыслом скіроўваюць гэты воз бокам. Навошта? Дадушки, часта бывае крыўдна, калі не сорамна за гэтакіх вытлумачоў нашай гісторыі. Так вырастаюць Іваны, якія радні не помніць. Ім не дарагая ні свая родная беларуская культура, ні вялікая братняя руская. Ім сёння болей пад густ касетна-магнітафонную, без часу, без усяго нацыянальнага, балдзёжной, як гавораць часта маладыя, культура — музыка, эстэтыка фірмовых этикетак, павевы ветру часопісаў мод. Але не навуччушыся любіць сваё, не будзеш любіць ні суседскас, ні агульначалавечас. Францыск Скарнына, Францішак Багушэвіч, Янка Купала вучыць любіць роднас, беларускае, а значыцца, і спаконнае. Хочацца мець надзею, што ў рэспубліцы ўсё будзе змяняцца на лепшае беларускай культуры, беларускай мовы. Зарукай таму — ленінскі курс нашай партыі, рашэнні XXVII яе з'езда, сапраўды рэвалюцыйныя сённяшнія здзяйсненні ў нашай шматпакыянальнай краіне, падтрымка народам палітыкі партыі.

— Вы шмат пішаце і шмат выступаеце на старонках часопісаў і газет, на тэлебачанні. У чым тут бачыце вы неабходнасць і абвязковасць для сябе — як літаратара, грамадзяніна, чалавека?

— Выступленні па тэлебачанні, на старонках часопісаў і газет неабходныя літаратару. Гэта прымы кантакт з шырокай, нябачнай табе аўдыторыяй. Гэта

і важна, і адказна. Маецца рызыка надакучыць, прымільгацца, калі цябе пачнуць успрымаць як нейкага каментатара ці дыктара. Але калі літаратар выходзіць у адкрыты космас гледачоўскай увагі, ён павінен мець сваю акрэсленую чалавечую і грамадзянскую пазіцыю, разуменне, у імя чаго ён шукае непасрэдны кантакт з такой шырокай і прыдзірлівой аўдыторыяй. У адваротным выпадку гэта будзе болей ці меней удалая самарэклама ці патугі на яе.

— Мы павінны расказаць перш за ўсё пра сябе і сваю эпоху, пра людскую супольнасць, што існуе ў рэальнym часе і рэальных гістарычных і сацыяльных умовах, ва ўмовах складаных і востраканфлікtnых. Але — скажаць сваё і пра тое, што ёсьць чалавек, які сэнс ягонага існавання, якое ягонае месца ў свеце. Перакінуць тут свой масток з сучаснага (маючы на ўвазе і мінулае) у будучыню. Але — дзе апоры духоўныя, маральныя, сацыяльныя гэтага сутарэння?

— Казаць пра свае творчыя задачы заўсягды не зусім этычна і заўсягды рызыкоўна. Паэт у першую чаргу піша для сучаснікаў, асноўных спажыўцоў ягонай паэтычнай прадукцыі. Паэт будзе зразумелы сучаснікам, зразуметы імі, калі ён сапраўдны паэт, які глыбока пранікае ў сутнасць, у існасць свайго часу, будзе зразуметы і па мажлівасці не забыты тымі, што ідуць услед — паэтамі і чытачамі заўтрашняга, наступнага дня. Культура чалавечства складаеца з паасобных творчых намаганняў мастакоў канкрэтнай эпохі. Вялікія мастакі заўсягды вадодаюць дарам прадбачання, якія якраз і дае мажлівасць перакінуць масток са свайго сённяшняга ў будучыню. Усе апоры гэтага сутарэння ў самім ча-

лавеку, у ягонай пісіхіцы, што цяжка паддаецца зменам, у ягонай на ўсе вякі чыстай і вечна маладой душы. Як ні стараеца, не пнецца зло ў розных аблічах разбурышь гэтае сутарэнне, як ні хоча час не заўважаць яго, яно ёсць і будзе, пакуль чалавек застасцца чалавекам.

Чалавецтва і ягоная духоўная культура ўдасканальваеца, удасканальваеца і майстэрства мастака. Цяпер цяжка знайсці між літаратараў-пачаткоўцамі малапісменных, неспакушаных у тэхніцы пісьма. Але, па дужа распаўсядженым меркаванні, у пазіі не такія частыя цяпер самабытныя, моцныя выступленні. Ці так гэта?

У наш час якасць тавараў народнага спажывання бывае даволі высокая, але вырабы народных умельцаў цэнняцца вышэй, бо яны індывидуальная, непаўторная і непаўтораная, бо яны несерыйная, не паточная. І ў творчай справе, калі так разгарнулася і развілася мастацкая самадзейнасць, калі амаль усім літаратарам адкрыты вялікія таямніцы творчасці Лігістыутам, Саюзам пісьменнікам з яго шматлікімі секцыямі і падсекцыямі, бываюць нечаканкі, з'яўляюцца самародкі (не самарабкі!), таленты рэдкія і непаўторныя. Бяда толькі ў тым, што занадта доўга прыглядаемся мы да іх, занадта старанна апякуем, стараючыся прывесці да аднае роўніцы, карацей, падагнаць пад сябе. Дзікая яблынка ў полі вабіць да сябе сваёй нечаканасцю і незвычайнасцю.

Маладыя шануюць давер, а не назойлівую апеку. Треба маладых падтрымліваць, пакуль у іх цераз край і веры ў сябе і жадання працаўца. Пачнучы сумнівацца, па баках азірацца — канец надзеям!

— Як вы ставіцеся да крытыкі і літаратуразнаўства? Ці зрабіў на вас уплыў хто-небудзь з крытыкаў?

Вы часта самі выступаеце як крытык. Ці адчуваеце вы пэйную адаптацыю асобы, калі пішаце пра іншых? Ці судзіце з прыродай таленту мастака? Ці зыходзіце толькі са сваіх эстэтычных пазіцый, ці ўлічваеце ў першую чаргу пераконанні апанента? Ці знаходзіце нейкую раўнавагу?

— Калі не памыляюся, і ў нашым Саюзе пісьменнікамі, і ў шмат якіх іншых саюзах рэспублік, кожны трэці — крытык. Добра гэта ці блага, хай думаюць кіраунікі саюзаў пісьменнікамі. Іх таксама багата ў перадку на аднаго творцу. Шмат крытыкі за кошт кандыдатаў гуманітарных навук. А вось уласна крытыкаў, даследчыкаў бягучага моманту літаратуры, літаратуразнаўцаў, што непасрэдна ўдзельнічаюць у літаратурным працэсе, мала.

Зрабілася да банальнага звычным паэтам лаяць крытыкаў за неразуменне прыроды паэзіі. А крытыка, як ні круці, усё роўна трэба, што барометр, каб літаратура, у тым ліку і паэзія, ведала, куды яе нясе, дзе яе заносіць, дзе яна пацаляе пальцам у неба, дзе ўздыжна адгукнаеца ў душы чалавечай. Напрыклад, урокі самага дасведчанага знаўцы паэзіі крытыка Рыгора Бярозкіна далі мне шмат. Ён быў няшчадны і ніколі не памыляўся ў сваіх ацэнках. Ён жыў паэзіяй, дыхаў паэзіяй і дачасна згарэў, адстойваючы паэзію. Пасля Рыгора Бярозкіна ў нас быў яшчэ Варлен Бечык — тонкі і дакладны крытык, сапраўдны інтэлігент, сарамяжлівы і нязгіблівы. Такіх не стае нам. Крытычная змена расце марудна.

Назваць сябе крытыкам у адказным значэнні

гэтага слова не маю смеласі і нахабства. Апошнім часам пісаў штосьці, сярэдняе паміж літаратурнымі замалёукамі і ўласна рэцэнзіямі. Пры ацэнцы творчасці таварыша болей давяраюся свайму густу, сваёй эстэтычнай пазіцыі, улічваючы, вядома, пры гэтым і індывідуальнасць апанента, ягоныя прыёмы працы, ягоныя творчыя мажлівасці. У даважак, ці што, пішу падчас эпіграмы, пародыі — яны як звычайна ацэнчаныя.

Вядома, што Пушкін на палях артыкула П. Вяземскага некалі падкрэсліў слова пра тое, што пазія, бадай, вышэй за маральнасць, ва ўсялякім выпадку, гэтыя рэчы зусім розныя. А Леў Талстой мастацтва цаніў, паколькі яно абапіраецца на маральнасць. Праўда, вялікі паэт у іншым месцы лютасна пярэчыў супроць таго, «што і маральная пачварнасць можа быць мэтай жыцця».

Як вы разумееце гэтыя ўзаемаадносіны? І ў якой ступені яны змяняюцца з часам? Наколькі залежаць і наколькі не залежаць яны ад часу?

Маральнасць, нораўнасць — аснова асноў любога віду мастацтва, а паэзіі тым болей. Твор можа быць паэтычным, але амаральнym, бязнораўным, але тады ён паэтычны з чиста фармальнага боку. Маральнасць, нораўнасць — гэта тая балансіровачная жэрдка, той балансіровачны шост, з якім паэт ідзе па канце над прорвай нізасці і подласці, напаўпрауды і прауды. Маральнасць, нораўнасць — вышэйшы этalon, раўнавага добра і зла, якое, які не стараеца, час не ўстане пахінуць непапраўна.

— Тэма... камі яна прыходзіць стыхійна і калі, магчыма, у вялікіх паэмах — гэта прадуманая і вывераная заяўка? Як разумець сацыяльны заказ для

паэта?

— Няма благіх тэм, ёсць благое выкананне. Кола тэм і шырокае і вузкае. Справа ў тым, якім вачыма глядзець на тэму, як глубока пад сэрцам выношваць яе — вось дзе розніца, якая імянеца вялікай тэмай і драбнатэм'ем. Калі верш можна парапаць з блізкім ці далёкім агенчыкам, дык паэма — гэта ўжо электрыфікаваны пасёлак, добра спланаваны, па мажлівасці добраўпараткованы.

Шмат размоў вакол сацыяльнага заказу для паэта. У простым сэнсе, бачыце, заказалі, а ён напісаў. Нешта накшталт заказу ў атэлье! Але паэт болей ад іншых прадстаўнікоў літаратурнай «арцелі» чулы да змен у грамадстве, да новых з'яў, да нябачнага вагання сацыяльнага паветра. Галоўны і асноўны заказчык, у тым ліку і заказчык сацыяльны, і адначасова галоўны паставшчык «сыравіны» — час. На яго і працуе паэт. Са сваёй практикі помню. Па намёку маёй мамы напісаў калыханку для сваёй жа дачушки. Сацыяльным гэта лічыцца заказам ці вузкаведамасным, дасюль не ведаю. У маёй практицы быў непасрэдны заказ — напісаць паэму пра герайчных абаронцаў Брэсцкай крэпасці. Так я напісаў «Баладу Брэсцкай крэпасці». І ўсё ж мне болей па душы мая «Блакада». Ну, тут я могу быць і суб'ектуўным.

— Вы ўдзельнічалі ў работе Генеральнай Асамблей Арганізацыі Аб'яднаных Нацый. Некалі, калі Данте запыталі, ці паедзе ён у іншую краіну з пэўнай місіяй, ён сказаў: «Калі я не паеду, дык хто ж паедзе, а калі я паеду, дык хто ж застанеца тут?»

— Удзел у работе 39-й сесіі Генеральнай Асамблей ААН — важны момант у май жыцці. Мажлівасць як

быццам праслушаць пульс планеты, яшчэ раз пераканаца, як мы ўсе на нашай планете залежым адзін ад аднаго, як нам трэба шанаваць гэтую нашу агульную кватэру, калі хочам мы свайго працыту ў часе. А як партызанскі сын, як той, хто прыйшоў у літаратуру з вясінага маленства, я перапоўніўся яшчэ большай трывогай за наш трывожны і да болю родны свет, які благае міру. Як ні парадаксальна, ды чым вышэй столь прагрэсу, тым ніжэй неба непрадказнасці. І страх паўстает перад чалавецтвам, якое неўсвядомлена прыспешвае, падганяе прагрэс, у новым абліччы. Чалавек сам выклікаў да жыцця такія сілы разбурання і ўсёзнішчэння, якія не маглі яму і ў жахлівым сне сасніцца. Глядзіце, прыроды не хоча прымаць у сябе назад адабраныя ад яе, выцягнутыя з яе і тэхналагічна ператвораныя ў рэчы,amatэрэвіялізаціяны сілы. Поры зямлі, яе палі і нівы закупорваюцца рэшткамі ўсялякага роду хімічных паскаральнікаў ураджаю. А тым часам гэткія піраміды нашай эры ўзвышаюцца над лепшымі землямі Случчыны, за-сольваючы іх. Бяда Чарнобыля паказала, дакладней, намякнула толькі, на амаль некіруемае зло, якое можа змесці з аблічча зямлі ўсё жывое. Я паспрабаваў пра гэта напісаць верш «Перасцярога».

Чарнобыльскі пыл, як смецце,
Вягры пазмітуць куды?
Жывём мы на гэтым свеце
Заложнікамі бяды.

Пылінкі, пылінкі, пылінкі,
Імглінкі падзеяй і людзей.
У небе
З дрыготкай былінкі

Страсаеца знічка радзея.

Яна да зямлі дакрануцца
Баіцца,
А можа, зусім
Не хоча,
Бо ліўні лінуцца —
Прыспешнікі лютасных зім.

І выйдуць завеі па шпацыр,
Абрэзаўшы руکі галлю,
І вечная сцюжа ў панцыр
Заложніцай возьмез Зямлю...

У чалавецтва ўся надзея на розум, які зможа супрацьстаяць злу, на сэрца, якое адгукaeца на жыццё і робіць высакародным усвядомленай ласкай той жа розум. Паэзіі толькі застаецца, як і ва ўсе часіны, звязаны з заклічна да розуму і сэрца, не даваць ім забывацца і супакойвацца. Гэта і вечна і надзённа.

1986

Змест

Дзякую роднаму слову!

Мой лес — мой лёс

А паклон я перадам

Чакаю зборніка!

Геній роднага слова

Зялёны цягнік маленства

Кніга вандраванняў і любові

І словам сцверджу

Журышца лірыка ліпеня

Чысціня

Чвэртка веку

Паэзія дарог і сустреч

Інтэлект зямлі

Тарасачолы Драч

Яшчэ болей — скажа

З-пад Ушачы кръніцы

Паломнік у край раптоўнага слова ...

На палях вечнасці

Яго прысутнасць

Ён вёсны будзіў

Шчодры руплівец

Народны

Прагрок

І шчырасць іхняя, і ласка

На вогненнай сцяжыне духу

Зорка Шырмы

Родная

Партрэт у верасе пчаліным

Браты па агню

Жаноцкасць вечная красы

Дыктатура вока

Пяты майстар

Свая баравіна

Шукаць, здзіўляцца і здзіўляць!..

Рука, пададзеная светлай раніцы

Вечна. Крыпічна. Зорна

Як маланка, нечаканы

Пераклад не церпіць адклад

Пра сябра

Паспрыяй, удача!

Падаюць сняжынкі

Блакітнавокая пазія

Старэйшына краіны паэзіі

Паненка-сялянка

Заклінальник і гранільшчык слова

Сіла дабраты

Слова па пісьменніцкім з'ездзе

Цвёрдая цана слова

Слова пра «Слова»

Рыгор Семашкевіч

Пад жаўруковым крылом

Валянцін Тарас

Светла і роздумна

Браць і аддаваць

Барадулін Р.

Параставак радка, галінка верша: Артыкулы, эсэ.—
Мн.: Маст. літ., 1987.— 351 с.

Кнігу вядомага беларускага паэта, лаўрэата
Дзяржаўнаі прэміі БССР імя Я. Купалы Рыгора
Барадуліна склалі крытычныя артыкулы і эсэ,
прысвечаныя праблемам паэтычнага майстэрства і
мастацкага перакладу. Чытач знайдзе тут і творчыя
партрэты паэтаў П. Броўкі, П. Панчанкі, Г. Бураў-
кіна, В. Зуёнка і ішч.

Кніга напісана вобразна, ярка, жывая.

© OCR: Камунікат.org, 2010 год

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2010 год

© PDF: Камунікат.org, 2010 год